

COLUMBIA LIBRARIES OFFSITE

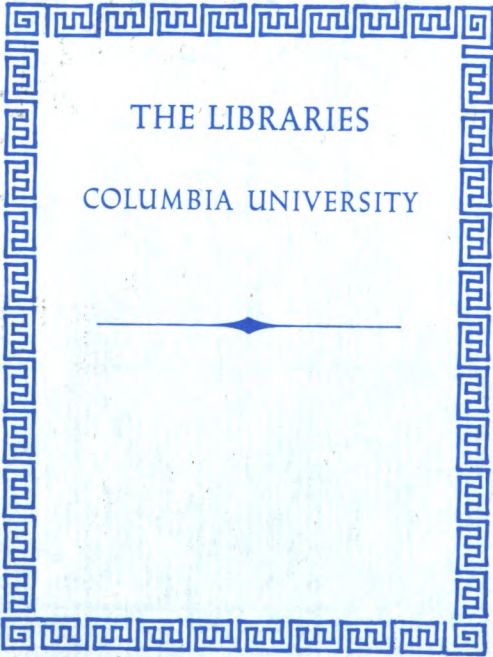

CU56452055

895.22 V614

A' filozofi anak tal

895.22-V614

THE LIBRARIES
COLUMBIA UNIVERSITY

dk

A'

Filozofiának Talpigazságira

épített

F E L E L E T

a'

Nemzeti Muzéum' nevében a' Magyar
Nyelv iránt tett, 's az 1818. esztendőben,
Bőjt elő havának 7dik napján a' Hazai
Tudósításokba iktatott Kérdésekre,

melly

É R T E K E Z É S

gyanánt is szolgál egyfzersmind

a'

NYELVMŰVELÉSNEK

mivoltárúl és akadályairúl.

Írta

Vérseghy Ferencz,

az Esztergomi Érsekmegyének Papja, a' Filozofiá-
nak és a' Szép Mesterségeknek Doctora.

H. Károlyi N. Jánosé volt.
B u d a n n,

a' Királyi Magyar Universitásnak betűivel.

1 8 1 8.

K. Károlyi N. Jánosé

895.22
V614

A^o régi kornak jobb hagyományira
épít az ember friss leleményeket,
mellyek kövönkint felhaladgyák
talpfenekét az egész rakásnak;
még a^o baromnak megmarad egy nyomonn
csak erre t^ormett oktalan ösztöne.

Magyar Aglája.
A^o 89. old.

14198H

14198H

1966
RS
MAR 2
14/1984

Ö

N a g y s á g á h o z ,

Brassói Müller Jakab Ferdinánd Királyi
Consiliárius Úrhoz , a' Nemzeti Muzéum' Igaz-
gatójához.

Nagyságos Uram!

Mind orthographiám, mind magyarságom, de ki-
váltkép a' principiumok, mellyekre mind a' kettőt
már ezelőtt közre bocsátott könyveimben építettem,
szembetünöképen különböztvén a' legújabb Magyar
Könyvfzerzőkétül, lehetetlen bizonyára, hogy ne-
vemet e' *Feleletnek* egynehány első sorai azonnal
és világosan el ne árúlyák. Ha tehát e' munkám-
mal nevemet pecsételt levelkébe zárva, ammint a'
Hazai Tudósításokban meghagyatik, és jegymondás-
sal megkülömböztetve nyujtanám be, magamot bi-
zományára csak nevetségesnek tenném. Errevaló-
nézve reméllem, megbocsáttya nekem *Nagysá-
god* azt, hogy e' környülállásra nézve a' megha-
gyott rendtartástúl eltávozok; sőt bizodalmasan ké-
rem, hogy a' mennyire e' rendtartás a' Felelőknek
javára czéloz, lépésemet egyszersmind úgy is tekin-
teni méltóztasson; mint kétségbevehetetlen jelét
ama' határatlan bizodalmanak, mellyel a' Ma-
gyar Munkáknak Kinevezett Bíróihoz viseltetek,
kiknek igazságszeretetét sokkal sikeresebbnek és férj-
fiasabbnak tudom, hogysem ezt a' Munkáknak meg-
ítélésében az Auctoroknak nevei megtántoríthassák.

Egyébaránt engedgye meg *Nagyságod*,
hogy valakik csak *Nagyságodnak* akár tár-
saságában, akár igazgatása alatt a' Magyar Nyelv-
művelésnek ama' bölcs, szerencsés, és dücsösség-
gel tellyes fordulást adták, hogy az egymással el-
lenkező szokások és önkényes vélemények helyett
inkább a' Filozofiának Principiumaira építtessen,
mind azoknak ezen alkalmatossággal örök tífztelete-
met, és szíves háladatosságomat nyilván megbizo-
nyi

nyítsam. Így már én előre látom, hogy e' bölcsen válfaztott útonn a' Grammaticabéli vetekedések, mellyek a' többi Európai rendbeszedett nyelveket is, mikor culturájok kezdődött, irgalmatlanul kínozták, nem sokára nállunk is megszünnek, Anyanyelvünknek Grammaticája és Syntaxissa a' Bölcsesbekenek köz akarattyával meghatározatnak, 's azoknak hálálhatatlan gondgya, kik most még a' nyelvnek csak testi részérül, és ennek rendbeszedésérül szorgalmatoskodhatnak, szerencsés kilátásokkal azokra fordítottak, a' mik a' Nyelvnek Magyar lelkéhez, érzékenyítő avvagy Aestheticabéli szépségeihez, és tudományos emelkedéséhez közelebbérül tartoznak. Akkor fog azután Hajdani Fő Méltóságú Puchói Marozibány Istvány Consilárius Úrnak Ő Excellentiájának hazafiúsággal tellyes Nagy Lelke Hazánk felett örömmel lebegni, akkor láttya Főnemes Familiája saját kebelébül, szinte mint sükeres nyelvüvelésünknek forrásábül, Nemzeti Culturánknak külömbféle ágait szerencsésen tenyészni, akkor áldgyák meg Maradékaink azoknak csendesén nyugovó hamvait, kik e' felséges épületnek előmozdításában egyesültt szívvel és erővel serényen munkálkodtak.

Mivel azoknak, a' mik orthographiámban és magyarságomban a' mostani Könyvszerzőktül különösségeknak tartatnak, és többnyire rosszaltatnak is, a' Filozofiának talpigazságira épített okai és védelmei e' *Feleletben* mind feltalálatnak, nincs egyéb hátra, hanem hogy *Nagyságodot* bizonyossá tegyem a' felül, hogy valamint Úri hajlandóságát megérdemlenem különös dücsösségeim közé tartozik, úgy illendő tisztelettel és szíves ragaszkodással vagyok

Nagyságodnak

Budánn Septembernek 18. napján. 1838.

köteles szolgája

Verseggy Ferencz.

A'

Munkának rövid foglalattya.

A' számok a' könyvnek oldalait jelentik.

A' Kérdések, ammint a' Hazai Tudósításokban fekszenek. XXVI.

Felelet az imént előadott kérdésekre. 1.

B e v e z e t é s.

1. §. A' nyelvművelőknek felekezetei a' Kassai Muzéumnak eredetétől fogva nagyon megszorodtak. 1.

2. §. E' felekezeteket csak az egy Filozofia egyesítheti meg. 2.

A' Filozofiának talpigazságai, mellyekre a' négy kérdésre adandó feleletek építetni fognak.

3. §. A' Filozofiának vezérlése szerint meg kell előre vizsgálunk: a) az emberi nyelvnek czéllját; b) az emberi nyelveknek nemzetiségeit; c) ugyanazoknak korait és vegyüléseit; d) a' nyelvművelésnek igaz mivoltát, czéllját és akadályait. 4.

I. Az

VI

I. Az emberi nyelvnek czéllya.

4. §. Az oktalan állatoknak is van nyelvek, melly kif zabott czéll yoknak elérésére elegendő. 5.
5. §. Az embernek *állati* nyelve nem elegendő arra, hogy felséges czéll yához jusson: erre amazonn kívül az *emberi* nyelv is megkíván tatott. 6.
6. §. A' támentalan sok nemeknek, mellyekre az oktalan állatok felosztatnak, külömbféle tehetségköreik vannak. Mennél jobban tágúlnak ezek, annál jobban fogy benne a' vak ösztön, annál jobban nevededik a' szabad választás. 7.
7. §. Az embernek tehetségköre olly véghetetlenül tág, hogy minden korlát nélkül szükölködik. Annál kevesebb benne a' vak ösztön, annál tökéletesebb a' szabad akarat. 8.
8. §. Az embernek sorsa boldogtalanabb volna az oktalan állatokénál, ha a' vak ösztön helyettésszel nem birna, melly részént saját tapasztalásai által, részént a' tanítás által gyarapodik. 9.
9. §. Saját tapasztalásunk feletté alkalmas módgya ugyan annak, hogy magunknak emberi sorsunkhoz illő culturát szerezzünk: de az emberi nyelv ellenben egyetlen egy eszköze annak, hogy a' culturát embertársaink között elterjesszük.

Ex

Ez tehát az emberi nyelvnek egyetlen egy czéllya is. 11.

10. §. A' kultúra az észnek világosításából, és a' szívnek nemesítéséből áll, mellyekből a' *humanitás* avagy emberség támad. 13.

II. Az emberi nyelvnek nemzetisége.

11. §. Az emberi nemzet már onnantúl fogva, hogy a' Történetírásokból ösmerjük, bizonyos felekezetekre volt felosztva, mellyek egymást barbarusok vagy legalább idegenek gyanánt kerülték, sőt többnyire gyűlöltek is. 14.
12. §. E' felekezeteket a' természet' gazdálkodásának, és a' tartományokat, mellyekben elzárva laktak, úgy kell nézni, mint félszkeket, mellyekben a' természet az emberi nemnek gyenge zsfengéit mindaddig dajkálta, még szárnyaikra nem kelhettek. 15.
13. §. A' külömbféle klímákból, mellyek e' tartományokban uralkodnak, először ugyan külömbféle *termetek* származtak, a' nélkül hogy az embernek mivoltához tartozó tehetségeket és tulajdonságokat megrontották volna; azután pedig a' *lelki külömbféleségek*, a' nélkül hogy az ést, a' képzést, és a' szívet az embernek mivoltához tartozó tehetségekből kivetkeztették volna. 16.

14. §.

VIII

14. §. A' lelki külömbféleségeknek egynehány példái a' Grönlandiai emberekben, a' Laponokban, Mongolokban, a' Kaszmíri lakosokban, és az Indiánusokban. 18.
15. §. Az emberi nyelvben meg kell a' *lelketlen testet* a' nyelvnek *eleven lelkétől* különböztetni. A' clímáknak külömbiségei mind a' ketőben okoznak külömbféleséget. Ezeknek mélyebb nyomozása előtt szükséges tudni e' három talpigazságot; hogy a' nevek nem fejezhetik ki a' tárgyaknak mivoltait; hogy az emberi nyelvnek első dajkája a' *hallás* volt; és hogy az emberi nyelvnek a' clímákból származó nemzetiségei meg nem rontják benne ama' tulajdonságokat, mellyek az emberi nyelvnek mivoltához tartoznak. 20.
16. §. A' tulajdonságok, mellyek az emberi nyelvnek mivoltához tartoznak. 24.
17. §. Az emberi nyelveknek nemzetiségei, mellyek lelketlen testet illetik; azután azok, mellyek eleven lelkéhez tartoznak. 26.
18. §. A' nemzetiségek, mellyek anyanyelvünknek *Magyar lelkéhez* tartoznak. 33.
19. §. Az előszámláltt nemzetiségekről, avvagy az emberi nyelveknek úgy nevezett idiotizmusairól *Sulzernek* sükeres tanítása. 44.

III. Az emberi nyelvnek korai és vegyülései.

20. §. A' nyelvek, mellyek a' népeknek gyermekkorában támadtak, e' gyermekkoroknál bélyegét és tulajdonságait minden bizonnal magokkon viselték, és így csak kevés szavakból és majdnem tétovázó szóképzőkből és ragasztékokból állottak, ammint mindenik emberi nyelvnek anomalumai nyilván bizonyíttyák. 45.
21. §. A' természetnek czéllya nem lehetett az, hogy a' népeket gyermekkorokban elhervadni hagyja: mire nézve ki is vezette őket félszkeikből, és megvegyítette a' végből, hogy egymást az emberségnek felséges czéllýához felsegítsék, 's mint ugyanannyi tagok egy *Egész*t, formállyanak, melly általlyában *emberi nemnek* neveztetik. 47.
22. §. A' népeknek és nyelveiknek e' vegyülése megbizonyíttatik ama' vándorlásokból, hadakozásokból, és öfzveolvadásokból, mellyek a' Históriának tudósításai' szerint a' világ' kezdetül fogva a' Római birodalomnak romlásáig, és a' keresztes hadaknak századiban történtek. 49.
23. §. E' századokból állott az Európai nemzeteknek és nyelveiknek *ifjúkora*, mellynek folyamattya alatt szembetünőképen megvegyültek számtalan neveik, sok szóképzők, számos ígék,

X

ik, és nem kevés idiotizmussaik, a' nélkül hogy e' vegyülés a' nemzeteknek és nyelveiknek nemzetiségeit megrontotta, vagy hogy e' nyelveket az igaz culturának elfogadására alkalmatlanoknak tette volna. 51.

24. §. A' Magyar nemzetnek és nyelvnek ifjúkora, mely Európában való letelepedésével kezdődött, bővebben lerajzoltatik. Az akkori romlott Deák nyelv. Az idegen Törvényírók és Tanítók. Az akkori Magyaroknak gazdálkodása az anyanyelvre nézve. Az első Magyar írássok és könyvek. Az előítélet, mely a' tiszta Deák nyelvnek ösmeretségéből támadt. 59.

25. §. A' nemzeteknek és nyelveiknek ifúsága és férjfikora között nem lehet bizonyos határt vonni: de vannak ellenben a' férjfikornak bizonyos bélégei és tulajdonságai, melyek azt az ifúságtól szembetűnőképen megkülönböztetik. 64.

26. §. Az idegen gyökérszavakat, és kivált a' neveket, férjfikorában szintűgy befogadhattya minden kára vagy nemzetiségének rövidsége nélkül a' nyelv, mint ifjúkorában befogadta, azon egyetlen egy külömséggel, hogy a' férjfikor szígyenlené már az idegen szavakat úgy megkorcsosítani, mint hajdan, mikor még ifjú volt. És csak ez egyedül az idegen gyökér-

kérfzavakra nézve a' nyelv' férjfikorának bélyege. 65.

27. §. Hogy a' korosabb nyelv nem szülhet többé új nemzeti gyökérfzavakot, férjfikorának legbizonyosabb bélyegei közé tartozik. Hasonló bélyegeket nyomozván abban is, hogy a' korosabb nyelv a' ragasztékokkal, vagy hajlításokkal, és a' szóképzőkkel, sőt még a' neveknek öfzvetetésével is nem bánhat többé kényeszerint, emlékezzünk meg ezeknek ama' köztulajdonságáról, hogy a' szavaknak új értelmeiket adnak. 68.
28. §. A' ragasztékoknak változhatatlansága és sértetlensége bizonyos bélyege annak, hogy a' nyelv már férjfikorára feljutott. E' kornak férjfiás egyformaságát tehát nagyon megvesztegeti az, a' ki a' ragasztékokot, 's azoknak tévővázó értelmeit a' régi Könyvekből akarja kölcsönözni. 71.
29. §. A' szóképzőknek határozott száma, valamint az éleveníekre, homályos értelműekre, és egészen kihaltakra való felosztása, és ama' külömbisége is, hogy némelyek többnyire csak ígék-hül, némelyek pedig csak nevekből szülhetnek új szavakat, hasonlóképen a' férjfikornak tagadhatatlan bélyegei közé tartoznak. 75.

XII

30. §. Ama' törvények is, mellyek már most a' neveknek öfzvetetését, és az öfzvetett nevekkel való élest bizonyos korlátok közé szoríttják, minden bizonnyal a' férjfikornak bélyegei közé tartoznak. 79.
31. §. A' nyelv' férjfikorának legszembetünőbb bélyege az idiotizmusoknak avvagy nemzeti szójárásoknak változhatatlanságából áll. 83.
32. §. A' férjfikornak bélyegeiből ama' fő törvény szükségképen következik, hogy mindaddig új szavakat ne csinállyunk, és idegen idiotizmusokkal ne éllyünk, még nyelvünkben régi helyes eredeti vagy megnemzetesített szavakat és szójárásokat találunk. Azoknak, kik e' törvény ellen synonymumokat akarnak nyelvünkben szaporítani, ezeknek süükségtelensége megmutatatik. 85.
33. §. Mások e' törvényt a' tudományos könyvekben tellyesíthetetlennek tartják, kiknek, hogy jobb vélekedésre térjenek, csak azt az egy talpigazságot kell megfontolniok, hogy a' szép mesterségek és a' tudományok, úgymint az *emberi kultúrának* legfőbb eszközei, nem a' *nemzetiséghez*, hanem az *emberséghez* tartoznak. 87.
34. §. E' talpigazságnak átlátása után könnyű ki nyomozni azt is, mikép lehet a' fellyebb emlitett

lített fő törvényt a' tudományos könyvekben tellyesíteni. 90.

35. §. Befejezés. Nemzetiségünköt nincs már most az idegen népektől mit féltünk; culturánkot pedig a' régi és mostani idegen nemzeteknek köszönhetjük. A' veszedelmes károk, melyek ama' Nyelvművelőknek iparkodásából támadhatnak, kik a' nemzetiséget az idegen szavaknak kiirtásában, és a' jövevényeknek gyűlölésében helyeztetik. A' *humanitás*, az emberség a' nemzetiséget meg nem vesztegeti, hanem inkább megnemesíti. 92.

IV. Az emberi nyelvnek művelése.

36. §. A' nyelvet némelly Nyelvművelők hiú bálvány gyanánt külömbféleképen czifrázzák ama' még hiúbb czélből, hogy benne gyönyörködjenek: mások pedig semmit sem látnak benne egyebet nemzetiségnél. Ámde mivel tagadhatatlan, hogy az emberi nyelv csak a' végből adatott a' természet' Alkotójától, hogy a' cultura' terjesztésének eszköze legyen, következik, hogy igaz művelése sem áll egyébből, hanem hogy a' culturának terjesztésére alkalmasnak tetessen. 97.
37. §. Hogy a' nyelv a' culturának terjesztésére alkalmas legyen, két fő tulajdonságának kell

len-

lenni, mellyeknek egyike az *értelmesség*, a' másika az *érzékenység*, avvagy az érzékenyítő erő. Az értelmességet csak az *egyformaság*, avvagy *analogia* eszközölheti meg, melly a' szónyomozástúl azt kívánja, hogy a' hasonló esetekben mindenkor és mindenütt egyforma szavakkal, egyforma ragasztékokkal és szóképzőkkel, sőt egyforma orthographiával is; a' szókötéstül pedig, hogy egyforma regulákkal éllyen. 100.

38. §. Az egyformaságnak elkerülhetetlen szüksége, kellemetessége és böcsülhetetlen hafzna két hasonlatossággal világosíttatik meg, mellyeknek egyike az egyenes és rögtelen úttúl, a' másika pedig az egyformán zúgó vizszakadás-túl kölcsönöztetik. 102.

39. §. A' nyelvnek szépsége és csínossága nem az úgy nevezett *stilus ornatus*; mert a' *stilus*, avvagy az írásmód nem egyéb, hanem az Író' characterének, vagy gyéniussának, és kedvének tüköre, melly annyiféle lehet akármelly nyelvben, valahányféle characterű Írók taláttatnak. 104.

40. §. A' nyelvnek valóságos szépsége nem állhat másbúl, hanem érzékenyítő erejébül, melly három garádicsra osztatik, úgymint a' regularitásra, az oratori ékességre, és a' poézisbéli csínosságra. Mivel minden szépségnek egyet-

len

len egy kútféje a' rend, a' nyelvnek regularitása is, melly az analogiátúl szabott grammaticabéli és syntaxisbéli törvényeknek tellyesítésébül támad, valóságos szépség, sőt a' többi nyelv szépségeknak talpfala. 111.

41. §. A' Szerző kötelességének tartya, hogy ezen alkalmatossággal Magyarorságnak ama' tulajdonságirúl az Olvasónak általlyában számot adgyon, mellyeket Ellenkezői különösségeknak mondanak. 115.
42. §. Az emberi nyelvnek orátori szépségei közül a' nyelvnek testét illetik azok, mellyek a' szavaknak pufzta hangjábül a' *rideg szavakban*, a' *periodusokban*, és az *indulatgerjesztő beszédben* támadnak, és *hangrendnek*, Görögül *euphoniának*, és *szómértéknek*, Deákül *numerusnak*, Görögül *rhythmusnak* neveztetnek. A' nyelvnek lelkét avvagy értelmét illetik a' kifejezésnek *pontossága*, *világossága*, *tisztasága*, és minden egyéb *korstalansága*; azután a' *tropusok*, a' *figúrdk*, a' *rajzolatok*, és az *indulatos beszédek*; végtére a' magosabb rendü érzikenytő erők, mellyek a' beszédben a' *tökéletességbül*, a' *külső szépségbül*, és a' *jóságbül* származnak. 120.
43. §. Az emberi nyelvnek legfelségesebb érzekenytő ereje és legfőbb szépsége, testére nézve

a'

a' *vers*, lelki részére nézve a' *költő nyelv*, úgy hogy akármeltyik emberi nyelv annál magosabb bérczére emelkedhet a' csínosságnak, mennél alkalmasabb ama' *metrumra*, melyet a' régi Görögök a' *Musikának* és a' *Táncznak* mester-ségeitől kölcsönöztek. 134.

A' nyelvművelésnek akadályai.

44. §. Sommás újítása az eddig tagonkint megbí-
zonyított okoskodásnak, 's átmenetel a' nyelv-
művelés' akadályairól való értekezésre. 143.
45. §. Az első akadály az, hogy Nyelvművelőink
a' régi Magyar Könyvekhez nagyon is ragasz-
kodnak. Ezeknek első felekezete, a' *Deák clas-*
sicus Auctorok' tekintetétől elcsábíttatván, a'
tiszta magyarságnak kútfejét a' régi Magyar
könyvekben keresi. Schellernek ítélete a' *De-*
ák Classicusokról e' felekezetnek nem kedvez.
De egyébaránt is nagy különbség van *elsőször*
a' régi *Deák* és a' régi Magyar könyvek között
még a' nyelvre nézve is; nagy különbség van
másodszor az eleven nyelvnek művelése kö-
zött, és az elhalt vagy megrömlött csínos
nyelvnek helyreállítása között is. 144.
46. §. A' régi Magyar könyvekhez ragaszkodó Nyelv-
művelőknek másik felekezete csak akkor folya-
modik régi kiavúltt szavakért hozzájok, mikor
a' megnemzetesített idegenekkel élni nem akar.

Ezek-

Ezeknek emlékezetébe hozatnak az eddig elő-
adott talpigazságok. Megmagyaráztatik azután
Horatiusnak ama' mondása; *Multa rénascentur*
's a' t. mellynek tekintetével élni szeretnek. 154.

47. §. Az emberi nyelvnek sikeres művelését na-
gyon akadályoztatta a' mértékletlen Purizmus,
melly itt a' mértékletestül mind a' Németeknél,
mind a' Magyaroknál megváltasztatik. 159.

48. §. A' mi Puristáink csak a' Deák szavakat
üldözik, a' minek okát sem a' tudatlanságban,
sem a' Deák nyelvhez való háladatlan-
ságban, sem a' vallásbéli buzgásban csak nem kereshet-
tyük a' Puristáknak sérelme, és a' róllok való
jó vélekedésnek rövidsége nélkül. Helytelen-
sége azután amaz okoknak is, mellyekkel ők
a' Purizmust a' *nemzetiségnek* és az *értelmes-
ségnek* okáért szükségesnek vítatták; vilá-
goss ellenokokkal megbizonyították. 162.

49. §. A' mértékletlen Purizmusnak veszedelmes
következései. 1.) Az ugyan, ha a' Jurisdictiók-
ban és a' Dicasteriumokban alkalmatlanságokat
és hátramaradást az országos dolgoknak folya-
máttáiban okozé vagy sem? még nem határoz-
tatik: de az ellenben megmutattatik, hogy a'
mértékletes Purizmus a' Magyar nyelvnek ta-
nulását megkönnyebbitené, és hogy lassankint
még a' most szükséges idegen szavaknak jöven-

XVIII

dőbéli kiirtására is útat nyitna. 2.) A' mérték-
letlen Purizmus a' nyelvet gyermekkorába vissza-
taszította, 's az idegen nyelveket a' mostani
Magyaroknál szükségeseznek tefzi. 3.) A' ter-
mészetnek czélljával ellenkezik, mivel a' nem-
zetet nem csak az idegenektől különözi el,
hanem még több felekezetre is szakasztja. 4)
A' Deák nyelvet gyűlölségesnek, vagy lega-
lább sükségtelennek tenni akarván, a' Ma-
gyart pedig homályba borítván, azt eszközlö-
heti meg végtére, hogy a' polgári társaságnak
fenntartására elegendő egyik se legyen. 5.)
A' culturának folytatását akadályoztatja. 174.

50. §. A' nyelvművelésnek akadályai közé tartoz-
nak még 1.) a' helytelen vagy éppen új ragasz-
tékok, szóformálások, és az idegen szóköté-
seknek majmozása. 2.) Ama' fessesség, melly
minden tárgynak különös nevet akar adni, ho-
vá az *atás*, *etés*, *tatás*, *tetés* képzőkkel for-
máltt nevek is tartoznak. 3.) Az Ékesenszól-
lásnak és a' Poézisnak kevés böcse, vagy ép-
pen megvetése a' tudományok könyveknek
kedvéért. 189.

Felelet az első Kérdésre.

§1. §. Egy rideg embernek nyelvkülönösségeiből
és nyelvhibáiból is támadhat dialectus, ha azok
nem

nemzetségében, és a' hozzá szító népben elterjedvén, a' törzsök nemzetnek nyelvétül a' hegyek és vizek közé, vagy messze földekre idegen nemzetek közé szakadnak. 186.

52. §. A' Görög fő dialectusoknak eredete, 's egymástól való külömbisége. Ezeknek példáját követni nem tanácsos, mivel a' dialectusok az egyesülést nagyon akadályoztatták. 190.
53. §. A' Rómaiaknál is volt volna a' dialectusokra elegendő alkalmatosság. De ők a' régi könyveknek nem adtak erre elegendő tekintetet, mellyek előtt nem is küldettek Romából messze földekre oly colóniák, a' minők a' Görögöké voltak. A' colóniák a' később üdőkben nem voltak arravalók, hogy dialectusokat szülyenek; valamint a' nyelvnek vaskorában történt rongálásai sem. 194.
54. §. Az Olasz nyelvnek dialectussai a' Grammaticába be nem vetettek. Az Olaszoknak költő nyelve a' követést meg nem érdemli. A' Francziák, Angolsók és Németek sem fogadták hű a' dialectusokat. A' mostani Berlinieknek ellenkező ügykezelete nem követni való példa. 197.
55. §. A' Magyar nyelvben vannak különösségek és hibák, de ezekből, mivel a' Nemzettől nem szakadtak el messze oly népek, mellyek e' különösségeket fenutartották és megszaportították

volna, dialectusok nem támadhattak. A' Pa-
lócok' szóejtését nem lehet dialectusnak néz-
ni, valamint szinte a' többi külömbégeket
sem, mellyek az országnak külömbféle részei-
ben és a' könyvekben talátnak, részént mi-
vel szemlátomást olyanok, hogy a' szóejtést
csak szembetünőnek és szokatlannak tefzik,
nem pedig érthetetlennek, részént mivel a' köny-
vekre nézve tanácsosabb a' mostani Európai
nemzeteknek példáját követni, mint a' Görö-
gökét, 202.

56. §. Az Erdélyi, Tifzamelléki és Dunamelléki
dialectusoknak nevezettyei helyett tanácsosabb
csak általjában a' *felokozoteknek* nevével él-
ni. Csak így ereszkedik a' Szerző a' külömb-
féle nyelkülönösségeknek előterjesztésébe; elő-
re küldvén ama' jegyzést, hogy neki soha csak
ezze' ágában sem volt, a' Tifzamelléki dia-
lectust olyennak nézni, a' minő a' Németek-
nél a' Szász volt, 206.

57. §. A' nyelkülönbségek a' betűkben, a' ra-
gasztékokban, a' képzőkben, a' szavakban,
és a' szóközésben elő terjesztetnek, a' a' Filo-
zofiának segédelmével megválasztatnak. 209.

58. §. Befejezés, melyben a' Filozofiának vezérlő-
se nélkül való nyelvművelésnek hiúsága, sőt
veszedelmes következése elő adatik. 273.

Felelet a' második Kérdésre.

59. §. Az igazságok, mellyek már előre megbizonyítottak, és a' Kérdésnek megfejtéséhez tartoznak, három felekezetre osztva röviden előadottnak, az új szavaknak alkotásáról tudni illik, a' szójárásokról, és a' tudományos könyvekről. 275.
60. §. A' tudományos könyvekbe való új neveknek alkotásáról a' fő regula, akár nemzetiek legyenek e' nevek, akár idegenek. 278.
61. §. A' nemzeti új neveknek alkotásáról, előre küldetvén amaz igazságok, mellyek már fellyebb megbizonyítottak, hogy ezen új nevek sem új gyökerek nem lehetnek, sem régi kiváltt szavak, meghatározatnak a' regulák. 279.
62. §. Az idegen nyelvekből kölcsönözendő új neveknek helyes nemzetesítéséről a' már megmutatott igazságok előre becsáttatván, a' szükséges regulák hasonlóképen előterjesztetnek. 289.

Felelet a' harmadik Kérdésre.

63. §. Valamint a' régi, úgy a' megyebeli szavakat és szójejtéseket is be kell bizonyos határozások alatt a' Lexiconba fogadni. 295.
64. §. A' tökéletes Lexiconnak belső mivoltához tartozik, hogy a' nyelvnek Grammaticája és
Synta

Syntaxissa előre a' Társaságnak köz akarattal meghatározotasson, melly szerint amazt az egyformaságnak szent reguláihoz lehessen alkalmaztatni 298.

65. §. A' nyelvnek testi részébül a' tökéletes Lexiconban a' határozott betűrend kiváltképen való figyelmetességet kíván. 300.

66. §. A' nyelvnek testi részét a' tökéletes Lexiconban csak az által hozhattjuk örökké tartandó szép rendbe, ha feljegyezzük benne a' szavaknak hivatallyait, és gyökereit, a' neveknek többes számát és birtokos származékainak rideg számú harmadik személljét; az ígéknek pedig jelentő, jelenvaló, törzsfőkös formájú, rideg számú második személljét, a' mutató formának jelentő, jelenvaló, rideg számú harmadik személljét, a' múltt üdönek első és harmadik törzsfőkös és rideg számú személljeit, a' parancsoló módnak törzsfőkös és rideg számú harmadik személljét. 303.

67. §. A' nyelvnek lelkéhez tartozó dolgok még fontosabbak lévén, fel kell a' tökéletes Lexiconban jegyezni, a' számokkal megkülömböztetni, és példákkal megvilágosítani az ígéknek, neveknek és minden egyéb szavaknak értelmeit, 309.

68. §. A' szónyomozó és szóköto Lexicon a' tudományosoktól megválasztatván, 's az elsőre való szereknek öszvefedése a' régi és újabb könyvekből helytelennek állittatván, a' Lexicon' kidolgozásának legrövidebb és legbátorságosabb módgya elő adatik. 311.

69. §. A' Lexicon' kidolgozására választandó Tagoknak számárúl, és tulajdonságairúl, a' munkájokban való rendtartásról, és jutalmokrúl előre küldetvén a' szükséges állítások, az ellenkezések iránt, mellyeket ne talán szenvednének, megvígáztatnak. Azután világosan megbizonyittatván, hogy a' Magyar Nemzet a' Deák és a' Német nyelv nélkül a' cultúrában előre nem mehet, a' tudományos Lexiconoknak kidolgozásához való jó tanáccsal a' harmadik Kérdésre való Felelet befejeztetik. 315.

Felelet a' negyedik Kérdésre.

70. §. Az orthographiában elkerülhetetlenül szükséges az egyformaság. 323.

71. §. A' Filozofiának fő regulái, mellyeket akár melly emberi nyelvben az orthographiának álltallyában, azután pedig különösen a' szótagolásnak szab. Követik ezeket a' regulák, mellyek

a'

XXIV

- a' Magyarban az idegen szavakat, a' Magyar Famliáknak és helységeknek neveit, és a' kezdetbetűköt illetik. 325.
72. §. A' régi Magyar orthographiáról, úgymint a' mostaniban uralkodó különbféleségeknek forrásáról. 330.
73. §. Az öszvetett nyolcz Magyar betűnek rendbeszedéséről és meghatározásáról. 337.
74. §. A' *j* betűnek ötféle czikkelyezett hang helytelenül tulajdonítottatik. 343.
75. §. A' *j* betű a' birtokos nevekben és a' mutató ígékben helyegbetű nem lehet. 345.
76. §. A' *j* betűnek helytelensége, mikor az inybetűk helyett áll, a' silabizátiónak a' Fizikára épített reguláiból világosan megbizonyítottatik. 359.
77. §. Megbizonyítottván, hogy a' nyomosításnak mivoltát nem a' *j* betűben, hanem a' végső betűnek duplázásában kell keresni, általlyában való regulái elő adatnak. 363.
78. §. Azokról, a' mik még az orthographiához tartoznak, úgymint a' kurtított Genitivusnak a' birtokossal való helytelen öszveirásáról; az ígékben, mikor az *sz* vagy *s* az előttök álló
be-

betűkkel dupla *es* és *cs* hangot szülnek, a' gyökérbetűknek szükséges fenntartásáru, a' kérdező *e?* betűru, és az osztó vonáskáru a' szükséges jegyzések megtetnek, 366.

79. §. A' Feleletnek befejezése. 369.

A'

K é r d é s e k ,

amint a' Hazai Tudósításokban fekszenek.

Brassói Müller Jakab Ferdinánd Királyi Tanácsos Úr, mint a' Nemzeti Muzéumnak Igazgatója, Ö Tsászári Királyi Fő Hercegségének helybehagyásával a' következő Kérdéseket kívánja közönséggé tenni.

I. 1815dik esztendőre.

Mi a' Dialectus Grammatikai tekintetben? Vagynak-e ezen értelemben a' Magyar Nyelvnek Dialectussai? Ha vagynak, mellyek azok különösen? Miben különböznek egymástól és mint lehetne általok bővíteni a' Magyar Írói nyelvet?

II.

II. 1816dik esztendőre.

Minő Tudományos Rendszabások szerint kellene és lehetne Új Szavakkal, és Szóllás módokkal a' Magyar Nyelvet bővíteni külömbféle Tudományokra, és Mesterképekre nézve?

Elkerülhetetlenül megkívántatik a' megfejtésben, hogy a' Magyar Nyelv' belső történetei, grammatikai alkotmánya, az Európai Tudós nyelveknek példái, és az a' tekintet, hogy a' Magyar Nyelv Napkeleti nyelv, folyvást szem előtt tartassék.

III. 1817dik esztendőre.

Mellyik volna azon legalkalmasabb mód, melly szerént egy tökéletes Magyar Szókönyvet (Lexicon) lehetne készíteni? Ki kellene-e ennek a' Nyelv Régiségére, a' Tartománybéli szavakra, 's szóllás módokra, vagy a' Magyar Nyelvnek külömbféle Dialectusaira terjedni? Mellyik legrövidebb úton lehetne a' legalkalmasob módot végre hajtani?

IV.

XXVIII

IV. Az előadott 3. Kérdésekhez Méltóságos Gróf Teleky László, a' Királyi Táblának Bárója, ezen negyediket kívánta kaptatolni:

Miképpen lehetne a' Magyar helyes Írást (Orthographiát) az egymással ellenkező szokások és önkényes vélemények helyett Filozofiai Principiumokra építeni?

F e l e l e t
a z i m é n t e l ő a d o t t

K é r d é s e k r e.

B e v e z e t é s.

1. §.

Harmincz esztendőtül fogva részént siránkozással, részént borzadással tapasztalván anyanyelvünknek művelésében a' felekezeteket szaporodni, melyek, hogy az imént előadott negyedik Kérdésnek szavaival éllyek, az egymással ellenkező szokások, és önkényes vélemények után indultak, és így fűhöz fához kapcsolódván, többet rontottak, hogysen építettek: lehetetlen volt, nyelvünknek még a' Kassai Muzéumban buzgósággal kezdett csinosításátul magamot hátra nem vonnom, annyival is inkább, mivel a' bal sors mostohább állapotba helyeztetett, hogysen ügyekezetim ellen az ellenséges szívű emberek körülállásimmal szinfogások gyanánt vissza ne élhettek volna, a' mint némellyek valóban vissza is éltek. Hasonlóknak láttam én e' felekezeteket ama' munkásokoz, kik a' félig széthánytt régibül új házat akarván építeni, öly annyira meg nem tudnak egymással egyezni, hogy azonban, még ott az inasok a' legényeknek kezébül a' mészkanalat, a' kalapácsot, az önmértéket kiragadgyák, itt magok-

A

nak

nak a' legényeknek egyik része azt lerontya, a' mit a' másika épít, megmeg amott a' napszámosok környöskörül az építő szereket minden válogatás nélkül öszvehordgyák, 's útzáró rakásokra halmozzák, a' Gazda végtére sem új hajlékhoz nem juthat, sem a' régít nem lakhattya. Állyon bár elő a' tudományokban járatos ifiú vagy meglett Magyarok közül akárki, és vallya meg igaz lelkére, ha érti-e tökéletesen az *Új-Magyar* könyveket? 's minekutánna talán értelmeket nagynehezen kitanúllya, vagy legalább gyanítások által megálmodgya, talál-e vallyon benne oly gyönyörűséget, melly szívet érzékenyen megillessen, 's a' kitett cél felé megindítsa? olly kellemetesen előadott sikerességet, melly esztét valamelly igazságról szinte orozva meggyőzze? Én részemről kénytelen vagyok megvallani, hogy illy szerencsés nem vagyok, 's mindeddig magamot csak azzal vígasztaltam, hogy ugyanezt nekem magok-ról több érdemes Magyar Férjfiak is sohajtozó panaszok között megvallani nem átallották. A' munkások közül tehát nem ok nélkül állottam ki egynehány egyéb Magyar Íróval együtt, kik e' fáradságot szint-úgy, mint én, részént haszontalannak, részént háladatlannak lelték, Nemzetünköt pedig az imént megírtt építő gazdának sorsához közelgetni látták, mivel a' sok újtónak majdnem hásártos pattogásai miatt régi nyelvén írni 's beszélni már allig merészel, vetekedéseik és fonákul fordúltt munkálkodásaik miatt pedig sikeresen műveltt és valóban csinos nyelvhez semmikép sem juthat.

2. §. Ámde a' negyedik Kérdésben ezeket olvasván, *miképen lehetne a' Magyar helyes írást (Orthographiát) az egymással ellenkező szokások*

és önkényes vélemények helyett Filozofiai Principiumokra építeni? sőt még a' második kérdésben is Tudományos Rendszabásokat említtetni látván, örömmel meggyőződtem az iránt, hogy bölcsőbb Férjfiaink, nem csak szíveiknek rejtekében, mint eddig, hanem már nyilván is megvetik a' nyelv művelésben az egymással ellenkező szokásokat, és az önkényes véleményeket, 's ezek helyett inkább a' Filozofiához folyamadnak; egyfzersmind pedig ama' reménység is felserdült bennem, hogy Nyelv művelőink a' Filozofiának fáklyájánál megösmervén nemes célú munkálkodásaiknak igaz úttyát, kezét adnak végtére egymásnak, 's a' káros szakadásokkal egészen felhagyván, egy szívvel és lélekkel úgy folytatták anyanyelvünknek sükeres művelését, ammiat egyy és ugyanazon édes anyának édes gyermekeihez illik. Ennél fogva arrúl sem kételkedhettem többé, hogy azon böles Férjfiak, kik a' harmadik és negyödik kérdésben a' Filozofiának vezérlését nyilván megkívánnyák, a' két elsőnek sükeres megfjítését, sőt anyanyelvünknek egész művelését is, csak a' tudományoknak e' tiszteletre méltó és emberségnevelő szülőjétül várják. Elállván tehát regi tökéllésemtül, tellyes bizodalommal ereszkedek ama' talpigazságoknak, avvagy principiumoknak fejtegetésére, és a' mennyire tehetségem engedi, megbizonyítására, mellyek mindennémü emberi nyelvnek, és így a' miénknek művelését is, olly szorosán meghatározzák, olly bölcsen elintézik, 's a' célhoz olly bizonyosan eligazfityák, hogy vezérlések nélkül, nem csak sükeresnek, hanem még művelésnek sem lehet igazán tartani. Az olyan Olvasót, a' ki e' talpigazságoknak helyes voltárúl nem volna képes magát meggyőzni, arra kérem,

rem, hogy reájok építendő feleletimet a' kített négy Kérdésre ne is olvassa: kár volna velek üdejét vesztegetnie. A' többiekrül pedig bizonyosan tudom; hogy hazánknak, nemzetünknek; anyanyelvünknek tiszteletébül, szeretetébül, mind *ellenkező szokásaikat*, mind *önkéntes véleményeiket*, egy szóval, mindennemű *mellék tekinteteiket* önkint feláldozzák e' munkám' alkalmatosságával teendő saját nyomozásaiknak, mellyekkel magokat az említett talpigazságokról meggyőzendik. Lássunk barátságos tanácskozással a' munkához!

A'

Filozofiának Talpigazságai,

mellyekre a' négy Kérdésre áadandó feleletek építtetni fognak.

• • 3. §.

Hogy anyanyelvünk valóságos *emberi nyelv*, arról senki sem kételkedhet. Nekünk tehát minden egyéb előtt az *emberi nyelvnek exéllýát* kell a' Filozofiából kinyomoznunk.

Bizonyos tovább az is, hogy valamint az egész emberi nemnek ama' felekezetei, mellyek *nemzeteknek* neveztetni szoktak, úgy a' nyelvek is, mellyekkel e' felekezetek élnek, egymástól szembetünőképen különböznek. A' Filozofiából tehát az emberi nyelveknek *nemzetiségével* is meg kell közelebbrül ismerkednünk.

Az emberi nemzet' Történeteinek Filozofiájából tudgyuk azt is, hogy mindenik nemzetnek, és így

az

az egész emberségnek is, voltak bizonyos korai, melyek a' gyermekséghez, az ifúsághoz, és a' férfikorhoz hasonlítanak, és hogy e' nemzetek egymással a' legrégebb üdöktől fogva nagyon megvegyültek, sőt még mai napig is vegyülni meg nem szünek. Következik ebből, hogy a' nemzeti nyelvek is átmentek e' korokonn, és hogy vegyüléseket hasonlóképen szenvedtek, 's még most is szenvednek. A' Filozofiátúl tehát *a' nyelveknek e' korairúl, és vegyüléseirül is* kell szükséges tudósításokat kérnünk, melyek nyomozásainkot igazgassák.

Meg kell végtére, megmeg a' Filozofiának vezérlése szerint, az imént említett tárgyakról való értekezéseknek következéseiből határoznunk a' *nyelvművelésnek igaz mivoltát, czéllját, és akadályait.*

I. Az emberi nyelvnek czéllja.

4. §.

Amaz oktalan állatoknak is, melyekben az organizatio musculusokkal öfzveszött inakból áll, adott már a' természet tehetséget arra, hogy bizonyos cikkelyezetlen hangokat zengtessenek, melyekkel az önnön fenntartásokra és nemeiknek gyarapítására szükséges indúlatokat és érzéseket kifejezhessék, és ha szükséges, ugyanazon nemhez tartozó társaikban is felgerjeszthessék. Ezen állati nyelvenn ők egymást, ha úgy szabad szóllani, tökéletesen megértik; ezenn híjják egymást a' véletlenül talált eledelhez, ezenn édesítik egymást a' barátkozásra, ezenn jelentik egymásnak a' köz ellenség' érkezését, ezenn híjják egymást segítségül, mikor veszedelemben

ben vannak, ezenn panaszoltyák egymásnak fájdalmaikat. Már csak e' czikkelyezetlen állati nyelvben is álmélkodva kell csudálnunk a' természetnek anyai gondoskodását, a' természet' Alkotójának véghetetlen kegyességét: mert azonkívül, hogy ezen állatok mindenik érzésnek kifejezésére más-más hangokkal élnek; mindenik felekezetnek is más-más, és így egészen tulajdon nyelve van. A' tyúk más hangokkal hirdeti szerencsés szülését, másokkal hívja csibéit az elődelhez, másokkal hirdeti nekik a' veszedelemet, másokkal védelmezi őket az ellenségtől. A' mi a' másikat illeti, hogy tudni illik mindenik állatnem más-más hangokkal fejezi ki az egy és ugyanazon indulatot, könnyen kitettség csak abból is, hogy az ijedést, vagy a' kívánságot máskép jelenti az eb, máskép a' szarvas marha, máskép a' ló, máskép a' híd, máskép a' czinege. Itt a' mi célunkhoz csak az tartozik még, hogy a' czikkelyezetlen hangokból álló állati nyelv untig elegendő ama' céloknak megszökölésére, mellyeket a' természet ezen állatok' különbözőféle nemeinek kiszabott: mert a' ló vagy tyúk, ha egyébaránt egészségesek, állati nyelveiknek segédelmével végbe vihetik kötelességeiket, és így a' tökéletes lónak' vagy tyúknak' nevét meg is érdemlik.

5. §. Hogy az állati nyelv az emberben is feltaláltatik, allig szükséges említenem. Sírással fejezzük ki a' fájdalmat, nyöszörgéssel a' szeretetet, zokogással a' szorongatást, éles kiáltással az ijedést, mélyen döngővel a' haragot, vígan szökösövel az örömet. Ezeket követvén, 's különbözőféleképen folytatván az énekben vagy a' hangzó eszközökön a' Musikának mestersége, felgerjeszti és táplálgattya bennünk az indulatokat és érzéseket,

seket, és erre való nézve az indulatok' nyelvének is neveztetik. Ámde az embernek ezen állati nyelv ele-
gendő nem lehetett arra, hogy a' természetűl ki-
szabott czéllýához eljusson, és tökéletes embernek
neveztesse: mivel a' természet' Alkotója adott még
neki tehetséget és ösztönt arra is, hogy magának
cikkelyezett hangokból olly nyelvet építsen, melly-
nek segedelmével nem csak indulattýainak nemeit,
mértékeit és okait, hanem még képző tehetségének
munkálkodásait, álmait, rajzolatýait, 's eszének
gondolatýait, vélekedéseit, és ítéleteit is, ember-
társával tökéletesen közölhesse.

6. §. Ha a' Filozofiának fáklyájával e' nyomonn
tovább megyünk, a' természetnek olly felséges egy
titkához jutunk, melly e' köz anyának az állatok'
országában meghatározott rendtartását egészen elá-
rúllyá, nekünk pedig az emberi nyelvnek czéllýát
világosan előnkbe terjeszti. Mindenik állatnemnek
tudni illik, mellyekre az oktalan állatok, szinte mint
annyi nemzetségekre, fel vannak osztva, bizonyos
és tökéletesen meghatározott kötelességeket szabott
ki a' természet, mellyeknek sommái a' Filozofiátúl
sphaerae activitatis, avvagy tehetségköröknek ne-
veztetnek. Hogy pedig e' kötelességek az állatok-
túl annál bizonyosabban tellyesíttessenek, a' tehet-
ségkörökre nézve azt tette e' gondos anya másolha-
tatlan törvénynek, hogy mennél szűkebb valamelly
állatnemnek tehetségköre, azaz, mennél kevesebb
és egygyűűebb a' kifszabott foglalatossága, annál
erősebb, bizonyosabb, és ha úgy szabad szóllani,
csalhatatlanabb legyen benne a' *vak ösztön*, melly
ötet e' foglalatosságokra készítse, végrehajtásokban
pedig vezérellye. Illyen a' méhecske, illyen a' pók.

Ke-

Keyés mind a' kettőnek a' kötelessége; de annál hathatósabb benne a' vak ösztön, mellyel a' mesterséges bűgöket, a' viaszt, a' mézet, a' követhetetlen szövvényeket szinte hibázás nélkül készítik. Mennél számasobbak ellenben, 's mennél többfélék a' munkálkodások, mellyeket a' természet valamely állatnemre bízott, annál gyengébb benne a' vak ösztön, 's annál nagyobb a' szabad akaratnak némünémű árnyéka, a' választás. A' rókának gondgyai, mivel mind szöllővel, mind csibehússal táplálkodhat, fel vannak már osztva a' szőlőhegyek és a' ketreczes udvarok között, és így czéllját, mikor eledelt keres, már itt, már amott könnyen elhibázhattya. A' póknak tehát egész tehetségköre, egész világa a' halló, a' méhé a' virágos mező és a' kas, még a' róka, ha a' szőlőkben veszedelmet lát, inkább a' faluknak nyílt udvaraihoz folyamodik. A' ki a' természetnek históriájában járatos, könnyen rendbe szedheti az efféle garádicsonkint táguló tehetségkörököt, a' hozzájuk szabott, és garádicsonkint fogyó vak ösztönnel együtt.

7. §. Szabad legyen itt nekem, az embernek határozatlan tehetségkörét a' Magyar Aglájának szavaival előadni. (A' 8o. és 8r. old.)

Válogatott eledelt a' fánn, a' plántagyökérben,
 a' házi állatok között,
 a' veteményekben majdnem kényedre találván,
 véres vitákra nincs okod,
 sem hogy az erdőknek szilajabb zselléreit üzvén,
 vad hússok által elvadúlly. - - - -
 Műhelye nem méhkas, nem pókhállócska eszednek.
 Felhatz erődde, rendesen

hem-

hempelygő gomolyéki közé a' csillagos égnek;
 bátran hajózol mélyeinn
 a' habozó víznek, 's a' föld' gyomrába leszállván,
 merészén ásod kincseit.

Nincs olly morzsa fővény, melly nagy hasznodra
 ne vályyon,

ha véle bölcsen élni tudsz.

Mágnestűcske nyitott alsó dombjára tekénknek,
 's méltóbb ügyére útakot.

Nincs olly pufzta üreg, hol eszed nevezkedni ne
 tudgyon.

Világa minden, a' mi van.

Átvizsgálván tudni illik a' számtalan kötelességeket,
 mellyeket a' természet az embernek kiszabott; a' tá-
 méntalan sok, és ezerféle foglalatosságokot, mel-
 lyeknek végbevitelére képes; olly tulajdonságú ér-
 zékenységeit, avvagy érző szerzsámaikat, hogy akár-
 minémű tárgyakkal megösmérkedhetnek; és lelki te-
 hetsegeit, mellyekkel az egész Mindenséget szinte
 átölelheti: lehetetlen bizonyára, magunknak ama'
 két fő igazságot meg nem vallanunk, hogy tudni il-
 lik véghetetlenül erőtlenebb az emberben, mint
 akármelley oktalan állatban, a' vak ösztön, vagy
 hogy e' nélkül talán egészen szükölködik is; azután
 pedig, hogy önkényes választására hagyatván min-
 den, szoros értelemben bírja ama' felséges tehetsé-
 get, melly szabad akarataknak neveztetik.

8. §. Ezek így lévén, még az oktalan állatok
 a' vak ösztönt követvén, felette ritkán, sőt némel-
 lyek talán soha sem csalatkoznak meg kiszabott kö-
 telességeiknek tellyesítésében; az ember viszontag
 a' hibázásrakk számlálhatatlan veszedelmeiben forog-
 na minduntalan, és így sorsa az oktalan állatoké-

nál

nál kimondhatatlanul nyomorultabb volna, ha a' vak ösztön helyett *éfst*, vagy szorosabban szólván, észkeskedésre, okoskodásra való tehetséget nem adott volna neki a' természetnek Alkotója, mellynek segítségével a' jót a' rossztól megválna, foglalatoságinak jutalmat vagy büntetést érdemlő moralitást adgyon, magát és munkáit nagyobb és nagyobb tökéletességre emelje, és így kiszabott czéllját elérhesse; egyfzersmind pedig, mikor ehhez törekszik, a' polgári társaságnak, mellyben él, sőt az egész emberi nemzetnek felséges czélljait is, megfizközleni segítse. De mit érthetünk vallyon az *ész* által egyebet, hanem az emberi léleknek ama' tehetségét, melly részént *saját tapasztalásaink* által, részént az *idegen tanítás* által lassankint gyarapodik? E' két útonn bizonynyára minden ember, még él, naponkint tökéletesebb lehet; valamint ellenben, ha mind a' tapasztalástól meggátoltatik, mind a' tanítástól elzáratik, úgy elfajúlhat, hogy belölle még a' baromnál is alábbvaló alkotmány válik. Ez az oka, hogy a' Filozofia a' *tanítékonytságot* (*docilitas*) avvagy a' tanításra és a' tanulásra való hajlandóságot, és hogy egy szóba foglallyak mindent, a' *tökéletesedhetést*, valamint az evvel ellenkező *romolhatóságot* is, Deakül *perfectibilitas* és *corruptibilitas*, az emberségnek, characteristái, avvagy bélyegtulajdonsági közé számlállyá, melly által a' baromtól szembetünöképen különbözünk, mivel ezek, tulajdon és szoros értelemben szólván, sem meg nem tökéletesedhetnek, sem meg nem romolhatnak. A' méhek még most is úgy munkálkodnak, a' hódak még most is úgy építik házaikat, a' vitéznek lova még most is úgy

ne-

megédeskedik, úgy harezol, mint a' legelső méhek, hódak, és ama' lovak, mellyeket az ember a' legelő-
giebb üdőkben hasonló célra legelőször megszelídít-
tett. Az ember ellenben, valamint az egész emberi
nemzet is, első lététől fogva szüntelen tanul, és ha
egyik része valahol a' bal sorsnak mostohaaságai
által romlani kényszerítették is, a' másika ellen-
ben másott naponkint nagyobb és nagyobb tökéle-
tességre emelkedik.

A' régi kornak jobb hagyományira
épít az ember friss leleményeket,
mellyek kövönkint felhaladgyák
talpfenekét az egész rakásnak;
még a' baromnak megmarad egygy nyomonn
csak erre termett oktalan ösztöne.

Magy. Aglája, a' 89. old.

Lásd Herders Zwei Preisschriften. II. Abhandlung :
Ursachen des gesunkenen Geschmacks bei den verschiede-
nen Völkern, da er geblühet, a' 237. és köv. old.

9. §. Ezekbül már az emberi nyelvnek a' ter-
mészet² Alkotójától kiszabott egygyetlen egygy cél-
lyát világosan kitanúlhattuk. Ha az emberi ész
csupán csak *saját tapasztalásunk* által lehetne
gyarapítani, a' minék a' *nyelvetlen* emberekben
szükségképen meg kellene történni, akkor bizonyná-
ra kiki közüllünk csak magának élne, embertár-
saival csak úgy barátkozna, mint amaz oktalan ál-
latok, mellyek nyájokban élnek, és így a' tökéle-
letesedés, a' humanitás avvagy emberség, egygy szó-
val a' kultúra, mellyet kiki magának titkon szerez-
ne, a' többi emberekre, ki nem vévén még a' tös
szomszédokat is, el nem terjedhetne.

Adgy

Adgy neki emberi ést nyelv nélkül; a' mi fejében
 lassú rügyekkel zféngene,
 azt soha társaival nem tudná szíve közölni,
 's a' mennyi embert élni látstz,
 annyi udúba szorútt fél bölcs nevedne belöllök,
 ki csak magának tetszene,
 vagy legalább ezer annyi üdö eltelve azonban,
 még arra jutna nemzetünk,
 a' mire nyelvének feltört segedelmei által,
 mióta meglett a' világ. *M. Aglá. a' 86. old.*
 A' természetnek Alkotója tehát majdnem ellentáll-
 hatatlan ösztönt adott az embernek, nem csak a'
társaságos életre, hanem a' *tanításra* és a' *tanú-
 lásra* is; azután pedig különös, és valóban álmél-
 kodásra méltó tehetséget és ösztönt arra, hogy
 magának czikkelyezett hangokból nyelvet alkosson,
 mellynek segedelmével mindazokat, a' miket maga
 tapasztalt, vagy másoktól tanútt, és így minden
 gondolattyait, itéleteit, vélekedéseit, érzéseit, in-
 dúlattyait, valamelly igazságrúl való meggyözödés-
 sét, vagy kételkedéseit, egy szóval, a' mik szívé-
 nek legmélyebb rejtekeiben fekszenek, embertársai-
 val közölhesse a' végbül, hogy ökött valamire tanít-
 sa, vagy valaminek akár kedvellésére, akár utálá-
 sára vezérellye. Kicsoda nem láttya tehát világosan,
 hogy azonban, még *saját tapasztalásunk* felette
 alkalmas és jeles módgya annak, hogy magunk-
 nak a' tökéletesedésre, a' csinosodásra, az ember-
 ségre útat nyissunk, egy szóval, emberi sorsunk-
 hoz illő culturát *szerezsiünk*; az *emberi nyelv* el-
 lenben, mennél egyyetlen eggyebb, annál felsége-
 sebb, és böcsülhetetlenebb eszköze annak, hogy
 ugyanazon culturát embertársaink között *elterjef-
 szük*.

szük. A' Teremtőnek ezen imádandó és hálálhatatlan ajándékát; mellyel valóban annál csínnyábban, és annál kímellőbb figyelmetességgel kell bánunk, mennél felségesebb és boldogítóbb a' czéllya, álmétkodásra méltó gyarapodásra; és ha úgy szabad szólni; termékénységre emelte az *írásnak* találmanya; a' *könyvnyomtatás* pedig; kiszabott czéllyának repüléshez hasonló gyorsaságú elérésére alkalmatossá tévén; a' tökéletességnek legmagosabb bércezésére helyeztette:

10. §. Kérem az Olvasót, hogy, a' miket imént mondtam; és ha vélekedésem meg nem csal, meg is bizonyítottam; figyelmetes szemmel tartani ne sajnálja: mert az emberi nyelvnek e' felséges czéllyára fogom én alább építeni a' nyelvművelésnek igaz mivoltát, legbátorságosabb módgyait; és valóságos akadályait. Itt még csak arról kell számot adnom, — mert nem a'arnék Olvasómnak úttyában gáncsot hagyni; — mi okra nézve vehetem én itt a' *tökéletesedést*, a' *csínosodást*; az *emberséget* avvagy *humanitást*; és a' *cultúrát* egygy és ugyanazon, vagy legalább szómszéd értelmű neveknek? A' most folyó 1818. éfzt: a' 'Nemzeti Oskolák' számára Magyarúl kiadott *Magyar Nyelvtudományoknak* 3. §ban a' 3. old: így szóllok én errül: A' józan észnek oktatásibül tudgyuk, hogy a' valóságos nemzeti csínosodás avvagy kultúra, nem a' hiú ragyogást; nem a' pazarló *luxust*; nem a' minden egyebet láb alá tapodó kérkedést; hanem egyedül csak az *éfst* és a' *szívet* ügyeli. Az ésszel megösmerteti mindenegyéb előtt a' tisztességes élelemre szükséges földművelést, baromnevelést, és kézi mesterségeket; azután pedig a' köz rendnek; boldogságnak;

nak, és nemzeti fénynek kútforrásait, a' tudományokat. A' szívet egyszermind a' szép mesterségeknek, de kivált az ékesenszóllásnak, és a' költésnek segédelmével, a' relígyiónak, a' nemes érzeményeknek, a' jó erkölcsöknek szeretetére; 's a' mindezekből támadó emberséges és felséges charaetereknek, vagy ammint Magyarúl mondgyák, szívbélyegeknék szerencsés kimüvelésére vezérli. Mind a' kettőből, az észnek említett világosságából tudni illik, 's a' szívnek imént megírtt érzéseiből támad a' *humanitás*, avagy az *emberség*, melly nélkül sem a' magányos emberek, sem a' nemzetek boldogok nem lehetnek.

II. Az emberi nyelvnek nemzetisége.

11. §.

Már a' legrégiebb üdőknek Történetírásiban is világosan olvassuk, hogy az emberi nemzet több felekezetekre volt osztva, mellyek általlyában nemzeteknek, népeknek, nemzetségeknek nevezettek, és hogy e' felekezeteknek mindegyike szorgalmatosan elválasztotta magát a' többiektől, kiket *barbarusoknak* vagy legalább *idegeneknek* nevezett, és szinte hazafiúságból gyűlölt. Tudgyuk tovább Americaának és Austráliának Történeteiből azt is, hogy ama' felekezeteknél, vagy inkább csoportoknál, mellyek a' vadságnak állapottyában élnek, az idegeneknek e' gyűlölése irtóztató kegyetlenséggel jár olly annyira, hogy némelleyek közüllök ellenségeiknek még húsát is eszik. Az efféle embertelenségeknek nyomdokit még a' régi világban is feltalállyuk, és így nem ok nélkül gyaníthattyuk, hogy őselei ama' régi híres nemzeteknek is, a' minők a' culturában már külömbféleképen

pen emelkedni kezdett Egyiptombéliek, Assíriusok, Árabsok, Persák, Feníciabéliek, Indiánusok, Chínaiak; és Görögök voltak, az idegeneket hasonló kegyetlenségekkel illették, mikor még a' vadságnak állapotjában éltek. Az újabb üdökben, a' légrégiebb Rómaiaktól fogva egész a' mi korunkig, az idegeneknek gyűlöletét, üldözését, vagy legalább útálását, és szembetűnő megvetését; nagyobb vagy kisebb mértékben, ammint tudni illik valamely nemzet a' vadságnak állapotjától messzebb eltávozott, vagy ahhoz még közelebb volt, hasonlóképen feltalállyuk. A' Filozofus tehát, lehetetlen; hogy ama' gondolatra ne jusson, ha vallyon e' közönséges gyűlöletnek eredetét és okait nem kelleneő magában a' természetnek úgy nevezett gazdálkodásában keresni? Nyomozzuk ki e' dolgot világosabban; mert nálla nélkül az emberi nyelveknek nemzetiségével sükeresen meg nem ösmerkedhetünk.

12. §. Én a' kezdődő emberi nemzetnek csoportokra, felekezetekre, népekre, és nemzetségekre való felosztását a' természet' munkájának, a' földnek pedig ama' tartományait, mellyekre letelepedtek, — szabad legyen e' kölcsönözött értelmű szóval élnem, — fészkeknek nézem, mellyekben ezen érzékeny és előre gondoskodó anya az emberi nemzetnek gyenge zsfengéit, az erőtlen, gyermek eszű, és csak a' képzés utáun repdeső csoportokat addig dajkálhatta, még szárnyaikra nem kelhetek. Megteszi ezt a' természet majdnem minden egyéb alkotmányival is. A' növényekben a' születő zsfengét a' virágocskáknak kelyheivel, a' egynege gyümölcsöt a' fának leveleivel ójja; a' megértt magot pedig a' szelek által, vagy egyéb kép

kép tovább viteti, hogy annak legalább egyik része a földbe jusson, 's kikelvén, nemét fenn-tartsa, gyarapítsa. Az állatoknál e' köz anyá-nak dajkálkodása még szembetűnőbb. A' fészkek-ben már a' nőstény, már a' hím, nem csak táplál-gattya, és melegíti, hanem tehetsége szerint oltal-mazza is minden idegentül, mint bizonyos ellenség-tül, a' kicsinyeket. A' tyúknak e' védelmezésre olly nagy a' bátorsága, olly rettentőképen haragos a' sikótása, hogy csibéitül még a' komondort is elijeszti. Az oroszlyánnak dühössége, mikor köly-keitül megfofztatik, példabeszéddé vált. Ne szígyen-lyük, kérem, a' természetnek a' legrégebb em-beri csoportoskákhoz 's erőtlen felekezetekhez mu-tatott hasonló gondoskodását megvallani, megös-merni! Hisz e' gyenge népecskék, mellyek még ak-kor szinte csak állatiak voltak, mi egyébbel védel-mezhették volna magokat, hanem az idegeneknek szorgalmas meffzetávoztatásával, mellybül felette könnyen vilzontagos gyűlölség támadt; vagy ha szükséges volt, még rettentő megtámadásokkal is; mellyek sokszor még kegyetlen öldöklésekre is fa-jultak? Majd megláttyuk alább, hogy a' termé-szet ökot, vagy legalább rajjaikat, e' fészkekbül üdövel kivézte, sőt többnyire kiköltözni kény-szerítette is a' végbül, hogy a' többiikkel megvé-gyüllyenek.

13. §. E' fészkeknek, avvagy tartományoknak, mellyekben a' népek és nemzetségek, szinte mint annyi bölcsőkben, csöcsömös és gyermekkoraiakonn átmentek, külömbkülömbféle címáik voltak, vala-mint mai napig is vannak. A' címának neve alatt a' Filozofia amá' külömbféleségeknak sommáját érti,

erti, mellyek a' földnek másmás tulajdonságiból, a' rajta élő állatoknak, 's a' belőlle termő növényeknek külömbféle neteiből, a' tartománynak magosságából vagy alacsonyságából, és így a' tengernek távúlabb vagy közelebb való fekvéséből, a' melegnek és a' hidegnek az osztóköri szomszédsága vagy távülléte miatt emelkedő vagy hanyatló garadicsaiból, a' levegőnek külömbféle jelenéseiből, a' minők a' szelek, mennydörgések, éjzaki és déli hajnalok, 's a' tápláléknak és víznek másmás tulajdonságiból származnak. Hogy a' climák az *emberi természetben* számtalan és felette szembetűnő külömbféleségeket szülnék, a' nélkül hogy az *embernek mivoltához* tartozó tehetségekből és tulajdonságokból kivetkeztessék, világosan meg van bizonyítva az *Emberi Nemzetnek Történeteiben*, mellyek Budánn 1810. évt. közre bocsáttattak; az I. Kötet. a' 13. oldaltól fogva, az 59. oldalig. Könnyű átlátni tovább azt is, hogy a' climáknak külömbféleségei szerint még a' nemzeti öltözeteknek is külömbféléknek kell lenni. Valamint az Indiai ember meleg báránnyörben, úgy a' Lapon könnyű selyemben nem járhat. Az efféle külömbségek még a' forró tartományoknak félmeztelen lakosiban is feltalálhatnak, kik testeiket külömbféléképen kenik, festik, vagy ékesítik, úgy hogy ezekből az egy és ugyanazon vad csoporthoz tartozó emberek egymást könnyen megösmerik. A' climák, a' bennük termő állatok, és lelketlen alkotmányok, az életnek módgyaival, 's az öltözetekkel együtt külömbfélék lévén, lehetetlen valóban, hogy e' climákban az emberi észnek járásai, a' képzésnek reperei, a' szívnek indulatjai is külömbfélék ne legyenek.

B

gye-

gyenek. De bizonyították is, mind a' Történetírások a' régi üdökrül, mind a' mostani bölcsebb Utazóknak hiteles tudósításai az új világrül, hogy a' különbözőféle klímákban különbözőfélék a' vélekedések is; különbözőfélék a' képzésnek rajzolatlyai, álmódzásai, és már ide már amoda repdeső löködései; különbözőfélék a' szívnek érzései, hajlandóságai, és kívánságai; különbözőfélék egy szóval a' rehgyiók, az erkölcsök, a' szokások, és a' belöllök lassankint támadó rendtartások, törvények és országlások is. Valamint azonban az *emberi természetben* uralkodó különösségek meg nem fosztyák a' nemzeteket az embernek mivoltához tartozó tulajdonságoktól; úgy az imént előadott lelki különbözőféleségek sem vetkeztetik ki az észet, a' képzést, és a' szívet az embernek mivoltához tartozó tehetségekbül.

14. §. Lássuk, világozágnak okáért, e' lelki különbözőféleségeknek egynehány példáját. A' Grönländiai emberek, kik a' hideg miatt, valamint palántáik is, magosra nem nőhetnek, kiknek törpe és zomok testei a' palánta tulajdonságú rojtoknak avagy fibráknak elasticitássa és ingere nélkül szükölködnek, 's kik egész életüket zártt hajlékokban, és így rothasztó levegőben töltik, ugyanezekre nézve az érzéketlenséget és hidegvérüséget is legjelesebb erkölcsnek, a' nyugodalmas vagy inkább dologtalan életet legfőbb boldogságnak tartják, az Európai asszonyokat pedig, mivel több magzatot szülnek, az ebekhez hasonlítják. A' Lapón a' Tarandus nevű, 's a' mi szarvasunkhoz hasonlító állatot megszelídítvén, vele barátkozván, és szolgálattyal élvén, már egynehány kézi mesterségnek 's a' házi gazdaságnak zsfengéivel is ösmertkedik. Ezen állat

állat hordozza őtet szánkánn, ez ad neki táplálékot tölgyébül, még él, elhalván pedig ruhát, hajlékot és takarót. De zŕŕeng is már szívében a' birtoknak és sajátságának szeretete; szabadságát pedig olly nagyon félti, hogy valahányszor a' nap felkel, mind annyiszor szemeivel legelőször is a' hegyeket keresi fel, úgymint a' veszélynek üdejénn legbátorságosabb menedékhelyét. Az emberi észnek és szívnek minémű járását lehessen a' Mogolokban, és Burétkban találni, könnyen képzelhettyük magunknak, ha megfontoljuk, hogy gyermekségektől fogva vagy a' földönn csuszálnak, vagy a' lovonn szállonganak; hogy hosszú füleikkel szüntelen hallgatóznak, éles szemeikkel pedig még a' legkisebb port vagy füstöt is, úgymint valamelly idegen csoport' érkezésének jelét, messzéről megsajdítyák; és hogy sós vizek, sós földek, és sós mocsárok közt lakván, hol finom levegő, száraz szelek, savanyos gőzök és hosszú telek uralkodnak, többnyire csak havat látnak, és gunnyóikban füstöt nyelnek. A' Kasmirbéliék ellenben, felette kegyes címében lakván, járatosak már a' kézi és szép mesterségekben, alkalmasok a' poézisra és tudományokra, méltók egy szóval arra, hogy valamennyi Indiánusok között legelmésőbbeknek tartassanak. Az Indiabéliekről Makington (*Travels. Volum. I. pag. 321.*) azt mondgya, hogy még a' rabfuzolgaságnak igája alatt is, életeknek módgyábül, munkáikbül, erkölcsi tanításaikbül, mythologyiájokból, mesterségeikbül, 's még békességes türesekébül is, a' mértékletesség és a' belső nyugalom ragyog ki, lelkeknek szelíd érzésével, és elméjeknek mély csendességével együtt. A' Persában a' könnyű és

átható értelem, az eleven és termékeny képzés, a' hajlékony udvariság, a' hiúsághoz, pompához, örömhöz, romános szerelemhez, és játékhoz való hajlandóság uralkodik. A' Görögökrül, a' mi ide tartozik, mind tudva van azoknál, kik Deák iskoláinkot járták. De a' többi nemzetségeknek vizsgálásával sem tartóztatom az Ovasót, ki a' Történetírásokból, 's kivált ezeknek Filozofiájából nállam nélkül tudja a' külömbféle nemzeteknél uralkodó religyióknak, törvényeknek, és charactereknek különöségeit, valamint azt is, hogy e' különösségeknek legnagyobb része a' élimáktül származik. Lépünk tehát már át az emberi nyelveknek nemzeti-ségeire.

15. §. Az emberi nyelvet általlyában két fő részre kell osztanunk; ama' czikkelyezett hangokra tudni illik, mellyekkel a' tárgyakot, cselekedeteket, szenvedéseket, 's ezeknek külömbféle tulajdonságait és körülállásait megnevezi; röviden szollván, a' szavakra, mint pulzta szavakra, mellyekből a' nyelvnek *lelketlen teste* áll; azután pedig a' czikkelyezett hangoknak olly öszveszerkeztetésére, hogy gondolatinkot, ítéleteinket, és hajlandóságainkot értelmösen egyfzermind és érzékenyén kifejézzék; a' mibül a' nyelvnek nemesebb része, úgy mint *eleven lelke* támad. Ha a' külömbféle élimákban külömbfélék a' tárgyak, külömbfélék bizonynyára a' beñnek lakó népeknek nyelveiben ama' nevek is, mellyek e' tárgyakot jelentik. Ha külömbféle tovább a' élimákban az észnek és szívnek járása, következik, hogy a' nyelvekben a' szavaknak öszveszerkeztetése, avvagy a' szókötés is külömbféle. Minkeelőtte e' két igazságrül mélyebb elmélkedésbe,

és

és ammint a' Filozofia szokta, tárgytagoló nyomozásokba ereszkedgyünk, nagyon szükséges, a' következendő talpállításokrúl, a' józan észnek vezérlése szerint, közelrül megösmarkednünk.

1.) Az első az, hogy ama' Deák mondás szerint: *vocabula sunt notae rerum*, a' nevek nem a' tárgyaknak mivoltát fejezik ki, a' mi csupa lehetetlenség volna, hanem csak rideg és szembetünőbb tulajdonságaiknak valamelyikét; és még ezt is többnyire olly homályosan, hogy most már a' szavakból legkisebb nyomdokát sem lehet kitanúlni. Kicsoda mondhattya nekünk meg bizonyosan, mellyik tulajdonsága volt a' rókanak az, melly az első Deák embereket arra bírta, hogy ezen allatot a' *vulpes*, az első Németeket, hogy a' *füchß*, az első Franciaíkot, hogy a' *renard*, és az első Magyarokat, hogy a' *róka* névvel különböztessék meg a' többi állatoktól? Így kell gondolkodnunk az ígékrül is: mert valamint lehetetlen az úszó hajónak nyomdokit a' vízenn fenntartani, 's a' következő hajóknak számára kijegyezni, úgy lehetetlen bizonyára azt is kinyomozni, minémü képek forgottak az első Magyaroknak eszében, mikor a' *járást*, *ülést*, *tépést*, *vetést* a' *jár*, *ül*, *tép*, *vet* ígéekkel kifejezte. Hogy erre akár sükeres, akár sükeretlen okai lehettek, nem tagadhatom: mert egyébaránt leleményeit talán a' többiek olly könnyen el sem fogadták volna: de azt ellenben, hogy; mink már ezen okokot nem tudhattyuk, sőt okosan nem is gyaníthattyuk, minden bölcs ember önnkint megvallya. Hogy az imitativumok, avvagy hangkövető nevek és ígék e' talpigazság alá nem tartoznak, azonnal megláttyuk.

2.)

2.) A' második talpigazság az emberi nyelvnek eredetéről az, hogy a' nyelveknek első anyja és dajkája a' *hallás* volt. *Cheseldennek* vak emberéből (*Philos. Transact. és Cheseldens Anatomy*) nyilván láttyuk, melly lassacsván fejlődik ki az emberben a' látásnak érzékenysége, melly nehezen tudja magának igazán képzeni a' közt, a' formát, a' színt, 's melly temérdek sok próbálgatás, sőt még a' Mérő tudományból is melly sok vezérlő oktatás kívántatott arra, hogy az emberi lélek a' tárgyának helyes különböztetésére *látható* tulajdonságaikkal, mint jelekkel élni tudgyon. Ezt előre küldvén, fordúlyunk a' régi emberhez, ki valamely állatnak szinte nevet akar adni. Meglát ő, példának okáért, egy juhót a' mezőn a' természetnek külömbféle alkotmányai között eleven képgyanánt legelni, mellynek látható tulajdonságai olly külömbféleképen vannak ö szvefonva, hogy a' szem csak nagynehezen tudja azokat egymástól megválasztani; és ha végtére megválasztja is, melly nehéz a' még műveletlen és gyakorlatlan észű embernek a' termeteket, a' színeket, és egyáltalában a' *látható* tárgyakot *hangokkal* kifejezni! Kézébe veszi azután a' juhót és tapogattya. Az illetésnek érzékenysége bizonyosabb a' látásnál és tellyesebb; de a' tulajdonságok csak itt is számosak, és vegyülések miatt homályosak; arra pedig, hogy az ember azt, a' mit az *illetés* által érez, *czikkelyezett hangokkal* könnyen és értelmesen kifejezhesse, a' kultúrának magosabb garádiccsa kívántatik. De íme! a' juh egyszerre elbődíti magát, 's ez által, mivel szava az embernek lelkébe mélyen és értelmesen behat, a' körülötte lévő tárgyak-

gyaktúl magát úgy megkülönbözteti, hogy bögéséről az ember még a' setétben, és távúlról is megismeri. Így támadtak az efféle imitativumok, avagy hangkövető ígék *bög*, *nyög*, *ugat*, és ezekből az első nevek a' *bögő*, a' *nyögő*, az *ugató*, mellyek helyett üdövel, mivel a' *bögést*, *nyögést*, *ugatást* az ember más állatokban is tapasztalta, nem már a' hallás által, hanem a' képzésnek segédelmével, vagy más idegen nyelvnek példája után, a' *juh*, a' *gorlicsa*, az *eb* nevek választottak. A' ki az emberi nyelvnek eredetéről sükeres egyszerűmind és gyönyörködtető, de kiváltkép a' nyelvművelésnek mind vezérlésére, mind megítélésére, elkerülhetetlenül szükséges igazságokat kíván olvasni, folyamodgyon a' következő könyveeskéhez: J. G. Serbers *zwei Preisschriften, welche die von der Königl. Akademie der Wissensch. für die Jahre 1770. und 1773. gesetzten Preise erhalten haben. I. Abhandlung über den Ursprung der Sprache. II. Ursachen des gesunkenen Geschmacks bei den verschiedenen Völkern, da et geblühet. Berlin 1789. bei Christ. Friedr. Voss und Sohn.*

3.) A' harmadik talpigasság az emberi nyelvnek eredetéről az, hogy valamint az emberi *termésben* uralkodó különösségek meg nem fosztják a' nemzeteket az embernek mivoltához tartozó tulajdonságoktól; valamint tovább a' 13. és 14. §§ban előadott, 's hasonlóképen a' climákból eredő *lelki* különbféleségek ki nem vetkestetik az ést, a' képzést, 's a' szívet az embernek mivoltához tartozó tehetségekből; úgy az emberi nyelveknek megmeg a' climákból származó nemzetiségei meg nem rontják bennük ama' tulajdonságokat, mellyek az emberi

beri nyelvnek mivoltához tartoznak. Ez olly annyira igaz, hogy a' nyelv' nemzetiségeinek rongálásai fofztyák meg inkább a' beszédet az értelmességtől, melly az emberi nyelvnek mivoltához tartozik. Példának okáért. Mikor a' Magyar így szól: *testvér öccsét örökösének tette*, minden Magyar azt érti általa; a' mit a' Deák e' mondás által: *germanum suum natu minorem heredem instituit*, vagy a' mit a' Német e' mondás által ért: *er hat seinen jüngern Bruder zum Erben eingesetzt*. Ámde ha ellenben a' Magyar nyelvnek nemzetiségét megrongálván; így szóllanánk a' Deák szerint: *öccsét örököst* vagy *örökösöt tette*, vagy a' Német szerint: *öccsét örököshöz tette*, vagy épen *beültette*, beszédünköt bizonynyára eggy Magyar sem értene.

16. §. Hogy az emberi nyelveknek nemzetiségei annyival világosabban szemünkbe tűnnyenek, válasszuk meg töllök előbb az imént említett talptulajdonságokat, mellyek akármelley nyelvben szükségképen megkívántatnak arra; hogy *emberi nyelvnek* neveztesen.

1.) Az első az, hogy a' tárgyaknak bizonyos nevei legyenek. mert e' nélkül a' hallgató nem tudhatná a' beszédnek tárgyát. Hogy pedig e' neveket ne kellyen minden mondásban újra említeni, és így minduntalan mondhai; megkívántatik az is, hogy az emberi nyelvben névpótlók legyenek, mint *én*, *te*, *ő*, *mink*, *tik*, *ők*, *a' ki*, *a' melly* & *a' t*.

2.) A' második az, hogy melléknévek, és számnevek nélkül se' szűkölködgyön a' végbül, hogy amazok a' tárgyaknak tulajdonságait, mint *szép*, *jó*, *magos*; ezek pedig a' tárgyaknak számát és számrendjét jelenthessék, mint *három*, *harmadik*.

3.)

3.) A' harmadik az, hogy ígéri legyenek, melyek a' létet, cselekvést, vagy szenvedést jelentvén, ezeknek módgyát és üdejét, sőt még a' lévő, cselekvő vagy szenvedő személyeknek rendgyét és számát is kifejezhessék, mint *járok, járna, járjunk* 's a' t.

4.) A' negyedik az, hogy olly szócskái is legyenek, melyek a' neveknek és az ígéknek értelmét a' külömbféle körülállások szerint meghatározhassák, vagy még magokat a' körülállásokat is kifejezhessék. A' neveknek értelmét a' ragasztékokonn kívül a' névhatározók korlátozzák meg, mint *mellett, alatt*; az ígékét pedig az ígehatározók, mint *fel, le, nagyon, sűvesen*, melyek még a' körülállásokat is kifejezik, mint *tegnap, messze, szaporán*.

5.) Az ötödik az, hogy ollyan szócskák nélkül se szűkölködgyön, melyek a' neveket, mint *és*, vagy a' mondásokat, mint *valamint, úgy, mivel, mert* egybe függeszték.

6.) A' hatodik az, hogy mindenik mondásban legyen *nevező*, melly a' valót avvagy tárgyat (subjectum) jelentse, mellyrűl valamit mondani akarunk; legyen *íge*, melly az állítást avvagy *praedicatumot* magában foglalja, 's mellyet a' létigére *van, volt, lesz* 's a' t. úgymint a' Logicának tanítása szerint, a' tárgynak az állítással való kapcsolattýára, (copula) és magára az állításra fel lehessen tagolni. E' mondást tudni illik *építék* a' Logica, ammint tudva *van*, imigy tagollya *fel: én építő vagyok*; hol az *én* a' subjectum, az *építő* a' praedicatum, a' *vagyok* pedig a' copula.

7.)

7.) Az eddig előadott tulajdonságokból támad a' hetedik, hogy tudni illik a' nyelv egyáltalában értelmes legyen; mert ha a' beszéllőnek gondolattyait minden árnyékozzatival együtt tökéletesen ki nem fejezheti, az emberi nyelvnek nevét meg sem érdemli.

8) A' nyolczadik mivolti tulajdonság az, hogy euphonia, avvagy hangrend nélkül egészen ne szükölködgyön; mert e' nélkül vagy hasonló hangokból állván, mint a' Pesseréknek és az állatoknak nyelve, vagy kellemetlenül zavartt hangokból, mint a' vásárnak zúgása, az emberi szívet meg nem illetheti, és így az emberi érzékenységre nem birhattya, fel nem lágyíthattya.

17. §. Ezeket előre küldvén, lépünk már át az emberi nyelveknek nemzetiségeire, mellyek két felekezetre oszlanak: mert némelylek a' nyelvnek csak *lelketlen testét*, a' többiek pedig *eleven lelket* illetik. (15. §.)

1.) Az emberi nyelvnek testét illető nemzetségek a' következők.

a) Mivel egy és ugyanazon állat többféle csikkelyezetlen hangokkal él, már az imitativumokban avvagy követő ígékben is könnyen megtörténhetett, hogy az egyik emberi felekezet, avvagy nemzet az egyik hangot választotta bélyegnek, a' másik pedig a' másikat, mint *grunnit*, *röfög*. Már ez is okoz tehát a' nyelvben nemzetiséget, noha igen keveset; mert vannak példáink, hogy a' hangnak választásában több nemzetek alkalmasint megegyeztek, mint *sibilat*, *sziszeg*, *siszen*. A' többi gyökérszavakban, mellyek nem a' hallás által lettek, ritkább már a' megegyezés, mint *ég*, *ardet* vagy *aër*,

aër, es brennt vagy *Zuft*; *mély*, *profundus*, *tief*; de még is nem lehetetlen. Azt legalább tudgyuk, hogy az olyan tartományokban, vagy az olyan hegyekenn, hol egyféle melegség és levegő uralkodik, egyforma palánták is termenek, ha mindgyárt távúl fekszenek is egymástúl. A' Laplandiai bércekenn, az Olasz havasokonn, és a' Pirenéusokonn a' növötények szintúgy hasonlítanak egymáshoz, mint az éjzaki Americának, és a' magosabbban fekvő Tatárságnak fajzattyai. Miért nem volna tehát lehetséges az is, hogy két egymástúl messze ugyan, de hasonló clíma alatt fekvő nemzetség valamelly hangtalan tárgynak látható vagy illethető tulajdonságát egyenlő hangú névvel jelentse?

b) A' nyelvnek nemzetiségéhez tartoznak tovább ama' külömbféle cikkelyezett hangok is, mellyekkel valamelly nemzet a' beszédben él, 's mellyeknek sommáját alphabetumnak nevezzük. Némmelly Americabéli nyelvekrül azt bizonyítták az Útazók, hogy vannak benne olly cikkelyezett hangok, mellyeket az Európai ember ki sem tudna mondani. Az Európai nyelvekben az efféle külöbség nem igen szülhet nemzetiséget; mert nem hiszem, hogy volnának valamellyikben olly hangok, mellyeket a' többieknek legalább egyikében fel nem lehetne találni, kivévén talán a' Francziáknak órrbetűit, az Anglusnak sziszegő hangjait, és a' Csehnek *rs* betűjét. A' Magyarban nem tudok olly cikkelyezett hangot, melly a' Deákban, a' Francziában, az Olaszban, a' Németben, vagy a' Tótban elő nem akadna.

c) Nagy nemzeti külöbséget találunk ellenben az emberi nyelvek között a' szavaknak formációjában, részént a' szóképző betűkre, részént pedig a' formációt.

tionak módgyára nézve. A' többes számnak jele minálunk a' *k*, mint *fa, fák; tag, tagok; én, mink; te, tik; ő, ők* 's a' *t.*; a' Deákban pedig ötféle úgymint *ae, i, a, es, us*. A' mit minálunk az *ás* vagy *és* az ígéből formál, mint *írás, kérés*, az a' Deákban az *io* vízfi végbe, mint *scriptio, petitio*. Az efféle nemzeti különbségeket a' többj Európai nyelvekben is könnyű kinyomozni. Meg kell azonban vallanunk, hogy már szóképző betűink között is vannak olyanok, mellyeket idegenektől kölcsönöztünk, mint az *ár* képzőt a' *kádár, kulcsár, habár* nevekben, vagy mint az *andó, endő* képzőt az *irandó, mulandó, veszendő* 's több efféle részesülő (participium) melléknevekben. Ámde a' mi ellenben a' formátiónak módgyát illeti, ez nyelvünkben olly nemzeti, hogy az Európai nyelvekben tudtomra hasonlót nem találni. A' Deák a' gyökérszónak végső betűit többnyire elüti, 's másokat tesz helyekbe, mint *moderor, modestus, modifico* a' *modus* gyökérből. A' Magyar ellenben meghagya egészen a' gyökérszót, és képző betűit az egészhez ragasztya, mint *égés, éget, égi* az *ég* ígéből és névből. Csak ritka formálásban taszítja el az utolsó hangzót, melly többnyire nem is gyökérbetű, hanem csak arravaló, hogy a' gyökeret könnyebben ki lehessen mondani, mint *barnít, fiatlan* a' *barna* és *fiú* gyökerekből. *)

d)

*) Szánakodást érdemel, egy egyébarant érdemes Íróknak, mikor fontos tárgyról írt könyvében kitér a' *honnyai* szónak védelmezésére, 's jegyzésében szónyomozásba ereszkedvén, a' *honnyai* szót a' *honnyai, sohannyai* szavakból rövidítés által származtattya, minekutánna a' *honnét, itthonn* és *otthon*, már egy, már dupla

d) Szinte illy nagy nemzeti külömbiséget találunk a' neveknek, és az igéknek ragasztékiban, és a' ragasztásnak módgyában is, ha ezeket az emberi nyelvekben közelebbről megvisgallyuk. *) A' *nak*,
nek

n betűvel, de *y* nélkül írt szavakat előre küldötte volna. Valamint *o'* szavak *y* nélkül mondatnak, úgy a' *sohonnai* szóban sem szokás *y* lágyítással élni, melly azonkívül a' *sehonnai* szóból, koránt sem a' regulák szerint; hanem csak csúfságból költött, és majdnem egyedül a' köz népnél járatos alacsony szó. A' *honnyai* soha sem tett, nem is tesz annyit, mint *patrius*, *a*, *um*, hanem mint *patrias ejus*, azaz; nem annyit mint *hazai* vagy *hasabéli*, hanem annyit, mint *hasái*. Példának okáért: a' *kinék több honnyai* (több *hasái*) *vannak*, *eggyikhez sem hű*: *qui plures patrias habet, nulli earum est fidelis*. A' *hon* valóságos jó Magyar gyökérszó, mellyet némelly Historicusok a' *Hunhusok* nevéből származtatnak, és *hun* helyett *hazát* tesz. Ebből támadtak a' *hol?* vagy *hun?* *honnan?* *hová?* a' több efféle ígehatározók. Birtokossái ezek: *honom*, *honöd*, *honnya*, *honunk*, *honetek*, *honnyok*; *honnyaim*, *honnyaid*, *honnyai*, *honnyaink*, *honnyaitok*, *honnyaik*. Amde mivel az *i* képző, melly a' birtokosoknak plurálisát jelentő *i* betűtől, mint *honnyai*, *honnyaid*, *honnyaim*; *hasái*, *hasaid*, *hasáim*, nagyon külömbözik, egész nyelvünkben soha sem lágyította meg a' végző *d*, *l*, *n*, *t* nyelvbetűköt, mivel egy általlában nem nyomasító képző, mint *Váradi*, *Nagyfzombati*, *Hatvani*, *Márjatali* nem pedig *Váradgyi*, *Nagyfzombatyai*, *Hatvani*, *Márjatalyi*, következik, hogy a' *hon* gyökérszóból is a' *honi* a' valóságos jól formáltt *adjectivum*, nem pedig a' *honyi*, vagy éppen *honnyt*.

*) A' szóképzőket, mellyekről fellyebb a' c) alatt szóllottunk, jól meg kell külömböztetni a' ragasztékoktól, mellyekről itt értekezünk. A' szóképző a' Magyar nevekben nevezőket, avvagy *nominativusokot*, mint *igasság*, *felség*, *igasságok*, *felségek*, az igékben pedig a' jelentő módnak, jelenvaló üdönek, és törzfőkös formának rideg számú harmadik személyeit képző, mint *igaszt*, *felész*, az *igas* és *fél* gyökerekből. A' ragasztékok ellenben a' nevezőknek a' nevekben, az említett harmadik személynak pedig az igékben *tökéllatesen*
meg-

nek nállunk tulajdonító ragaszték, avvagy dativus, melly a' Deákban már *ae* már *o* már *i*. De itt is meg kell vallanunk, hogy némelly ragasztékaink olly nagyon hasonlítanak az idegenekhez, hogy eredeti nemzetiségekrül nem ok nélkül kételkedhetünk. Illyenek az *m* és *sz* ragasztékok az ígékben *írom*, *írfsz*, mellyek a' Tóttúl és a' Deáktúl nem sokat különböznek. A' mi a' ragasztásnak módgyát illeti, ez is a' nemzeti tulajdonságokhoz tartozik. Mink a' ragasztékokot a' nevezőkhöz és a' harmadik személyekhez függesztyük, mint *tag*, *tagnak*, *tagoktúl*; *ás*, *ástam*, *ásndl*; a' Deák pedig a' gyökérnek vagy anyaszónak végét elüti, 's helyette más szótagot tesz, mint *membrum*, *membro*, *membris*; *amo*, *amas*, *amavit*.

e) Az emberi nyelvnek *testét* illető nemzeti-ség végtére a' különös hangrend is, melly egyéb-kép euphoniának neveztetik. Az emberi nyelvekben a' hangrendet úgy kell néznünk, mint az emberi éneknek zféngéjét: mennél jobban közelít tehát a' hangrend az énekhez, annál tökéletesebb. Az Európai nyelvekben a' hangrendnek hatalma csak az olyan esetekre terjed, mellyeket az analogia és etymologia meg nem választ. Minállunk ellenben még a' szóképzésnek és a' szóragasztásnak is valóságos,

's

meghatározott értelmet adnak, úgy hogy a' ragasztékkal felkészült szóhoz sem új képzőt sem új ragasztékot függeszteni többé nem lehet. Még van o' különbség a' szóképzők és a' ragasztékok, vagy ezeknek helytartói között a' többi emberi nyelvekben is. Így a' Deákban az *atus*, *ium*, or ezekben *dominatus*, *dominium*, *dominor* szóképzők; az *orum*, *is*, *abar*, *abor*, *er* pedig ezekben *dominorum*, *dominis*, *dominabar*, *dominabor*, *dominer* inflexiók, mellyek a' mi ragasztékainknak hivatallyát viselik.

's a' nyelv' értelmességének veszedelme nélkül változhatatlan talpfala. E' szavakat *tagel, verás, szélnek, vérhos* a' Magyar nem értené, ha ezek helyett mondatnának: *tagol, verés, szélnek, vérhez*. E' nemzetiségnek Reguláit lásd az Analyticának I. Részében bővebben, *Nyelvtudományomban*, melly most a' folyó 1818. ész. a' Kir. Typograph. nyomtattatott, rövidebben előterjesztve.

2.) Az emberi nyelvek' nemzetiségeinek legszentebb rejteke, legdrágább és legkényesebb kincse a' szókötés, avvagy Syntaxis, mellynek nagy része által még a' szorosabb vegyülések után is leginkább különböznek a' nyelvek; ammint az Olaszból, Francziából és Anglusból világosan láttyuk, mellyek a' Deákkal ifjúkorokban szinte összeolvadtak, és ettől még is a' szókötésnek szamatalan reguláiban messze távoznak. A' különös szókötések más-kint idiotizmusoknak neveztetnek. A' nemzetiségeknek e' fő székéhez, mellyből szinte mint trónusából az emberi nyelvnek *nemzeti lelke* uralkodik, méltán kapcsolatnak még a' különös és szinte titkos vagy legalább kölcsönözött értelmű beszédmodok, és a' közmondások is. Ezeknek egynehány példáját látni, minekelőtte nyelvünk' lelkének nemzetiségeit különösen előadom, nem lesz talán haszontalan.

A' Francziának e' szava' járása: *boire dans le bocal d'or*, szórúl szóra annyit tesz, mint *aranytúl pohárban inni*, a' mit mink öszvetevéssel és kiható ragasztékkal ejtünk: *aranypohárból inni*. *Donner sur l'ennemi: az ellenségre adni* annyit tesz, mint *az ellenségre akadni*, vagy *ötet megtámadni, vele megütközni*. *En donner de bel-*

belles: belölte szépeket adni annyit tesz, mint vőlakit rá szedni; valakivel valamit elhíttetni. Il mange son pain dans sa poche: zsebében (zsebből) eszi a' kenyerét, azaz: senkinek sem ad semmit.

Az Olasznak e' mondása: *non fa per te di star trà gente allegra: nem csinál érted állani vlg emberek között annyit tesz, mint nem illik hozzád, vlg emberekkel társalkodnod; hol a' Német az illik ígét a' lassen, hagyni igével fejezi ki: es läßt nicht für dich, unter frohen Leuten zu sehn: nem hágy érted vlg emberek alatt lenni. Stare in letto, az ágyban állani, azaz fekiüdni. Tu non ti fai a me, né io mi fo a te, szórúl szóra te nem csinálod magadot nekem, sem én nem csinálom magamot neked; annyit tesz, mint mink nem vagyunk egymásnak való emberek; nem férünk össze.*

Vegyünk például az Anglusból is csak egy ígét. *To ride* annyit tesz nálla, mint lovagolni, a' mit a' Francia így ejt: *aller à cheval, a' lónak, azaz a' lovon menni, a' Deák pedig egy igével equitare; valamint a' Német is reiten. Ride in a coach* szórúl szóra kocsiban lovagolni annyit tesz, mint kocsin menni; *aller en carosse; curru vehi, fahren. To ride at anchor: a' vasmacsskánn lovagolni annyit tesz, miht a' hajóval a' vasmacsskánn állani; être à l'ancre; in anchoris esse; vor Anker liegen. To ride a free horse to death: a' szilaj lovat a' halálnak, azaz agyon lovagolni annyit tesz, mint valakinek jószágával vagy türelmességével visszaélni: *abuser de la bonté ou de la patience d'une personne: bonitate aut pa-*
 tien-*

scientia alicujus abuti: eines Guthergigkeitt oder Geduld mißbrauchen.

A' kik nyelvünköt olly helyesen és sükeresen akarják művelni, csinosítani, 's nemzetiségeinek sérelme nélkül bővíteni, ammint az Európai csinos nyelvek valóban kiműveltettek, azoknak bizonyyára e' nyelveknek Lexiconnyait kell éjjel nappal forgatni, és szorgalmatosan tanulni. Itt ők majdnem minden sorban tapasztalhatták, hogy az idiotizmusok nem fordíttatnak szórúl szóra, mint a' mi Fordítóink szokták, kik ellen az *Ó és Új Magyar* nevű könyvecskének Szerzője méltán kikel; hanem hogy hasonló nemzeti idiotizmusokkal avvagy szójárásokkal fejeztetnek ki.

18. §. Fordúlyunk már most a' Magyar nyelvnek nemzetiségeihez különösebben. Azokat, mellyek *lelketlen testét* illetik, rend szerint elő terjesztetem már az előbbeni §ban, mikor általlyában az emberi nyelvnek efféle nemzetiségeit az 1. szám alatt megfejtetem. Itt hát egyenesen átléphetünk azokra, mellyek *Magyar lelkéhez* tartoznak. Ezeket mind elő hozni, nem csak e' kis munkában, hanem még a' Nyelvtudományban is lehetetlen volna. E' fontos szolgálatot csak egy jó Lexicontúl várhattuk. Elég lesz tehát, reményilem, ha itt legalább a' szembetünöbбекrül értekezek.

1.) A' szelídebb climában lakó, elevenebb képzesű, és érzékenyebb] szívu régi embereknél, és a' belöllök támadtt első népeknél felette természetes dolog volt az, hogy a' mit még a' lelketlen természetben is mozgani láttak, vagy hangzani hallottak, mind jó vagy ellenséges lelkeknek és istenségeknek nézzék. Illyeneket gyanítottak ők lakni a'

C

zúgó

zúgó fáknban, a' pelypegő csermelyekben, a' habzó folyókban, a' dörgő fellegekben, a' tűzhányó hegyekben, a' törvényesen forgó napban, holdban és csillagokban. Így támadtak nállok a' mythologiák, 's mivel az ember nagyon hajlandó arra, hogy magához hasonlítson mindent, így támadtak nyelveikben a' nemek is: mert e' lelkek és istenségek, az ő vélekedések szerint, részént férjfiak, részént asszonyok voltak. Űdövel a' képzés és az érzékenykedés a' nemeket a' többi tárgyaknak neveire is kiterjesztette. Hogy a' neveknek nemeit megkülömböztetni, a' Görögöktől a' Rómaiak, ezektől pedig a' mostani Európai nemzetek tanúlták el, elég világos dolog. A' müvelt nyelvek közül, melyeket ősmerek, az eggy Ánglus az, mellyben a' nevek nemekre nincsenek felosztva; de vannak még is névpótolói, mint *he, she* 's a' t. mellyek a' nemet megkülömböztetik. A' Magyaroknak még efféle névpótolói sincsenek; mert őnálla mind a' férjfi, mind az asszony csak *ő*; és ezt én nyelvünkben férjfi-as nemzetiségnek tartom. Azoknak, kik azt vélik, hogy a' Poézisban a' personificatiókat sokkal érzékenyebbé teheti a' neveknek neme, és hogy e' szép tulajdonság nélkül a' Magyar nyelvet nem kellene hagyni, csak azt felelem: 'hogy a' personificatiókban a' költött személynek nemét felette könnyü minden articulus avvagy névmutató szócska vagy a' *né* szóképző nélkül meghatározni, mint példának okaért, ha az öreg Oceanust szakállosnak; a' Természetet anyának vagy dajkának nevezzük; és hogy következendőképen sokkal jobb az olyan férjfi-as nyelvben, a' minő a' Magyar, a' neveknek nemei nélkül szükölködni, mint e' magában hiú szépség-

ségnek, melly a' nyelvnek csak gyermekkorában támadhat, felette sok és terhes alkalmatlanságait viselni.

2.) A' Magyar névmutató *az* vagy *a'* feltalál-
tatik a' mostani Európai művelt nyelvekben is,
de nagy külömbséggel. A' Francziában, Németben
és Olaszban a' névnek nemét, és az esetet (*casus*)
mutattya; az Anglusban csak az esetet; a' Deák
pedig articulussal szoros értelemben soha sem él:
mert *ò e'* nevet *il sole, le soleil, the sun, die Sonne,*
a' nap soha sem mondgya articulussal *hic sol,*
hanem csak *sol*. Hogy a' Magyarban a' névmutató
a' névragasztásban avvagy declinációban nem vál-
tozik, a' nyelvnek nemzetiségei közé tartozik, vala-
mint az is, hogy az eseteknek, avvagy *casusoknak*
határozására nem szolgál. Ámde az ellenben, hogy
a' határozott beszédet, mint *láttam a' gyermeke-*
ket, kik tegnap nállam voltak, a' határozatlan-
túl, mint *gyermekeket láttam hozzád menni,*
megkülömbözteti, olly hivatal, melly a' Francziá-
ban, Németben, Olaszban és Anglusban is a' határozott
articulusnak kötelességei közé tartozik. E' közös tulaj-
donságból mindazonáltal megmeg egy különös nem-
zetiség támad a' mi nyelvünkben, melly abbúl áll,
hogy a' határozott beszéd a' conjugációban mutató
formát kíván. Világosan kitetszik ezekbül, hogy
ama' Deákos Magyar Íróink, kik az *az* vagy *a'*
névmutatót, a' Deák beszédnek példája szerint, ki-
vált ha a' versben megszorúlnak, szükségtelen ki-
csinység gyanánt elhagyogattyák, anyanyelvünknek
annyival kényesebb és drágább nemzetiségét veszte-
getik, a' mennyivel bizonyosabb, hogy e' szöcskák

a' bészédnek *értelmeségét* illetik, melly az emberi nyelvnek mivoltához tartozik.

3.) Valamint a' Görög nyelv ablativus nélkül, úgy a' miénk genitivus, vagy igazabban szóllván, possessivus avvagy birtokos nélkül szükölködik. A' birtokot mink a' dativussal avvagy tulajdonítóval fejezzük ki, mint ezekben: *van nehem pénzem, van neki ezse*, hol a' *nekem* és *neki* valóságos dativusók. Ez, valamint a' dativusnak ama' különös öszvefüggeftése is a' birtok' nevével, mint a' *Herczegnek kertye*, nem pedig a' *Herczegé kert*, *Ducis hortus*, mellyről az Analyticában (Part. II. pag. 17. usque ad pag. 28. et pag. 172.) és a' fellyebb említett Nyelv-tudományomban (a' 131. old. egész a' 137. oldalig) bővebb, és úgy reménylem, tökéletesen megelégtető értekezéseket lehet olvasni, a' Magyar nyelvnek jeles és valóban kényes nemzetiségei közé tartozik. A' Francziának nominativussa és accusativussa mindenkor egyenlő, valamint az Olaszé is. Amanak genitivussa is mindenkor megegyez az ablativussal. De még a' Deákban is hány egyforma casus van? A' *mensa* névnek genitivussa, dativussa, és többes számú nominativussa mind csak *mensae*; a' *dominus* névnek genitivussa és többes számú nominativussa *domini*, 's a' t. és e' nyelvekben kiki megkülömbözteti még is e' casusokat, mikor azokat a' beszédben hallja. Minek kívánnak tehát némelly Nyelvművelőink a' dativushoz nem hasonlító különös genitivust, mint azok, kik az *é szóképzőt* e' végből erőnek erejével *ragasztéknak* akarják tenni? (Lásd a' 17. §. az I. szám alatt a' d) betűhöz tartozó Jegyzést.)

4.) A' névhatározók (*praepositiones*) a' többi nyelvekben a' nevek előtt állanak, a' Magyarban pedig utánnok, mint a' *templon mellett: juxta* vagy *penes templum*. Valamint tudni illik a' szóformálásokban vezér gyanánt megy előre a' gyökérszó, utána pedig a' szóképzők apródok gyanánt következnek, mint a' *fog* gyökér utánn e' szóban *foghatatlanságok*: úgy a' ragasztásokban, s' a' nevek' értelmének majdnem mindenik meghatározásában is, a' név előre küldetik, utána pedig a' ragasztékok, vagy a' névhatározók, avvagy *postpositiók* állanak. Ebben Herder a' napkeleti pompának és rendnek nyomdokit talállya, hol a' Fejedelem elől, utána pedig tisztyei és cselédgyei mennek. Ide lehet még kapcsolni ama' különösséget is, mint valóságos nemzetiséget, hogy a' Magyar névhatározókból, mint *alatt, mellé*, még személyes névpótolók is (*nomina personalia*) formáltatnak, mint *alattam, alattad, alatta, alattunk, alattatok, alattok; mellém, melléd, melléje, mellénk, mellétek, melléjek*.

5.) A' Görögben, és ha nem hibázok, még egy más Európai nyelvben is, *dualis* avvagy kettős száma van a' neveknek, melly a' singuláris és a' plurális között áll. A' Magyar e' nélkül szüköködik ugyan, de a' sarkszámoknak ellenben, mint *egy, kettő, három, négy* 's a' t. még csak plurálist sem adott, és a' gyűjtő nevekkel is csak az egyes számban él, mivel a' többséget az efféle nevek, valamint a' sarkszámok is, magokban foglalják. E' nemzetiség egyenesen ellenkezik a' Deákéval, és valóságos férjfiás szépség is egyszersmind, mivel a' beszédben rövidséget okoz, 's a' sok k torok.

rokbetűnek kellemetlen hangját nagyon megkevesítt, Nyelvünk' e' kezdetétől fogva szokott nemzetiségének átlátására, megfzeretésére és tizsteletére olly kevés Filozofia kell, hogy én csudálni nem gyözöm, mivép hatalmasodhatott el még jobb Íróink között is ama' helytelen, és fonákúl fordútt új regula, *hogy a' Magyar nyelvben a' Deák concordantiát szorosán meg kell tartani*, olly annyira, hogy csak egyyet sem tudok közölök, a' ki e' jövevény törvényt fessegetni, 's kétségbe venni merészlette volna. Ha e' törvénynek kedvéért így beszéllenek Íróink: *a' Magyarok? kiráallyok*, kiráallya helyett; *háromszáz katonák érkeetek* e' helyett *háromszáz katona érkezett*; beszéllenyek hát a' Deák concordantia szerint a' többi hasonló esetekben is imígy: *szépen termetteket (termett helyett) katonákat lattam; hogy a' búza? tizenkét forintok; hát a' kép hogy? két aranyok; az árpnak tizenöt forintok mérője; a' kéznek négy aranyok a' párja; a' bornak húsz forintokon volt akója, és én huszonötökön vettem; három palafzkok borokot, vagy három palafzk borokot tégy az asztalra; két poharak vizeket, vagy két pohár vizeket, vagy a' vizek két poharait ittam: duo pocula aquae; Béca Posonytól tíz mértföldek; akkor az én lakásom a' tiédttől csak ezer lépések volt; három esztendei, hogy nem láttalak; öt holnapjai, hogy rajta dolgozok; négy órái, hogy utánnad várakozok. Boldog Isten! mi lessz még férjfiás nyelvünknek nemzetiségeibül, ha csak jobb Íróink fel nem serkennek, és azokat, kik Magyar könyveket írnak; minekelötte a' Magyar nyelvet sükeresen megtanúllják, embersóges recensiókban meg nem fenyítgetik*

getik. Ha valaki Deákúl grammaticusokkal, syntacticusokkal, és barbarizmusokkal egy könyvet közre bocsátana, hogy nevetnék, hogy gúnyolnák, hogy ütnék, csapnák szegényt még a' Magyar Tudósak is! A' hasonló hibákkal torlott Magyar könyvekenn pedig annál buzgóbban kapkodunk, sőt utánok, mint jeles példák után, még annál hevesebben indulunk is, mennél *természetlenebb* benne a' Magyarság. Nem átoké vallyon ez rajtunk? Lásd a' Nyelvtudományt 149. old. a' 2. szám alatt.

6.) Az Európai nyelveknek ama' szokásátúl is, hogy az adjectivumokat a' substantivumokkal meggyeztetik, avvagy concordállyák, és hogy már a' substantivumok' elejébe, már utánok tehetik, meffze távozik a' Magyar nyelvnek nemzetisége, melly a' társaságos állapotban álló mellékneveket mindenkor a' fő nevek' elejébe teszi, és soha sem változtattya, mint a' jó ember, a' jó embertül, a' jó embereknek, nem pedig mint a' Deákban a' jótül embertül, a bono homine; a' jóknak embereknek, bonis hominibus.

7.) A' társaságos állapotban álló birtokos névpótolókat a' Magyar nyelv különös birtoknevekkel fejezi ki, mint ház, házam, házad, háza, házunk 's a' t. mellyek szintannyi nevezők, avvagy nominativusok, és így a' ragasztékokot is elfogadják, mint házamnak, házadtül 's a' t. Ezeknek többes számai a' birtokra nézve *i* betűvel, mint házai, házaid, házaim, a' birtokosokra nézve pedig a' szokott *k* betűvel formáltatnak, mint házunk, házatok, házok, 's mikor mind a' két többséget kell jelenteni, akkor mind az *i*, mind a' *k* öszve-munkálkodik, mint házaink, házaitok, házaik.

A'

A' birtokos névpótlókat illyformán ejti a' Zsidó szent nyelv is, mint *beth*, ház, *bethi*, házam, *betho*, házok, 's a' t.

8.) A' kétféle forma az ígeragafztásban, avvagy conjugációban, úgymint a' törzfőkös, és a' mutató, mellyeknek egyikével a' határozatlan, mint *levelet trok*, a' másikával pedig a' határozott beszédben élünk, mint a' *levelet trom*, a' Bölcsnek olly álmélkodására méltó, és magában olly férjfiás nemzetisége nyelvünknek, hogy a' romlástúl, sőt még csak a' vegyüléstül is, elegendőképen nem félhettem. E' két formának hasonlatosságát, vagy talán csak árnyékát, a' Zsidó szent nyelvényben is feltalálni.

9.) A' tehetős ígék, verba potentialia, mint *vághat*, *verhet*, és a' műveltetők, verba factitiva, mint *vágot*, *veret*, a' Magyar nyelvnek hasonlóképen ama' szép nemzetiségei közé tartoznak, mellyek a' beszédet ékesen egyszermind és férjfiásan megrövidítik. A' műveltető Magyar ígének a' Zsidó *Hiphil* conjugatio felel meg.

10.) Az ígéknek módgyaira, üdeire, és személyeire nézve a' következő nemzetiségek akadnak elő a' Magyar nyelvben.

a) A' személyes határatlan mód, avvagy *infinitivus personalis*, mint *tanúlnom kell*, *tanúlnod kell*, *tanúlnia kell*; *est könnyen meg lehetett volna tanúlnunk*, *tanúlnotok*, *tanúlniok*. Szép és talpra esett rövid szójárások!

b) A' Görög nyelvnek Aoristussai vannak, mellyek nélkül az Európai nyelvek szükölködnek, 's mellyeknek értelmét még is tökéletesen kifejezhetik. A' Zsidónak nincs jelenvaló üdeje, és a' jelenvalórúl még is úgy tud beszélni, mint mink. Ne-
künk

künk nem volt valaha jövendő üdönk, és ezt a' jelenvalóval még most is úgy ki tudgyuk fejezni, mint futúrumával a' Deák: *mihelyt haza megyek, azonnal levelet trok*: ut primum domum ihero, illico epistolam scribam. Az egyik Magyar futúrumot Öseleink koholták, mikor a' Deák nyelvvel közelebb-rül megösmerkedtek, az *andus, endus* Deák képzőbül: *trand, trandok, verend, verendek* 's a' t. mellybül a' kívánó és kapcsoló módokban is támadtak, szapora gyom gyanánt, új hafzontalan és felle hofszú futúrumok, mint *trandanék, trandgyanak; verendenék, verendgyek; alkalmatlankodandanának, fésülködhetendgyenek*; de lassankint el is tűntek. A' másikat a' Némettül kölcsönöztek újabb Íróink, 's kedvéért a' *fog* ígébül még segítő ígét is csináltak nyelvünkben, mint *trni fog, verni fog*: er wird schreiben, er wird schlagen. Ebbül is támadtak kívánó és kapcsoló hafzontalan futúrumok, mint *trni fognék, trni fogjak*, mellyek hasonlóképen, mint az előbbeniek, már régen kihaltak volna nyelvünkübül, ha benne a' lelket azok fenn nem tartanak, kik szórúl szóra szeretnek idegen nyelvekbül Magyarra fordítani. *)

c)

*) Nagyon megrögzött volt valaha Eleinknél, sőt némelly tudós Magyarokban még most is hatalmasan uralkodik ama' helytelen vélekedés, hogy nyelvünk csak akkor léphet egyedül a' művelt nyelvek közé, ha majd egyszer minden izcskéjében a' Deákhoz, vagy némelly Mostavaiak szerint a' Némethez, vagy más művelt nyelvhez hasonlít. Innen támadtak a' futúrumok. De a' Filozofia ellenben ama' talpigazságra tauít bennünköt, hogy az emberi nyelv annál tökéletesebb és férjfiásabb, mennél többséle dolgot tud egy és ugyanazon szóval, képzővel vagy ragasztékkal értelmesen kifejezni, a' nélkül hogy nemzetiségeit, vagy az emberi nyelvnek mivoltához tartozó tulajdonságait megsértse, megrongálja.

c) Az állapotjegyző *ván, vén* a' Magyar ígékben, mint *trván, vervén*, olly nemzetiség, hogy párját csak a' Francia nyelvben találni, hol az *ant* participium 'amannak majdnem tökéletesen megfelel. A' *va, ve* hasonlít ugyan a' Francia és Német második participiumokhoz, mint *trva van: es* íst geschrieben: *il est écrit*; de nem lehet vele olly külömbféleképen élni, mint e' külső nyelvekben. Az üdököt vele, és a' *van* ígével, mint segítő ígével formálni, mint *elűzve voltak már akkor határainktól a' Törökök*, e' helyett: *elűzettek volt már akkor 's a' t.* nagyon nevetséges és alacsony Német-majmozás avvagy Germanismus volna: die Türken waren schon bazumal von unsern Grenzen weggetrieben. Mink tudni illik nem conjugálunk segítő ígékkel, hanem ragasztékokkal, a' minő itt az *elűzettek* ígében az *ettek*. Lásd az Analytic. Part. II. §. 209. et seq. pag. 227.

d) Különös nemzetiség a' mi nyelvünkben a' *lak, lek* első személy is, mikor az ígének szenvedője avvagy accusativussa *tégedet, tiktetet, vagy benneteket*, mint *mikor tégedet megláttalak; szertettelek benneteket; én tiktetet nem sajnálhatlak*.

e) Hogy a' szenvedő ígék, avvagy passivumok a' Francia, Anglus, Olasz, Német és Magyar nyelvekre a' Deákból származtak, könnyű átlátni. Ha a' szórúl szóra való fordítás némelly fontosabb frásokban, a' minők a' Curialisok, és a' Politicabéliek, meg nem kívántatna, és ha a' többiekben is a' passivumokhoz hozzá nem volna már szokva Deákos fejjünk, passivumok nélkül Magyarúl még most is mind értelmesen, mind ékesen és érzékenyen is írható.

hatnánk. A' Magyar Poézis' nyelvébül legalább a' szenvedő ígék nagyon kisírnak.

11.) A' többi nemzetiségek az ígéknek külömbféle névragasztékokkal való egybekötését (*regimen verborum*) illetik, mellyek olly sokfélék és olly számosak, hogy csak a' Lexiconban és a' Nyelvtudományban lehet róllok pontosabb és világosabb oktatásokat adni. Itt példa gyanánt vegyük fel az egy *van* ígét.

a) Mikor ezzel személyes íge gyanánt élünk, a' Deák *sum, es, est* ígének felel meg, melly esetben három különös nemzetiséget találunk benne.

Az egyik az, hogy a' *van* és *vannak* harmadik személyeket bizonyos esetekben szükségképen el kell a' mondásbül hagynunk, és csak titkon értenünk, mint *e' ház szép, haec domus est pulchra; ma a' felhők feketék, hodie nubes sunt atrae.*

A' második az, hogy a' tagadó mondásban, mikor a' *van* vagy *vannak* harmadik személyeket nyilván ki kellene fejeznünk, ezek helyett a' *nincs* vagy *sincs*, és *nincsenek* vagy *sincsenek* hiányos ígéket kell mondanunk, mint *az atyám nincs itt-hon: pater meus non est domi.*

A' harmadik az, hogy mikor ezen ígének infinitivussa a' Deákban accusativussal, a' Németben nominativussal és gerundiummal áll, a' Magyarban dativust kíván, mint *judicem esse, non est res parvi momenti: Richter zu seyn, ist seine geringe Sache: bírónak lenni*, nem csekélység.

b) Mikor ellenben a' *van* ígével személytelenül élünk, a' Deák *habeo* ígét különös nemzeti szókötéssel fejezzük ki, mint *van nekem házam,*
van

van neked háza, van neki háza, 's a' t. habeo, habes, habet domum.

A' Magyar ígéknek syntaxissát bőven és pontosan előadva feltalálni az *Analyticában Part. II. Sectio. secunda*, pag 225. egész végig; valamint a' többször említett Nyelvtudományban is.

19. §. Az eddig előszámláltt nemzetiségeket az emberi nyelvekben a' Filologusok, ammint már többször említettem, *idiotizmusoknak* avvagy *nemzeti szójárásoknak* nevezik, mellyekről Sulzer *Allgem. Theorie der schönen Künste, Artic. Idiotismen* imígy értekezik. „ Úgy látszik ugyan, „ úgymond, hogy az idegen idiotizmusokat be lehet az anyanyelvbe fogadni; de ha a' dolgot közelebbről megvizsgállyuk, ez csak látszát, melly az embert megcsallya: mert az anyanyelvre fordított idiotizmusokat senki sem érti, ha csak megmeg vissza nem fordíttya amaz eredeti nyelvre, mellyből kölcsönöztettek. Azért ama' *barbaries*, melly idegen idiotizmusokkal élni szerez, sehol sem uralkodik, hanem csak a' hol két nyelv egyaránt ösmeretes, és egyaránt járatos, 's a' hol a' beszéllők az egyik nyelvenn e' kétőtől közül gondolkodnak, a' másikon pedig beszéllenek. A' szokásnak tirannizmussa végbe veheti ugyan, hogy némelly idiotizmusok lassankint megértessenek, sőt be is fogadtassanak: de mikor eredtek, csak ugyan homályos barbarizmusok voltak, mint most a' Német *Vormauer* szóból koholt Deák *antemurus* volna. Az efféle szavakat azok koholták, kik Deákúl nagyobb kézséggel beszéllvén, mint Németül, kénytelenek voltak anyanyelvekenn írni. Ha a' Deák nyelv „ Né-

„ Németségben közönségesen ösmeretes nem
 „ volna, az efféle szavak mindedig minden érte-
 „ lem nélkül szükölködnének. “ E’ felette helyes
 mondásnak nagy hasznát vesszük majd alább az
 emberi nyelvnek korairól, vegyüléséről, és műve-
 léséről.

III. Az emberi nyelvnek korai és vegyülései.

20. §.

Hogy az emberi nyelveknek nemzetiségei a’
 többi csoportoktól elzártt népeknek gyermekkorá-
 ban támadtak, és nagy részént meg is erősödtek,
 kételkedni nem lehet. Kimondhatatlanul könnyű volt
 akkor a’ képző tehetségnek, a’ zfengedező, gyakor-
 latlan és gyermekes észet különbféle különösségekre
 csábítani. A’ mi korunknak ama’ nevezetes és em-
 berségfzerető Filozofussa *Herder* imígy szól erről
Vom Ursprung der Sprache a’ 95. old. „ Az embe-
 „ ri nemzet szinte olly nyelvet formált magának
 „ gyermekkorában, a’ minőt a’ csöcsömös gyerme-
 „ kek dadognak: pelypegő szótára volt, ez a’ dajka-
 „ szobának, melly üdövel a’ felnevekedett embernek
 „ szájában természet szerint nagyon megváltozott. “
 Mikor még tudni illik az emberi nemzetnek első és
 apró csoportyai hegyek vagy folyók közé zárva,
 majdnem palánta gyanánt tenyésztek, sőt még mi-
 kor már nyájaikkal is, mellyeknek tejébül éltek,
 gyapjával és bőrével ruházkodtak, tartományról
 tartományra tébolyogtak, hogy legeltetésre alkalma-
 tos mezőköt keressenek, felette kevés, és többnyi-
 re csak állati szükségeik voltak. Nyelveikben sem-
 találtattak tehát egyéb szavak, hanem csak olya-
 nok,

nok, mellyek e' szükségeket, a' miattok előkerülő
 cselekedeteket vagy szenvedéseket, 's a' szemek előtt
 fekvő jelesebb tárgyakot jelentették, mint *álom*,
alszik; *étel*, *eszik*; *ital*, *iszik*; *fű*, *ég*, *nap*, *víz*,
tó, *ló* és több effélék: A' betűk és szótagok, mel-
 lyek mindenik emberi nyelvben a' neveknek kü-
 lömbféle mellék értelmeket adnak, mint *háznak*,
hástúl, *háshoz*, vagy az ígékben a' módot, üdőt,
 számot és személyt jelentik, mint *járok*, *járnék*,
jártunk, *járjanak*, eggy szóval a' ragasztékok;
 mellyekről fellyebb a' 17dik §ban a' d) alatt szól-
 lottunk, annyival inkább a' szóképzők, mellyek a'
 gyökérszavakból származékokot szülnék, mint *já-
 rás*, *járatlan*; *járhat*, *jártat*, nagyon ritkák vol-
 tak még, és nagyon állhatatlanok az ilyen serdű-
 lő kis nemzetnél, mellyel a' nyelv is csak lassan-
 kint, és ha úgy szabad állani, állatiképen neve-
 kedett. Álmélkodásra és a' Nyelvművelőknek figyel-
 mes fontolására nagyon méltó dolog az, hogy még
 a' culturának legmágosabb bérzére feljutott nem-
 zeteknek legműveltebb nyelvében is mai napiglan
 feltaláltatnak az *anomalumoknak*, avvagy rendha-
 gyó szavaknak neve alatt az olyanok, mellyek szinte
 magával a' nemzettel születtek," és hogy az ilyen sza-
 vakban a' rendhagyásokat, avvagy anomaliákat az
egész nemzet böcsös hagyomány gyanánt *köz akarat-
 tal* szentül fenn tartya, a' nélkül hogy ez iránt külö-
 nös törvényt szabott, vagy tanácskozott volna. Így
 az egész Magyar Nemzet e' szavakat *lovak*, *lovam*,
kövek, *kövünk*, *evél*, *egyetek*, és az ezekhez hason-
 ló rendhagyókat, még most is mindenütt mondgya,
 a' nélkül hogy valaha ezébe jutott volna, az effé-
 le nyelvkoresokat az egyébkép közönségesen bevett
 egy-

egyformaságnak avvagy analogiának regulái alá szorítani, mellyek szerint imígy kellene azokat ejteni, *lók, lóm, kők, kőnk, eszél, effzetek*. Úgy látszik bizonyára, mintha a' természet örökké meg akarna ez által a' nemzeteket ama' szük forrásra, alacsony sorsra, és állati kezdetre emlékeztetni, mellyből nyelveikkel együtt lassankint felemelkedtek.

21. §. Hogy a' nemzeteknek legnagyobb része kilépett már az imént megírtt gyermekkorból, szeminkkel láttyuk, vagy legalább a' Históriaból bizonyosan tudgyuk. A' természetnek czéllya tehát soha sem lehetett az, hogy az emberi nemzetnek zsendülő csoportyait örökké zárva tartsa, fészkeikhez örökre lecsatollya, 's a' gyermekornak tehetlenségében, a' nélkül hogy az emberségnek felleges czéllyára törekedhessenek, elcsüggedni, elhervadni kényszerítse. Valamint a' madáranya, mihelyt fiait alkalmasoknak láttya arra, hogy fészkekből kiszállyanak, kivezeti őket a' szomszéd fákra; vagy valamint a' méh, mihelyt a' rajt képesnek szemléli arra, hogy új colónia gyanánt letelepedhessen, kassából erőszakosan kiüzi: úgy a' természet is, mihelyt az említett emberi csoportok elég erősek voltak arra, hogy magokat védelmezessék, elég gyakoroltt eszűek arra, hogy a' szomszéd csoportoktól új dolgokat tanulhassanak, kivezette, sőt ki is kényszerítette fészkeikből, hogy a' többiekkel megvegyüllyenek. Itt tudni illik a' nevedék csoport annyira megszorodott, hogy fészkeiben többé meg nem férhetett; amott a' másikat a' kóborló csoport megtámadván, kiüzte bölcsőjéből. Némelylek a' legeltetők miatt a' mezőkönnkel-

keltek harczra, 's megvegyültek. Mások a' földműveléshez fogtak, mellyre példájokkal szomszédgyaikot, fegyvereikkel pedig ellenségeiket is rá birták. Így támadtak lassankint több csoportból új nemzetek, több fészekből új hazák. Számtalan új szükséggel és új tárgyal megösmerkedvén így a' népek, nyelveikben is megszáporadtak az új nevek, az új ígék. Már most a' nagyra neveléddett új nemzet ereszkedett a' hasonlóképen új és hatalmas szomszéd nemzetekkel hadakozásokba, mellyeknek vége többnyire a' hódítás, a' békeség, a' barátkozás, vagy a' nemzeteknek és nyelveiknek vegyülése, sőt olykor tökéletes meggyesülése volt. Mikor a' természet a' népeket az efféle vándorlásokra készítette, mellyek külféle véres harczokat szültek, nem az volt bizonynyára czéllya, hogy egymást igázzák, öllýék, 's hogy egymásnak tartományait feldúllják, elpufztítsák; hanem csak az, hogy e' támentalan sok csoportból és népből lassankint egy *Egész* vallyon, az *Emberi Nemzet* tudni illik, mellyhez a' rideg nemzetek, mint tagok tartozzanak, és hogy így egymással közölvén a' népek, a' miket eredetektől fogva fészkeikben tanúltak, felvilágosítsák lassankint egymásnak eszét, megtágítsák egymásnak tehetségkörét, meggyarapítsák egymásnak ama' kincsét, mellyet tapasztalásaikból gyűjtögettek, egy szóval, hogy egymást a' valóságos emberségre, a' *humanitásra*, és ennek felséges czéllyára tehetségek szerint felsegítsék. Így gondolkodok én, 's reménylem, hogy így gondolkodik minden bölcs ember is, a' természetnek e' felséges gazdálkodásárúl, melly a' Történetírásból világosan kitündöklik.

22. §. Ámde hogy némelly Olvasó ama' gyanakodásra ne tévedgyen, mintha itt a' népeknek efféle vándorlásai, és véres harczai csak a' végből költetnének, mint tudós elmefuttatások, hogy azokból a' nemzeteknek és nyelveiknek megvegyülése hihetősnek tetessen, előhozom én ez iránt röviden a' Históriának tanúbizonyságait.

a) Ama' seregek, mellyek a' legrégiebb üdökben Ásiából kiköltöztek, 's Egyiptomot, Áfricának határait, és Európának egyik részét megnépesítették, lassankint a' másoktól már elfoglalt tartományokra is kiterjedtek. Így Cadmus egy Feníciabéli, Dánaus pedig egy Egyiptomi csoportot vezetett Görög országba. Még azután a' Görög colóniák a' földközi, Egéumi, és fekete tengernek, 's Meótis' tavának némelly partyait elfoglalták, azonban a' Feníciabéliek Áfricában, hol Carthágót építették, és Spanyol országban elterjedtek. A' Sczítáknak része, saját társaiktól a' Caspiumi tengerennél üzetvén, Média mellett letelepedett, mellyből azután a' Párthusok támadtak. A' többi Sczíták a' Massagyétáktól lakásaikból kitolatván, nagy sereggel jöttek ki Európába, 's a' Czimmériusokot elűzvén, földgyeikenn letelepedtek. A' Czelták, avvagy régi Gallusok, azonkívül hogy Spanyol országban az Ibérusokkal megvegyülvén, a' Czeltibérusokot szülték, felső Itáliát, Német országnak és az Illiricumnak némelly részeit, Pannóniával együtt megszállották, sőt némellyek közüllök még Ásiába is átköltöztek, hol azután a' tartomány, mellyet birtanak, Galáciának neveztetett. Tegyük ezekhez a' sokféle népeknek egy birodalom alá a' hadakozások által öszeolvadott táméntalan nagy sere-

seregét, minekutánna azokat legelőször Czírus, azután Nagy Sándor, végtére pedig a' Rómaiak meghódították, és csudállyuk azután, hogy e' régi népeknek nyelveiben, mellyek hasonlóképen meggyűltek, számtalan idegen szavakat, hasonló szóragasztékokot, szóképzőket és szófüggesztéseket találunk.

b) Krisztus' születése után a' harmadik században a' Gothusok a' Bálti tengertől elszakadván, Dáciaiba, és az ennek napkeleti részénn fekvő tartományokba hatottak. Ezeket száz esztendő múlva megtámadták a' Hunnusok, 's minekutánna az Ofztrogothusokat meghódították, a' Vizigothusokat is Vá lens Császárhoz folyamodni kényszerítették; kik azután Rómát megvévén és kirabolván, Spanyol országba költöztek, hol az előttök oda érkezett, 's erőszakosan letelepedett Vandalusokat, Alánusokat és Svábokat meghódítván, országot állítottak lábra, melly üdövel az Arábiai népektől sarkaiból kifordított. A' Vandalusoknak és Alánusoknak egyik része a' Vizigothusoknak hatalmát elkerülvén, Spanyolországból Áfrikába menekedett. Majdnem akkoráhan a' Francusok is Galliát, az Angloszászok Britanniát, a' Longobardusok pedig Olasz országnak ama' részét foglalták el, mellyet első Justiniánus az Ofztrogothusok' járma alól felszabadított volt. Elhagyom én az Arábiai népeknek. Mongoloknak és Törököknek részént egymással való hadakozásait és meggyűléseit, részént Európában történt letelepedéseket, és csak arra fordítom az Olvasónak figyelmetességét, 'hogy mikor Európában a' Római birodalomnak romlása után az új Országok támadtak,

tak, akkor már ezen Országoknak mind népei, mind nyelvei szembetünőképen megvegyültek volt.

c) Hogy e' nemzeti és nyelvbéli vegyülésekben Magyar Eleinknek is nagy része volt, könnyen át lehet látni, ha eszünkbe juttatjuk a' népeket, mellyeket Hazánknak környékében megigáztak, 's mellyeknek szolgálattyaival a' nyelveknek közösülése nélkül nem is élhettek volna; azután a' Törökökkel volt hadokozásokat, de kivált a' keresztes hadakat, mellyeknek alkalmatosságával Európának imént említett új Országaiból a' megvegyültt népek részént Magyar Országonn átköltöztek, részént a' Magyarokkal együtt a' szent helyekért viaskodtak.

23. §. E' századokból állott nem csak a' Magyaroknál, hanem több Európai népeknél is, mellyek az új országokban laktak, mind a' nemzeteknek, mind nyelveiknek *ifjúkora*, mellyben egymástúl az idegen erkölcsököt és szokásokat megtanúlták, 's a' sok szavakat, szóragasztékokot, szóképzőköt, és szófüggesztéseket, ifjú ember' módgyára, kiben az indulatok az észenn uralkodni szeretnek, minden válogatás nélkül elfogadták. A' nyelveknek e' vegyülésérül a' következő igazságokat jól szívünkre kell vennünk.

1.) Ha a' most virágzó Európai nyelveket a' Deákkal és Göröggel, azután pedig egymással ösvetartyuk, és a' hasonló neveket, mellyek azokban szemünkbe tűnnek, állhatatos figyelmetességgel és előítélet nélkül átvisgállyuk, lehetetlen bizonyyára meg nem vallanunk, hogy a' nemzetek megvegyülvén, az ifúságnak tulajdon tüzével kapkodtak amaz előttök öameretlen testi és lelki tárgyak után,

mellyeket az idegeneknél megsajdítottak. Mondgya bár ezt a' roffzúl értett nemzetiségnek üdőtlen buzgóságú védelmezője majomtulajdonságnak, melly az embert arra készteteti, hogy mindent kövessen, a' mit meglát! én e' tulajdonságban a' természet' Alkotójának felséges szándékát imádom, ki még a' vak ösztönhöz hasonló hajlandósággal is sietteti az embert a' *humanitásra*, melly nélkül az embernek nevét meg sem érdemli. Az új tárgyakonn az ifjú nemzetek hevesen kapván, sem üdejek, sem kedvek, sem elegendőképen gyakoroltt eszek nem volt arra, hogy e' tárgyaknak új és egészen nemzeti neveket kohollyanak; befogadták tehát nyelveikbe az efféle tárgyaknak idegen neveit is, megelégedvén azzal, hogy azoknak, ha könnyen lehetett, nemzetiebb végzést adtak, és hogy idegenségeket nemzeti ragasztékokkal és szóképzőkkel, szinte mint annyi nemzeti köntőssel, betakarták. Hogy e' fontos igazságról tellyesebben meggyőződgyünk, tartsunk össze egynehány emberi nyelvet.

A' Deák neveknek, nem hiszem, hogy fele a' Görögből kölcsönözött ne legyen, mint *latus*, *πλατὺς*; *ager* *ἀγρός*; *amor*, *ἀίμα*; *memoria*, *μνάομαι*; *opinio*, *πινώω*; *onus*, *ὄνος*; *scintilla*, *σπιυθίλη*; *scopus*, *σκόπος*, 's a' t.

Az Olasz, Francia és Anglus nyelvek legnagyobb részént Deák nevekből állanak.

Az Olasz a' Deák ablativusokból csináltt többnyire nominativusokat, mellyek a' declinációban, kivévén a' plurálist, meg sem változnak, mint *bue*, *bos*; *figlio*, *filius*; *opinione*, *opinio*, 's a' t.

A' Francia a' Deák vagy Görög nominativusokat megtartotta; az eggy végzéseiket kivévén,

mint

mint amour, *amor*; *faveur*, *favor*; dysenterie, *dysenteria*; ane, ὄνος; effusion, *effusio*.

Illyformán bánt velek az Ánglus is, azzal a' külömbséggel, hogy még rövidebb útonn járt, mint szomszédgya; mert a' Deák neveket többnyire úgy írja, mint a' Deák, vagy mint a' Franczia, de más-kép ejti, mint *amour*, *favour*; *glave*, *perquisition*, mellyeknek ejtését Magyar betűkkel ím ide terjesztem: *emur*, *fever*, *glev*, (*gladius*) *perkvizitán*.

A' Német nyelv olly tele van Deák és más idegen szavakkal, hogy ezek nélkül felette nagy részeket kellene szenvednie; noha meg kell vallanom, hogy a' kölcsönözött neveknek idegenségét a' betűknek áthelyeztetésével, vagy a' szomszéd hangoknak felcserélésével, jobban el tudta takarni, mint az eddig említett nemzetek. Illyenek *Achse*, *axis*; *Achsel*, *axilla*; *achte*, *octo*; *Acker*, *ager*; *Affe*, Ánglusúl *ape*; *Besen*, Ánglusúl *besom*; *Decke*, *tectum*, *tegmen*; *falsch*, *falsus*; *Heim*, *Heimath*, Ánglusúl *home*, mellyhez a' Magyar *hon* is hasonlít; *in*, a' Deák *in* praepositio; *Kreide*, *creta*; *Altar*, *altare*; *Nacht*, *nox*, Ánglusúl *night*; *Name*, *nomen*; *Natur*, *natura*; *Pöbel*, *plebs*; *Salz*, *sal*; *satt*, *satur*; *Siegel*, *sigillum*; *Sinn*, *sensus*; *Tisch*, *discus*; *Zimmet*, *cinnamomum* 's a' t.

Öseleink a' Tótbúl, és a' Deákbul legtöbb neveket kölcsönöztek, mint *deszka*, *raj*, *asztal*, *szék*, *ablak*, *kulcs* 's több effélék, mellyek Pázmánditúl már régen öszveszedettek, 's mellyeknek tárgyaival a' napkeletbül érkező Magyarok csak itt ösmerkedtek meg; a' Deákbul pedig *pompa*, *páva*, *templom*, *kar*, (*chorus*) *kád*, (*cadus*) *püspök*,
mi-

mise, *jus*, és számtalan egyéb nevek, mellyek az országláshoz, a' törvénykezéshez, és a' relígyióhoz tartoznak.

2) Nagy része e' nemzeteknek, mikor a' kölönözött idegen nevekből, sőt még sajátjaikból is, új szavakat kellett formálniok, a' külső nemzetnek egynehány képzőit is megtartotta, mint a' Francia a' *favorable*, és *amoureuse* neveiben a' Deák képzőköt a' *favorabile*, és *amorosus* nevekből, és az Anglus a' *congéable*, Deákúl *gelabilis*, *gelabile*, és számtalan egyéb neveken: de még is többnyire saját szóképzőikhez folyamodtak, hogy az idegen szavaknak csak így is nemzeti látszatot adgyanak. Világos példái ennek a' következő származék szavak: az Olaszból *degnevole* a' Deák *dignus* szóból; *flessibilità*, *foglietta* a' Deák *flexibilitas* és *foliolum* nevekből; a' Franciaából *deplaisir*, *displacencia*; *derogatoire*, *derogatorius*, *a*, *um*; *excescence*, *excescentia*; az Anglusból *competently*, *competenter*, melly Anglus végzéshez a' Német *lich*, mint *zulänglich*, *gebührlích* nagyon közelít; *complacency*, *complacencia*; *exasperer*, *exasperator*, hol az *er* végzés a' Némettel, mint *Erbitterer*, egészen megegyez; *exactness*, *exactitudo*, hol a' *nefs* végzés a' Németnek felel meg, mint *Bermächtigt*; a' Németből *Falschheit*, *falsitas*; *nächtlich*, *nocturnus*; *namenlos*, *nominecarens*, *indicibilis*; *pöbelhaft*, *plebejus*; *salzig*, *salus*, *a*, *um*; *sättigen*, *saturare*; a' Magyarból *ki-deszkázat*, *rajsik*, *asztalos*, *széketlen*, *ablakú*, *ablakos*, *kulesos*, *pompáskodik*, *püspökség*'s a' t.

3.) Az idegen ígéknek elfogadásában némelly nemzetek gyorsabbak, némellyek pedig késedelmes-

sebbek voltak. Valamint a' Deák a' Görögből, úgy e' két régi nyelvből az Olasz, a' Franczia, az Ánglus számtalan ígét kölcsönözött. Sok idegent a' honiak közül még a' Németben is ki lehet örmerni. Lássuk ennek is egynehány példáját.

A' Deákból *arceo*, ἀρκέω; *doceo*, δοκέω; *do*, δῶ vagy διδωμι; *meto*, ἄμνητος; *patior*, ἔπαθον; *video*, εἶδω 's a' t.

Az Olaszból *exacerbare*, *exacerbare*; *judicare*, *judicare*; *intendere*, *intendere*; *interpretare*, *interpretari*; *mugghiare* vagy *mugliare*, *mugire*; *morire*, *mori*.

A' Francziából *consulter*, *consulere*, *consultare*; *croire*, *credere*; *croître*, *crescere*; *cuire*, *coquere*; *détenir*, *detinere*; *eteindre*, *extinguere*.

Az Ánglusból *to evite*, *evitare*; *to exact*, *exigere*; *to exceed*, *excedere*; *to instigate*, *instigare*; *to use*, *uti* 's a' t.

A' Németből, hol a' Deák ígéknek idegensége, szinte úgy mint a' nevéké, leginkább eltakartatik, *ängstigen*, *anxium reddere*; *bange machen*, *angere*; *beden*, *tegere*; *fragen*, *rogare*, hol az f betű *aphaeresis*; *fischen*, *piscari*; (Fisch, *piscis*); *fleffen*, *fluere*; (Fluß, *fluvius*;) *fluthen*, *fluctuare*; *fressen*, *commessari*; *haben*, *habere*; *halten*, *alere* (*altile*); *fügen*, *figere*; *irren*, *errare*; *krachen*, *crepare*; *krümmen*, *curvare*; *verlängern*, *prolongare*; (lang, *longus*, a, um;) *lesen*, *legere*; *mähnen*, *metere*; *mähnen*, *molere*; *mähnen*, *monere*; *milbern*, *mitigare*, *mollire*; *minderen*, *minuere*; *pachten*, *pactisci*; (Pacht, *pactum*;) *rauben*, *rapere*; *regieren*, *regere*; *säen*, *seminare*; (Samen, *semen*;) *sichern*, *securum reddere*; (sicher, *securus*;) *tunten*, *intin-*

tingere, 's a' t. mellyeket e' nyelvűl csak a' különös Német betűformák miatt is nehezebb kiösmerni, mint a' többiekből, mellyek Deák betűkkel élnek. Az Anglussal a' Német számtalan ígében meg-eggyez; akár ez kölcsönözte amattól, akár amaz ettől, akár mind a' kettő egy harmadiktól: mert ez itt a' mi czélunkra nézve valóban mind egy. Illyenek to bate, baden; to fly, fliegen, fliehen, to follow, folgen; to light, leuchten; to shriek, heftig schreien; to sicken, siechen; to twinkle, blinken, mit den Augen winken, blinzen, 's a' t.

A' Magyarban gyökerige felette kevés van, mellyeknek eredetét a' Deákban fel lehetne találni, a' minő a' *kap*, capio; a' *ver*, verbero, és a' *lan-kad*, *languo*: annak kinyomozását pedig, ha illyen ígéket a' Tótból számosan kölcsönöztek Öseleink, azokra bízom, kik a' Tót és a' Magyar nyelvben egyaránt járatosak. Ámde olly ígénk ellenben, melly a' Déakból, és még a' Francziából és Németből is, az *ál*, *ol* és *oz* szóképzők által van formálva, több is van, hogysen kellene, mint *dic-tál*, *citál*, *protestál*, *delegál*, *melíroz*, *auffírol*, *kuntroz*, *masíroz* 's a' t.

Hogy e' nemzetek az idegenektől kölcsönözött neveket és ígéket még a' declinációk, és conjugációk által is, kiki tulajdon módgya szerint, meg-nem-zétesítik, nem szükséges újra említenem.

4.) Az idegen idiotizmusoknak elfogadásában legkényesebbek és legkésedelmesebbek voltak még az olyan nemzetek is, mellyek az idegen neveket majdnem minden kétkedés nélkül meg-nem-zétesítet-ték. Csak minekutána az idegen nyelvvel köze-lebbről megösmerkedtek, 's valamelly ösmeretlen
gon-

gondolatnak kifejezésére az idegen neveket és ígét elfogadni kénytelenek voltak, az idegen idiotizmust is, melly nyelvekben kifejezhetetlen volt, szóról szóra fordították, kivált ha olyanokkal beszéllettek, vagy olyanoknak írtak, kik mind a' két nyelvet egyaránt értették. Így ha most az olyan Magyarokkal, ki Deákul és Németül tud, imígy szólnának: *Pestnél vetettük át a' Dunát*, vagy *Pestnél tettünk át a' Dunánn*, amazt a' Deákból *Danubium trajecimus*, ezt pedig a' Németből *wir setzten über die Donau*, csak megérthetné: de arra valóban, hogy e' mondásokat az egész Magyar Nemzet, vagy még csak a' Nemzetnek színe is, a' Deák és Német nyelvnek segedelme nélkül olly világosan és olly könnyen megértse, mint ezt *Pestnél a' Dunánn átmentünk*, vagy áthajóztunk, talán még egynehány századig való gyakorlás sem volna elegendő. Még a' nemzetnek ifjúkorában is egyikét század kívántatott arra, hogy egynehány efféle idiotizmus, a' szokásnak tirannizmussa által, amint Sulzer mondgya, (19. §.) értelmes szójárás gyanánt közönségesen elterjedjen.

5.) A' nemzeteknek és nyelveiknek ifjúkorában történt vegyülések sem amazokat, sem ezeket ki nem vetkeztették nemzetiségekből: mert az Olasz, a' Francia, és az Anglus még most is különös nemzetek, nyelveik pedig, jóllehet legnagyobb részént a' Deáktól és Görögtől kölcsönözött szavakból állanak, olly annyira el nem vesztették nemzetiségeiket, hogy e' három nemzet egymást tellyeséggel nem érti, ha csak egymásnak nyelvét előbb meg nem tanulja. E' mennél tagadhatatlanabb, annál csudálatosabb jelenésnek okait a' Filozofus fel

fel nem találhattya másban, hanem csak a' következendő két fő igazságban.

a) Hogy tudni illik sem az egyenlő czikke-lyezett hangok, sem az egymástúl *szorúltságban* kölcsönözött nevek és ígék meg nem rontják a' nyelvnek nemzetiségét, csak nemzeti végzésekkel, ragasztékokkal, vagy ezek helyett inflexiókkal, és ha belőlök származékokot kell formálni, nemzeti szóképzőkkel legyenek felruházva. (17. §.)

b) Még akkor is, ha a' nyelvnek *lelketlen teste* tele van idegen szerekkel, szembetünőképen fenn marad nemzetisége mindaddig, még *lelke* az idegen szókötések, idiotizmusok, beszédmodok, és közmondások által úgy meg nem rongáltatik, hogy az idegen nyelvvel ne csak megvegyüllyön, hanem vele szinte meg is egyesüllyön. Eleven példái ennek a' Cseh, a' Tót, a' Rác, a' Horvát, 's a' többi efféle nyelvek, mellyek egymással nagyon megvegyültek ugyan, de egymástúl még is törzfőkös nemzetiségeik által szembetünőképen különböznek.

6.) Az Olasz, Francia és Anglus nyelvek a' számtalan ugyan, de megnemzetesített Deák és Görög szavak miatt nem lettek, ammint világosan láttyuk, a' culturának elfogadására alkalmatlanok. Mindegyikenn közüllök értelmesen elő lehet adni a' legmélyebb tudományokat, a' legszebb mesterségeket; mindegyikenn fel lehet az emberi szívet a' jónak követésére, a' rossznak távoztatására, a' legnemesebb caractereknek formálására gerjesztetni, egy szóval, a' felséges *humanitásra* vezérteni. Ez olly annyira igaz, hogy ellenben amaz Európai nyelveket, mellyek eszes gazdálkodásból a'
mű-

művelt idegen nyelveknek neveivel és ígéivel úgy nem *tudnak*, vagy nem *akarnak* bánni, mint a' Franozia, Ánglus, Olasz, sőt még a' Német is a' Deákokkal és a' Görögökkel bánt, az *emberi kultúrában*, roffzúl értett nemzetiségbül, mellynek fénnjét a' most említett nemzetek a' gazdálkodás által el nem vesztették, hanem inkább felmagasztalták, irtóztatóképen hátra maradni világosan láttyuk.

24. §. Szabad legyen itt nekem, minekelötte az Európai nemzeteknek és nyelveiknek férjfikorára átlépek, anyanyelvünknek ifjúkorárúl különösebben értekezni.

a) Ez minden bizonnyal akkor kezdődött, mikor Eleink Ásiából Európába érkeztek, és itt letelepedvén, az idegen nemzetekkel megvegyültek, a' kereftény hitre tértek, a' törvényeknek édes igáját felvállalták, 's a' már nevedő Európai kormányoknak példái után új országot állítottak. Az akkori közönséges nyelv a' külömbféleképen megromlott, és így barbarizmusokkal váltig elaradt Deák volt. Közönségesnek mondom: mert az idegen nemzetek, mellyek mindenfelül beütvén, a' Római birodalmat szédülták, 's töredékibül új országokat állítottak, vadabbak voltak még akkor, hogysen egymásnak nyelvét megtanulván, egymáshoz közelíteni méltóztattak volna; tudatlanabbak, hogysen képesek lehettek volna arra, hogy önnön magoknak törvényeket szabjanak, constitútiókat alkossanak, a' szomszédokkal békességet vagy szövetségeket kössenek. Ezekre ök a' feldúlt Római birodalomnak árván maradt Bölcei közül inkább tanácsadókat, személyviselőket, követeket, és szónokokat vagy szóváltókat választottak, kik magokhoz hasonlókat, kik-

kikkel tractálhassanak, a' többi szomszéd vad nemzetek között mindenütt találtak.

b) Illy romlott Deák nyelvenn írtak a' mi első törvényeink is. Hogy ezeket az akkori Magyarok megértsék, kettő volt elkerülhetetlenül szükséges, úgymint hogy egynehányan közüllök a' romlott Deák nyelvet, azután pedig, hogy az idegenek közül is, kik e' törvényeket Deákúl írták, legalább némelleyek a' Magyar nyelvet lassankint megtanulják. A' mi a' kerefsztény religiónak hirdetését illeti, errül Virág Benedek a' *Magyar Század*. I. Rész. 61. old. így szól: „Az Evangyéliomot Német, és Cseh papok, többnyire Tót Benedictinusok, hirdetéek, kiknek szájokból a' Jézus Mária neve, kenn kívül allig érthettek valamit a' Magyarok. Ezen idegen Törvényírók és Tanítók nem találván a' Magyar nyelvben, melyet csak középferüen is megtanulniok felette nehéz lehetett, sem az új tárgyaknak neveket, sem az új foglalatosságoknak fogéket, sem az új gondolatoknak, itéleteknek, és tanításoknak szójárásokat avvagy idiotizmusokat, kénytelenek voltak az akkori egyébaránt is homályos üdőkben, a' francziásan, olafzosan és németesen megrontott Deákbúl, vagy saját nemzeti nyelveikbúl, úgymint a' Tótbúl, Csehbúl és Németbúl, mind szavakat, mind sokszor még szójárásokat is beszédgyeikbe vegyíteni.

c) Magok a' Magyarok, mikor már a' romlott Deák nyelvvel közelebbrül megösmerkedtek, 's a' religiónak tárgyairül, vagy az országnak dolgairül magok közt beszéllgettek, tanácskoztak, mittévők lehettek volna egyebet, hanem hogy ezen idegen, de annyira mennyire megnemzetesített szavakkal,

és szófüggesztésekkel, úgymint már szokott és értelmes kifejezésekkel szabadon éllyenek inkább, hogyszem új, és így érthetetlen, vagy régi ugyan, de az illy kifejezésekre, szokatlanságok miatt, alkalmatlan szavaknak koholására bocsátkozzanak. A' már akkor zsendülő természetes ész azt sugarlotta nekik, hogy minekutánna a' vegyültt Magyar nyelvenn egymást azon szempillantásban megértették, mihelyt szóllottak, ne folyamodgyanak újonnan koholtt szokatlan nevekhez, ígékhez és beszéd módokhoz, mellyeknek *köszönséges* értelmessége, nem egyikét elzsendőtül, hanem ugyanannyi századtúl függött. Így támadtak, így terjedtek el, így jutották nemzeti erőre és jusra lassankint a többféle nemzettel megösmerkedő, barátkozó és megvegyülő Eleinknek nyelvében a' következő és több hasonló nevek és ígék, a' hozzájuk tartozó beszéd módokkal együtt: *karácsony*, *incarnatio*; *pünkösöd*, *pentecoste*; *kerefzt*, *kerefztény*, *kerefztség*, *kerefztel*, *bérmál*, *bérmálás*, *oltári szentség*, (*altare, sanctus, saint*) *deszka*, *ház*, *ablak*, *asztal*, *szék*, *király*, *ispány*, (*Gespann, comes regis*) *báró*, *gróf*, *herczeg*, (*Herzog*) *kapitány*, *strázsa*, *várta*, *puska*, *szablya*, *püspök*, *káplány*, *harang* a' Francia *haranguer*, *beszédet tartani ígébül*, mivel a' nép a' lelki tanításra harangszóval gyűjtetett öfzve, *jus*, *palota*, *kastély*, *vár*, *sáncz*, *bástya*, és számtalan egyebek, mellyek annál jobban megszaporoztak, mennél több új meg új tárgyakkal ösmerkedtek meg Eleink, kik a' culturában naponkint előbbre *csak* így mehetek. Öseleinknek illy gazdálkodását nem csak csudálnunk és tisztelnünk, hanem még köszönnünk és követnünk is kell, ha közöttünk a' culturának

rának további terjedését fonákul, hogy többnek ne mondgyam, akadályoztatni nem akarjuk. De er-
rül majd alább többet. Most térjünk vissza fő tár-
gyunkhoz.

d) Mihelyt az országláshoz tartozó rendtartások, és a' kereftény religiónak talpigazságai gyökeret verni, az olvasás pedig és az írás, a' tanításnak és culturának egyéb segedelmeivel együtt terjedni kezdettek, a' kormányozóknak és tanítóknak fő gondgya oda ment, hogy a' nemzetnek kezébe Magyar írá-
sokat, 's utóbb a' könyvnyomtatásnak feltalálása után, Magyar könyveket is adgyanak, mellyekben a' religióhoz és az országláshoz tartozó dolgoknak legalább rövid sommáját olvasni, 's a' jövő üdök-
nek számára fenntartani lehessen. E' fordításokban a' Deák eredeti kifejezéseket szórúl szóra megtarta-
ni, nem csak tanácsosnak, hanem még szent köte-
lességnek is ítéltetett; a' minek következése az volt, hogy nyelvünkben az idegen nevek, ígék, és még idiotizmusok is megörökösítettetek, jóllehet a' Deák nyelvnek ösmerete nélkül tellyességgel érthe-
tetlenek voltak.

e) Üdövel, minekutánna a' régi Rómaiaknak classicus munkái feltaláltattak, 's kimondhatatlan buzgósággal, elejénte ugyan az írás által, azután pedig a' nyomtatás által is megsziporítottattak, ama' tudós Magyarok, kik az eredeti szép Deák nyelvnek tanulása végett Olasz országnak híres Mestereihez folyamodtanak, átlátták ugyan a' közön-
ségesen szokott Deák beszédnek romlottságát, 's a' belölk szórúl szóra fordított Magyar könyveknek érthetlenségét: de részént nagyobb tífzelettel viseltettek e' szent maradékokhoz, hogysen

azokat megváltoztatni merészlették volna; részént pedig csekélyebb hatalommal és tehetséggel is bírtak, hogysem azokban, a' közönséges vélekedésnek ellenére, a' szükséges jobbításokat megtehették volna.

f.) Ezekhez végtére még ama' fontos környü-
 állás is járult, hogy e' tudós Férjfiak a' Deák clas-
 sicus könyvekből a' régi Római nyelvnek szépségeit
 megfizeretvén, 's a' régi Rómaiaknak, nem annyira
emberi, mint *nemzeti* kultúrájokonn álmélkod-
 ni nem győzvé, elhitették magokkal, hogy sen-
 ki sem lehet tökéletes törvényszerző, kormányozó,
 vagy hadi vezér, eggy szóval, igaz hazafi, hanem
 csak a' ki a' régi Rómaiakhoz hasonlít, és hogy
 — a' mi ide inkább tartozik — semminémű emberi
 nyelv nem lehet egyébkép szép és tökéletes, hanem
 ha a' Deákot minden izecskéjében majmozza. E'
 helytelen vélekedés napról napra, esztendőről esz-
 tendőre, századról századra nagyobb és nagyobb
 erőre verekedvén, még most is olly bitangló hatal-
 maskodással uralkodik, hogy Nyelvművelőink és
 Magyar Íróink közül még azok is, kik a' Deák nyelv-
 ből kölcsönözött neveket, mint *jus*, *prókator*, *pro-
 cessus*, *prézes* 's a' t. a' Magyarbúl nyakra főre
 kitalfzigállják, a' Deák szókötésekhez ellenben, a'
 minők példának okáért csak ezek is: a' *Magyarok'*
királyok; *háromezer forintok*; a' *házához sze-
 retet*, mellyek nyelvünknek nemzetiségeit képte-
 nélkül rontják, a' *Magyarok' királya*; *háromezer fo-
 rint*; a' *házához való szeretet* helyett, vakmerően ra-
 galzkodnak, 's ama' régi Magyar könyveket, mellyek
 a' romlott Deákból szóról szóra fordítottak, a' tisz-
 ta,

ta, igaz és törzsfőkös Magyarság kútforrásának valani nem átallyák.

25. §. A' nemzeteknek és nyelveiknek ifúsága és férjfkora között bizonyos határt vonni szinte olly lehetetlen, mint azt meghatározni, mellyik esztendőben végződik a' gyümölcsfának vagy az embernek ifúsága, mellyikben kezdődik férjfkora. De béklyegjeleit 's külömböztető tulajdonságait mind a' két kornak felette könnyű ellenben, valamint a' fában, és az emberben, úgy egyy egész nemzetben és az emberi nyelvben is, szembetünőképen kinyomozni. A' kertész az élteőbb fának vastag ágait tetfzése szertint ide vagy amoda többé nem hajtogathattya, hanem egész művelése és dajkalása, mellyet rá szánhat, csak abból áll, hogy hafzontalan gallyait lenyesi, a' többieket a' hernyóktól megmenti, né-melleyekbe közüllök még jobb gyümölcsöt is ót, hajából a' kártékony férgeknek fészkeit kivakarja, gyökerét pedig trágyázza, öntözgeti, hogy annál több és kellemetesebb gyümölcsöt hozzon. Valamint tovább a' rideg embernek, úgy akármellyik nemzetnek férjfkora is meg nem engedi többé, hogy a' gondolkodásnak és életnek a' szokás által szinte természetté vált módgyát, a' vélekedéseket, hajlandóságokat, érzeményeket, erkölesököt, szokásokat, egyy szóval, ama' charactert avvagy szívbéklyeget, melly által magokat a' többi emberektől, 's a' többi nemzetektől megkülömböztetik, olly könnyen elhagyják, megváltoztassák, vagy legalább megvegyítsék, mint az ifú ember, vagy az ifú nemzet elhagyni, megváltoztatni, megvegyíteni szokta. Így kell gondolkodnunk a' nyelvekről is, mellyek férjfkorokra jutván, nem csak nemzetiségeiktől,

túl, hanem még az idegen nyelvekből kölcsönözött, de megnevezetesített, 's a' több századig naponkint erősödő szokás által felszentelt szavaktól sem válhatnak meg többé, az emberi nyelvnek mivoltához tartozó fő tulajdonságnak, az *értelmeseégnek*, bizonyos veszedelme nélkül. Ezt akármellyik Európai vagy más emberi nyelvnek példájából világosan megmutatni felette könnyű volna; de csak egyedül a' miénknél maradni annyival foganatosabbnak tartom, mivel az itt előadandó példák útát is egyengetnek egyszerűs mind az alább előkerülő okoskodásokra. Hogy pedig annyival világosabb legyen előadásom, rend szerint megyek át a' gyökérszavakonn, a' ragasztékokonn, a' szóképzéskonn, az öszvetett szavakonn, és a' szójáráskonn, avagy idiotizmusokonn.

26. §. Mihelyt gyermekkorának vége felé megszaporodott, fészkeből akármi képen kirepült, és más népekkel vegyülni kezdett a' nemzeteknek akármellyike, ifjúkorával nevékedő vizsgálása és hevesége nem hagyott neki minden bizonnyal üdöt arra, hogy az elejébe akadó új tárgyaknak tulajdonságait, ammint fészkében hihetőképén megtörténhetett, sokáig vizsgálgassa, 's ezeknek valamellyikét új gyökérszóval megjegyezze. Ezen igazságot mai napiglan tapasztalhattyuk már embereinkben. Ha ezek valamely új tárgyat a' közékéj érkező jövevényeknél megsajdítanak, koránt sem gondolkodnak arról, hogy ennek nemzeti gyökérszóból álló nevet adgynak; hanem inkább idegen nevet kapják fel, 's ammint hirtelen ezekbe jut, megnevezetesítik, sőt meg is korcsosították. Így támadtak köztök a' *fullajtár*, *kocsi*, *vinczellér*, és számtalan efféle nevek a' Bor-

reiter, Rutzſche, és Binzer Német nevekből. Sőt hogy még a' nemzetnek csinosabb részénél is így eredtek a' püspök, prépost, éresek, templom, torony, kezezt, plébános, prédikátor, páfstor, káplán; kapitány, pellikán, tulipán, tigris és több ilyen nevek, kételkedni nem lehet. De az ifjúkorába át lépett, és idegen népekkel megvagyult nemzetnek hafzontalan is volt volna fáradsága, ha az új tárgyaknak új neveket akart volna adni: mert az ifjú nemzetnek tagjai felette nagyon elszaporodván, 's az idegenek között széthintve 's egymástól messze lévén, ezen új nevek el nem terjedhettek volna közöttök, olly könnyen, olly szaporán, mint mikor a' nemzetnek gyermekkorában félzsekkben együtt laktak, 's egymással majdnem napenkint társalkodtak. Az idegen nevekkel viszontag annyival könnyebben és hamarább megösmerekedhettek, mivel azokat mindnyájan, mindenütt, 's mindenkor egyformán hallották. Ezekhez járúl még ama' felette fontos jegyzés is, hogy ezen új tárgyak, nem nemzetiek, hanem idegenek lévén, szinte titkos ösztönből nem is igen tartották az ifjú népek méltóknak arra, hogy azoknak nemzeti neveket adgyanak; hanem valamint az idegen nemzet elfogadta tőlök a' nemzeti tárgyaknak ösmeretét, neveikkel együtt, mellyeket magokkal félzsekeikből hoztak, úgy ők is viszontag az övéivel, mint idegenekkel; hasonlóképen bántak. Kicsoda nem láttya pedig világosan a' Filozofiának biztosabb tisztelői között, hogy így az ifjú nemzetek a' nagy természetnek felségs szándékát, melly ökök öfzve kívánta barátkoztatni, 's ez által az emberiség' czellyának elérésére alkalmasabbaknak tenni szembejündő gyorsasággal tellyesztették? Ki-

esoda nem látta tovább azt is, hogy az efféle vegyületek, valamint a' külömbféle népeknek, úgy bizonyára, sőt még annyival is inkább, nyelveiknek nemzetiségét meg nem rontotta, meg nem vesztegette? Külömbözni láttuk egymástól mai napiglan mind e' nemzeteket, mind nyelveiket. Még a' tökéletes egyesülések után is, mindenik nép kiösmerte sokáig, és talán még most is kiösmérheti a' többiek közül saját nyelvének szavait, saját fészkeiből hozott szokásait, erkölceit, vélekedéseit. A' pufzta, vegyülés tehát, és így, az idegen tárgyaknak 's idegen neveknek, mellyek e' tárgyakot jelentik, sőt még az idegen ígéknek is, viszontagvaló elfogadása, mikor a' szükség vagy a' gazdálkodás megkívánja, annyival bizonyosabban meg nem vesztegetheti, ki nem irthatta a' férjfiorra jutott nemzeteknek és nyelveiknek nemzetiségét, mennél tagadhatatlanabb az, hogy most már a' nemzetek nyelveikkel együtt az erőtlen, állhatatlan, habzó és heveskedő ifiúknak tulajdon veszedelmeinn fzerencsésen átestek. Az Európai ételekkel, italokkal, köntösökkel, szokásokkal, törvényekkel, religiósbéli tanításokkal, 's az emberi culturának támentalan sok tárgyával, és ezeknek többnyire neveivel is eggyaránt él az Anglus, a' Franczia, az Olasz, és a' Német, a' nélkül hogy e' miatt e' népek törzsfőkös nemzetiségekben fogyatkozást szenvednének. Azt mindazáltal a' nyelveknek férjfióra most már meg nem szenved, hogy Müvelők, ammint valaha sokszor megtörtént, az idegen neveknek első szótagjaiból új szavakat csinállyanak, mint *kap, kád, ver* a' *capio, oadus, verbero* Deákokból, vagy hogy az egész nevet megidomatlanít-

nítsák, mint *karácsony*, *püspök*, *prépost*. Az efféle szorongalások a' mértékletesebb és észesebb férjfkorhoz nem illenek, sőt világos gyalázattá válnak. Nem volnaé nevetséges majmozás, sőt mélyen lealázó szígyen, egy *mostani* Magyar tudományos könyvben a' harmoniát Páriz Pápai utánn *lármonyának*, az antimóniumot a' Német *Spießgläß* neve utánn *piskolcznak*, vagy ammint egy újabb Nyelvművelő e' Német nevet olvasni sem tudván és *Spießgläßnek* nézván, megmagyarosította, *dárdafénynek* nevezni, mikor a' *harmonia* és az *antimónium* nevek minden tudós ember előtt egész Európában ösmeretesk?

27. §. De sokkal máskép van már a' dolog a' nemzeti gyökérszavakkal, valamint a' ragasztékokkal vagy hajlításokkal, 's a' szóképzőkkel, és az öszvetett szavakkal is.

1) Ha meggondoljuk, hogy az előbbeni §. szerint a' népek, mihelyt az idegenekkel megvegyülni kezdván, ifjúkorokba átléptek, az új gyökérszavaknak nemzésével bajlódni többé nem akartak, részént mivel az idegen tárgyoknak tulajdonságait kinyomozni, 's azoknak valamelyikét új eredeti hangokkal értelmesen megjegyezni nem kevés fáradságban és főtörésben telt volna; részént pedig, mivel az efféle új neveknek elterjedése az idegenekkel megvegyültt és széthintett népnek tagjai között, hogyha nem lehetetlen, legalább nagyon nehéz és felette lassú volt volna: két talpigazságra akadunk, melly még a' nem Filozofusnak is könnyen szemébe tünik.

a) Az első az, hogy valamint csak a' dajkaszóban palánta gyanánt élő, és pelypegni kezdő gyermektől lehet azt várni, hogy a' tárgyakot kénye

nye szerint kigondolt cikkeyezett hangokkal elnevezze, mint *sziszinek* a' gyertyavilágot, *papának* az eledelt, *prütyűnek* a' vizet, *kacsónak* a' kezét, *golyónak* a' gyümölcsöt, *tiltilnek* a' csibét 's a' t. úgy akármelyik nemzetnek is csak gyermekkorához tartozott, a' tárgyakot *eredeti cikkeyezett* hangokkal elnevezni. Most már az új gyökérszónak koholójától minden ember méltán megkívánnya, hogy a' tőlle névnek választott eredeti hang a' tárgynak valamelyik tulajdonságát olly értelmesen kifejezze, hogy errül és így új nevérül is minden tétovázás és kétkedés nélkül megösmernessé; a' mit a' mostani szemes világnak tellyes kedve szerint és tökéletes megelégedésével végbe vinni, egyáltalában lehetetlen. Az *erkölosnek* vallyon mellyik szembetünő és minden egyéb tárgytúl világosan megválasztó tulajdonságát fejezi ki a' *rén* hang?

b) A' második az, hogy most a' nemzet az idegenekkel még jobban meg van vegyítve, és hogy tagjai még távúlabb el vannak egymástól hintve, mint ifjúkorában. Mikép lehetne tehát azt okosan várni, hogy az ilyen új gyökérszó az egész nemzetnél villámlás gyanánt egyszerre elterjedgyen? Ne mondgya nekem azt senki, hogy az új gyökérszó' édes attyának könyve közre bocsáttatván, megösmerteti azt minden emberrel: mert azonkívül, hogy a' könyvet csak egynehány tudós ember olvassa, még ezeknek is nagy része inkább megmarad az idegen ugyan, de már Tudóssainknál is közönségesen ösmertes névnel, hogysem beszédgyét vagy írását a' szokatlan és ösmertlen új gyökérszóval az érthetetlenségnek egyszersmind és a' méltó gúnyolásnak vesződelmébe ejtse.

Az

Az tehát, hogy a' korosabb nyelv nem szülhet többé új nemzeti gyökérszavakat, férjfi korának legbizonyosabb bényegek közé tartozik.

2) Hogy a' ragasztékok, hajlítások és szóképzők között vannak, legalább szemekint, mindenik emberi nyelvben olyanok, mellyek idegen nemzektől kölcsönöztek, kétségbe venni nehezen lehet: de az is bizonyos vizontag, hogy akár eredetiek, akár nemzetesítettek legyenek, mindenik nyelvben, melly férjfi korára feljutott, mind számokra, mind erejekre nézve olly szorosán meg vannak határozva, hogy azokat kényünk szerint többé meg nem változtathattuk, sem velek tetszésünk szerint, az értelmességnek bizonyos veszedelme nélkül, nem élhetünk. Hogy ezen állítást, melly a' határozott számú és erejű ragasztékokot és szóképzőket bizonyos bényegeknek teszi, mellyek a' nyelvnek férjfi korát a' többi koroktól megkülömböztetik, annál világosabban átláthassuk, és annál igazabbnak ösmerjük, hozzuk emlékezetünkbe, 's hordozzuk fátyla gyanánt a' jelenvaló nyomozásnak homályos úttyánn ama' tagadhatalan 's az emberi nyelvnek mivoltát őrző, és ha úgy szabad szóllanom, lelkét kormányozó talpigazságot, hogy a' ragasztékok, és szóképzők, sőt még a' neveknek öszvetevése is, fő módgyai annak, hogy az emberi nyelvekben a' neveknek, és az ígéknek új meg új értelmek adasanak. (17. §. c.) és d.) Fő módgyainak mondom; mert e' hivatalt azonnkivül a' névhatározók is viselik, mellyek a' napnyugoti nyelvekben a' Deák után praepositióknak neveztetnek, valamint szinte az ígehatározók, avvagy adverbiumok is. Ámde e' talpigazságból a' Filozofia egyg másikat következtet;

tet, mellyről a' mi Nyelvművelőinknek, de leginkább Szókoholóinknak és Újítóinknak legnagyobb része, ammint a' setét zavarhoz hasonló munkálkodásaikból láttyuk, nem is álmodott. Ha tudni illik a' ragasztékok, szóképzők és öszvetevések aravalók, hogy a' szavaknak új és *bizonyosan meghatározott* értelmeket adgyanak, szükséges valóban hogy ezen értelmeknek *bizonyosan meghatározott* zsfengéit magokban foglalják: mert a' mi nélkül valami szükölködik, azt más valaminek nem adhatya. Ha e' szótagnak *tam* vagy *tem* a' közönséges szokás azt az erőt nem adta volna, hogy mihelyt valamely ígéhez függesztetik, azonnal a' múltt üdönek első rideg személljét jelentse, mint *irtam*, *vertem*, soha valóban e' szótag e' fontcs hivatalt a' nyelvben nem viselhetné. Ezeket előre küldvén, vizsgáljuk meg közelebbre, mikép lehetnek a' korosabb nyelvben a' ragasztékok, a' szóképzők és a' neveknek öszvetevései olly bélyegek, mellyek a' nyelvnek férjfkorát a' többi koroktól megkülömböztetik.

28. §. Ha kevés volt is valamely emberi nyelvnek gyermekkorában a' ragaszték vagy hajlítás, fzeinkkel láttyuk még is ama' világos igazságot, hogy a' vegyülések által mindenik nemzet szerzett magának ifjúkorában annyi ragasztékot vagy hajlítást, a' mennyi szükséges volt arra, hogy a' neveknek és az ígéknek szinte annyi tökéletesen meghatározott mellékértelmeket adhasson, a' mennyit azoknak az idegen nemzetektől adatni tapasztalt, 's a' mennyit az emberi nyelvnek mivoltához tartozó tökéletesség megkíván. Így lett nállunk a' tulajdonító ragaszték *nak*, *nek*, mint *tagnak*, *fellegetek*, így a' foztó *túl*, *tül*, vagy *től*, *täl*, mint
tag-

tagtúl, tagtól, fellegtül, fellegtől, így az ígékben a' *k, l, nk, tok, nak*, ragasztékok, mint *hozok, hozol, hozunk, hoztok, hoznak*. Megtörtént olykor, hogy a' nemzetnek még fézskéből kihozott 's gyermekkorában megszokott esze' járása és gondolkozása' módgya szükségtelennek is tette azt, hogy az idegen nemzetektől tanultt mellékértelmeket különös ragasztékokkal fejezze ki. Példának okáért. A' jövendő üdöt némellyik a' jelenvalóval, kivált ha ehhez valamely szócskát adott, mint *majd, holnap 's a' t.* tökéletesen kifejezte, mint *mink*; vagy még a' jelenvalót is a' múltt üdövel, mint a' *Zsidó*. Némellyik a' szomszéd ragasztékú névhez egy másikat függesztett olly szókötés-sel, hogy társaságos állapotba (*status constructus*) lépjenek; mint mikor *mink a' dativussal a' birtoknak birtokos szóképző által erre alkalmatossá tett nevét öszveszerkeztettyük*, mint *a' herczegnek lová*, és így dativusunkkal a' többi emberi nyelveknek genitivussait tökéletesen kifejezzük. Így fejezi ki genitivussával a' Görög az idegen 'ablativust; így veszi a' Francia saját határozott ablativussát, melly a' genitivustól nem is különbözik, *du pain, de la bière* a' határozatlan beszédben nominativusnak és accusativusnak. Megtörtént ellenben az is, hogy a' melly határozott mellékértelmeket az egyik nemzet névhatározókkal avagy praepositiókkal jelentett, azokat a' másik pufzta ragasztékokkal fejezte ki, mint *mink*, mikor a' Deák praepositiók helyett a' nevekhez csak ragasztékokot függesztünk, mint a' *fáig*, usque ad arborem; *a' fáért*, pro arbore 's a' t. De lépünk közelebb fő czélunkhoz! Ama' ragasztékokot, mellyeket valamely nemzet

még

még gyermekkorában választott, és ifúságában akár-
 melly útonn módonn megsziporított, némellykor
 meg is egyenetett, a' több századnak folyása alatt
 közönségesen elterjedt és szinte nemzeti természet-
 té vált szokás olly hatalmas erővel fegyverkeztette fel,
 's olly változhatatlan állapotba helyeztette, hogy azo-
 kot, az értelmességnek kész veszedelme nélkül, ké-
 nyünk szerint másokkal többé fel nem cserélhetjük,
 sőt férjfiás szépségre jutott nemzetiségének rongála-
 sa nélkül meg sem sérthetjük. Így mink már a' *nak*,
nek ragaszték helyett nem választhatunk újat, sem
 az *ig* helyett nem élhetünk az *ért* ragasztékkal. Az
 ígékben az első személyt *vonunk* nem fejezhetjük
 ki a' *vonnak* harmadikkal, és viszontag; sem a'
vonunk helyett nem élhetünk péld. oká. a' *voné-
 nük*, vagy más efféle szörnyetes ragasztékú ígével.
 A' Deáktúl kölcsönöztük ugyan a' passivumot, av-
 vagy az ígéknek szenvedő értelmét, mint *iratik*,
hallatik, *mondatik*; de azért még sem tehetjük
 conjugációnkban többé ama' változást, hogy a'
 Deák végzések szerint *scribitur*, *auditur*, *dicitur*,
 mink is az *ur* ragasztékkal éllyünk *íratúr*, *hallátúr*,
mondátúr. És szinte a' ragasztékoknak e' változ-
 hatatlanlága az, melly tagadhatatlan bélyeg gya-
 nánt bizonyította, hogy mind nemzetünk, mind
 nyelvünk, elvesztvén ifúságának külömbféle válto-
 zásokra való hajlékonyságát, férjfiokorára jutott,
 melly attúl, a' mit több század alatt megszokott,
 el nem távozik. Ezekből a' Filozofia két fő tanúsá-
 got következtet.

a) Az első az, hogy még akkor is, ha világo-
 san meg lehetne a' régi írásokból mutatni, hogy
 nemzetünk gyermekkorában, vagy még ifúságának
 de-

derekánn túl is, *más*, vagy valamivel *külömb* ragasztékokkal élt, mint most, azt még is oktalanság volna tőlle kívánni, hogy a' régiekre visszatérjen. Vajmi nevetséges Nyelvművelő volna az, a' ki amaz ösmeretes halotti beszédbül: *Latiatuc feleim sumtuchel mic vogmuc*, azt vitatná, hogy a' mostani nyelvben is a' *vágjátok*, *mondgyátok*, *taníttyátok*, *tagotokkal*, *házatokkal*, *vagyunk*, *vonunk*, *hagyunk* helyett imígy kellene e' szavakat írunk és ejtenünk *vagiatuc*, *mondiatuc*, *tanitia-tuc*, *tagutuchel*, *házutuchel*, *vogmuc*, *vonmuc*, *hogmuc*. A' halotti beszédnek és a' hozzá hasonló régi írásoknak ragasztékai, sőt még szóképzői is, hogy Herdernek a' 20. §ban előadott szavaival élyek, a' még akkor csak pelyepő Magyaroknak idegen nevelőkre bízott dajkaszobájához tartoznak, 's a' nevedő és férjfiokorára jutott nemzetnek szájában felette nagyon megváltoztak, férjfiás emlékeztében pedig mélyebb gyökeret vertek, hogysen idegen betűkkel, és talán még idegen kéztől is írte egynehány régi sornak, levélnek, vagy könyvecskének kedvéért, változást szenvedhessenek.

b) A' második az, hogy még akkor is, ha a' nemzetnek ifjúkorában írte könyvekbül meg lehetne mutatni, hogy némelly ragasztékok már ebben, már amabban az értelemben vetettek, vagy hogy egy és ugyanazon ragaszték már az egyik, már a' másik személyt jelentette, vagy már az egyik formában, már a' másikban szolgált; nem kell e' tétozás miatt, melly az ifjúkornak tulajdona, az analogiának avvagy egyformaságnak szent törvényét lábbal tapodni, melly az újabb üdőkben a' cultura által kinyomoztatván, a' ragasztékoknak értel-

telmét és kötelességét egyenkint úgy meghatározza, ammint a' nyelvnek férjfi korához, 's a' józan észnek segedelmével naponkint nevededő méltóságához illik.

29. §. Valamint a' ragasztékok, úgy a' szóképzők is a' nemzetnek ifjúkorában szaporodtak meg, akár kölcsönözés, akár eredeti alkotás által annyira, a' mennyi szükséges volt ama' származék szavaknak formálására, mellyek az idegen nemzetek származékainak 's az emberi nyelvnek mivoltához tartozó szükségeknek megfelelhettek. Mivel ezek is új és bizonyos korlátú értelmeket adnak ama' szavaknak, mellyekből származékokot alkotnak, (17. §. c) lehetetlen bizonyára, hogy magokban ezen értelmeknek hasonlóképen bizonyos korlátú zsongéit a' közönséges és régi szokásnak ereje által ne foglalják. E' tekintetből a' szóképzőkre nézve különös egy jelenést talál a' Filozofiátul vezérlett, és minden előítéletül szabad emberi ész, mikor a' következendő tagadhatatlan igazságokat világosan tapasztalja.

a) Az első az, hogy némelly szóképzőknek értelme olly világos, olly határozott, hogy mihelyt valamelly szóhoz függesztetik, e' szónak új értelmét minden ember, a' ki a' nyelvet beszéli, azonnal tökéletesen átlátja. Így mikor mink a' *ság*, *ség* képzőt e' szavakhoz *tiszta* és *ember*, vagy a' *hat*, *het* képzőt ezen igékhez *vág*, *tér* függesztyük, e' származékoknak *tisztaság*, *emberség*, *vághat*, *térhet* értelmét minden Magyar azonnal és egészen átlátja. Az ilyeneket az Etymológiának avagy Szónyomozásnak, mennél nehezebb annál fontosabb

és

és szükségesebb tudománya *eleven* szóképzőknek nevezi.

b) A' második igazság az, hogy némelly szóképzőknek értelme vizontag olly homályos, olly tétovázó, sőt a' régi származékoknak velekvaló formálása is olly rendetlen, és így a' heveskedő 's minden regula nélkül már ide már amoda kapkodó ifiú-kornak bélyegét olly világosan elárúllyá, hogy azokat már most új szavaknak alkotására fordítani, ~~az~~ értelmességnek, vagy legalább a' nyelv' szépségét rongáló szokatlanságnak kézf. veszedelme nélkül tellyességgel nem lehet. Illyen az *alom*, *elēm*, mellynek értelmét tökéletesen meghatározni lehetetlen, 's mellyel régi Magyar szavak sem akadnak olly bőven elő, hogy példájok után bátran indulhassunk, Kicsoda érti az *uradalom*, *buzgalom*, *hosszalom*, *látodalom*, *müvedelem*, *tartalom*, *tellyedelem*, *veteményedelem*, *sokadalom* nevekbül egyenesen, minden kétkedés nélkül, és tökéletesen azt, a' mit az *uraság*, *buzgóság*, *hosszasság*, *játékszn.*, *fabrika* vagy *müház*, *foglalat*, *tellyes hatalom*, *palánta-kert*, vagy *faoskola*, vagy *nevelő ház*, és a' *vásár* nevek alatt minden Magyar első tekintettel ért? Illyen az ígéknel az *ad*, *ed* szóképző is, mint *forrad*, *csügged*, melly az imént koholt származékoknak nem adhat már tökéletesen meghatározott és világos értelmet, ammint az *avad*, *enyhed*, *feled*, *görbed*, és több efféle új ígékbul kiteszik, mellyek helyett az *avúl*, *enyhül*, *felejt*, *görbül* hasonlíthatatlanul világosabbak, mivel szokottabbak. A' Szönyomozásnak tudománya az efféle szóképzőket *félholtaknak* nevezi, 's a' Filozofiának ama' fő törvényre szerint, hogy az emberi nyelv annál *emberiebb*, annál *tökél-*

kél.

kélettebb, mennél értelmesebb, új származékoknak koholására tellyességgel alkalmatlanoknak tartya, a' nélkül mindazáltal, hogy a' velek formáltt régi és mindenütt ösmeretes értelmű szavakat, úgymint nemzetünk' ifjúkorának szent maradékait, nyelvünk-ből számkivettetni kívánnya.

c) A' harmadik igazság az, hogy némelly szóképzőknek semmi értelmek sincsen, mellyek tehát, ha valaha szültek is egynehány származékot, mikor nemzetünk ifjúkorában a' nyelvnek bővítését, nem a' tudományoknak, mellyek nélkül akkorában egész Európa szűkölködött, hanem csak az indúlatoknak, a' hajlandóságoknak, és a' képzésnek vezérlése szerint üzte, új szavaknak koholására, úgymint *egészten kihaltt* szóképzők, szinte olly alkalmatlanok, mint a' puzta végzések, mellyek sokszor csak a' könnyebb kimondásnak kedvéért támadtak, mint az *a* vagy *e* az *alma*, *elme* és több efféle nevekben, vagy az idegen nemzetektül a' nevekkal együtt kölcsönöztettek, mint az *ák* és *ék* ezekben *iszák*, *tubák*, *szobrák*, *pribék*, *terjék*, vagy csupa vak esetből születtek, mint az *akol*, *bokor*, *fészek*, *kéreg*, *sulyok* és száz efféle neveknek végzései, mellyek minden értelem nélkül szűkölködvén, a' szavaknak is új értelmet minden bizonnal nem adhatnak.

d.) A' negyedik igazság az, hogy némelly szóképzőkkel, ha mindgyárt szokott és világos értelműek is, nem lehet mindenkor kényünk szerint új szavakat formálni. Némellyekkel, példának okáért, csak az ígék-ből lehet származék neveket alkotni, a' minő az *ás*, vagy *és*, mint *írás*, *verés*, némellyekkel csak a' nevekből, a' minő a' *ság*, *ség*, mint *uraság*, *szépség*, némellyekkel csak *bizonyos* ígék-

igékből neveket, a' minő az *al*, vagy *el*, melly csak a' rendhagyó igékből szülhet származékokot; mint *ital*, *étel*, *vitel*. Amaz egynehány régi származékokot, mellyek az imént említett rendenn kívül valaha formáltattak, ismét csak úgy kell nézni, mint a' heveskedő ifiúságnak szüleménnyeit, mellyek még most is fennálló értelmességekre csak a' hosszas szó-
 kás által jutottak. Vannak tovább olyanok is, mellyeknek értelme csak egynehány származéknak alkotására terjedhet, mint a' *van*, *ven*, melly a' *negyven*, *ötven*, *hatvan*, *hetven*, *nyolczvan*, *kilenczven* számnevekenn kívül többet nem formálhat, mivel ezekenn 's az eredeti *tíz*, *húsz*, és máskép formáltt *harmincz* számnevekenn kívül több tízes az emberi nyelvben nem találhatik. Illyen tovább a' *ső* és *ső* is, mellyel csak amaz egynehány származékokot lehet formálni, mellyek a' helyrendnek minden tekinteteit kimerítik, mint *első*, *utolsó*, *hátsó*, *belső*, *külső*, *felső*, *alsó*, *innenső*, *túlsó*, *szélső*, *középső*. Illyen végtére a' hajlandóságot jelentő *ékony* és *ékény* is, mint *hajlékony*, *töredékény*, mellynek ott, a' hol a' hajlandóságnak helye nincsen, semmi hasznát sem vehettyük. Mit tehetnének vallyon az *irékony* és *verékény* melléknevek?

Ha meggondoljuk, hogy nyelvünknek ifiúkorában történtek már több, már kevesebb szóformálások, mellyek az imént elődott igazságokkal még nem egyeznek, és hogy most ellenben az illyképen formáltt régi szavak megtartatván, mint a' régiségnek maradékai, az újabbak nem olly értelmesek már, mint amazok; azt kell minden kétkedés nélkül következtetnünk, hogy ezen igazságok,

gok, úgymint az Etymológiának segédelmével ki-nyomozott nyelvtörvények, hasonlópéken ama' béllyegek közé tartoznak, mellyek a' nyelvnek férjfi-
korát ifúságátúl szembetünőképen megkülömböz-
tetik.

30. §. Nyelvünknek ifjúkorából maradtak reánk
külömbféleképen öszvetett nevek, mellyeknek ké-
nyünk szerint való követése szokatlan és érthetetlen
szavakat termesztené. Ha a' régi öszvetett szavak
az idegen nyelveknek példái szerint támadtak volna
is, most már bizonyos, hogy az efféle példákat nyelv-
vünk' nemzetiségének sérelme, sőt még értelmessé-
gének veszedelme nélkül is többé nem követhettyük.
Hogy ezt sikeresebben átláthassuk, ide terjesztem
először a' Szónyomozásnak, azután pedig a' Szókö-
tésnek törvényeit, mellyek a' Magyar szavaknak
öszveteveset, és a' velek való élést igazgattyák.

1) A' Szónyomozásnak törvényei a' szavaknak
öszvetevese iránt a' következők.

a) A' fő nevet fő névvel úgy kell öszvetenni,
hogy mind a' kettő a' rideg számú nevezőben ál-
lyon, mint *aranyláncz, faszék, istenfélő*. A'
Deák és a' Német a' genitivust szereti előre küldeni,
mint *aurifodina, aranybánya, Heirathsgut, jegy-
jóság*.

b) Illyképen tetetnek öszve a' melléknevek
is, mint *lágymeleg, sárgazöld, szürkesetét*.

c) Az előlálló fő névvel öszve lehet tenni a'
következő melléknevet, mint *hófejer, libazöld,
tengerkék*.

d) De a' melléknév mindenkor külön áll a' fő
név előtt, mint *fejer fal, zöld ruha*.

e)

e) Két ige soha sem tetetik a' Magyarban öszve; mert mind a' kettőhöz oda kell a' ragasztékokot függeszteni, mint *jár, kel; dül, fül; járfs, kelfs; dúltak, fúltak*; a' mi a' valóságos öszvetett neveknél nem történik; *faszék, faszéknek, faszékek*.

f) Az előszócska, avvagy praefixum a' következő ígével öszvetetetik, mint *megáll*; de mikor az ige utánn mondatik, nem kell azt az ígével öszvekapcsolni; sőt sokszor nem is lehet. Hogy nem kell, azt az öszvetevésnek természete hozza magával, melly minden emberi nyelvben az első szót értelemhatározónak teszi. Így e' szóban, *aranyláncz a' láncznak* értelmét az *arany* határozza meg; ezen ígékben pedig *kimegy, bemegy a' megy* ígének értelmét a' *ki* és *be* előszócskák. Mikor tehát a' *ki* és *be* szavakat az ige utánn kell tenni, mint *mikor mentél ki? menny be a' szobába*, természetlenség volna azokat ígéikkel öszvefüggeszteni, mert az ígék e' szócskáknak értelmét meg nem határozhatják. Hogy azokat sokszor nem is lehet öszvefüggeszteni, onnan tudgyuk, mivel vannak esetek, hol az előszócska messze elvettetik ígétül, mint szobámba szinte akkor *mentem* volna testvéremmel *be*.

g) A' részesülőköt is csak akkor lehet az előtők álló nevekkel öszvetenni, ha ezek a' nevezőben állanak, mint *tűzhányó, tűtartó, tintatartó*. E' regulátul egyikét szó eltávozik, mint *közbenjáró*.

h) Az ígehatározókat a' kapcsolatokkal öszvetesszük, mint *hogysem, minthogy*. De a' nevekkel sem amazokat, sem ezeket nem kell öszvetenni, mert a' mellékneveknek természetével birnak, melyek

lyek az értelem' határozására való erővel az öfzvetevés nélkül is birnak, ammínt a' d) alatt való példákbul látni. Az ígehatározókat is tehát el kell különböztetni, mint *felette nagy; akár ember, akár állat; igen jó; nem pedig felettenagy, akárember, akárállat, igenjó.*

2) A' Szókötésnek törvényei még nyilvánban megmutatták, hogy a' Magyar Szavaknak öfzvetevésében nem lehet az idégen nyelveket az értelmeségnek veszedelme nélkül majmoznunk, ha mindgyárt ennek példáit a' régi Magyar könyvekben megtalálnánk is. Lássuk ezt egynehány esetekben, melyek a' Némettel vagy a' Deákkal megegyeznek, és egynehányban, melyek azokkal meg nem egyeznek.

a) Megegyez a' Magyar Szavaknak öfzvetevése a' Némettel, de nem a' Deákkal, mikor a' szerekaról van a' szó, melyekbul az ételek, vagy italok képzítetnek, mint *borleves, Weinsuppe, jus vinaceum,* vagy *jus ex vino; marhahús, Rindfleisch, caro bubula.* Nagy barbarizmus tehát a' Deákot imígy majmozni: *dunnai viz, tiszai víz, bori leves, marhai hús, bornyúi pecsenye.*

b) Így van a' dolog akkor is, mikor hivatalokról, mesterségekről vagy határozásokról van a' szó, mint *udvarmester, Hofmeister, aulae magister; búzamalom, Fruchtmühl, mola frumentaria; rézmetész, Kupferstecher,* mellynek a' Görög *chalcographus* is megfelel; *halpiarcz, Fischmarkt, forum piscarium; szögletház, Eckhaus, domus angularis.* Itt is nagy barbarizmus tehát az ilyen Deák majmozás: *udvarmestere, búzai malom, hali piarcz, szögleti ház.*

c) A' részeknek nevei az egészekével öszvete-
tetnek a' Német szerint, a' mi a' Deákban szokatlan,
mint *lúdtojás*, *Gänseei*, *ovum anserinum*; *ház-
födél*, *Hausdach*, *tectum domus*; *ajtósark*, *Thür-
angel*, *cardo portae*.

d) Eltávoznak mind a' Némettől, mind a'
Deáktól, mikor a' szert jelentyük, mellyből vala-
mi készült, a' mi sem nem étel, sem nem ital, mint
kőhid, *eine steinerne Brücke*, *pons lapideus*. Még
az előbbenieknél is nagyobb barbarizmusok tehát
ama' szerjelen:ő adjectivumok *kövi hid*, *aranyi
láncz*, *fai szék*, s a' t.

e) Mikor a' Német az imperativust teszi a' név-
vel öszve, akkor minik részeseülővel élünk, a' De-
ák pedig melléknévvvel, mint *tróasztal*, *Schreibtisch*,
mensa scriptoria, ivópohár, *Trinkglas*, *vas potio-
rium*.

f) Mikor az edényekről melléknévvvel kell élnünk,
ezt a' fő névvel öszve nem tesszük, mint *boros
korsó*, *Beinfrug*, *amphora vinaria*, vagy Görögül
oenophorum.

g) Mikor a' Németben a' helynek neve a' tiszt-
ség' nevével öszvetegetik, minik kurtított dativussal
élünk a' Deák szerint, mint *Comitatsarzt*, a' *Vár-
megye' orvossa*, *Physicus Comitatus*; *Hauschlüs-
sel*, a' *ház kulcsa*, *clavis domus*; vagy az *i* kép-
zővel, mint *házi szolga*, *Hausknecht*, *mediastinus*.
Az *trasztal*, *borkorsó*, *vármegyeorvos*, *házszo-
lga*, *házkulcs* Német barbarizmusok volnának.

Ezekből világosan kitetszik, hogy most már
nyelvünknek férjfi korában nem bánhatunk többé a'
szavaknak öszvetevésével olly szabadon, mint ifúsá-
gában Eleink bántak; noha meg kell vallanom,
hogy

hogy a' helyes özfvetetés viszontag legalkalmato-
sabb sokszor a' tudományos könyvekben a' mester-
séges szavaknak értelmes fordítására, mint *Termé-
szetnyomozás*, 'Physica', *Naturlehre*; *Érzéstudo-
mány*, *Aesthetica*, 's a' t.

31. §. Hátra van még az emberi nyelv' férjfi-
kórának legszembetűnőbb béllyege, az idiotizmusoknak
változhatatlansága. A' religióhoz, törvényszerzés-
hez, országláshoz, és a' hadi mesterséghez tartozó
régiebb könyvekben, mellyek többnyire a' romlott
Deákbul' szórul' szóra fordítottak, ammint már a'
24. §ban említettem, mivel a' másképp előadott ta-
nítások, törvények, formalítások és rendelkezések ta-
lán nem is tartattak volna akkor igaz és valóság-
gos fordításoknak, felette sok idegen idiotizmus csú-
szott be nyelvünkbe, mellyeknek kisebb része a' hof-
szas szokás által elég értelmes lett, a' másika pedig
az eredeti nyelveknek ösmerete nélkül, mellyekből
a' fordítások történtek, még most is egészen homá-
lyos volna. Most már a' többi könyvekben, még ha
tudományokról értekeznek is, a' nemzetnek és nyelv-
nek férjfi-kora meg nem engedi, hogy az idegen
idiotizmusoknak szórul' szóra való fordítása által a'
Magyar beszéd érthetetlennek, vagy kétes értelmű-
nek, vagy legalább homályosnak tetessen; hanem
azt kívánnya, hogy a' fordítók az idegen idiotizmu-
soknak megfelelő Magyar szójárásokat szorgalmato-
san felkeressék, és amazoknak szórul' szóra való
fordítása helyett, melly vagy a' két nyelvben való
járatlanságnak, mellyből tudni illik, és mellyre va-
lami fordítatik, vagy a' röstségnek bizonyos jele,
ezekkel éllyenek. Lássuk az efféle idiotizmusoknak
egynehány példáját.

F a

Ha

Ha én a' te *bátyádnak* volnék: si ego *fratris tui loco* essem: wenn ich an der Stelle deines Bruders wäre; nem pedig, ha én a' te *bátyád' helyénn*, vagy *állapottyában* volnék.

Oda vagyunk! periimus; es ist um uns geschehen; nem pedig *elveztünk*, vagy *körülöttünk megtörtént*.

Kilefzünk holnap a' szőlőben: cras in vinea *jucundi erimus*: wir werden uns morgen im Weingarten gut unterhalten; nem pedig, holnap a' szőlőben *vigak leszünk*, vagy jól *fogjuk magunkot alátartani*.

Biztatta a' hajós legényeket, hogy *vessék magokot nekik az evezőknek*: hortatus est nauticos, *incumberent remis*; er rebete den Schiffleuten zu, sie möchten sich aufs Rudern verlegen; nem pedig, hogy *az evezőknek befeküdgyenek*, vagy hogy *az evezésre magokot szétfektetnék*.

Nekem e' dologban okosnak kell lenni vagy lennem: *mé in hoc negotio circumspcctum esse oportet*: ich muß in dieser Sache klug seyn, nem pedig *engemet okost* kell lenni, vagy *én kellek e' dologban okos lenni*.

A' fiát *királynak* választották: filium ejus *regem* crearunt: man hat seinen Sohn zum Könige gewählt, nem pedig a' fiát *királyt* választották, *alkották*, vagy *az ember az ő fiát a' királyhoz választotta*.

A' ki arrúl bővebben meg akar győződni, hogy a' Magyar szókötés a' Deaktúl és a' Némattúl többnyire olly távúl jár, mint a' nap a' földtúl, és hogy az idegen idiotizmusokat nemzetiekkel ki lehet fejezni, a' nélkül hogy amazok, ammint a'
legu.

legújabb könyvekben többnyire történni láttuk, szórúl szóra fordítottassanak, olvassa az Analyticának 2. Részét a' Deák nyelvnek idiotizmussai végett, a' Németé végett pedig a' Budai Királyi Typographiából 1817. közrebocsátott Magyar Grammaticát: *Ungarische Sprachlehre zum Gebrauche der ersten Lateinischen und Nationalschulen* a' 160. oldaltól fogva mind végig. A' fordítónak nagyon járatosnak kell lenni mind a' két nyelvnek nem csak syntaxissában, hanem lexiconnyában is.

32. §. Az eddig előadott béliyegekből, melyek a' nyelvnek férjkorát ifúságátúl szembetünöképen megkülönböztetik, ama' fő törvény önnkint támad, hogy valami új ragasztékokhoz, és új szóképzőkhöz nem szabad többé folyamodnunk, mivel a' nemzet ifjúkorában szerzett annyit, a' mennyi az emberi nyelvnek mivoltához szükségképen megkívántatik: úgy új szavakat ne csinállyunk, és szórúl szóra fordított idegen idiotizmusokkal mindaddig ne éllyünk, még nyelvünkben ösmeretes és szokott jó régiebb szavakat, ha egyébaránt kölcsönözött és megnemzetesített szavak is, 's még hasonlóképen ösmeretes és szokott nemzeti idiotizmusokat találunk. Az első felekezet, melly e' törvény ellen fellázúl, azoké, kik a' Magyar Poézis' számára *synonimumokot* kívánnak szaporítani, 's kiknek röviden imígy felelek.

a) A' *synonimumokkal*, avvagy az egygy vagy legalább szomszéd értelmű szavakkal bővelkedő nyelv hasonló az olyan fához, mellynek felette sok ága van, 's melly, mivel a' táplálékot ezekre kell vesztegetnie, gyümölcsöt nem igen hozhat. Az Arábiai nyelvben, úgymond Herder vom Ursprung der Spra-

spraache, az *oroszlyánnak* és a' *kardnak* egynéhány szaz neve van; de a' legszükségesebb tárgyakot ellenben meg nem tudgya némellykor nevezni. Azt merem én állítani, hogy a' tudományok közül a' Botanica't legnehezebb lesz Magyarúl értelmesen előadni, mivel majd nem mindenik Vármegyében, sőt ezeknek majdnem mindenik járásában más más nevet adnak a' Magyarok egyy és ugyanazon fűnek, ammint Benkő Úrnak gyűjteményéből tudgyuk. Itt bizonyára egyenesen a' sok synonymum miatt elkerülhetetlenül szükséges lesz, a' füveknek inkább Görög és Deák nevei mellett legnagyobb részént megmaradni.

b) Egyébaránt, van nekünk bizonyára untig elegendő régi, szokott, világos értelmű, és többnyire helyesen formáltt synonymumunk, úgy hogy újak nélkül még Poézisunk sem szűkölködik. A' rosszúl formáltt, értelmetlen és szokatlan nevek pedig nem synonymumok, hanem valóságos szószörnyetek, mellyek az egész nyelvből, és kiváltkép a' Poézisból tűrhetetlenül kisírnak. A' *buzgalom*, *hosszalom*, *látodalom*, *müvedelem*, mellyeket születések után harmad napra saját attyok sem ért, mikép lehessenek a' *buzgóság*, *hosszasság*, *játékszin*, *fabrika* vagy *műház* neveknek synonymumai?

c) Tulajdonképen nem a' Poétának, nem a' Köl, tőnek, hanem a' csupa Versifieátornak, a' Versszerzőnek kellene oly nagyon a' synonymumok, hogy mikor az egyyk névvel ki nem megy a' verse, helyette a' másikat vehesse. A' Poéta illyenkor más-kép tud magánn segíteni: mert ő nem csak a' rideg szavakat, hanem az egész mondásokat is úgy tudgya külömbféleképen forgatni és változtatni, hogy

a' fő gondolat még is mindenikéből kiragyogjon. Még a' Versszerző a' synonymumokkal bajlódik, addig a' Poéta a' nyelvnek többféle fordulásai közül válszt egyet, melly gondolattját természetes versben kifejezze. E' nagy tehetséget kívánna meg a' Poétában a' Poéticának ama' fő regulája, hogy a' Poéta a' nyelvnek, mellyben írni akar, még az Orátornál is nagyobb ura legyen. Vajmi gyáva Magyar, nem mondom Poéta, hanem csak puszta Versificator is, az olyan, a' ki nem csak a' Magyar Aestheticát nem tudgya, nem ösmeri, hanem még a' Magyar Grammaticát és Syntaxist sem tanúlta.

33. §. A' másik felekezet az előbbeni §ban előadott fő törvényt a' tudományos könyvekben teljesíthetetlennek tartya, mivel nemzetünk ifjúkorában sem ama' nemzeti szavakat, sem az olyan idiotizmusokat be nem szerezhette, mellyek a' tudományoknak anyanyelvünkön való előadására elkerülhetetlenül szükségesek. Ezeket tehát most kell alkotnunk. Ámde hogy e' felekezet jobb vélekedésre térhessen, ne sajnállyá velem a' következő igazságokat megfontolni.

1.) Mikor még nemzetünk csöcsömös korában és gyermekségében minden egyéb csoporttól elzárva majdnem palánta gyanánt nevededett, *nemzeti* volt rajta minden. *Nemzetiek* voltak ama' cikkeljezett hangok, mellyekkel induláttyait és érzéseit majdnem állatiképen jelentette; *nemzetiek* voltak ama' gyökérszavak, mellyekkel a' körülötte lévő tárgyakot elnevezte, vagy az előkerülő foglalatosságokat és szenvedéseket másokkal közlötta; *nemzetiek* voltak amaz egynehány ragáztékok, mellyeknek segedelmével a' nevéknek vagy az ígéknek

ha-

határozott mellék értelmeket adott; *nemzetiek* voltak amaz egynehány szóképzők, mellyekkel az ígék-ből neveket, a' nevek-ből ígőket formált, ammint a' szükség magával hozta; *nemzetiek* voltak végtére szókötései és szójárásai, avvagy idiotizmussai, mellyekkel esze' járását, gondolattyaít, vélekedéseit kifejezte.

2.) Mikor azután születése' helyéből, mint fészke-ből kikerekedett, 's az idegen népekkel vegyülni kezdett, meg nem szünt ugyan *egyszerre*, az új tárgyaknak, ammint a' körülállások megkívánták, új *nemzeti* neveket, az új foglalatosságoknak vagy szenvedéseknek új *nemzeti* ígőket, az új mellék é. telmeknek új *nemzeti* ragasztékokot, az új értelmű származékoknak új *nemzeti* szóképzőköt, az új tapasztalásoknak, gondolatoknak, és vélekedéseknek új *nemzeti* szójárásokat szülni: de nyelvének e' *nemzeti* bővítését annál lehetetlenebb volt folytatnia és győznie, mennél több volt az idegen nemzet, és így az idegen tárgy, foglalatosság és vélekedés is, mellyekkel megösmerekedett, 's mennél jobban megsaporodott, mennél jobban elszéledt, elterjedt maga is az idegenek között. Mit volt tehát mit tennie, hanem hogy e' nemzetektől az idegen tárgyakkal, ösmerekkel, érzésekkel és vélekedésekkel az idegen neveket, ígőket, ragasztékokot, és szóképzőköt is elfogadta, 's ammint lehetett, *megnemzetesítette*, sőt hogy szorúltságban még az idegen szójárásokat avvagy idiotizmusokat is sajáttyainak tette, mellyek, ammint az idegen nyelvekkel naponkint jobban és jobban megösmerekedett, lassankint még közönséges értelmességre is jutottak.

3.) A' férjfi-kornak kezdetével, mikor már a' népeknek költözködései megszűntek, a' véresebb
ha,

hadakozások pedig rajtuk üdönkint tágitottak, előszőr ugyan a' culturának alsó ágai, a' földművelés, a' baromnevelés, és a' kézi mesterségek, azután pedig felső ágai, a' szép mesterségek, és a' tudományok kezdetek nemzetünknel is zfengedezni. Alsó ágainál a' *nemzetiségnek* és a' *nemzetesítésnek* elég helye, elég divattya volt még; és így nemzetünk, valamint a' földművelést, a' baromnevelést, és a' kézi mesterségeket saját kényvéhez, szokásaihoz, és esze' járásához, úgy ama' neveknek és ígéknek kölcsönözött seregét is, mellyek e' foglalatosságoknak gyakorlásához tartoztak, nyelvének, a' mennyire lehetett, *nemzeti* tulajdonságihoz alkalmaztatta.

4.) De a' szép mesterségekkel, mellyeknek tárgya az *emberi* szív, 's mellyeknek theoriája az *emberi* természetre van építve, és kivált a' tudományokkal, mellyeknek tárgya az *emberi* ész, nem így ment már a' dolog. Ezek tudni illik nem a' *nemzetiséghez*, hanem egyenesen és egyedül csak az *emberséghez* tartoznak, 's jóllehet csak olyan nemzeteknél virágozhatnak, mellyek a' külömbféle tulajdon vagy kölcsönözött ugyan, de sajátokká tett *nemzetiségeknek* segedelmével a' férjfi korra szerencsésen kiverkedtek, tulajdon értelemben vett *nemzetesítéseket* még is nem szenvedhetnek. Lássuk ezt világosabban.

a) *Nemzeti* lépésekből, testmozgásokból és ugrásokból állhat a' táncz, *nemzeti* hangjárásokból az ének és musika, *nemzeti* történetből a' kép, *nemzeti* öfzveszerkeztetésekből az épület, mint a' Gothusoké, *nemzeti* beszédből az ékesenszóllásnak és a' költésnek, avvagy Poézisnak akármellyik műve: de a' táncznak, éneknek, musikának, képnek, épület-

letnek, beszédnek és költeménynek *szépsége*, akár-mellyik nemzeté legyen széles e' világonn, csak akkor lehet valóságos és tökéletes *szépség*, mikor az emberi természetnek örök törvényei szerint meghatározott *szépséggel* megegyez. Lásd errül az Aestheticát, melly az Analyticának 3. Részében, és ennek első Szakaffzában bővebben előadatik.

b) A' mi a' tudományokot illeti, kicsoda mer-né vallyon azt tagadni, hogy akár-mellyik *igazság*, melly a' tudományoknak segedelmével kinyomozta-tik, nem ezé vagy amazé a' nemzeté, sőt nem is azon Bölcsé, a' ki azt kinyomozza, és hogy, egy szóval, olly annyira nem *nemzeti*, hogy egyenesen az egész Emberi Nemnek tárházába tartozik.

34. §. Ezen imént előadott igazságoknak kinyo-mozása után, könnyű már ama' vélekedésnek meg-felelni, melly a' fellyebb említett fő törvényt, hogy tudni illik új szavakat mindaddig ne kohollyunk, se szórúl szóra fordított idegen idiotizmusokkal mind-addig ne éllünk, még nyelvünkben régi jó szava-kot és helyes nemzeti idiotizmusokat találunk, a' tudományos könyvekben tellyesíthetetlennek tartya.

1.) Az előterjesztett igazságokból tudni illik önnkint következik, hogy nekünk, mikor nyelvün-könn a' szép mesterségeket és tudományokot *taní-tani* akarjuk, egy csöppet sem kell irtóznuk az idegen nevektül és ígéktül, mihelyt azoknak tellye-sen meghatározott értelmét Magyar szavakkal tö-kéletesen és világosan ki nem fejezhettyük, a' mi, valamint más Európai műveltt nyelvekben, úgy a' miénkben is számtalanszor megtörténhet, mivel a' szép mesterségeknek theoriáját és a' tudományokot a' nemzetek *egymástül* tanúllják. Nem ótanak

mi-

mibélénk e' nevek és igék idegen nemzetiséget, hanem csak humanitást, emberséget, melly minden nemzetnél egyforma. Ha meg nem tudnánk is Magyarúl az Aestheticát és Fizicát nevezni, 's ha e' két tudománynak valamennyi Görög és Deák mesterséges neveit megtartanánk is, mikor tanításaitok nyelvünkön előadni akarnánk, még sem tanulnánk mink belőlök semmi olyast, a' mi nemzetiségünköt megrontaná; de tanulnánk ellenben eleget, a' mi eszünköt és szívünköt a' humanitásra vezérlené.

2.) A' mi az idegen idiotizmusokat illeti, ezekről a' tudományos könyvekre nézve imígy vélekedek. A' tudományokról és a' szép mesterségeknek theoriáiról soha sem írunk mink tanító könyveket a' köz népnek; mert az efféle dolgok tellyességgel nem neki valók. Az ilyen munkák csak az olyan ifiakot és férjfiakat illetik, kik e' tárgyaknak megtanulására, és mélyebb nyomozására az oskolákban, és az önnkint szerzett eruditió 's az idegen nyelvekben való járatosság által alkalmasak lettek. Mikor pedig illy tanultt ifiaknak, és tudós férjfiaknak az ilyen tárgyakról Magyarúl írunk, még az idegen és nyelvünkön kifejezhetetlen idiotizmust is megtarthattuk, de csak úgy, ha az idegen nevet vagy ígét is megtartjuk egyfzersmind, melly ezen idiotizmust szüli. Példának okáért. Mikor mink e' Deák mondasokat *jus habet in re*, és *jus habet in rem* Magyarúl akarjuk kifejezni, és a' *jus* nevet az *igaz* vagy *igarság* szóval fordíttyuk, beszédünknek, azonkivül hogy szokatlan, tökéletesen határozott és világos értelme sincsen. E' mondasok

ne.

neki igazsága van a' dologban, vagy *a' dologhoz*; és *neki igazsága van a' dologhoz* a' mi nyelvünkben járatlanok és homályosak; ez pedig *neki igazsága van a' dologban*, elég szokatlanul ugyan, de még is inkább az *igazmondást* illeti, mint a' *just*. Az *igaz* és *igazság* szavak a' mi nyelvünkben soha sem jelenthették, nem is jelentettek *just*; egyébaránt a' *jus*, mint Deák név, valamint több ilyenek, régen kihült volna nyelvünkül, és Őseleink minden bizonytalansággal nem várokoztak volna reánk, hogy azt a' Magyar nevek közül számkivessük. Ámde ha viszontag a' *jus* nevet megtartjuk, a' vele járó Deák tudós idiotizmust is *in re, in rem* szórúl szóra bizvást megtarthattuk, az értelmességnek minden legkisebb veszedelme nélkül; *jussa van e' dologban, jussa van e' dologhoz*.

3.) Ide tartozik még ama' fontos jegyzés is, hogy valamint az idegen nemzetektől kölcsönözött és megnevezetett szavaknak közönséges és meghatározott értelmességére több század kívántatott; úgy amaz új Magyar szavaknak értelmességére, melyeket amazoknak helyébe tenni akarunk, még ha az idegeneket jól kifejezik is, megmeg új három vagy négy száz e'ftendő volna szükséges; a' mi a' kultúrának terjedését azon mértékben hátráltatná, a' mellyben az idegen és régen megnevezetett szavakkal való élésnek folytatása szembetűnőképen megsietteteti.

35. §. Szabad legen itt nekem befejezés gyanánt a' következő jegyzéseket tennem.

a) Minekutánna Nemzetünk, nyelvével együtt, férjfi korára feljutott, a' nélkül hogy a' bal sors, mint
szám-

Izámptalan egyéb népeket és nyelveket, arra kényfzertette volna, hogy más valamelly nemzettel és nyelvvel, ne csak megvegyüllyön, hanem nemzetiségének tellyes veftzeségével meg is eggyesüllyön; nincs valóban már most az idegen nemzetektül mit tartanunk, akár szomszédgyaink legyenek, akár veünk távúlrúl szövetkezésbe lépjenek. Nem vagyunk már tollatlan madárfiak, mint legelső Eleink hájídani fészkekben voltak, sem sárga órrú és tapasztalatlan ifiú madarak, mellyek fészkekbül kirepülvén, 's külömbféle szárnyas állatok közé jutván, ezeknek mindenikében ellenséget látnak. A' vad népek nem fenyegetnek már bennünköt igákkal, a' csinosabbak pedig önnkint közlik velünk, a' miket az emberségnek előmozdítására leltek, vagy szomszédgyaiktül tanúltak. Ha Magyar Eleinknek, mikor Európába érkeztek, azon a' töllök magoktül törtt útonn kellett volna a' culturához, a' csinosodáshoz jutni, a' mellyikenn a' legrégiebb üdökben az idegen nemzetektül gondosan elzártt első Indusok, Egyiptombéliek, Chaldéusok, Chínaiak, vagy nagy részént még a' Görögök is saját fészkekben eredeti culturájokhoz jutni kénytelenek voltak, mivel tanító példák nélkül szükölködtek; volnánké mink most ama' culturánk' csak tized részének birtokában is, mellyet a' régi Rómái csinosodásnak maradékibül, az akkor már elhanyatlott Görög culturának romladékibül, azután az Olaszoktül, a' legújabb üdökben pedig a' Németektül, Francziáktül és Anglusoktül dicseretesen egybe gyűjtöttünk, és szerencsésen magunkévá is tettünk, 's mellyre felette sokat kell még építenünk, hogy tanító példáink mellé állhassunk,

lik

kik a' humanitásnak legfőbb bérceztül még magok is elég messze vannak.

b) Ezekbül könnyű átlátni, hogy mikor mink a' magosabb *emberi* culturához törekedvén, nyelvünköt ennek terjesztésére alkalmasabbnak akarjuk tenni, nagyon messze távozunk az igaz úttól, ha az idegen nemzetekhez, akár régiak, akár mostaniak legyenek, mellyek nekünk a' magosabb culturára, a' humanításra útat nyitottak, sőt még nyelveikhez is, mellyekbül a' humanitást részént merítettük, részént ezentül is bőven meríthettyük, a' nélkül hogy nemtezésünk legkisebb rövidséget szenvedgyen, olly háladatlan megvetést, olly szilaj gyűlölséget mutatunk, mintha csak imént repültünk volna félszkünk-bül közéjek, 's mintha nemzetiségünköt a' velek, szinte mint annyi ellenségünkkel való vegyüléstül üdőtlen madárfiak gyanánt félténénk. A' mi Nyelv-művelőink, — nem mindnyájokot értem, — mikor nyelvünk-bül az idegen neveket és ígékét, noha csak lelketlen testéhez tartoznak, nyakra főre kitalfzigállják, 's helyettek érthetetleneket, vagy legalább homályos és tétovázó értelműeket koholnak, más részről pedig — a' mi az előbbenivel egészen ellenkező ügyekezet — az idegen idiotizmusokot szórúl szóra fordítván, 's a' Magyar szókötéseknek nemzetiségeit, a' nyelvnek lelkét, megvesztegetvén, Magyar szavakbúl öszvesférczeltt mondásaikot is érthetetleneknek, vagy legalább homályos és tétovázó értelműeknek teszik; mit cselekszenek vallyon egyebet, hanem hogy nyelvünköt azoknak eddig szokott világos kifejezéseitül megfosztván, a' miket egynehány század alatt az idegenektül öszveszededetett, gyermekkorába visszalépni

ni kényyszerítik, mellyből, ha ügyekezeteket a' szerencse valaha megkoronázná is, csak új három vagy négy száz esztendő múlva léphetne fel, egészen nemzeti köntösben, ammint e' Nyelvművelők kívánják, mostani tökéletességére. Ezt cselekedvén pedig, a' most élő Nemzetet, mellynek fejből ki nem űzhetik már az idegenektől tanultt és férjkorára jutott culturát oly könnyen, mint nyelvünköl az idegen szavakat, nem arra kényyszerítik egyszer mind, hogy a' töllök megzavartt nyelvünkön a' culturának tárgyairól értelmesen többé nem írhatván, nem beszéllhetvén, nem tanácskozhatván, idegen nyelvekhez folyamodgyon.

c) Ne helyeztessük, kérem, nyelvünknek nemzetiségét amaz idegen neveknek és ígéknek kigyomlálásában, mellyek a' mellett, hogy a' ragasztékok, szóképzők, végzések és szókötések által megnemzetesítették, nem is a' *nemzeti*, hanem egyenesen az *emberi* culturához tartoznak. Ne keressük saját nemzetiségünköt is, melly már állandó lábann áll, az idegeneknek megvetésében, a' régi és mostani külső nemzeteknek és nyelveiknek büszke gyűlölésében, mellyektől magosabb culturánknak egyik részét már megtanultuk, a' másikat pedig ezentül legkönnyebben megtanúlhattuk. Ez valóban szintannyi volna, mint a' nemzetiséget az egy kalpában, és nemzeti ruhában helyzetetni, melly bármelly szép és tiszteletre méltó is, csak külföldi bőrből, csak idegen posztóból van még is készíve; vagy a' bajuszban, melly az Európai nemzeteknek közöséges dísze, 's melly ezeket csak a' szakállatlan Americanusoktól válaszhattya meg. A'zért hogy én külső nyelveket beszélek, vagy legalább

alább értek, 's Magyar munkáimban hasznokat vé-
szem, egyébaránt pedig bajúsz és kalpag nélkül,
Lévi' nemzetségének köntössében járok, sem Ma-
gyar szívetet, sem Magyar nyelvemet, sem Ha-
zánkhoz való szeretetemet, sem Nemzetünkhöz
való ragaszkodásomat fel nem cserélem bizonyára
azokéval, kik a' nemzetiségnek minden külső jelei-
vel díszeskedvén, új Magyar szavakkal, 's erőszá-
kosan fordított szokatlan szójárásokkal élnek nem-
zeti beszédgyekben, mellyeket senki sem ért. A'
nemzetiségnek üdötlen féltése helyett, szálljunk fel
inkább eggyesültt szívvel és lélekkel a' cultiváltt
külső nemzeteknek sorában a' nap felé, és ha
szárnyainkban vannak is imitt amott idegen tol-
lak, ne gondollyunk vele; csak úgy legyenek azok-
ba beótvá, hogy eszünköt és szívünköt szinte olly
gyorsan és bizonyosan emellyék az emberségnek
ragyogó bérceéhez, *úgy mint minden nemzetiség-
nek végső czéllýához*, mint sajáttyaink. Az sze-
reti valóban, az boldogíttya nemzetét, a' ki e' fel-
séges repülésre taníttya, biztattya, 's gyámolító
tanácsaival bátoríttya; nem pedig az, a' ki a'
külső nemzeteknek csinos társaságátúl, 's nemze-
tiségének minden kára nélkül való nemes követésé-
túl tartóztattya, tiltya, elzárja, mint a' Török;
vagy a' ki a' culturának gyermekkorába visszacsá-
bítottya, abban erőszakosan megállapítottya, 's az ido-
matlan törpének szomorú sorsához lelánczollya,
mint a' Chínai. Olly rendet szabott az embereknek
a' természet, ammint már fellyebb megmutattam,
hogy a' *nemzetiségnek* és a' *nemzetesítésnek* se-
gedelmével emelkedgyenek fel a' *humanitásra*.
Ne féllünk tehát attúl, hogy ez Magyarságunkot
ne

ne talán megrontsa, megvesztegesse: sőt tartsuk inkább bizonyos igazságnak, hogy mennél magosobbra emelkedünk *nyelvünkönn* a' humanitásnak ragyogó trónussához, ez viszontag nemzetiségünköt is annál fényesebb sugárokkal tündökölteti, annál dücsőségesebben felmagasztallya, annál felségesebben megnevesíti.

IV. Az emberi nyelvnek művelése.

36. §.

Ha némelly Nyelvművelőinknek munkálkodásait nyomozóbb szemmel megvizsgáljuk a' végből, hogy iparkodásoknak czéllját kitanúlhassuk, úgy látszik valóban, mintha a' nyelvet valamely hiú bálványhoz hasonló szernek tartanák, mellynek külsejét főnákül értett tiszteletből elegendőképen felcizfrázni nem lehet. Az egyik tehát a' homályos régiségekből, a' másik a' mostani művelttebb idegen nyelvekből, ez tulajdon képzésének álmaiból, amaz hazánknak külömbféle szugaiból, némellyik pedig még a' betyáros beszédnek czikornyáiból is gyűjtöget fótókat, pillangókat, fattyú gyöngyököt, hogy azokkal nyelvünköt felpiperézze, mintha csak aravaló volna, hogy halzontalan szépségeiben gyönyörködgyünk, vagy hogy hiú ragyogásával dücskedgyünk. Mások ellenben semmit sem látnak egyebet benne, hanem csak *nemzetiséget*, 's ha lehetne, nem csak hazafiúi, hanem még vallásbéli kötelességnek is tennék, hogy abból az idegen szavakot mind kiirtsuk, és hogy a' külső nyelveknek még csak lehelletétül is szorgalmatosan megójjuk. Megmutattam már én e' munkának kezdeténn a' 4dik

Stúl fogva a' iokig, hogy az *emberi* nyelv, akár-
 mellyik nemzeté legyen, a' végbül adatott a' ter-
 mézfettül az embernek, hogy mind a' nemzeti, mind
 az emberi culturát, úgymint e' felséges foglalatos-
 ságnak egyetlen egy eszköze, a' *humanitásnak*
 menyei czélya szerint elterjessze. Akármellyik
 emberi nyelvnek valóságos és sükerés művelése te-
 hát semmi egyébül nem állhat, hanem csak egye-
 dül abból, hogy mind a' nemzeti, mind az
 emberi culturának elterjesztésére tökéletesen al-
 kalmatosnak tetessen. Ezen igazságot a' most
 virágzó Európai nemzetek már eleven példáik-
 kal is olly világosan megmutatták, hogy azt többé
 okosan kétségbe sem vehettyük. Mikor az ő Böl-
 cseik az anyanyelvet rendbe szedni, bővíteni, csíno-
 sítani, és hogy egy szóba foglalják mindent, ki-
 művelni kezdették, hazafiúi szándékok nem oda
 czélozott, hogy az egész országban minden ember
 úgy beszéljen és úgy írjon, ammint ők a' nyelv-
 műveléshez tartozó, 's a' józan észre épített tudo-
 mányoknak útmutatása szerint meghatározták; ha-
 nem csak oda, hogy az anyanyelvet a' nemzeti és
 emberi csinosodásnak előmozdítására alkalmasnak
 tegyék. Nem nézték ők a' nyelvet egyébnek, ha-
 nem csak *eszköznek*, mellyel az egész nemzetnek
 eszt lassankint megvilágosíthassák, szívet pedig a'
 jónak szeretetére felhevíthessék. 's művelésében
 nem arra vigyáztak, hogy új és ösmeretlen szóko-
 holásokkal, 's idegen nyelvekből kölcsönözött szó-
 függesztésekkel, a' haszontalan sőt nagyon is ártal-
 mas bővítésnek színfogása alatt, érthetetlennek, és
 így arra, hogy az ész megvilágosítsa 's a' szívet
 megillessen, szinte alkalmatlannak, vagy még külömb-
 böz-

böztető jelnek is tegyék, melly az egész nemzet-
 hez tartozó megyéket, felekezeteket, sőt még val-
 lásokat is, egymástúl még jobban elválassza, elide-
 genítse. Angliában a' Valliabéliek, Francia or-
 szágbán a' Gasconak, Olasz országban a' Berga-
 mobéliek, és Német országban a' Svábok, még most
 is olly rosszul beszélik és írják nyelveiket, mint
 hajdan, mikor még azokat az említett országokban
 a' tudós társaságok rendbe nem szedték volt. E'
 hibásan beszélő és író népeknek világi és egyházi
 előjárói és tanítói a' *tiszta* nyelvet előre az os-
 kolákban, azután pedig az ismét tiszta nyelvonn
 írtt könyvekbül a' szükséges tudományokat könnyen
 és egyformán megtanúlják, 's mikor e' készüllettel
 felfegyverkezve, hivatalyaiknak tellyesítésére lép-
 nek, a' tudományoknak bérceirül leereszkedvén;
 nem a' *tudós*, többnyire nem is a' *tiszta* nyelv-
 vonn, hanem ollyanonn, mellyhez az alattok lévő
 köz nép szokott, és így érthetőképén 's egyszers-
 mind érezhetőképén is oktattják az igazságra és a'
 jóra tudatlan embertársaikat, kiknek sem módgyok
 nincs benne, sem hivatallyok nem hozza magával,
 hogy könyvekbül tanúlják azt meg, a' mi köteles-
 ségeiknek hű tellyesítésére, 's az ezzel szorosán
 egybekapcsoltt külső és belső boldogságoknak meg-
 eszközlésére szükségképén megkívántatik. És ez
 egyetlen egy úttya is a' nemzeti és emberi csi-
 nosításnak, ez legnemesebb, legemberségesebb
 czéllya a' nyelvművelésnek: mert nincs olly haf-
 nos igazság, nincs olly szép erkölcs, olly ember-
 séges érzemény, mellyet illy móddal még a' köz
 népnél is közönségesnek tenni ne lehetne.

37. §. Hogy a' valóságos cultúra az észnek világosításából 's a' szívnek nemesítéséből áll, a' 10. §ban bővebben előterjesztettem. Itt már tehát csak azt kell kinyomoznunk, minémű fő tulajdonságokkal kell az emberi nyelvnek birnia, hogy az észt oktathassa, a' szívet pedig megillethesse? Nem hiszem én, hogy valaki velem okosan ellenkezhessen, ha azt állítom, hogy az elsőre az *értelmesség*, a' másokra pedig az értelmességenn kívül az *érzékenység*, vagy még pontosabban szólván, az *érzékenyítő erő* is, szükségképen és kiváltképen megkívántatik. Az érzékenységet továbbra hagyván, visgályuk meg legelőször, mikép kell valamelly emberi nyelvnek értelmességét úgy megéfszközteni, hogy azonn a' nemzet, melly vele él, az előadott igazságokat könnyen átláthassa, megfoghassa. Ezt bizonyára csak az *analogia*, avvagy az *egyformaság* viheti végbe, melly a' szónyomozástúl (etymológiátúl) megkívánnya *először*, hogy a' tárgyakot az egész nemzetnél mindenkor egyforma nevekkel, a' foglalatosságokat pedig és a' szenvedéseket egyforma ígékkal jelentse, nemzetiekkel, ha lehet, egyébaránt pedig külsőkkel is, csak ösmeretesek, és szokottak legyenek, 's a' nemzetesítés által a' honiakhoz hasonlítsanak. Ha valamelly Magyar író a' *fa* név által egyszer fát, mászszor vasat, harmadszszor könyvet, vagy akármit egyebet jelentene, és vizfontag; ha tovább az aratást egyszer az *arat*, mászszor a' *szed*, harmadszszor a' *nyes*, vagy más ígével fejezné ki, és illyformán banna a' többi nevekkel és ígékkal is, lehetséges volna vallyon, hogy Magyar szavakból álló beszédgyét a' Magyar megértse? A' szónyomozástúl megkívánnya *másodszor*

szor az egyformaság, hogy a' szavakhoz az új értelmekeket mindenkor és mindenütt egyforma ragasztékokkal és szóképzőkkel függeszse, de olyanokkal, mellyek az egész nemzetnél úsmeretesekek és járatosak. Kérem az Olvasót, ne sajnálja fáradságát, és fusson át még egyszer azokonn, a' miket fellyebb a' 27. §ban a' 2) szám alatt, azután pedig a' 28. 29. és 30. §§ban elejébe terjesztettem. Ha azt, a' mit mink a' *nak*, *nek* ragasztékkal értünk, az Erdélyiek a' *tól*, *től* ragasztékkal jelentenek, vagy ha amaz ígéket, mellyeket mink az *ít* képzővel formálunk, ők az *ül*, *ül* képzővel mondanák, és így e' szavakat *tagnak*, *fellegnak*, *széptt* ők így ejtenék *tagtúl*, *fellegtül*, *szépül*, ha egy szóval több efféle ragasztékokkal és szóképzőkkel mink más értelmet jelentenénk, és ők megmeg mást, megérthetnének vallyon egymást? Vagy ha valamelly Magyar Író e' ragasztékokkal és szóképzőkkel minduntalan másmás értelmet jelentene, sőt talán még kényne szerint új ragasztékokkal és szóképzőkkel is élne, lehetséges volnaé, hogy egyébaránt Magyar szavakból álló beszédgyét megértsük? Megkívánnya az egyformaság a' szónyomozástúl azt is, hogy a' Filozofiátúl kiszabott regulák szerint a' szavakat mindenkor és mindenütt egyformán írja: mert ha az egyik Író a' szavakat ilyen, a' másik pedig amollyan betűkkel írja, vagy ha egy és ugyanazon Író a' szavakat egyszer ilyen, másfószor meg más betűkkel jelenti, az értelmességnek minden bizsonnyal vagy egészen el kell tűnnie, vagy legalább alkalmatlan és fárasztó akadályokat szenvednie. Megkívánnya végtére az egyformaság a' szóköteztúl avvagy syntaxistúl is azt, hogy a' kü-

löm-

lömbféle szavakat, mellyekbül a' mondások, úgymint az emberi beszédnek részei támadnak, mindenkor és mindenütt egyforma regulák szerint úgy szerkesztesse öszve, hogy minden ember, a' ki a' rideg szavakat érti, a' belőlök támadó mondást is világosan átláthassa. Tessen, kérem, az Olvasónak itt is a' 31. és 32. §§ra visszatekinteni. Ha mink azt, a' mit az Erdélyiek így ejtenek: *elfelejtkezett az attyárúl*, imígy mondanánk: *elfelejtkezett az attyának*, és ha mink töllök több efféle szókötésekben különböznénk, megérténénk egymást? Vagy ha valamely Magyar Író az idegen szókötések majmozván, így szöllana: *körülöttünk megtörtént! Biztatta a' hajósokat, hogy az evezőknek befeküdgyenek, vagy az evezésre magokat szétfektetnék*'s a' t. (31. §.) lehetséges volna a' Magyaroknak, hogy Magyar szavakbül álló efféle beszédgyeit megértse?

38. §. Hogy az imént előadott egyformaságnak részént elkerülhetetlen szükségét, részént kellemetességét, és böcsülhetetlen hafznát annyival könnyebben átláthassuk, folyamodgyunk egykéthasonlatossághoz.

1.) Valamint a' rögös, szemetes, kövekkel meghintett 's egyenétlen útonn minduntalan megbotlunk, vagy legalább hamar elfáradunk; a' tiszta és egyenes útonn járván ellenben, a' természetnek körülöttünk fekvő szépségeiben minden akadály nélkül gyönyörködünk, vagy akárminémű gondolatinkba bizvást elmerülünk: úgy mikor a' nyelvnek hibás és szokatlan hangjai, csak imént koholt értelmetlen szavai, ösmeretlen szóformálásai, tétovázó, rendetlen, 's kény szerint öszveférczelt orthographiái, 's idegen nyelvekbül kölcsönözött magyاراتlan szókö-

kötései a' füleket sértik, vagy az Olvasónak szemét minduntalan megakasztják; lehetetlen valóban, hogy azoktól, a' miket nekünk a' beszéllő, vagy a' könyvfzerző az efféle *taska* nyelvenn mond, egész figyelmetességünköt el ne vonnyuk, 's a' nyelvnek hibáira 's korcsos különösségeire ne fordítsuk; lehetetlen tovább az is, hogy ez majd mindenik sorban megtörténvén, a' rögs útönn el ne fáradgyunk, 's a' beszéllőt ott ne hagyjuk, a' könyvet pedig kezünköl a' szugba ne vessük. Legyen ellenben a' nyelv, úgymint a' gondolatok', itéletek' és érzések' közlésének eszköze, az olyan úthoz hasonló, melly minden botlasztó rögöl, kööl vagy egyenetlenségtöl szabad, akkor bizonynyára, valamint e' gondolatokba merültt sétálónak az útra, úgy nekünk is ezen eszközre olly kevés gondunk van, hogy egész figyelmetességünköt csak egyedül a' közölt gondolatokra, itéletekre, és érzésekre fordíthatjuk.

a.) Helyeztessük magunkot gondolatunkkal egy kies ligetbe, hol a' magos köszikláról a' patakocska hangos zuhogással leszakad, 's merüllyünk ott, ledölvén a' hantra, kedves gondolatinkba, vagy egy szép könyvnek olvasásába, vagy az egymással versengő fülemilék' éneklésének hallgatásába: nemde igaz, hogy a' víznek zuhogása, ha szüntelen *egysforma*, figyelmetességünköt, mellyet a' gondolkodásra, olvasásra vagy hallgatásra függesztünk, meg nem háborítja; ellenben pedig, ha rendetlenül történő zörgésekkel vagyön megvegyítve, tárgyunktöl minduntalan elvon, 's választott hantunkról csendesebb helyre költözni kényszerít. Óh! ha valamiben, az oktató vagy érzékenyítő nyelvben bizonynyára elkerülhetetlenül szükséges a' *szokott*

kott egyformaság. Eszköze lévén a' Tanítónak, mellyel az igazságokat az észhez viszi, az érzeményeket a' szívre harmatoztattya, ha folyton folyó, ösmerős, és szokott hangjai hasonlók az imént megírtt pataknak *egyforma* csörgéséhez, ezre sem vesszük azokat, hanem egészen csak a' benne fekvő igazságokra és érzeményekre figyelmezzünk. De ha ellenben hangjai rendetlenek, újak, szokatlanok, érthetetlenek, az előnkbe adott tárgyakról figyelmetességünköt minduntalan elrángattyák, megfárasztják, egészen előlik.

39. §. A' nyelvnek imént megírtt *értelmessége* csak arravaló, hogy az emberi éfzt külömbféle igazságokról meggyőzhesse, 's a' tudományos nyomozásokra való tehetségekkel és készségekkel felfegyverkeztesse. Ámde arra, hogy a' szívet is, mellynek culturája még az észnek tudományos felvilágosításánál is fontosabb, megillette, megindíthassa, és a' *jónak* választására és szeretetére tüzesíttesse, a' *rossznak* útálásával pedig megtölthesse, a' közönséges egyformaság által megészközlött értelmesség nem elegendő, hanem ezenkívül megkívánatik benne az *érzékenység*, vagy inkább az *érzékenyítő erő* is, Deákul *vis aethetica*, mellyet mások *szépségnek* vagy *csínosságnak* neveznek. A' nyelvnek szépségét a' mi Nyelvmüvelőink, egynehányat kivévén, olly kicsinységekben helyeztetik, hogy e' tárgyról való kérdésben inkább csak gyanakodó tapogatókhoz, 's a' sötétben útról útra tévedőkhöz hasonlíttanak, mint világos ösvényenn járó sükeres nyelvmüvelőkhöz. Eggyik közüllök e' szépséget a' válagottot és többnyire szokatlan szavakban keresi, a' másik a' külömbféleképen tekertt kifejezésekben,

mel-

mellyeket beszédvirágocskák gyanánt imád, a' harmadik a' keveset, vagy sőkszor még a' semminél is kevesebbet jelentő mondásoknak duzmadozó járásában, a' negyedik pedig a' grammatikáknak, syntaxisnak és rhetoricának figurái és a' trópusok utánn való majdnem gyermekes esdeklésben, és több-efféle piperekben, a' nélkül hogy ezekről valamelly tudományos talpfalra mutatni tudnának, vagy a' nyelvnek töllök üzni szokott efféle szépítésében, ammint bölcs és tudós nyelvművelőkhöz illene, bizonyos és állandó regulákat követnének. A' nyelvnek illy csinosítását ők azután Deákúl az *ornatus stílusnak*, Magyarúl pedig a' *csinos trásmódnak* nével tisztelek meg, 's végtére magokkal még el is hitetik, hogy nagyot mondanak, nagyot cselekszenek. Az Analyticának 3. Rész. a' 468. oldaltól fogva egész a' 483dikig megfejtetem én mind azokót, a' mik a' stílushoz tartoznak. Ámde hogy itt az Olvasó rést ne talállyon, melly velem eddig barátságosan folytatott nyomozásiban alkalmatlan tartóztatást okozhatna, ide írom én onnan, a' mi a' stílusnak határozott miségét illeti, 's egyykét szembetünő példával meg is világosítom; azután pedig alább a' nyelvnek szépségére megmeg visszatérek, hogy annak mivoltát meghatározsam.

1.) Akármelly írásban sőt beszédben is megkülömbözteti a' bölcselkedő férjfiú a' tárgyat, melly előadatik, az előadásnak módgyátúl, mellyből a' stílus áll, 's melly annyiféle lehet, valahányféle characterű az Író vagy a' Beszélő. Mikor az Író valamelly könyvet vagy műdarabot kidolgoz, minden bizonnyal azonn van, hogy a' tárgyrúl, melyet abban elő ad, másokkal ama' gondolatokat közöl-

zöllye, [mellyek fejében forganak; ezt cselekedvén p dig, az előadott tárgyban önnön magát is lerajzolja annyiból, hogy ama' különös módot világosan közli, mellyel az elejébe akadó tárgyakot vizsgálni és érzeni szokta; vagy legalább ama' különös módot, mellyel e' rideg munkájában geniussának vezérlése szerint élt. Ama' bélyeg tehát, melly a' Szerzőnek characterétül, vagy legalább mulékony geniussátül a' munkára szinte szemlátomást ütetik, egyenesen és egyedül a' stílushoz tartozik. Nem változtattya ez meg a' tárgynak mivoltát, hanem csak azokat illeti, a' mik rajta pufzta történetbül függenek. Mikor valaminn egyszerre több emberek nevetnek, a' mindnyájokra elterjedt közvidámságot mindenik másmás móddal, másmás stílussal fejezi ki, mellyek egymástül a' mosolygónak ajakvonásátül fogva egész a' kaczagónak szájtátásáig garádicsonkint különböznek. Így van a' dolog valamelly esetnek elbészéllésében is, mellyet többféle emberek láttak, 's melly azután mindeniktül saját módgya szerint elő adatik. Ha rajzolásaik a' miatt különböznek, mivel az esetet kiki közüllök másmás helyrül látta, e' külömbiségek nem az előadának módgyát, hanem a' tárgyat illetik: de minden egyéb, a' mi a' Beszéllőnek különös characterébül ered, a' stílushoz tartozik.

2.) Az Írónak vagy Beszéllőnek characteréhez tartoznak a' *gondolatok*, mellyek az előadandó tárgyrül fejében forganak; azután pedig a' *kifejezések*, mellyekkel e' gondolatokat előterjeszti: mindeniknek írasmódgya tehát, avvagy stílussa, a' neki tulajdon gondolatokból és kifejezésekbül áll. E' szerint, minekutánna egyszer valamelly munkának

tár-

tárgyát, és a' Szerzőnek czéllját ama' helyzetetés-sel együtt kinyomoztuk, mellyből ő e' tárgyat nézte és vizsgálta, mikor lerajzolta, mindenik gondolat-ról és kifejezésről is azt kell megvizsgálunk, ha a' munkának tárgyához úgy tartozik, hogy azt minden egyéb Író is szükségképen feltalálta, elő vette, és ugyanazon célra fordította volna, a' ki egyéb-aránt sem genius, sem helyes ítélet. sem elmélkedés nélkül nem szükölködvén, ugyanazon tárgyat ugyanazon szándékból előterjeszteni akarta volna, és ugyanazon helyzetetésből vizsgálta volna; mert illyenkor a' stílushoz nem tartoznának. Ámde ha ellenben az efféle nyomozásból az tetstzene ki, hogy e' gondolatok és kifejezések az Írónak nyájas, elmés, gonosz, hidegvérű, heves, vagy akármelley egyébféle characteréből, vagy valamelly rideg és mulékony kedvéből erednek, akkor már nem a' tárgyat, hanem a' stílust illetik.

3.) Lássuk ezt egy vagy két példában.

a) Tegyük, hogy Xenophon, Livius és Tacitus valamely történetet akarnak előnkbe terjeszteni, melly egy régi országlásban fontos változást okozott, és hogy mind a' háromnak fő czéllja az, hogy e' történetnek valóságos képét, amaz okoknak valóságos rajzolatlyával együtt, mellyekből eredett, az Olvasó' elejébe terjesszék: könnyű lefz bizonynyára átlátni, hogy a' dolgot kiki közüllök más-kép fogja elő adni, a' hozzá tartozó tárgyakot más rendbe helyzetetni, és hogy mindenik közüllök más-más környüállásokat fog említeni, más-más személyeket rajzolni, sőt ugyanazon személyeknek még más-más beszédeket és ügyekezeteket is tulajdonítani. Xenophon csak azokat fogja említeni, a' mik
a'

a' dolognak együgyű és világos előállítására szükségesegek, és ezt minden indulatoskodás nélkül is fogja cselekedni, a' nélkül hogy az Olvasót akár az esetnek részére megnyerni, akár ellene fellázítani ügyekezzen. Livius az ő komor, indulatos, 's a' Római méltósággal tellyes characterétül vezéreltetvén, a' történetet úgy fogja elő adni, mint a' nyilvánvaló dolgoknak nagy és fontos fordulását, és így a' csekélyebb körülállásokat elhallgattya, a' foglalatoskodó személyeknek fontos mondásokat tulajdonít, 's egész erejével azonn lessz, hogy az Olvasó e' személyekben vagy nagy érdemű hazafiakot lellyen, és álmélkodva tisztellyen, vagy gonosz és csak saját hasznok után esdeklő hazaárulókat gyűlöllyön. Tacitus végtére azokonn kívül, a' mik a' dolognak mivoltához leginkább tartoznak, ama' körülállásokat fogja kiváltkép rajzolni, mellyek az Olvasónak világos utat nyissanak arra, hogy a' foglalatoskodó személyeknek szívébe mélyebben beláthasson, nem ugyan a' végbül, hogy ez által őket hű hazafiaknak vagy pártütőknek, hanem inkább csak azért, hogy jámbor vagy gonosz szívű, és így szeretetre vagy gyűlölésre méltó embereknek ösmerje, szinte készakartva keresvén az afféle kifejezéseket, mellyek az Olvasót e' személyek' részére vonnyák, vagy ellenek fellázítsák. Így hát az egy és ugyanazon történetnek előadásában háromféle stílust, avvagy írásmódot találunk.

b) A' másik példát vegyük Ciceróbúl Orat. I. in Catilin. mikor imígy szöll: *Quae cum ita sint, Catilina, perge quo coepisti; egredere aliquando ex urbe; patent portae, proficiscere. Educ*
te-

tetum etiam omnes tuos, si minus, quam plurimos. Purga urbem. Nobiscum versari jam diutius non potes; non feram, non patiar, non sinam. Itt a' dolognak mivoltához ama' fontos intés tartozik, hogy Catilina czinkos társaival együtt a' várasbúl takarodgyon, mivel öfzveesküvések kitudódván, a' többi polgároknak társaságában ökö't többé megfzenvedni nem lehet. Ezen intés az előre küldött és világosan megmutatott igazságokból önnkint következik, és így azt más Orator sem hallgatta volna el, a' ki e' tárgyat Ciceróval egy és ugyanazon tekintetbül, és helyzetetésbül vizsgálta volna. De a' többi mondások, mellyek ezen intéshez szinte csak történetbül függesztetnek, mint *patent portae*, ama' sürgetés *egredere*, *proficiscere*, ama' gyalázó szemrehányás *purga urbem*, 's ama' toldalék *non feram, non patiar, non sinam*, a' stílushoz tartoznak, mivel Cicerónak különös characterébül erednek, ki a' beszédben való bővelkedéssel mindenütt díszeskedik.

4.) Az ilyen mellék gondolatok és toldalékok, mellyek nem a' tárgynak előre megtett pontos fontolásábül, hanem csupán csak az Írónak characterébül vagy különös kedvébül erednek, a' tárgynak mivoltához tartozó dolgokkal, többnyire a' Szerzőnek tudta nélkül szoktak megvegyülni. A' vídám Író nyájasokat szö közéjek, a' komor fontosakat, lágyakat ellenben az érzékenykedő. Innen van, hogy a' metafizikabéli nyomozásokban foglalatoskodó elme a' tárgyakhoz, mellyeket más Író csak megnevezne, mellék neveket vagy egész mondásokat függeszt a' végbül, hogy azokat jobban megfejtse, pontosabban lerajzollya. Innen van, hogy az érzékeny szívü Könyvszerző ama' gondolatokat hozza elő, mel-

mellyek szívét a' munkának kidolgozása alatt kiváltkép megérdeklették; az eleven képzésű és elmés Író pedig rajzolatokkal 's érzékeny formákba öltöztetett mellék gondolatokkal ékesít fel mindent. Innen van végtére, hogy a' helyes és minden indulattúl mentt itéletű férjfiú majdnem semmit sem mond egyebet, hanem csak a' mi a' fő dologhoz tartozik; a' felette pontos és önnön magához nem bízó pedig a' mellék gondolatoknak egész seregével minden kicsimységet szorgalmasan, és szinte féltéken meghatároz.

5.) A' gondolatoknak úgy nevezett reptei, emelkedései és forgásai, mellyek hasonlóképen a' stílushoz tartoznak, többnyire az Írónak természetéből, temperamentumából, hajlandóságából, életmódgyából, és sorsából erednek. A' heves férjfiúnak ideái fenn szállonganak; a' magahitt keresztül jár mindenenn; az otromba mardos; a' ki pedig udvariságból mindenik tárgynak kellemetesebb oldalát szokta felkeresni és előterjeszteni, és soha egyébkép nem jár, hanem csak lábhegyenn, gondolatlan is mindenkor kívánatos tekervényeket keres. A' stílushoz tartozik végtére az ideáknak felruházása, elrendelése, és összefüggelztése is. Az olyan Író, a' kiben bővebb az értelem, mint az elmesség, szárazon és köntös nélkül ad elő mindent: az pedig, a' kiben a' képzésnek elevensége uralkodik, sok és sokféle képekbe öltöztet mindent. Az ilyen képeknek megválasztása megmeg az Írónak characterétől függ: mert ezek is már vidámak és kellemetesek, már közönségesek vagy ellenben nemesebbek lehetnek. Így van a' dolog a' gondolatoknak elrendelésével és összefüggelztésével is. Az éles elme a' természetes rendet

det követi, a' heves tölle sokszor eltávozik, a' fé-
lénk pedig még a' kicsinységeknek rendbefzedésé-
vel is bajlódik.

Ezekbül, reménlem, elegendőképen átláthattya
kiki, hogy az írásmód, avvagy a' stílus az Író' cha-
racterének, vagy legalább e' characterrel megegyező
geniussának és különös kedvének, mellyel
munkáját kidolgozta, valóságos tüköre, és hogy
mindenik nyelvben annyiféle lehet a' stílus, valahány-
féle az Íróknak characterre. Átláthattya tovább
azt is, hogy valamint a' könyvszerzőknek jó vagy
rossz; vagy hiú, és rendbefzedetlen characteri az
olvasó ifúságban sok jót, vagy rosszat, vagy lega-
lább törpéséget okozhatnak; úgy az olyan Írók-
nak munkáiban, kik minden character nélkül szü-
kölködnek, írásmódot sem találni, melly a' stílus-
nak névét megérdemlené.

40. §. Minekutánna bizonyos, hogy a' Könyv-
szerzőknek külömbféle írásmódgyában, melly Deá-
kúl stílusnak mondatik, a' nyelvnek szépségét, csí-
nosságát nem kereshettyük, máshová kell szükség-
képen fordulnunk, hogy e' csínosságnak igaz mi-
voktát kinyomozhassuk. Én ezt amaz érzékenyítő
erőben találok fel, mellyel akármellyik művelt
emberi nyelv a' szívbe behat, ennek érzéseit felszer-
kenti, indulatlyait felgerjeszti a' végbül, hogy a'
jónak szeretetére 's a' rossznak útalására indítsa,
édesgesse, sőt még erőszakosan is elragadgya. Ezen
erőt és így az emberi nyelvnek szépségeit is az Ae-
sthetica három garádicsra osztja, és *regularitásnak*,
szónoki avvagy *oratóri ékességnek*, és *poézisbéli*
hathatósságnak, *csínosságnak* nevezi, melly az
emberi nyelvnek legfőbb tökéletessége, és legfel-

ségesebb dífze. A' két utólsórúl alább, a' reguláritásrúl itt értekezek, bővebb magyarázásokra annyival örömeosebber erefzkedvén, mennél sükereosebber okaink vannak azt gyanítani, hogy sokaknak fejében, kik minduntalan csak a' nyelvnek *csínosttását, szépttését, művelését, bővttését, cultúráját* emelegetik, e' neveknek értelme meg sincs még elegendőképen határozva.

1) Az Aesthetica világosan megmutattya, hogy mindennémű szépségnek, és így minden érzékenytő erőnek is egyyetlen egyy kútfeje a' rend. Rendesnek, vagy inkább, mivel e' szóval a' Magyar többnyire a' fzoatlatnt és váratlatnt jelenti, rendbefzedettnek azt nevezzük, a' miben bizonyos regulát veszünk efre, melly szerint részei egymás mellett állanak, vagy egymást követik. A' rend tehát általlyában nem egyéb, hanem a' részeknek, mellyekbűl valamelly egész áll, egyy vagy több regula szerint úgy meghatározott helyzetetése vagy mozgása, hogy ugyanazon részeknek *külömbféléségében egyformaság* támadgyon. E' számoknak sorában 1. 2. 3. 4. 5. vagy ezekében 1. 2. 4. 8. 16. regula találtatik, mert amazok úgy követik egymást, hogy az utóbbik az előbbeninél egyyel legyen nagyobb, emezek pedig úgy, hogy az utóbbik kétfzer annyi legyen, mint az előbbeni. A' rend, mellynek csak egyy regulája vagyon, *egygyűnek*, az pedig, mellynek több regulája van, *öfsvetett* rendnek neveztetik. A' szép mesterségek közűl az építés, a' rajzolás, a' képfaragás és ezeknek ágai azok, mellyekben a' részek egymás mellett állanak; a' musika pedig, a' táncz, az ékesenfzöllás, és a' poézis azok, mellyekben a' részek egy-

egymást követik, és így mozganak. Amazokban tehát a' rendnek regulái a' részeknek állását, ezekben pedig a' részeknek mozgását illetik.

2) De lássuk már egykét példában, mikép támadnak a' rend által ama' valóságos szépségek, mellyek az emberi szívet megilletik. A' körakásokat olly hidegvérűséggel nézzük, hogy még csak figyelmetességünköt sem szokták magokra vonni: de ha a' rendnek segedelmével úgy rakatnak össze, hogy belőlök ház vagy palota épüllyön, egész figyelmetességünköt megérdemlik, sőt a' belőlök támadt részeknek bizonyos regulák szerint való állása által még szívünköt is gyönyörködtetik. A' lépésekből és ugrásokból, ha *rendbe* szedetnek, és így egymást bizonyos regulák szerint követik, *táncz* válik. Így lessz a' Musikában is az egymást bizonyos rend szerint követő hangokból a' dal, avvagy melodia. Az emberi nyelvnek neveiből, mint *fa*, *baraszok*, *nyár*, és ígéből, mint *érik*, *húll*, 's egynehány egyéb szócskáiból, mint *meg*, *le*, *és*, ha a' szónyomozásnak és a' szökötésnek regulái szerint bizonyos rendbe szedetnek, értelmes beszéd válik, mint a' *fánn a' baraszok nyáronn megérnek, és lehúllanak*. Az ilyen rendbeszedett mondásokból, ha megmeg más regulák szerint új rendbe szorittatnak, ékes szóllás támad, melly kerek beszédnek, avvagy periodusnak neveztetik. Mikor pedig a' szavak még tagjaikra nézve is bizonyos üdömérték szerint állítatnak össze, a' nyelvnek *testi részeit* ama' fő szépségre emelik, melly yersnek neveztetik. Egyáltalában a' *rend* olly bizonyos és egyyetlen egy szülője az érzékeny erejű szépségnek, hogy még a' puszta dobverések is megillethetik az emberi szívet,

H

ha

ha érezhető regulák szerint rendbe szedetnek. Tapasztaljuk ezt a katanadobosoknak ama' dobolásaiban, mellyekkel az ösmeretes dalokat érezhetőképen kifejezik, de kiváltképp amaz úgy nevezett *örvényben*, mellyet a' tűz' alkalmatosságával vernek, 's melly még annak a' szívét is megdöbbsenti, a' ki azt a' tűz' jelének lenni nem tudja.

3.) Ama' regularitás, melly az emberi nyelvnek neveiből, ígéből és egyéb szócskáiból értelmes beszédet szül, a' minő az imént említett mondas a' *fánn a' baraszok nyáronn megérnek, és lehullanak*, az emberi nyelvben az érzékenyítő erejű szépségnek legalsó garádicsát gyümölcsözi ugyan, de melly a' beszédben olly elkerülhetetlenül szükséges, hogy nálla nélkül a' szépségnek magasabb garádicsai minden érzékenyítő erő nélkül szükölködnék. Legyen bár valamelly versben tökéletes szótagmérték; terjesszen előnkbe bár melly fényes igazságot, rajzollyon szívünknek bár melly érzékeny képet; ha a' szónyomozásnak és a' szókötésnek reguláit sérti, avvagy, ammint az Oskola beféll, ha benne *grammaticusok* és *syntacticusok* vannak, *szép verenek* mondani egyáltalában nem lehet. Ezekből már világosan kitetszik, hogy az emberi nyelvnek legalsó ugyan, de a' többi magasabbaknak talpszenék gyanánt szolgáló szépsege, avvagy regularitása abból áll, hogy az egyformaságnak, avvagy analogiának törvénye szerint meghatározott szónyomozásnak, etymológiának, avvagy a' mint közönségesen neveztetik, grammaticának, és szókötésnek, avvagy syntaxisnak közönséges és állandó regulától el ne távozzon; és hogy következendőképen minden *mellék* anomalia av-
vagy

vagy rendhagyás nélkül szükölködgyön. Vegye észre, kérem, az Olvasó, hogy én itt csak a' *mellék* anomaliákról szólok, mellyek tudni illik csak némely könyveknek, egynehány Írónak, vagy némely rideg szokásoknak tekintetére építetnek, és az egész Nemzettől közönségesen be nem vetettek.

41. §. Engedgye meg az Olvasó, hogy ezen alkalmatossággal számot adgyak Magyarságomnak egynehány tulajdonságirul, mellyek még legjobb Barátimtúl is *különösségeknék* tartatnak csupán csak azért, mivel némely rideg szokásokkal ellenkeznek. Illyen az, hogy a' harmadik formával nem élek; hogy a' többes számú birtokosoknak neve utánn, mikor a' külföldi genitivus helyett áll, a' birtok' nevében a' birtokosoknak már egyszer *k* betűvel jelentett többségét új *k* betűvel nem jelentem, mint a' *Magyarok' kiráallyok*; hogy a' sarkszámok és a' gyűjtő nevek utánn a' fő nevet, és ennek ígését a' többes számba nem teszem, hogy *cs* és *cz* betűkkel élek, és hogy a' *j* betüt sem a' birtokos nevekben, sem az ígéknek mutató formájában bélyegbetűnek nem ösmerem.

1.) Minekelötte ezekre pontosabban megfelelek, csak azt a' rövid kérdést teszem Gúnyolóimnak, ha vallyon *újtottamé* csak legkisebbet is anyanyelvünkben, mióta művelésében ifúságomtól fogva fáradozok? Megmutattam én már régen, hogy a' hajdani könyvekben, sőt sokszor ugyanazon egy könyvben az *ik* végzésű ígék már a' harmadik, már a' törvényes forma szerint conjugáltak: mikor tehát a' harmadik formát megve-

H a

tem,

tem, nem újítok semmit, hanem csak a' két rideg szokás közül azt választom, melly a' fő regulával megegyez, mellyet nem én csináltam, hanem nyelvünkben már készen találtam. Mikor a' *Magyarok' Királyok* helyett azt mondom a' *Magyarok' Királya*, megmeg nem újítok, mert ezt mind a' régi könyvekben, mind a' mai napig élő nyelvben is feltalállyuk. Igaz ez a' többes számnak elkerüléséről is, mert én illyforma mondásokat háromezer *katonák érkeztek*; a' bort harmincz *forintokonn* vettem, ifiúságomban soha sem hallottam, nem is olvastam. A' *cs, cz* betűköt végtére, valamint a' *j* helyett az illyen orthographiát is *talállya, dallya, tartya, bottya* hasonlóképen nem én gondoltam ki, hanem a' régi Magyar könyvekben találtam. Itt én tehát semmi újításról, melly az emberi nyelveknek belső mivoltát, az értelmességet leginkább rongálja, nem vádoltathatván, csak arról vagyok köteles számot adni, mi okra nézve választottam inkább azt a' régiből, a' mit mostani Íróink megvetnek? a' mire felette könnyű megfelelnem.

2.) Nem csak a' Filológiából ösmervén tudni illik, és mélyen tisztelvén ama' fő és szent törvénynek erejét, melly egyformaságnak avvagy analogiának neveztetik, 's mellynek szoros tellyesítése nélkül, ammint már fellyebb a' 37. §ban megmutattam, az emberi nyelvnek mivolti tulajdonságát, az értelmességet, megészközleni tellyességgel nem lehet; hanem az Aestheticából is tudván, hogy a' nyelvnek imént megírtt regularitása, melly csak az egyformaságnak avvagy analogiának dajkálása alatt nevedkedhet olly szerencsésen, hogy nyelvünket a' va-

lóban csinos és igazán művelt nyelvnek dücsőséges fényére felsegíthesse, oly érzékeny erejű szépség, melly nélkül a' nyelvnek egyéb szépségei minden erő nélkül maradván eltikkadnak: lehetetlen valóban, a' Filozofiának e' principiumaitól eltávoznom, 's áruló gyanánt azoknak ellenkező felekezetéhez átosontanom, kik az egymással ellenkező auctoritásokat, és rideg szokásokat, vagy az önkényes véleményeket választják a' Filozofiának fáklyája helyett sarkesillagnak, melly hajójokat a' nyelvűvelésben igazgassa. Hisz én az által, hogy magamot a' Filozofiától vezéreltetem, nem kényfszerítem az Írókot arra, hogy anyanyelvünknek, mikor Magyarúl írnak, az egyformaság által tökéletes értelmességet, a' regularitás által pedig oly szépséget adgyanak, mellyre a' nyelvnek magosabb szépségeit építhessük. Minek kívánnyák tehát azt töllem, hogy én az ő rideg és önnön magokkal ellenkező szokásaiknak, vagy éppen kényneiknek teményezzek, 's ez által magamot oly embernek lenni mutassam, ki a' harmincz esztendeig nyomozott, feltaláltt és megismertt igazságokat elárúllyá, és Nemzetének azokat dicsérje, ajánlyá és magasztallyá nyelv szépségek gyanánt, a' miket magában nyelvkoresoknak ösmér. Ha valamint én principiumról principiumra vezettem eszemet egész a' meggyőződésig, ammint csak a' je' envaló munkámból is könnyű átlátni; úgy ellenkezőim viszontag principiumról principiumra lépven, kiforgatnak sok próbánn átmentt okoskodásimból, kész vagyok az nap az egész világ előtt megvallani, hogy hibáztam. Ámde mikor az ellenem szögezett frásokból, és még a' barátságos értekezésekből is világosan látom, hogy ellenkezőim,

még

még ha egyébaránt jó barátim is, régtől fogva és már több ízben közrebocsátott okoskodásimot nem is *olvasták*, annyival inkább meg nem fontolták, és hogy azalatt, még némelyek mocskolódnak, vagy szöges frásokkal furdalnak, a' többiek a' hosszas nyomozással beszerzett igazságoktól való elállásra csak kérlelnek; mit lehetek egyebet, hanem a' mit már több esztendő-től fogva mindeddig cselekedtem, hogy tudni illik még anyanyelvünkrül is, ha kötelességem hozza magával, inkább Deákul vagy Németül írrok, hogy sem Magyarsággal magamot új tudós czivakodásoknak veszedelmébe ejtsem.

3.) Mikor a' tánczoló némelly lépéseket, melyeket kifelé fordúlt lábfejjel kellene tennie, befelé görbített lábbal tesz, vagy mikor a' rossz énekes a' gyönyörű dalnak némelly hangjait úgy czikornyázza, hogy inkább macskanyifogáshoz hasonlítson, mint énekhez, nemde mind a' kettőt méltán kinevettyük, mivel a' Filozofiának principiumaira épített Aestheticának törvényeit megsértik? Mink ellenben, ha valaki a' Magyar nyelvnek neveit és ígét megidomatlanította, mint *trákság, értékség, látodalom, tcjja* Ked be a' szekeret, *Jányom* Affzony; vagy ha némelly Írók, *mivel ők már úgy szokták, vagy mivel némelly régi könyvekben úgy találják, vagy mivel az Országoknak némelly részeiben úgy hallják, a' nyelvnek egyformaságát rongállják, regularitássát vesztegetik, és így mind értelmességét, mind érzékenyítő erejét kéz veszedelembé ejtik, 's ezen felül még önön magokkal 's egymással is sokakban ellenkeznek, a' Filozofiától, Filológiától, és Aestheticától az ő kedvéért yég búcsút venni, és hozzájuk*

ra-

ragaszkodni tartozunk? Vagy talán a' *csinos nyelv*, az *ékesenszóllás*, a' *költő beszéd*, a' *vers*, ne legyenek e' Tudományoknak örök törvényei alá olly szorosan, sőt még szorosabban vetve, mint a' *Táncz* és a' *Musika*?

4.) Ne mondgya nekem azt senki, hogy az emberi nyelveknek fő bírója nem a' *Filozofia*, hanem a' *szokás*: mert én erre egyéb munkaimban már többször azt feleltem, hogy a' nyelv' dolgában bírónak még maga is a' *Filozofia* a' *közönségesen bevett és az analogiának törvényeiben fekvő szokást* ösmeri, nem pedig *az egymással ellenkező rideg szokásokat*, mellyeknek már ide már amoda csavarító erőszakoskodásai miatt a' nyelv a' művelt és csinos nyelvhez illő rendtartásra fel nem emelkedhet, és így csak a' regularitásnak talpszépségéhez is soha sem juthat. Az emberi nyelveknek már első eredetéből, és még inkább nevedésekéből, olly világosan kitétzik a' *természetes józan ész*, melly módokat keresett arra, hogy gondolattyait másokkal közölhesse, hogy ennek még állatiakhoz hasonló iparkodásainn is az akkori homályos, tudatlan és tapasztalatlan üdőkben, elegendőképen nem álmélkodhatunk. Mi pedig vallyon a' *Filozofia* egyéb, hanem a' *józan emberi észnek* édes leánya, hű nevedéke? Ezt tehát, mirekutánna nyelvünköt gyermekkorában és ifúságában akkori tehetsége szerint dajkálgatta, vezérelgette, most, mikor már nyelvünknek művelésében és csinosításában annyival fontosabb szolgálatot tehetne, mennél nagyobb tökéletességre emelkedett maga is azóta, hogy nállunk született, a

ri-

rideg és sükeretlen *szokásoknak* kedvéért, szükség-telen dajka gyanánt félre támasszuk?

Egyébaránt, a' mi Magyarságomnak úgy nevezett különösségeit illeti, megfeleltem én azokért czikkelyenkint újra kidolgozott értekezésekkel, Deákul az Analyticában, Magyarul az Oskolák' számára közrebocsátott Nyelvtudományomban, mellyek ellenkezőimtül talán hafzontalanul, de bölcs Biróimtül barátságosan, és ha reménységem meg nem csal, foganatosan is, az egyetlen egy *olvasást* várják.

42. §. De lépjünk már át az emberi nyelvnek fzőnoki avvagy oratóri ékességeire, mellyeknek e' nevet nem azért adom, mintha csak az oratóri beszédnek tulajdonai volnának, hanem csak azért, mivel e' beszédben legmagosabb tökéletességre emelkedhetnek. Megkívántatnak tehát az efféle ékességek a' levelekben, a' dialogusokban, 's az ékesen szólásnak minden egyéb műdarabjaiban is, de kivált a' közrebocsátando könyvekben, akárminémü tárgyúl értekezzenek. Valamint pedig a' 4odik §ban' előterjesztett regularitásnak ama' része, melly a' gram-maticabéli reguláknak hű tellyesítésébül támad, a' nyelvnek *testét*, ama' része pedig, melly a' syntaxisnak törvényeit, hüven megtartya, a' nyelvnek *lelkét* illeti: úgy az oratóri ékességek között is vannak olyanok, mellyek a' nyelv' *testéhez*, és olyanok is, mellyek a' nyelv' *lelkéhez* tartoznak. Visgállyuk meg azokat egyenkint olly röviden, ammint e' tárgynak különös fontossága megengedi.

1.) Hogy már a' szavaknak pufzta hangjaiban is vagyon érzékenyítő erő, és így némünémü szépség is, kitetszik abból, hogy az Ékesenszóllásnak

és

és a' Poézisnak műdarabjai nem indíttják meg szí-
vünköt olly hathatósan, mikor azokat csupán csak
szemeinkkel olvassuk, mint mikor declamáltatni
hallyuk. Mennél tellyesebb és tökéletesebb a' be-
szédnek hangja, annál erősebben és eleveebben
hatnak be a' képzésbe az általa jelentett gondola-
tok; annál foghatóbb és kellemetesebb formákba
öltözteti az öfvetett rajzolatokat; annál erősebb-
nek teszi az előadásban uralkodó indulatot. A' ki
tehát ékesen akar írni, vagy beszélni, annak már
a' beszéd' hangjára is szorgalmatosan kell vigyázni
mind a' *ridog szavakban*, mind a' *kerek monda-
sokban* avvagy periodusokban, mind pedig még az
indulatokban is. Visgállyuk meg röviden mind a'
hármat.

a) Az ékes szóllásnak czéllya mind a' prózában,
mind a' kötött beszédben azt kívánnya, hogy min-
denik szó, már puszta hangjára nézve is, a' hallás-
nak érzékenységet erősen és értelmesen megillesse,
az értelemnek tehetségébe gyorsan behasson, az
emlékezetben pedig könnyen fenn maradjon. Az
első tudni illik a' hallgatónak figyelmetességét éb-
refzti fel, a' másik a' hallgatóban az előadott dolog-
nak képzését és átértését könnyebbíti meg, a' har-
madik pedig szívében az előterjesztett gondolatot szin-
te megörökíti. Következik ezekből, hogy a' ki ékesen
akar szóllani, és így beszédgyének érzékenyítő erőt
adni, hangos és erős szavakat válasszon, azaz olyanó-
kat, mellyek részént tellyesebb hangú vocálisokkal,
a' minők a' Magyarban az *á, a, ó, o*, a' vonatlan *e*, a'
középső *ë*, az *ö, ő, ü, ú*, sőt koronkint még az
ú, és u is; részént olly consonánsokkal bővelked-
nek, mellyek nyíltabb ajakokkal ejtetnek. Illyenek

a'

a' nyelvbetük *d. l. n. t*, és az ínybetük *j. gy. ly. ny. ty*. Valamivel nehezebb kimondásúak, és így kellemetlenebbek is az ajakbetük *b. f. m. n. p. v*, és a' szíszegő fogbetük *cz, cs. s. fz. x. zf*. Legnehezebbek végtére és legkellemetlenebbek a' torokbetük *g. h. k*, és az ebhangú *r*. Minekutánna én az Analyticában, és a' többször említett Nyelvtudományban amaz úgy nevezett *különösséget* (41. §.) egyéb okait előadtam, az imént megmagyarázott regula szerint az euphoniának, avvagy hangrendnek kedvéért is megvettem az ilyen mondasokban a' *Magyarok' Királyok'*, háromezer *katonák érkeztek* a' sok haszontalan *k* torokbetüt; a' harmadik formában pedig a' kellemetlenül nyifogó é vocálisnak szükségtelen szaporítását az imperativusokban *álmodgyék, küzködgyék, tojjék, tessék* 's a' t. mellyeknél tagadhatatlanúl szebbek, és férjfiásabbak, mivel tellyesebb hangúak, az *álmodgyon, küzködgyön, tojjon, tesszen* imperativusok. A' rideg szavaknak hangjaira nézve fő regulának lehet azt tartani, hogy kimondások annál több és hathatósb érzékenyítő erővel bir; és így annál szebb is, mennél jobban közelít az emberi énekhez, mellyet a' beszédben való hangczikornyzástúl jól meg kell különböztetni, (Analyt. Part. 3. Sect. 2. p. 1105. et seqq.) és hogy azokat a' hallgatónak értelme annál könnyebben és gyorsabban megfogja, emlékezete annál bizonyosabban fenn tartja, mennél világosabb és értelmesebb benne ama' szótagoknak avvagy silabáknak egymástúl való megválasztása, mellyekbül állanak. Az olyan szó, mellyet első hallásra a' hallgató ki nem mondhat, fel nem írhat, értelmébe minden bizonynyal be nem hathat úgy,

am-

ammint kellene, és így emlékezetében sem maradhat.

b) Lássuk tovább, mikép támad a' szavaknak puszta hangjaiból érzékenyítő erő, és így valóságos nyelvszépség is a' periodusokban avvagy kerekbeszédekben. Hogy a' hallás sokkal elevenebb és hathatósabb érzékenység, mint a' látás, csak abból is világosan megbizonyosodik, hogy szívünköt a' hangok, akár kellemetesekek akár kellemetlenek legyenek, sokkal erősebben megilletik, mint a' hasonló tulajdonságú színek. Annak tehát, a' ki ékeesen kíván akár prózában akár versben szólni és írni, azonn kell tellyes erejével lennie, hogy a' periodusokban a' hangos és helyesen elrendelt szavakból amaz édes hangrend támadgyon, melly euphoniának mondatik. E' nélkül, akármelly feleséges legyen, 's akármelly fontos vagy vidám képekkel bővelkedgyen a' munka, az Író bizonynyára semmire sem mehet; mert mihelyt a' fül megsértetik, a' figyelmetesség is a' szavaknak értelmétül szinte elugrik. Már Cicero is megmondotta ezeket, mikor *in Orat.* imígy írt: *Quamvis enim suaves gravesque sententiae, tamen, si inconditis verbis efferuntur, offendunt aures, quarum est iudicium superbissimum.* De visgállyuk meg közelebbről, miből támad tulajdonképen az euphonia. Cicero azt mondgya ugyanott, hogy *duae sunt res, quae permulcent aures, sonus et numerus:* az euphonia tehát az ő ítélete szerint is a' hangból és a' számértékből áll. *) A' szavaknak hangja-

*) Az orátori numerust én számértéknek, a' Poéták' metrumát pedig szótagmértéknek, vagy még rövidebben csak

járul csak imént szólottunk, a' szómértékrül pedig az Aestheticának tanításai rövideden a' következendőkben állanak.

Először. A' szavak a' beszédnek a' szere, matériája, a' szómérték pedig a' formája, vagy amint Cicero beszéll, *in verbis inest quasi materia quaedam, in numero autem expositio.* A' legeggyügyűebb és legmesterségtelenebb szómérték tehát az, mikor az olyan szavak, mellyek a' szükségesenn kívül semmit sem tesznek egyebet, a' legeggyügyűebb ugyan de egyszersmind folytonfolyó formába rendesen öszveszerkeztetnek. E' beszédben: *az újságok azt mondgyák, hogy a' mieink az ellenséget megverték, a' szómérték eggyügyű,* mivel mindenik szó a' mondásnak egészségéhez tartozik, a' rend pedig, mellyel előadatnak, olyan, hogy a' mondást a' szózatnak illendő emelkedésével és hanyatlásával folyvást lehet ejteni és előterjeszteni. Fordítsuk meg a' mondást: *hogy a' mieink az ellenséget megverték, azt mondgyák az újságok, a' szómérték egészen elenyészik.*

Másodszor. A' beszédtagoknak symmetriájából avvagy egymértékűségébül támad a' szómértéknek valamivel magosabb, kellemetesebb, de még is elég mesterségtelen garádicsa, ammint Cicero mondgya: *Paria paribus adjuncta, et similiter definita, itemque contrariis relata contraria, sua sponte cadunt plerumque numerosa,* és saját beszédgyébül vontt e' példával meg is világosíttya:

Est

csak *üdümértéknek* nevezem, mivel amaz *üdümértéktül*, mellyet a' Musikában *tactusnak* mondunk, legkissbbet sem különbözik, ammint az *Analyt. 3. Részében* a' 627. és köv. old. világosan megmutattam.

Est enim non scripta lex, sed nata, quam non didicimus, sed accepimus. A' szómértéknek e' garádicsa többnyire a' közmondásokban uralkodik, mint a' ki másnak vermet és, maga esik bele, hol a' mondásnak egyik fele a' másikával hofszára nézve alkalmasint megegyez. Ide tartoznak a' Zsidó szent nyelvből a' *parallelismusok*, melyekről Herder Ueber die Hebräische Poesie gyönyörködtető fellengéssel értekezik.

Harmadszor. Legfőbb garádicsa végtére a' szómértéknek az, mikor több mondásokat, melyek a' szómértéknek imént előadott két első garádicsa nélkül nem szükölködnek, úgy függeszt öszve, hogy egymásból kellemetes könnyüsséggel folyván, olly kies termetű egészé vályyanak, melynek egyik része se legyen a' másikánál annyira nagyobb, hogy a' figyelmetességet a' többiektől elvonnyá, és magára fordítsa. Ciceró a' szómértéknek e' legfőbb garádicsát, melly különösen *orátori szómértéknek* is mondatik, *rhythmusnak* nevezi. Az orátori szómérték avvagy *numerus* tehát, melly a' szavaknak válogatott hangjával az euphoniát szüli, az ollyan periodusban találtatik, melly több és a' szótágok' számára nézve külömbféle ugyan, de egymással olly helyesen öszvekapcsoltt mondásokból, és mondásszakaszokból avvagy *incisumokból* áll, hogy azoknak sommáját a' fül egy ollyan egésznek ösmerje, melly mind a' hangrendnek törvényeivel szorosán megegyez, mind a' tónusra, avvagy hangnemre nézve a' tárgy' characterének tökéletesen megfelel.

c) A' ki végtére ékesen akar beszélni vagy írni, a' szavak' hangjainak megválasztásában arra is kell

kell vigyáznia, hogy amaz indúlatokkal, mellyek általok elő terjesztetnek, tökéletesen megegyezzenek, sőt hogy nekik még nyomadékok és fontoságos is adgyanak. Nem de mikor valamely gonofz cselekedetet terjesztünk elő, melly ellen a' hallgatókat haragra, és bosszankodásra akarjuk indítani, sem szelíd, sem lágyító, sem kegyesen hangzó, vagy csendesen folyó szavakkal nem élünk? mivel ez a' hallgatóknak nyilván elárúlná, hogy a' gonofzságnak méltatlansága önnön szívünköt sem érdekli olly mélyen, ammint az övékkel éreztetni akarjuk. Az érzékenyítő erejű ékes szöllásra tehát szükségképen megkívántatik, hogy a' beszédnek hangneme magánn viselleye azon indúlatnak béllyeget, mellyet a' hallgatóban fel akar gerjesztetni, és hogy még magok is a' szavak, és az egész beszédnek szómértéke ugyanazon indúlattal megegyezzenek. Ezt az ollyan Író, a' ki munkájában, nem kölcsönözött, nem követésnek okáért választott érzeménytül, hanem önnön indúlatyátül vezéreltetik, könnyen végbe viheti: mert az indúlat, akárminémü legyen, az ő saját hangnemét avvagy tónussát, a' hozzá illendő szavakkal, a' szótagoknak számával, és a' legalkalmasabb rhythmussal együtt, önnkint feltalállya. Az imitátornak, a' ki tudni illik az előterjesztendő indúlatot nem érzi, hanem csak érzeni színli, mind ezeket helyesen eltalálni olly nehéz, hogy csak ritka közüllök, a' ki ebben hajótörést ne szenvedgyen. *)

2) Ed-

*) Mikor én itt a' szavaknak hangjáról értekezék, nem remélem, hogy beszédemet valaki e' hangoknak ama' vélt tulajdonságáról értse, mellyel még a' testeknek külömbféle mozgásait is kifejezzék, mint péld. ok. a' lónak járását, a' mennynek dörgését, a' víznek csörgését vagy szakadását, a' szélnek zúgását 's a' t. Az ilyen hiúságok

2) Eddig az orátori nyelvzsépségek közül csak azokat vizgáltuk, mellyek az emberi nyelvnek *testét* illetik. (15. §.) Lássuk már azokat, is, mellyek nemesebb részéhez, úgymint elevenítő *lelkéhez* tartoznak. E' zsépségek egyedül csak a' szavaknak *értelmében* fekszenek, mellyrül az Aesthetica imígy értekezik. Az Orátor és Poéta, sőt akármelley egyéb Könyvszerző is, a' ki ékesen akar szóllani vagy írni, a' nyelvben olly járatos legyen, hogy a' szavaknak és a' szójárásoknak avvagy idiotizmusoknak segedel-mével a' gondolatot voltaképen, tökéletesen és egészen úgy tudgya kifejezni, ammint czéllya meg-kívánnya. Ezt végbe vinni annál nehezebb, men-nél műveletlenebb a' nyelv, azaz, mennél kevesebb rendtartás és egyformaság találtatik benne a' gram-maticának és syntaxisnak reguláira nézve, 's men-nél több ollyan festékek és arnyékozatok nélkül szükölködik, mellyek a' magosabb. culturához tar-tozó tárgyaknak rajzolására kívántatnak. A' nyelv-ben való járatosságot, melly az Íróban elkerülhe-tetlenül szükséges, csak úgy szerezhettyük meg ma-gunknak, ha nem csak a' nyelvhez tartozó szavak-nak, hanem egyszersmind külömbféle értelmeiknek

is

gok után való esdeklés, mellyet némelleyk Virgilius-nak ama' versében: *quadrupedante putrem sonitu qua-tit ungula campum*, vagy Homéruséban Iliad. VII. 238. *Οἷο' ἰπὶ δάξια, οἷο' ἰπὶ ἀγίστην νομῆσαν βῶν ἀφάλην*, halz-talanul keresnek, az igaz ékesenszóllásnak mind méltó-ságával, mind nemes czéllyával, úgymint az emberi szívnek érzékenyítő illetésével, egyenesen ellenkezik. Az emberi szív tudni illik csak az érzésekben és indú-latokban foglalatoskodik, a' tárgyakot nem képzi, nem érti, nem vizsgálja, hanem *érzi*, és így csak saját változásira figyelmeztvén, a' tárgynak tulajdonságait egészzen elmél-lődzi. Lásd errül az Analyt. 5. Rész. a' 24. old. d) alatt, és Rikóti Mátyásnak 104. old. a' Jegyzést.

is tellyes ösmeretével több mint középferüen bővelkedünk. Ezekkel felfegyverkezve lévén, a' nyelvnek ama' szépségét, avvagy érzékenyítő erejét, melly a' szavaknak értelmében fekszik, megéfszközölheti az Író, ha azonn iparkodik, hogy mindenik kifejezése *pontos*, *világos*, és a' nyelvtudománynak reguláira nézve *t'zta* legyen. Visgállyuk meg röviden mind a' hármat, az ellenek vétő főbb hibákkal együtt.

a) Pontos a' kifejezés, mikor nem csak a' mondásnak egész voltához tartozó szavak, hanem még ama' szócskák is saját helyeikenn állanak, mellyek a' mondásnak értelmét külömbféleképen forgattyák. Gyakran megtörténik bizonyyára, hogy csak egy parányi kicsinsységnek tetstző hiba miatt is az egyébaránt tudós Férjfiú mást mondgyon, mást írjon, mintsem akart. A' következendő mondásban: *szép a' világ, kit egyy mindenható és bölcs Isten teremtett*, azonnkivül hogy *mellyet* helyett a' *kit* helytelen, az *egy* szócaska a' mondást határatlan értelműnek teszi, mintha tudni illik mindenható és bölcs Istenek többen is volnának, kiknek egyyike a' világot teremtette. Tegyük az *egy* helyett vagy elejébe a' határozott *az* névmutatót, az értelem pontos lesz: *szép a' világ, mellyet az egyy mindenható, vagy mellyet a' mindenható és bölcs Isten teremtett*. Itt az *egy* számnév, az első mondásban pedig a' egységnek határatlan névmutatója avvagy articulussa.

b) A' világosság a' beszédnek ama' különös szép tulajdonsága, melly az Olvasónak vagy Hallgatónok figyelmetességét szinte kötve tartya. Ez fél-
be

be szakadván, nem csak a' homályosan előadott hanem a' mindgyárt utánnok következő gondolatok is, mellyeknek értelme legnagyobb részént az előbenitül függ, egészen elenyésznek, és így a' beszédnek folyamattyában magok utánn kellemetlen és helyrehozhatatlan rést hagynak.

c) Hogy a' kifejezések tiszták, azaz, a' szónyomozásnak és szókötésnek reguláihoz szabottak legyenek, elkerülhetetlenül szükséges azért, mivel e' nélkül a' kifejezésnek érzékenyítő ereje egészen elenyészik. Ha valaki érzékeny történetet beszéllvén, így szólana: *ammint ez jámbor fiú az annyát meglátott, elfakadt sírván*, nem fakadnánke kaczagásra? Vagy ha a' szomorú játékban a' szerencsétlen atya így szólana: *négy már a' harang! kettő utánn nem lessz már boldogtalan fiam*, nem kérdeznéké vallyon mosolygó tekintettel egymást a' hallgatók, mit mondott?

d) Ide tartóznak még a' kifejezésnek következő legszembetűnőbb korcsai, mellyek az emberi nyelvnek szépségét, és érzékenyítő erejét vesztegetik, vagy egészen megrontyák, 's mellyeket az ékesen írni vagy szólani akarónak szorgalmatosan kell kerülnie.

Cacophaton, avvagy az alacsony kifejezés, mint a' barátságna*k* *istrángjai*, *pántyai*, *abron-esai*, *kötelei* az illendő *kötélékei* helyett.

Tapinosis, avvagy az illetlen kifejezés, mint a' hegynek tetejéről felnyúlik egy nagy *köszömörcs*, a' *köszikla* helyett; vagy arany *fogú* *tajtorján* *mászik* már le hozzánk a' kikelet; e' helyett *aranyos párkányú fellegekenn erefakedik* le hozzánk a' kikelet.

A' közönséges és kis dolgokat felséges szavakkal kifejezni, hasonló hiba, mint a' kertek illatozó gyémántokkal és rubínokkal tündöklének, e' helyett illatozó virágokkal kellemeteskednek.

Miosis, avvagy a' csonka kifejezés, a' minőkkel a' köz nép élni kíváltkép szeret, mint *mit nekem ezekhez?* e' helyett *mi közöm nekem ezekhez?* Ide tartoznak amaz alacsony rövidítések is, mint *aszondgyák*, *affzonyám* ezek helyett *astmondgyák*, *affzonyom anyám*; vagy még amaz értelmetlen is, melly a' szenvedő ragasztékot elhagyja, mint *életem' szeretem* e' helyett *életemet szeretem*.

Tautologia, mikor valamit több olly haszontalan szavakkal fejezünk ki, mellyek az értelmet sem világosabbnak, sem hathatósabbnak nem teszik, mint Homérusnál Pandarusnak ama' mondása: van Lycaon' házánál tizenegy szép új, *most készült kocs*i.

Homeologia, mellyben a' hasonló kifejezések úgy öszve csoportoztatnak, hogy helőlők azután nagyon eggyenlő és unalmas járású beszéd támad, mint *kezdődik már az ütközet, a' puskák döngönek, az ágyúk morganak, a' kardok csörgenek*.

Macrologia avvagy a' haszontalan szószaporítás, mint a' követek *vissza* mentek haza, a' *honnan jöttek*; vagy ha még ötlet az egek életben tartják, *ha táplállya még a' levegő, ha az örök árnyékkal be nincsen fődve*.

Pleonasmus, melly haszontalan mellékuevekkel él, mint *az én saját két szemeimmel láttam*.

Periergia, melly haszontalan tekervényeket keres, mint az első ember' második síjának *Abelnek*, az egy *Abelnek* helyett.

Cacosilon avvagy a' beszédnek haszontalan piperéje, melly czéllýához nem tartozik, mint az *arany sýgárokkal kellemetesen tündöklő* nap lealkonyadott már, ammint egyszerre *harsogó* trombitákkal és *recsegő* dobokkal a' *vóres* ütközettre *váratlan* jel adatott.

3.) A' nyelvnek értelmét, és így elevenítõ lélekét illetik amaz érzékenyítõ erők és szépségek is, mellyek a' kölcsönözött értelmű szavakban és mondasokban, avvagy trópusokban, azután a' beszédmódokban, avvagy figurákban, úgy szinte a' képekben és rajzolatokban, 's végtére az indulatgerjesztõ beszédekben fekszenek. Ezek már az előbbieneknél magosabb rendű esínosságok, és az Oskolákból olly ösmeretesek, hogy itt õköt, nem mondom magyarázni, hanem csak megnevezni is, merõ haszontalanság volna. Kettõ egyedül, a' mit róllok mondani szükségesnek állítok. Az első az, hogy a' beszédmódok avvagy figurák, és a' szójárások avvagy idiotizmusok között nagy különbség találtatik. A' figurák minden emberi nyelvben egyenlők; de az idiotizmus ellenben csak egy bizonyos nyelvnek nemzeti, vagy legalább megnevezetesített tulajdona. A' másik az, hogy a' trópusok, figurák, rajzolások, és indulatgerjesztõ beszédek csak úgy lehetnek valóságos szépségek, ha az Írónak érett ítélete és gyakorolt érzékenysége szerint *akkor és ott* jelennek meg a' beszédben, mikor érzékenyítõ erejek a' feltett czélhoz képest legalkalmasabban munkálkodhat, és a' hová egyáltallyában illenek. Lásd ezek-

rül bővebben az Analyt. 3. Részét a' 14. §túl fogva a' 31. old. egész a' 123. oldalig.

4.) Az emberi nyelvnek érzékenyítő szépségei között, mellyek mind a' prózában, mind a' költeményes beszédben tündöklenek, 's egyenesen a' nyelvnek *lélkét* illetik, legmagosabb bérczenn állanak azok, mellyeket az Aesthetica *érezkenyítő erőknék* szorosabb értelemben nevez, 's mellyek háromféle kútfőből, úgymint a' *tökéletességből*, az érzékeny avvagy *külső szépségből*, és a' *jóságból* származnak. Bőven elő adatnak ezek az imént említett Analyticának 3. Részében, 1. Szakaszában a' 253. oldaltól fogva mind végig. Itt czéломhoz egyéb nem tartozhat, hanem hogy azokat rendre megnevezzem: mert felette hosszának kelleire lennem, ha az Aestheticának e' mellze terjedő és nevezetes részét voltaképen előadni és magyarázni akarnám.

a) A' tökéletességből származik az emberi beszédben az együgyűség, *simplicitas*, melly majd nem csak egyedül a' legrégebb Görög és Római műdaraboknak tulajdona; a' világosság, *claritas*; az értelmesség, *perspicuitas*, mellynek legfőbb segedelme a' fejtegetés, *explicatio*; azután a' rövidség, *brevitas*; az erősség, *robur*, melly a' fogamatosságnak, *efficacia*, nagyobb garádicsa, és ha elfajúl, duzmadásnak (*tumor*) mondatik; a' könnyűség, *facilitas*; a' folyadékonyosság, *fluiditas*; a' finomság, *subtilitas*; a' részrevonás, *devinctio*; a' nemes érzéketlenség, *apathia*, *indolentia nobilis*; a' szokottság, *consuetudo*; a' nevetséges, *ridiculum*, melly kétféle, úgymint a' férhetetlen, *absonum*, és a' szörnyetes, *portentosum*; ide tartozik a' nyájasság vagy tréfa, *facetias*, *jocus*, és

a'

a' mulatságos, *ludicrum*, melyet az enyelgéstől, *nugae*, és a' lepcsességtől, *scurrilitas*, jól meg kell választani; ide végtére a' gúny, avvagy *ironia* is. A' hibáknak, melyek e' szépségekkel kiváltkép ellenkeznek, mesterséges nevei ezek: a' botlasztó, *offendens*; az ál vagy igaztalan, *falsum*; a' hideg, *frigidum*; a' kemény, *durum*; a' meredtt, *rigidum*; az agyafürrt, *argutulum*.

b) Az érzékeny avvagy külső szépségből ered az emberi nyelvben a' rend, *ordo*, melly minden egyéb szépségnek a' kútfeje; a' külömbféléesség, *varietas*; az egyformaság, *uniformitas*; a' kegyesség, *gratia*; a' csínosság, *elegantia*; az elevenség, *vivacitas*; az újság, *novitas*; a' megegyezés, *congruentia*; az illendőség, *decentia*; az emberi természet, *species humani corporis*; az elmés, *ingeniosum*; a' kised, *minutum*; és a' szépnek ellenkezője a' rút, *turpe*. Ezen érzékenyítő erőket vesztegetik vagy egészen megrontják a' beszédben a' következő hibák: a' bőség, *luxus*, *ubertas*; a' kicsapó vagy csélesapó, *exorbitans*; a' mesterkéltt, *artificiosum*, *limatum*; a' közönséges, *commune*; a' kényfszerített, *coactum*; a' száraz, *aridum*; a' lankadtt, *languidum*; a' nehéz, *difficile*; az alacsony, *humile*; a' rés, *hiatus*.

c) A' jóságból származik az emberi nyelvben az érzékenyítés, *sensibilitas*; a' tűz, *ignis*; az indulatosság, *pathos*; az érdeklő, *afficiens*; a' beszédnek villanásai, *orationis lumina*; a' részeseülés, *participatio*; a' kellemetes avvagy szelíden gyönyörködtető, *suave*; az erkölcsi, *morale*, melyet, mikor az indulatosságnak általellenébe tetetik *ethicumnak* mondunk, és Magyarúl csendesen érző

er.

erkölcsinek nevezhetünk; a' tiszteletes, *decorum*; a' komor, *serium*; az ünnepi, *solemne*; a' pompás, vagy pompa, *magnificentia*; az egyenesség, *sinceritas*, francziául *naïveté*; a' merészség, *audacia*; a' nagyság, *magnitudo*; a' bajnoki, *heroicum*; a' felséges, *sublime*.

Az eddig előszámláltt nyelvszépségekbül, ha helyeikenn állanak, és haszonra annak üdejében fordítatnak, önnkint támadnak az emberi beszédben ama' poézisbéli cadentiák, avvagy szóhanyatlások, ama' fél, sőt egész kis mértékes versek is, egy szóval, amaz érzékenyítő ékességek, beszéd-rhythmusok, mellyek a' musikabéli rhythmusokhoz hasonlítanak, és az emberi szívet szinte ellentállhátatlan erővel megtámadgyák, megindítyák, sőt magokkal gyakran a' célhoz is ragadgyák. Itt mindazáltal a' *cadentia* alatt nem a' homoeotelevont, avvagy hangeggyeztetést, és a' *rhythmus* alatt nem az úgy nevezett *cadentiás verseket* értem. A' Poézisban a' *cadentia* ama' szóhanyatlásból áll, melly a' versnek végét oly érezhetőképen jelenti, hogy azt a' fül értelmesen észrevehesse, mint a' hexametrumban a' két utolsó láb, melly mindenkor *dactylo-spondaeus*; a' *rhythmus* alatt pedig a' beszédnek oly részét, melly az efféle szóhanyatlások által kicsiny ugyan, de értelmes és érezhető egésznek tetetik. Lásd az Analyt. 3. Rész. 153. §. a' 664. old.

43. §. Az emberi nyelvnek legfelségesebb érzékenyítő ereje és legfőbb szépsége, sőt minden egyéb díszeknek koronája a' *vers*, és az úgy nevezett *költő* avvagy *poézisbéli nyelv*, akármit beszélljenek ama' tudós, de érzéketlen férfiak, kik

kik az egész emberi dűcsösséget és talán még boldogságot is a' mély tudományokban keresik, a' Poézist pedig, az emberi szívnek, a' legjelesebb erkölcsöknek, a' legfelségesebb charactereknek, egy szóval, a' humanitásnak e' legrégiebb és elejente majdnem egyetlen egy dajkáját, inkább nevetségre, hogysem könyörületességre méltó előítéletekből megvetik. Lásd az Analyt 3. Rész. a' 102. 598. 600. 611. és köv. old. Visgállyuk meg röviden, a' mennyire czélunkhoz *szükségképen* tartozik, mind a' verset, mind a' költő nyelvet.

1.) A' versrűl, kérem az Olvasót, hogy a' következő jegyzéseket szívére venni el ne mulassa.

a) A' régi Görögök a' szótagoknak, avvagy silabáknak hosszát vagy rövidségét meghatározván, amaz üdömérték szerint, mellyel a' Tánzban és a' Musikában éltek, és még a' mostani Európai csinosobb Nemzetek is élnek, felosztották a' beszédet bizonyos hosszasságú egészekre, olly rendtartással, hogy mindenik egésznek részei egymást a' szüntelen megújuló üdömérték szerint rendre kövessék; azután hogy mindenik egésznek a' vége cadentiával avvagy szózathanyatlással, mint a' hexametrum a' dactylo-spondaeussal, érezhetőképen jelentessen; végtére pedig, hogy a' valamivel hosszabb egészekben szózatemelkedés is legyen, mint e' versben, *Arma virumque cano, Trojae qui primus ab oris* az *o* szótag a' *cano* szóban: mert e' szótagig a' vers emelkedik, azután pedig ereszkedik mind végig, hol a' *primus ab oris* cadentiával elhanyathik. Hogy a' Görögököt a' Római legjobb Poéták, de kiváltkép Horatius, elég hüven követték, szükségtelen említenem. Így az emberi nyelv-

nyelvnek testi része legtökéletesebb rendbe hozatván, 's ez által minden egyéb testi szépségeinek legmagosabb bérceére emeltetvén, az üdömérték, melly a' Tánczban és a' Musikában tactusnak mondatik, *metrumnak* neveztetett, a' kis egészek, mellyekre a' beszéd felosztatik, 's mellyekhez az üdömértéket kivévén, tellyesen hasonló az ékes prózában a' rhythmusok, *verseknek* mondatnak, ezen egészeknek ama' részecskéi, mellyek a' szüntelen megújuló üdömértéknek mindegyikével tökéletesen megeggyeznek, *lábaknak*, mindenik egésznek érezhetőképen hanyatló vége *ca-dentlának*, a' versnek emelkedése pedig *caesurának*. Ha Polybiusnak ítélete szerint az Arcásoknak elkerülhetetlenül szükséges volt a' Musica, hogy vad szíveik megfeszüllyenek, és ha Quintilianus bizonyága szerint *Instit. Orat. L. 1. c. 10.* a' Görögök a' Musicát ama' tudományok közé számlálták, mellyeket az Oratori mesterségnek candidátussaiban szükségképen megkívánták: hogy ne kívánnyam én azoktól, a' kik a' Görögöktől a' Musikára épített Poézist tanulni, gyakorolni, megítélni vagy épen tanítani akarják, hogy a' Musicának mesterségében, de kivált theoriájában járatlanok ne legyenek?

b) Minekutánna a' régi Görög és Római cultura elhanyatlott, sőt egy üdeig a' föld' Izínérül el is enyészett, Krisztus' születése után a' negyedik században az úgy nevezett cadentiás versekhez folyamodtak az Európai népek, mellyek mind üdömérték, mind emelkedés, mind valóságos cadentia avvagy szózhanyatlás nélkül szükölködtek. Az üdömérték helyett a' szótagok olvastattak

meg

meg a' versnek efféle árnyékában; az emelkedés helyett a' vers vágatott ketté; a' hanyatlás helyett pedig a' vers' végének gyáva czégére, mutatója gyanánt a' hangeggyeztetés, a' homoeotelevton szolgált, mellyet az Európaiak, némelly tudós Férjfiaknak vélekedése szerint, az Arábiai versszerzőktől tanultak, 's mellyet a' beszédben a' fő-nom izlésű hajdani Görögök nem ok nélkül hibának tartottak.

c) Ezeket előre küldvén, azt merem én minden tartóztatás nélkül állítani, hogy akármelyik emberi nyelvnek testi része a' szépségnek és csínosságának annál magosabb bérceére emelkedhet, mennél alkalmasabb a' régi Görög versrendnek elfogadására, vagy rövidebben, mennél alkalmasabb a' metrumra. Érzették ezt az Ánglusok, érzették a' a' Németek; 's mivel nyelveikben a' cikkelyezett hangoknak avvagy vocálisoknak részént némasága, részént az egybecsoportozott consonánsok között való fulladozása miatt, a' Görög és Deák prosodiának hasznát nem vehették, mást szerettek magoknak, melly a' szótagokat hosszúakra és rövidekre a' hangvonások avvagy a' beszédben szokott érezhető accentusok szerint osztja. Illy prosodiával ők a' Poézisban annyira emelkedtek, hogy a' Görögökben és a' Rómaiakban allig van talán még szépség hátra, mellyet irigyleniek lehetne.

d) Majdnem hasonló emelkedést mutattak a' Francziák a' Költő tudományban, noha nyelvek hasonló okokból a' Görög metrumra, a' miatt pedig, hogy a' beszédben az accentust többnyire a' szavaknak végső tagjaira rakják, még az Ánglus és Német prosodiára is alkalmatlan. Ki gondolná, hogy
el.

ellenkező okokból alkalmatlan még az Olasz nyelv is mind a' régi Görög, mind a' mostani Európai metrumra, mellyel az Anglusok és a' Németek élnek? Az Olaszban tudni illik számtalanok lévén a' vocálisoknak részént öfzveolvadásai, mellyek diphthongusoknak neveztetnek, részént öfzvekerülései, világosan látszik, hogy a' kevés consonánsok fel nem öfzthatták a' beszédet tökéletesen czikkelyezett hangokra olly érezhetőképen, mint a' többi nyelvekben. Innen van, hogy a' majdnem csak félcikkelyezett hangokból álló Olasz beszéd sokkal alkalmasabb az énekre, mint a' metrumra; mivel műdarabjait a' Musika, ammint nyilván tudva van, szinte csak *czikkelyezetlen hangokból* készíti.

e) A' Magyar nyelv, ha egyébaránt szép nemzeti euphoniájának, avvagy hangrendgyének törvényeit a' szóformálásokban és a' szóragasztásokban hüven megtartjuk, nem csak az Európai, hanem a' Görög prosodia szerint is szülhet verseket, mellyek testi csínosságát a' legmagosabb bércre emelhetik. Ez az oka, miért hogy én amaz úgy nevezett különösségeimnek (41. §.) védelmezéseiben, az analogiából és etymologiából vontt okoskodásaim utánn, amaz euphoniához is folyamadtam mindenkor erősítésekért, melly nyelvünköt a' metrumra alkalmasnak teszi. Már Édes Atyánkkal, Fő Tisztelendő Baróti Szabó Dávid Úrral is tanácskoztunk mink valaha, kik a' Kassai Muzéumban dolgoztunk, az iránt, hogy nyelvünkben a' rövidkekhez képest felette sok hosszú szótag található, mellyek a' Görög prosodia szerint szerzett verseket a' sok spondaeus miatt kellemetlenül húzósoknak, és szinte tünyan mászóknak, következőképen a' frissebb

sebb járású indulatok' eleven előterjesztésére alkalmazhatlanoknak telfzik. Ez volt az oka, hogy a' *ban*, *ben* ragasztékot, ha vocális következett, rövidnek yettük, jóllehet valaha némellyektől két *n* betűvel íratott; és hogy az ígéhatarozókat, mellyeket némellyek dupla, némellyek pedig csak egy *s* betűvel mondanak, mint *okosan*, *mérgesen*, még az analogiának törvénye szerint is, a' többiekhez alkalmaztattuk, mellyekben az utolsó betű soha sem kétfereztetik meg, mint *lágyan*, *gyakran*, *nagyon*, *szabadon*, *bölcsen*, *gyorsan*, *éhen*, *épen*, *szépen*, 's a' t. Azóta én a' kérdező *e* betűt nem különben, mint az ígéknek *be* praefixumát, középső *ë* vocálisnak ösmervén, levettem róllok is az accentust, mint *hallodë*, menny *bë*, 's a' *bëtött* ablakokat nyisd meg; nem pedig *hallodé*, menny *bé*, a' *bétett*'s a' t. A' névragaszték *be*, mint *kertembe*, melly a' *ba* ragasztéknak a' társa, mint *házamba*, nem középső, hanem zártt *e* vocálisbúl áll. Hány ezer rövid silabával több volt a' Magyar nevekben, mikor még Íróink a' *Magyarok*' *királlya*, a' *Herczegek*' *kertye*, és ezer hasonló birtokos nevekhez a' hafzontalan *k* betűt nem függesztették, mint most a' *Magyarok*' *királlyok*, a' *Herczegek*' *kertyek*: mert az efféle szavakban *királlya*, *kertye* az utolsó silaba mindég rövid; ezekben pedig *királlyok*, *kertyek* csak akkor rövidülhet meg, mikor vocális következik. Ezekenn kívül sok ezer rövid silabát meghosszabbított az ígékben a' harmadik forma is: mert a' torzfökös forma szerint az efféle harmadik személyek *iva*, *eve*, *inna*, *enne*, mind rövid silabával végződnek, az *igyon*, és *egyen*, és ezer efféle pedig ollyannal, mellyet a' következő

zö

zö vocális megrövidíthet : de a' harmadik formában ugyanazon személyeknek *ivék, evék, innék, ennék, igyék, egyék*, végső silabái örök mázskálásra, és a' kellemetlen hangú *é* miatt örök nyifogásra vannak kárhoytatva, melly a' versnek akármelley felségesen érzékenyítő erejét a' finomabb hallású hallgatóban mérges lehellet gyanánt egyszerre megöli.

2.) A' mi a' *költő nyelvet* illeti, az emberi nyelvnek e' legfőbb lelki szépségét, legfelségesebb érzékenyítő erejét sokkal könnyebb érzeni, mint magyarázni. Ide rekeszttem mindazáltal rövideden, a' mit errül az *Analyt 3. Részében*, a' 118. §ban, a' 460. és köv. old. Deák nyelvonn írtam. Naponkint tapasztaljuk tudni illik, hogy az embernek természetes caractere, sőt még múltékony kedve vagy indúlattya is, érezhetöképen kiterjed a' kifejezésekre, mellyekkel a' beszédben él, sőt beszédgyének egész módgyára is. A' nyájas embérnek minden szavábúl, sőt minden mozdulásábúl a' nyájasság tetszik ki, a' komorébúl pedig a' komorság. Így van a' dolog a' Poétával is, kinek egész beszédgyébúl a' különös genius, ama' határozott kedv, vagy jama' hevülés ragyog ki, mellyel műdarabját kidolgozta; és az ilyen beszéd *költő nyelvenek* neveztetik. Lássuk rövideden, mikép szokott ez végbe menni.

a) Az igaz Poéta mindenkör erősebben, elevenebben és indúlatosabban képzi és rajzollya magának a' tárgyakot, mint más emberek. Felhevültt képzése még a' lelketlen dolgoknak is életet ad, 's azonban, még feltett tárgyának kidolgozásában foglalatoskodik, lelkének minden tehetségei, és kivált szívének érzései különös, és szinte rendenn kivül

va-

való állapotbau vannak. Lehetlen tehát, hogy beszédgye is indúlatos, eleven, sőt elevenítõ és rendenn kívül való, ne legyen. A' mit más ember, kinek szíve csendes állapotban van, a' beszédnek közönségesen szokott kifejezéseivel mondana, hogy *azoknak seregét, kik a' gazdagságok után esdeklenek, megveti és elhaggya, az egy. szükségessel megelégedvén*, azt a' Poéta Horátiussal a' beszédnek szokatlan fordulásai által így terjeszti elõnkbe: *Nil cupientium nudus castra peto, et transfuga divitum partes linquere gestio.*

b) A' költõ nyelvnek mivoltához még a' Görög mértékû vers sem tartozik: de a' Poétának ihletésétül a' beszédnek hangneme avvagy tónussa és folyamattya többnyire úgy meghatároztatik, hogy ugyanazon szavak az eggyetlen eggy rend által versek vagy kötetlen mondások, költõ kifejezések vagy közönséges prósák lehetnek. E' prósábúl: *Equidem rex, inquit, fatebor tibi cuncta, quaecunque fuerint vera; neque negabo me de gente Argolica; hoc primum. Nec si improba fortuna finxit Sinonem miserum, finget etiam vanum, mendacemque*, a' rend által, a' nélkül hogy csak egy szócska is elmaradgyon, illy versek támadnak:

Cuncta equidem tibi rex fuerint quaecunque fatebor vera, inquit; neque me Argolica de gente negabo. Hoc primum; nec si miserum fortuna Sinonem finxit, vanum etiam, mendacemque improba finget. E' költõ beszédbül viszontag: *A' virágszó ifiaknak vérével, 's az anyáknak és menyasszonyoknak éjjelenként folydogáló könnyhullajtásával nagyon is drágán szerzett halhatatlanság hasztalan édesgeti ötet kellemetes szavával a' kemény harcznak*

me-

mezejére, a' szokott rend által illy közönséges és lankadtt prósa származik: *A' halhatatlanság, melly a' virágzó ifiaknak vérével, 's az anyáknak és menyasszonyoknak könyhullajtásával, mellyek éjjelenkint folydogálnak, nagyon is drágán szerestetik, kellemetes szavával ötet a' harcznak mezejére hasztalan édesgeti.*

c) A' költő nyelvnek szokatlan rendgyéhez, és indulattal tellyes folyamattyához járúl némellykor az is, hogy a' kapcsolatok és a' visszavezető szöcskák (*particulae relativae*) elhagyatnak, mint Klopstocknak Cidlihez írtt Ódájában: *A' szeretetnek fájdalmait, nem a' reménylő, sem a' viszonzatlan szeretetét, e' fájdalmakat nem; mert én szeretek, úgy senki sem szeretett, úgy szerettetek! A' szeledebb fájdalmakat, mellyek az ismétlítésre oda tekintgetnek, mellyek az ismétlítéshez mélyen felfokázkodnak, de a' rebegő öröm is felpegyeg velek! e' fájdalmakat akarom énekelni.* Ha itt a' mondásokat helyeikre tesszük, 's a' szokott kapcsolatokkal és visszavezető szöcskákkal öszvefüggesztyük, közönséges beszéddé válnak. A' költő nyelvnek efféle reptei mindazáltal a' homályosságának, veszedelméhez nagyon közelítenek.

d) A' költő nyelv azonkívül a' szavak közül is az erősebbeket, a' rajzolásra alkalmasabbakat, 's a' köz beszédtől legalább valamivel különbeket választja, mint Horatius a' *tetra*, *ferratos* és *refregit* szavakat e' verseiben: *Postquam discordia tetra belli ferratos postes portasque refregit.* A' rajzolásra alkalmas szavaknak példáját Klopstock Ódájában látni a' Tigurumi Tóhoz: *A' ragyogó tónak szöllőpartyairúl, vagy felrepültél tán ismét*

mett mennyekbe? jöjjsze vereslő sugárban az esti szellőnek szárnyainn. Jöjjsze és vezérelj dalomot, hogy olly ifiasan derült legyen, édes Öröm! mint te, 's hasonló az ifiúnak heves és sebes örömköltéséhez, szeld, mint az érzékeny Fanni.

e) A' költő nyelv végtére szívet élni a' legegyszerűbb és legindulatatosabb figurákkal, a' legerősebb és legmerészebb trópusokkal, sőt némelykor a' beszédnek szokatlanabb fordulásaival is. Egy szóval, a' mi a' Poétának képzetét különösebben megilleti, azt az ő kifejezése többnyire megnagyobbította, mint mikor Klopstock az egeknek környékét tengernek nevezi, mellyben a' csillagoknak nagy testei úszkálnak, vagy megkisebbiti, mint mikor a' földet valamely edényhez ragadt csöppecskének nézi. *Die Frühlingseper.*

A' nyelvművelésnek akadályai.

44. §.

Bocsásson meg az Olvasó, hogy a' nyelvművelés' mivoltának magyarázásával illy sokáig tartóztattam. Több már harmincz esztendejénél, hogy anyanyelvünknek *művelését, csinosítását, bővítését, szépítését, kultúráját* emlegetni hallom és olvasom, a' nélkül hogy helyes, sükeres és valóságos művelésének a' Magyar Világ nagy előmenetelét látná. Minekutánna tehát a' 4. *Stúl* fogvá a' 10ig az emberi nyelvnek czéllját abbúl állani megmutattam, hogy a' kultúrát, avvagy szorosabban szólván, az észnek világosítását és a' szívnek nemesítését meg-

es-

eszközöllye; minekutánna tovább a' 36. és 37. §-ban megmutattam azt is, hogy az emberi nyelv értelmesség nélkül az ész meg nem világosíthatja, érzékenyítő erő nélkül pedig a' szívet meg nem nemesítheti: meg kellett mutatnom azt is, hogy értelmessége az egyformaságtól függ, és hogy érzékenyítő erejét, úgymint egyetlen egy valóságos szépségét nem a' hiú piperékben kell keresni. De láttuk egyszeremind ezekből azt is, hogy a' nyelvet értelmesnek tenni nem kis fáradságból áll: mert Grammaticáját és Syntaxisát csak tanulni is nem mindenik győzi; hát helyesen megítélni, vagy éppen kidolgozni hány győzze? Láttuk tovább azt is, hogy a' ki az emberi nyelvnek mindennemű szépségeivel az Aestheticából meg akar ösmerkedni, és a' ki azokat hasznosan gyakorolni kívánja, annak valóban majdnem egy egész életkort kell e' meffze terjedő tudományra szentelni. Hát abban mi kívántatik még minden, a' ki Nyelvművelő' képében egy egész Nemzetnek nyelvtörvényeket akar szabni? Megláttuk azonnal, hogy Nyelvművelőinknek legnagyobb része gátolta inkább mindeddig anyanyelvünk művelését, hogysen előmozdította volna. Visszállyuk csak meg egy keveset a' Filozofának eddig előterjesztett talpigazságai szerint az akadályokat, mellyek a' Magyar nyelvnek sükeres és valóságos culturáját mai napiglan hátráltatták, és az imént mondott állításnak sükeréről, ha egyébaránt az indulatok el nem zárják eszünkhöz az utat, minden bizonnal meggyőződünk.

45. §. A' nyelvművelésnek akadályai, mellyeket előterjeszteni akarok, az emberi nyelveknek mindegyikét illetik: de csak azért is, hogy célomhoz

hoz Hamarább jussak, anyanyelvünkön kívül másokba irántok nem erefzkedek, ha csak ezt töllem az öfzve-hasonlítás, vagy más efféle környülállás meg nem kívánnya. E' fő akadályoknak egyike a' régi Magyar könyveknek és írásoknak mérték felett való tekintete, melly a' Nyelvművelőköt és egyéb Íróinkot két felekezetre osztja. Az egyik közüllők a' régi könyveket a' tiszta Magyaraság' egyetlen egy kútforrásának nézi; a' másik pedig e' kérdést meg sem érintvén, a' régi könyvekhez kiavúltt szavakért csak akkor folyamodik, mikor valamit a' mostani Magyar nyelvnek *nemzeti* szavaival ki nem fejezhet, *idegenekkel* pedig élni nem akar. Itt én csak az első felekezetről szóllok, mellynek ezen előitélete minden kétség kívül a' Deák Oskolákból vette eredetét, hol a' tanuló Ifúság' elejébe a' régi Deák Classicus' Auctorok úgy terjesztetnek, mint a' tiszta Deákságnak egyetlen egy forrása. Hogy ezt a' régi Magyar könyvekre nézve süketlen vélekedésnek lenni megmutassam, elkerülhetetlenül szükséges; előbb a' Deák Classicusokról a' dolgot határozottabb világosságra hoznom.

1.) Scheller; kinek a' Deák nyelv iránt való tekintete és érdemei ösmertesek; Lexiconnyának harmadik kiadásában így szól a' XXIX. old. amaz Előbeszédgyében; mellyet a' második kiadás' elejébe függesztett: „Gúnyollyák némelyek a' ké-
„ sőbb üdöbéli Írókban a' rossz deákságot, a'
„ nélkül többnyire, hogy ökönt olvasták volna;
„ mert a' ki ökönt olvassa, annak e' férjfiakot;
„ azt tartom, böcsülte kell. Gúnyollyák rossz
„ deákságokat, a' nélkül hogy ennek ösmertető
„ jeleire mutatni tudhának. Mellyik

„ van Deákúl jobban mondva? *emere* vagy *prae-*
 „ *stinare*? Mind a' kettő annyit tesz, mint *ven-*
 „ *ni*, *vásárlani*, és ennél egyebet nem is tesz.
 „ Mellyik hangzik jobban? *emere* vagy *prae-*
 „ *nare*? és miért? — De az elsővel Cicero él,
 „ és valamennyi századoknak Írói, a' másikkal
 „ Apulejus. Abbúl, hogy amavval Cicero élt,
 „ ezzel pedig nem, hogy amazt ösmerte, ezt pe-
 „ dig nem, következik, hogy amaz magában
 „ szebb? *Designare aliquem consulem*, és *de-*
 „ *stinare aliquem consulem* mind egygy; amaz
 „ Ciceróban van, ez Suetóniusban. Abbúl, hogy
 „ valamely szóval Cicero és az aranykor élt,
 „ következik, hogy jobb a' másikanál? Lehetsé-
 „ gesé vallyon, hogy valamely szónak a' jóságát
 „ és szépségét az üdö határozza meg? Ha valaki
 „ velünk el akarná hitetni, hogy Leopold Csá-
 „ szárnak üdejében a' legjobb Német szavak
 „ voltak szokásban, csak megtennék még is ama'
 „ kérdést, micsoda ereje lehetne vallyon erre
 „ nézve az üdönek? Én azt tartom, hogy akár-
 „ mely dolognak, ha különös jóságú, ezt önnön
 „ mivoltával, nem pedig az üdö miatt kell meg-
 „ érdemlenie. Valóságos agykonkodás, sőt bál-
 „ ványozás vagy esztelenkedés, a' szavakat, mel-
 „ lyek általlyában a' köz néptül találtattak fel;
 „ szépeknek csak akkor tartani, ha velek Cicero
 „ és együdüssei éttek. Hiszen Cicero, Caesar,
 „ és a' többiek nem is élhettek más szavakkal,
 „ hanem csak olyanokkal, mellyek az ő üdejek-
 „ ben szokásban voltak; egyébaránt ökö min-
 „ den ember kinevette, vagy senki sem értette
 „ volna. — Ök magok e' szavakat bizonynyára
 „ „ nem

„nem csinálták. Sőt még ama' szavak is, mel-
 „lyekkel a' köz nép élt, többnyire a' múltt üdök-
 „bül származtak, 's atyáról fiúra, onokára 's a'
 „többi maradékokra leszállottak. Nem tudnám
 „tehát, mikép juthattak volna a' Rómaiak Cice-
 „ro' korában amaz elsőséghez, hogy az ő szavaik
 „böcsösebbek legyenek. A' rideg
 „szavak örökké csak szavak, azaz, legnagyobb
 „résziént a' köz népnek, a' közönséges tudatlan
 „embereknek találmánnyai, akár a' fejedelem
 „éhyen velek, akár a' paraszt. De az is igaz,
 „hogy máskép köti azokat öfzve Cicero, máskép
 „a' paraszt. Az öfzveszerkeztetés által jutnak
 „ők ama' szépséghez, csinosághoz és kellemetes-
 „séghez, melly minket gyönyörködtet. Az öfz-
 „vekötés szóvi egymásba a' gondolatokat, mel-
 „lyek felségek és kiességek által álmétkodást,
 „illetődést és gyönyörűséget okoznak: valamint
 „hogy a' köveknek, a' fának, a' méznek öfz-
 „vefüggesztése által, mellyek azelőtt ridegen csak
 „szembe is állig tűntek, a' roppant palotának
 „pompás tekintete születik. Hogy Cicerónak de-
 „káksága szebb, mint a' Római köz népe, az
 „egyedül az oka, mivel a' szavaknak öfzveszer-
 „keztetéséhez jobban tudott.“ Ezeket én nem
 „azért hozom elő, mintha Schellernek vélekedését
 „védelmezni, vagy avval az Olvasót megkínálni
 „akarnám; mert amaz engemet feltett célomtól
 „mellze vinné; ez pedig célomnak elérésére meg
 „sem kívántatik. Csak azt akarom én ez által
 „megmutatni, hogy vannak már a' mai világban
 „jeles tudományú és mély itéletű férfiak, kik amaz
 „öfzlopot rezzéphetetlennek koránt sem itélék,

mellyhez Magyar Tudóssaink olly bizodalmasan támaszkodnak, midőn azt vítattyák, hogy valamint a' tiszta deákságot csak a' régi Római classicus Auctorokból, úgy a' tiszta magyarságot csak a' régi Magyar könyvekből méríthetjük.

2.) Tegyük azonban, hogy a' régi Deák classicus Auctorokot a' tiszta deákság' egyetlenegy forrásainak kell minden vonakodás nélkül ösmernünk, azt mondom *én először*, hogy a' régi Deák classicus könyvek között és a' régi Magyar könyvek között a' *nyelvre nézve* fölette nagy a' különbség; azt mondom *másodszor*, hogy hasonló különbség az eleven nyelvnek művelése között, és az elhalt vagy megromlott csinos nyelvnek helyreállítása között is uralkodik.

A' mi az *első* állítást illeti, kitétfzik annak valósága a' következő elmélkedésekből.

a) A' Deák nyelv Ennius' korában emelte fel egy keveset fejét, ki Romának építése után az 514dik esztendőben született, olly annyira hogy az első öt száz esztendőt méltán úgy lehet tekinteni, mint e' nyelvnek gyermekkorát. Gyarapodott lassankint tovább Plautusban, Catoban, Terentiusban, Lucretiusban, Acciusban és Státiusban, kiknek munkáiból mindazáltal a' nyelv' ifúságának béllyegei világosan kitétfzenek. Majd azután Catullus, Cornelius Nepos, Julius Caesar, Sallustius Ciceró, Varro, Livius, Virgilius, Horatius, Tibullus, Propertius, Ovidius, és az úgy nevezett aranykornak egyéb Auctorai férjfiás tökéletességre segítettek, melly minden bizonnyal még magasabb bérceze emelkedhetett volna, ha az akkori üdőkben a' Filozofia és ennek Leánya, a' Filologia annyi erőhöz

juthatott volna, a' mennyivel a' mostani üdőkben
 hir. Az akkori üdőknek magasabb culturája tudni
 illik majdnem csak a' Görögöktől tanult szép mes-
 terségekből, a' politicából, a' törvénytudományból,
 a' többnyire szebben mint igazabban írtt históriá-
 búl, a' természetnek vékony vizsgálásából, a' töké-
 letlen geographiából, és csak az akkori üdökre alkal-
 maztatott hadi mesterségből állott, és így sokkal
 erőtlenebb volt, hogysem az észet elegendőképen
 megvilágosíthatta, 's a' szívet a' humanitásnak men-
 nyei czéllya szerint megnemesíthette volna. Majd-
 nem egészen elhallván, 'mikor a' Római birodalmat
 a' jövevény vad népek feldúlták, végső lehetetelt
 arra fordította, ammint már fellyebb a' 24. *Sban*
 említettem, hogy a' Római birodalomnak romla-
 dékaiból támadott új országokat köz kapcsolat gya-
 nánt öszvefüggessze; szinte haldoklásakor pedig
 a' jövevény népeknek nyelveivel megvegyülvén, an-
 nyi erőre jutott ismét, hogy még romlott állapot-
 tyában is a' tudományoknak dajkálására szolgált.
 Minekutánna végtére a' régi Deák és Görög Aucto-
 roknak classicus munkái feltaláltattak, újra egészen
 feléledt, és nem csak a' Keresztény Religiónak,
 hanem az Oskoláknak, és a' Tudósoknak is közön-
 séges nyelve lett. Hogy Catullustól fogva az arany
 kornak Auctoraí szorgálmatosan kerülték az előttök
 éltt Írókban, és kivált a' régi törvényekben előa-
 kadó idomatlanabb inflexiókat, formációkat és a'
 szokásból kiavúltt régi szavakat, jegyzésem nélkül
 is kiki tudgya. Ezeket különösebben az eggy
 Sallustius vadászta; a' mi neki vétekül is tulaj-
 donítottatik.

b) Ves-

b) Vessük már most öszve a' Deák nyelvnek koraival a' miénknek a' 24. §ban megírtt korait, és vallyuk meg magunknak, hogy legrégebb Magyar Íróink a' nyelvnek tisztságára, regularitására és csínosságára nézve, a' Deák Pacuviusokhoz, az utánnok következők pedig Ennius-hoz, Plautushoz, Catohoz, Terentius-hoz, Accius-hoz, Lucretius-hoz és Státius-hoz hasonlíttanak. Vallyuk meg tovább azt is, hogy valamint a' Deák aranykornak Auctorai Catullustól fogva a' régi inflexiókat, formációkat, és kiavúltt szavakat gondosan elkerülték, mivel egyébaránt, ammint Scheller mondgya, az akkori világ ökök kinevette és meg nem értette volna: úgy nekünk is szorgalmasan kell a' régi ragasztékokot, (28. §. a.) az elhaltt vagy bizonytalan értelmű szóképzőket, (29. §.) és a' kiavúltt szavakat kerülnünk, ha egyébaránt azt akarjuk, hogy Olvasóink megértsenek, és a' homályos régiségnek affectátiója miatt ki ne nevéssenek. Minekutánna tudni illik a' csinosabb nemzeteknél a' nyelvművelés annyira emelkedett, hogy már a' nyelvtudománynak törvényeit is meghatározhatták, a' helyett hogy a' régi Auctoroknak, a' minők a' Deákoknál Enniustól fogva Státiusig voltak, külömbféle nyelvhibáiból regulákat csináltak volna, ama' hazafiúi vagy egyébkép érzékeny tűznek kedvéért, melly írásaikban uralkodott, csak elnézték inkább, és a' Poétákban a' *licentiának* tisztességes nevével illették, a' nélkül hogy a' kiművelt nyelvnek férjfiás meghatározása utánn élendő Poétáknak vagy egyéb Könyvszerzőknek hasonló szabadságokra engedelmet adtak volna. Így kell gondolkodnunk a'

mi

mi régi könyveinkről is. Tisztelnünk kell benne a hazafiúságot, a religióhoz való ragaszkodást, az emberséget, mellyel írtak, sőt köszönnünk kell nekik a számtalan Magyar gyökérszavakat, helyes szóformálásokat, nemzeti szófüggesztéseket, szófordulásokat és közmondásokat is: de mihelyt azokban, a mik a nyelvnek egyengetéséhez, rendbe-fzedéséhez, tisztogatásához, egy szóval műveléséhez, 's az ekből eredendő és elkerülhetetlenül szük-séges *egyformasághoz* tartoznak, akár egymással, akár még önnön magokkal is meg nem egyeznek, nem csak nyelvbíróknak nem lehet ezen egyébkép tiszteletre méltó maradékokot vallani, hanem inkább azoknak, a mikben különböznek, egyik részét, melly a nyelvnek egyformaságát sérti, való-ságos hibáknak kell tartani, mellyeket minden jó Magyar szemrehányás nélkül elnéz benne, a nélkül hogy kövesse.

c) Ha a Görögök, a helyett hogy a mértékletlen luxustól megpuhultak, Macedóniai Fülöp-től és ennek fiától megzavartatván, előbb polgári, azután külső harczokra ragadtattak, végtére pedig a viadalra és rablásra szüntelen felővedzett Cetheusoktól, a vadsággal szinte kérkedő régiebb Romaiaktól meghódítottak; úgy szinte, ha e Romaiak a megigázott Görögöknek culturáját legnagyobb részént magokénak tévén, és már szerencsésen, már kevesebb előmenetellel meg-nemzetesítvén, a helyett hogy a világnak hódítására vetemedtek, a még mértékletlenebb luxusnak, erkölcsstelenségeknek, pártoskodásoknak, 's az uralkodásra való telhetetlen vágyakodásnak áldoztak, 's végtére a mindenünnen öfzvecsüdült vad nem-

zeteknek szomorú, de talán méltó prédái lettek; ha, mondám, e' helyett a' régi Görögök és Rómaiak az érzékenyítő erejű szépnek ösmeretében és használásában legfőbb pontra emelkedett kultúrájokot úgy folytathatták volna, hogy ennek nemesebb és felségesebb részét, a' Filozófiát, és ennek leányait, a' tudományokot, és így az érzékeny szívnek jámborságával öszvekapcsolt észvilágosodást, egy szóval, a' humanitást, csak olly mértékben is, elérhessék és magokévá tehessék, a' minöben azt a' mostani Európai csinosabb nemzetek bírják: kicsoda merjen velem ellenkezni, mikor tellyes meggyöződésel azt vitatom, hogy tudós nyelveikbül, a' kultúrának terjesztésére elkerülhetetlenül szükséges *egyformaságnak*, és az ebbül önnkint születő tökéletes és minden akadály nélkül folyton folyó értelmességnek kedvéért, a' sok dialectusbül származott tarkaságokot, a' régi Poétákban elnézett nyelvzabadságokot, 's még a' legjobb Írókban előkerülő nyelvkorcsokat vagy különösségeket is, minden bizonnyal számkivetették volna. E' Görögök, e' Rómaiak elhibázhatták, elmulathatták volnaé azt, a' mit sokkal készületlenebb, — szabad legyen Magyarán szóllanom, — eredetüképen sokkal vadabb és idomatlanabb nyelveikkel a' Francziák, az Anglusok és a' Németek, mennél buzgóbb iparkodással, annál ragyogóbb dücsösséggel végbe vittek?

A' mi a' *második* állítást illeti, hogy tudni illik az eleven nyelvnek művelése között, és az elhalt vagy megromlott csinos nyelvnek helyreállítása között is nagy különbség uralkodik, a' következőkbül világosan megbizonyosodik.

a) Mi-

a) Mikor a' Rómaiakonn győzedelmeskedő vad népeknek nyelveivel megvegyültt, lassankint elsínlejt, 's a' régi Római nemzettel együtt majdnem egészen kihaltt Deák nyelvet a' később üdőkben Európának Tudóssai ismét életre hozni, és régi szépségeit talpra akarták állítani, kénytelenek voltak, reguláit és ékességeit a' régi aranykorbéli Íróknak akkorában feltaláltt munkáiból kifzededetni, és rendbe szedni. Meg is történt ez olly figyelmetességgel, és majdnem lelkiösméretes pontossággal, hogy valamint hajdan a' Masoréthák a' Zsidó szent könyvekben, úgy e' tudós Férjfiak is mindenik Classicus Auctorban még a' legisebb különösségeket és rendhagyásokat is szorgalmasan kijegyezték, 's mennél fontosabb, elmésebb, vagy legalább előtök kedvesebb volt az Auctor, annál nagyobb tekintetűt adtak mindenben nyelvének is, olly annyira hogy némellykor még hibáikat is nyelvszépségeknek nézték. De nem is volt az akkori Európai Tudósoknak czéllya az, hogy a' Deák nyelvnek még némelly Classicusokban is előkerülő korcsait, a' Filozofának vezérlése szerint, az egyformaságnak törvénye alá hozzák, vagy hogy szépségeit meggyarapítsák, és így a' nyelvet a' tökéletességnek legmagosabb bérzéire felemelleyék: az ő czéllyok csak az volt, hogy vele, ammint a' könyvekben feküdt, tudós vagy érzékeny munkáikban, a' tanúlt embereknel közönségesen ösméretes és akkorában az anyanyelveknél véghetetlenül műveltebb nyelv gyanánt éllyenek, vagy hogy feszegetése által, a' mint némelly Scholiastákban világosan láttyuk, tudósságokat, azaz a' Deák nyelvben való járatósságokat mutogassák.

b) A'

b) A' Deák nyelvnek efféle talpraállítására kö-
zött, és akármelyik eleven nyelvnek művelése kö-
zött nagy a' különbség. Vegyük példa gyanánt sa-
ját nyelvünköt. Ez bizonyára még akkor is, mi-
dön a' Magyarok a' Deák nyelvet legbuzgóbban
tanútták, 's a' kormányozás' és a' törvényszékek'
nyelvének tették, el nem halt, hanem a' nemzettel
együtt életben maradt. Mivel pedig a' tapasztalás-
ból tudjuk, hogy mindenik nyelv a' nemzettel
együtt a' csinosodásban, ha némelykor megállá-
podik is egy üdeig, azután megmeg felfelé törek-
szik, és így érezhetetlenül szüntelen változik: he-
lyesen következtetjük, hogy nekünk, mikor a'
nyelvet tisztogatni, rendbe szedni, 's művelni akar-
juk, nem lehet okosan a' régi Magyar könyvekhez
folyamodnunk, hanem hogy inkább a' Filozofiának
vezérlése szerint az analogiához kell fordúlnunk,
melly a' most élő egész 'nemzetnek *közönséges*
nyelvszokásait magában foglalja, 's az etymolo-
giának és az euphoniának közbenjárásai által vilá-
gosan előnkbe terjeszti.

46. §. A' másik felekezet, melyet a' 45. §nak
elejénn említettem, a' régi kiavútt szavakért a'
hajdani Magyar könyvekhez csak akkor folyamo-
dik, mikor némely tárgyakot vagy foglalatosságo-
kot a' mostani Magyar nyelvnek *nemzeti* neveivel
és ígéivel ki nem fejezhet, idegenekkel pedig, még
ha meg vannak is nemzetesítve, élni nem akar.
Ezen Íróinkot és Nyelvművelőinket ama' talpigaz-
ságokra, mellyeket már fellyebb bőven megmutat-
tam, csak rövideden megemlékeztetni, untig ele-
gendőnek tartom. Az értelmesség tudni illik olly
tulajdonság, melly a' nyelvnek mivoltához tartozik,

mi-

mivel e' nélkül sem az ész fel nem világosíthat-
 tya, sem az emberi szívet nem érdekelheti, nem
 nemesítheti. (37. §.) A' kiavúltt régi szavak pedig,
 mivel szokatlanok, és tellyességgel érthetetlenek,
 a' nyelvnek értelmességét egészen előlik. A' gon-
 dolatoknak és érzéseknek közlésére tehát, követke-
 zendőképen a' culturának, a' humanitásnak terjefz-
 tésére véghetetlenül alkalmatlanabbak, mint az ide-
 genektől kölcsönözött ugyan, de megnevezetett
 szavak, mellyek azonkívül a' 23. és 26. §§. szerint
 a' nyelvnek nemzetiségét legkisebbet sem sértik.
 De megtér még erről bővebben a' beszéd, mikor
 majd alább a' *Purizmusról* szóllok: mert akár a'
 kiavúltt szavakhoz folyamodgyunk a' számkivetendő
 idegen szavak helyett, akár új nemzeti gyökérsza-
 vakot kohollyunk, mind a' két ügyekezetnek bizo-
 nyos következése az, hogy a' nyelv értelmetlen-
 nek tetetik. Itt még csak e' felekezetnek annál ked-
 yesebb, mennél csábítóbb egy okoskodására kelt
 megfelelnem, mellyet Horátiusnak amaz' ösmeretes
 verséből vonni szokott: *Multa renascentur quae
 jam cecidere, cadentque quae nunc sunt in ho-
 nore vocabula.*

a) Jóllehet tudni illik Horatius, mint Poéta,
 és csak a' Poézisről beszéll, Filozofiája még is e'
 tárgy iránt, ha azokat, a' mik imént előadott ver-
 sét megelőzik és követik, helyesen öszvefüggesztyük,
 olly sükeres, hogy én elegendőképen nem csudálha-
 tom, mikép építhetnek reá csak legkisebbet is az
 ollyan Nyelvművelők, kik a' kiavúltt szavakat va-
 dászni szeretik. A' Poétának ő a' szavaknak meg-
 válogatása iránt illy regulát szab: *In verbis etiam
 tenuis cautusque serendis: hoc amet, hoc sper-
 nat*

nat promissi carminis auctor. És méltán, mert az ékesen szóllani tudó sokszor egy mindennapi és közönséges szónak a' puzta helyzetetés és egybekötés által új erőt, új szépséget adhat, a' mit ő imígy fejez ki: *Dixeris egregis, notum si callida verbum reddiderit junctura novum.* De most jön már a' fő dolog, melly a' kiavúltt szavakat olly annyira nem illeti, hogy inkább az újaknak szaporításá-úl szorgalmatoskodik: *Si forte necesse est, indicus monstrare recentibus abdita rerum, fingere cinctutis non exaudita Cethegis continget, dabiturque licentia sumta prudenter.* Igaz is! mert ha mink olly tárgyakra akarunk szóllani, mellyek Öseleinknél ösmeretlenek voltak, azoknak neveit bizonyára a' régi Magyar könyvekben hasztalan keressük, és így újakhoz folyamodni kénytelenek vagyuk.

b) De mikép kell vallyon olly új szavakat csinálnunk, hogy azokat együdüsseink, kiknek az új tárgyakkal kedveskedni akarunk, első tekintettel megértsék? Horatius, ha nem hibázok, ennek legjobb és legbátorságosabb módgyát abban talállya, hogy az idegen szavak megnemzetesíttessenek: mert azon egy szócska *Et*, mellyel következő versét kezdi, énelöttem nagyon világosnak teszi azt, hogy az elötte való versben a' *prudenter* szó után nem pontnak, hanem csak ponthorgocskának (*media nota*) kell lenni, és hogy a' következő vers: *Et nova fictaque nuper habebunt verba fidem, si Graeco fonte cadant, parce detorta*, az előbbeninek határozott magyarázása. És ezt ő azönnal a' régiebb írónak példájából is helyes módnak lenni bizonyította, így folytatván szavait: *quid autem*
Cae-

*Cæcilio Plautoque dabit Romanus, ademptura Virgilio Varioque? ego cur, acquirere patra si possum, invidior, cum lingua Catonis et Enni sermonem patrium ditaverit, et nova rerum nomina protulerit? Nem mondhattyüké vallyon mink is azt, hogy a' mi a' régi Magyaroknak szabad volt, nekünk sem tiltatik meg okosan, mikor az idegen nemzetektől tanúlt tudományos vagy mesterséges tárgyaknak idegen neveket is adunk, *parce detorta*, végzéseiket mértékletesen megnevezésítvén? Wieland Horátiussának második kiadásában ide a' következő jegyzést függeszti: *A' mit Hordtius itt a' Rómaiaknak megenged, azt magoknak az Olaszok, Fráncziák, Anglusok hasonlóképen szabadnak tartották: és csak nekünk Németeknek legyen megtiltva? Mintha a' mi Eleink valaha Barbarusok szintűgy nem voltak volna, mint mások; és mintha valaha nyelve valamelly neveletlen népnek idegen segedelem nélkül kiműveltetett és megöböltetett volna.**

c) Hogy az új tárgyaknak sokszor az ösmerezes szavakból szokott szóképzők által formáltt, de kiváltkép az ösmerezes szavakból öszvetett; és így esupán csak a' származásra nézve új neveket adhatunk; Horátius meg nem választya ugyan; de egy fő regulát ad, melly nem csak az előbbenit az idegen szavakból, hanem az efféle szóformálásokat is czéllýokhoz a' Filozofiának legbátorságosabb úttýánn vezérellye, az egészen új nemzeti gyökérszavaknak koholbit pedig; kikirül a' 27. §ban a) alatt szóllótam, nevetséges iparkodásoktól elijessze. *Licuit, úgymond, semperque licebit, signatum praesente nota producere nomen.* Olly új szót kíván s itt;

tud-

tudni illik, melly ama' regula szerint: *vocabula sunt notae rerum*, (15. §. 1. szám alatt) a' tárgynak valamelyik szembetűnő tulajdonságát olly értelmesen fejezze ki, hogy erről amazt kiki azonnal megérthesse, megösmérhesse.

d) Az új szavaknak helyes formálására, mikor elkerülhetetlenül szükségesek, azzal biztat bennünket azután Poétánk, hogy valamint a' fákról a' régi levelek lehullanak, úgy a' nyelvből is a' régi szavak lassankint elenyésznek, az újak pedig erőre jutnak. *Ut silvae foliis pronos mutantur in annos, prima cadunt: ita verborum vetus interit aetas, et juvenum ritu florent modo nata, vigentque.* Ezen állításából tovább természetes alkalmatosságot vonván az érzékenykedésre, eggy gyönyörű és valóban szívreható fordulás által, mind saját életünknek, mind egyáltalában az emberi műveknek mulandóságából azt hozza ki ezen érzékeny Poéta, hogy az emberi nyelvek is változások alá vannak vetve: *Debemus morti nos nostraque; sive receptus terra Neptunus classes aquilonibus arcet, regis opus; sterilisque diu palus, aptaque remis, vicinas urbes alit, et grave sentit aratrum; seu cursum mutavit iniquum frugibus amnis, doctus iter melius; mortalia facta peribunt, nedum sermonum stet honos, et gratia vivax.* Majd azután, szinte mintha a' kiavúltt szavakat vígasztalni akarná, azt jövendőli, hogy az imént előterjesztett mulandóságnak törvénye szerint, a' most virágzó új szavak is ki fognak a' nyelvből avúlni, helyettek pedig a' régiek újra születni: *Multa renascentur quae jam cecidere, cadentque quae nunc sunt in honore vocabula.* Itt

a' jó Horatius, ammint egész beszédgyébül látszik, érzékenykedik inkább, hogysen bölcselkedik: de azonnal észre is veszi magát, hogy ezen Levele nem annyira érzékenykedő, mint *tanító*, 's mondasának értelmét lekorlátozza ama' szavakkal: *si volet usus, quem penes arbitrium est et jus et norma loquendi*, hol a' Filozofiának vezérlése szerint bölcselkedő Filologus minden bizonynyal nem a' rideg és másokkal ellenkező, hanem az egyetlen egy *közönséges szokást* értheti, melly az analogiának törvényében fekszik.

e) Azt tovább, ha vallyon a' szokás könnyeben életre hozhattyaé, az egész nemzetnél a' megavúlt szavakat, mintsem járásba az idegenektül kölcsönözött és csak megnemzetesített neveket és ígeket, Horátius meg nem választja, mert czélljához nem tartozik: de nagyon is tartozik ellenben a' miénkhez. A' kölcsönözött szavakat még az idegenektül is, a' kiktül kölcsönöztük, vagy a' kik, a' mint a' tudományos dolgokban történni szokott, magok is kölcsönözték, mindenütt és mindenkor halljuk, mint példának okáért a' *processus*, *physica*, *protestál*, *delegál* szavakat, és így mind hamar, mind könnyen meg is tanuljuk. A' kiavúlt szavakat ellenben, mint *ara*, *maraszt* 's a' t. mellyek csak egynehány régi és új könyvben lappanganak, ritkán halljuk, és ha halljuk is, magyarázás nélkül nem könnyen értyük: megtanulásoknak tehát és közönséges elterjedéseknek is felette lássúnak kell lenni (26. §.)

47. §. Akármellyik emberi nyelvnek, és így a' miénknek művelését is kimondhatatlanul akadályoztattya a' mértékletlen Purizmus, mellynek
tisz-

tisztelői kézzel lábbal azonh vannak, hogy a' kölcsönözött idegen neveket és ígéseket az anyanyelv-
bül számkivessék, 's helyettek vagy a' régi köny-
vekbül kiavúltt szavakat kölcsönözzenek, vagy *egé-
szen új*, és vélekedések szerint *nemzeti* gyökérne-
veket, gyökérigéseket koholliyanak. Azt gondolják
ők tudni illik, hogy a' nyelvnek culturája csupán
csak a' *nemzetiségébül* áll, végső czéllya pedig abból,
hogy a' nemzetet az egész egyéb világtól elvála-
fíza, elzárja; és ammint a' Francia beszéll, izo-
lállya. Minekelötte e' tárgyról mélyebb nyomo-
zásokba ereszkedünk, válasszuk meg mind a' Né-
meteknél, mind minállunk a' mértékletlen *Puviz-*
must a' mértékletestül.

a) A' régiebb Németek, mikor Opitztól fogva
Adelungig anyanyelveket rendbe szedni és csino-
sítani kezdették, egész erejekkel azonh iparkod-
tak, hogy a' Német beszédben akkor közönsége-
sen járatos Francia, Deák és Olasz szavak he-
lyett, mellyek szinte csak fitogtatásnak okáért és
afféctatióból mondattak, és így tellyességgel szük-
ségtelenek voltak, inkább nemzeti szavak válassza-
tassanak, mellyek amazoknak értelmét tökéllete-
sen és könnyen kifejezték. Az újabb Német
nyelvművelők és könyvfzerzők közül némelleyek,
ammint e' világonn még a' legnemesebb emberi
ügyekézetekben is többnyire mindenkor megtör-
ténik, nem értvén vagy elfelejtvén a' régiebbek-
nek nemes czéllyát, vagy a' mint a' legújabbakban
világosan látni; új mellék szándékotól indítat-
ván, már az afféle idegen szavaknak felfezgetésé-
re és számkivetésére is vétémedtek, mellyek, am-
mint a' 25. §ban az 1. és 5. szám alatt elbhozott
pél

példákból kitérjük, úgy meg vannak nemzetesítve, hogy az eredeti nemzetiek közül ki sem lehet már őket ösmerni, vagy mellyek helyett, ha fejekre állanak sem koholhatnak olyanokat, hogy a' kívánt értelmeket tökéletesen kifejezzék, olyanokat pedig még inkább nem, mellyek két vagy három száz esztendőnek elfolyása előtt olly közönségesen ösmeretesek legyenek, a' minők azok, mellyeket a' nyelvből az eddig több század alatt hüven megtett szolgálatért háladatlanul számkivetnek. Ezen ügyeketnek újított erővel való folytatására csak imént állottak öszve Berlinben megint egynehány Tudósok, kik a' Német nyelvet az idegen szavakból kitisztogassák. De ha még az ollyan idegen neveket és ígéket is számkivetik, mellyek a' nemzetesítés által (23. §. 1. és 3. szám.) megnémetesedtek, sok szerezcsét kívánok a' Német nyelvnek régen elhagyott gyermekkorához, azaz vad, műveletlen vagy legalább tehetetlen állapottyához, mellyre minden bizsonnyal visszaterni, 's mellyben olly feketén fog dűszkeskedni, mint a' holló, mellyről a' kölcsönözött tollakat a' többi madarak visszafszedegették: mert az új szavak a' számkivetendő idegeneket, lehetetlen, hogy kipótollyák.

b) A' mi Puristáink is felette dicséretes ügykezettel kezdették anyanyelvünkben amaz idegen neveket és ígéket elhagyni, mellyeket nemzetiekkel tökéletesen és értelmesen kifejezni felette kéves munkában telt, mint *csillagtudomány*, *éjnapgyenyelőség*, *napfordulás*; *érzéstudomány* 's a' t. az *astronomia*, *aequinoctium*, *solstitium*, *aethetica* helyett. Én magam is tellyes ügykezettel

rajta voltam valaha, hogy az efféle nevekkal nyelvünköt megbővítsem, noha meg kell vallanom, hogy a' tudományos könyvekben felette nehéz illy nemzeti szavakkal a' tökéletes és folyton folyó értelmességet fenntartani, mivel az Olvasók közül ritka az olyan, a' ki eggy és ugyanazon mesterséges szót más könyvekben többféleképen fordítva nem olvasott volna. Azért vagyok kénytelen a' jelenvaló munkában is mesterséges szavaimhoz bátorságnak okáért a' Deákokót is oda függeszteni, a' mi unalmas hofszaságot okoz. De most már Puristáink még az olyan idegen neveket is fefzegetik és üldözik, mellyek a' közönségesen befogadott nemzetesítés által nem külömben, mint a' több századig virágzott állandó szokás által, a' nemzeti szavaknak mindennemű jussaiba örökösen beszállítottak, mint *prókátor*, *prímás*, *prézes*, *viczispány* 's a' t. és így nyelvünköt minden bizonytalansággal nagyobb zavarba hozzák, és fájdalommal mondom, bizonyosabb veszedelemben ejtik, mintsem ha ellene a' külső nemzetek, mellyektől helytelenül féltik, mind öszveesküdtek volna a' végből, hogy tehetetlenek, 's az emberi társalkodásra alkalmatlannak tévén, az emberi nyelveknek sorából kiigazítsák, 's a' föld' színerül egészen kiirtsák. Hogy ezt Olvasóimnak, sőt ha lehetne, egész Nemzetünknek bíró tekintete' eléjébe annál világosabban terjeszthessem, megvizsgálom itt bővebben először amaz okokat, mellyek Puristáinkot az efféle mértékletlenségre birhattyák, azután pedig ama' veszedelmeket, mellyekbe nyelvünköt a' Nemzetnek nagy kárával ejtik.

48. §. Azt várom én tudni illik tellyes bizodalommal Puristáinktúl, hogy mihelyt sükeretlenségét,

gét, és vezedelmességét amaz okoknak átláttyák, mellyek ökököt a' régen megnevezetett és egyéb-kép helyesen kifejezhetetlen szavaknak számkivetésére sürgetik, buzgó iparkodásokkal, mind a' humanitásnak, mind az erre vezérlő nemzeti culturának kedvéért, minden bizonynal alább hagynak. Kezdgyünk a' munkához.

1) Mikor Puristáinkot az idegen szavak ellen buzgani halljuk, legkisebbet sem kételkedhetünk arról, hogy ők egyáltalában *mindennémű idegen* szavak ellen akarnak kardot vonni. Még a' Berliniek is általában a' nyelvnek az idegen szavakból való kitisztogatásáról szóllanak. Ámde mikor azután a' Magyar Puristáknak munkálkodásait láttyuk, 's törekedéseket közelebbről megvisgállyuk, álmélkodással vesszük észre, hogy szinte különös ellenséges figyelmetességgel csak a' Deákbul, 's a' Deák által a' Görögbül kölcsönözött szavakat emelgetik ki nyelvünkbul; a' számtalan Tót neveket pedig, mint *deszka, kulcs, molnár, asztal, ablak, raj* 's a' t. a' Németeket, mint *ház, szablya, fertály, fortély*; a' Francziákat, mint *acél, harang*; az Olaszokat, mint *billeg, bilico, bilicare, bitang, biante, bim-bó, szamár*, és az Ánglusokat, mint *prém, juh* 's a' t. békével meghaggyák a' nemzetieknek ösmertt ugyan, de felette hihetőképen legnagyobb részént még a' napkeleti idegen nemzetektül tanúlt régi Magyar szavaknak mindennémű jussaiban. Ennek okát a' tudatlanságban csak nem kereshettyük: mert a' Puristának, a' ki nyelvünkbul az idegen szavakat *mind* ki akarja irtani, csak kell még is a' nyelvekben olly járatosnak lennie, hogy a' Tatar, Török, Laplandiai, Tót, Német, Franczia, Ánglus, Olasz,

Deák és Görög szavakat a' valóságos eredeti Magyaroktól helyesen megválasztani tudgya.

a) De mi oka lehet tehát ama' buzgó gyűlölködésnek; ama' gyalázó megvetésnek, mellyel a' Deák nyelvet úgy üldözik, mintha nyelvünkben még csak nyomdokát sem akarnák hagyni, melly minket a' tölle vett jótéteményekre megemlékeztessen? Az talán, hogy, a' mint már a' 24. és 25. §§ban említettem, még romlott állapottyában is Európának a' Római birodalom' romladékiból támadtt orszá-gait a' kormányozásnak nehéz mesterségére tanítván, a' törvényekkel és jusokkal megösmarkedteten, a' szövetkezések és kereskedésbéli alkuk által öfzvebarátkoztatván, állandó lábra állította, legveszedelmesebb körülállásaikban dajkálgatta, 's mind a' nemzeti culturára, mind a' csinosodásnak magosabb garádicsára, egy szóval, a' kerefztény religiónak és a' tudományoknak terjesztése által a' humanitásra vezérlette; melly jótéteményei nélkül Öseleink Európában' szinte olly neveletlen, vad, és nyers népeket találtak volna, a' minők napkeletben azok voltak, mellyektől elfszakadtak? Vagy azért útállyák talán Puristáink e' nyelvet, mivel általa jutottak Öseleink kinekinek jussait oltalmazó törvényekhez, általa csinos nemzeteknél virágzó constitutióhoz és országláshoz, általa a' vadságszéllesztő, emberségnevelő, szívnesesítő, 's az egész emberi nemzetet az egy mennyei Atyának ölébe testvérek gyanánt édesítő kerefztény religióhoz? Azért gyűlölik talán, mivel hű és fontos szolgálattyával Eleink a' diplomaticumokban kívül, a' politicumokban és a' juridicumokban itthon, Hazánknek világos hafznára, Nem-

ze-

zetünknek ragyogó díszére több századig éltek? vagy mivel nekünk a' régi Deák classicus könyveknek segedelmével a' nemzeti culturára, a' tudományokban való előmenetelre, sőt még saját nyelvünknek művelésére is, egyenes és rósákkal hintett utat nyitott? Azérté talán, mivel vele Őseleink több száz eztendeig anyanyelv gyanánt éltek, vagy mivel a' Magyar törvényeknek hódoló külömbfété nemzetségeket az Egésznek fenntartására szükséges szövetségben és atyafiságos szeretetben anyanyelv gyanánt még most is fenn tartya, vastagította? Azérté, hogy egy szóba foglallyak mindent, mivel egész humanitásunkot csak egyedül az ő a'yaival vetekedő érzékeny dajkálásának közönhetik? Vesszen el inkább nyelvünk, hogysen az illy embertelen háladatlanságnak gyalázatos béllyegét magánn visellye!

b) Azt a' balgatagságot, nem csak a' Magyar Puristákról, hanem még a' Berlíni nyelvtisztítók-ról sem merészleném én csak álmodni is, hogy nyelveikből a' Deák nyelvnek minden legkisebb nyomdokát csak azért akarják számkivetni, mivel a' Római Keresztény Anyaszentegyháznak közönséges nyelve lévén, nyelveiknek és vallásaiknak nemzetiségét megronthatná. Tudgyák ők azt minden bizonyyal, hogy valamint a' többi idegen nyelvekből, úgy a' Deákból kölcsönözött szavak is, kivált ha öly szorgalmatosan meg vannak nemzetesítve, mint a' Németben, 's még a' Magyarban is, nyelveiknek nemzetiségét meg nem vesztegethetik; (23. §. 1. és 3. szám. 26. §. 34. §. 1. szám. 35. §. b. és c.) tudgyák azt is, hogy valamint a' természetli, úgy a' kinyilatkoztatott Re-

li.

Így is, úgymint kétségbe vehetetlen igazság, szinte azonkép, mint a' Tudományok által kinyomozott akármelly egyéb igazságok, nem lehet már most, mint valaha a' Zsidó törvény volt, valamely rideg nemzetnek sajátása, tulajdon birtoka; proprietása, mivel az igazságok, akárminéműek legyenek, ammint a' 33. §. a' 4. szám alatt említettem, az egész emberi nemzetnek tárházába tartoznak. Egyébkép, ha valamely nemzet, vagy ennek csak egyik része is, elhithetné magával, hogy az Úr Isten csak az ő kezébe adta az igazságot, just is álmodhatna magának arra, hogy még nyelvét is relígyióbéli dolognak nézze, 's a' vele nem tartó világot, ha testvéreiből állana is, egy kanál vízben egyszerre megfojtsa. De fordítsuk el szemeinket az illy alacsony vadságnak szomorú következéseitől, mellyet én a' mi felderültt üdönkben, a' mi cultiváltt és a' humanitásra versengve törekedő Hazánkban csupa lehetetlenségnek tartok. Más okokra mutatnak egyébaránt is Puristáink, mellyekre felelnem kell, ha azt akarom, hogy velem barátságosan kezet fogjanak.

2.) Azt mondgyák ők tudni illik, hogy a' nyelvnek culturájához tartozik, hogy szavai mind *nemzetiek* legyenek; egyébkép tiszta Magyar nyelvnek nevezni nem is lehet. Erre imígy felelek.

a) Valamint a' Magyar nyelvnek cikkelyezett hangjaiban szembetünő nemzetiséget nem kereshetünk, (17. §. 1. szám, a.) és b.) úgy bizonyos, hogy a' culturát a' nemzeti szavakban, mellyek e' cikkelyezett hangokból állanak, 's a' nyelvnek lelketlen testéhez tartoznak, helyeztetni okosan nem lehet. Az emberi nyelvnek culturája az *értelmes-*
ség-

ségből, és az érzékenyítő erőből áll; mert ama' nélkül az észet fel nem világosíthatta, eme' nélkül pedig a' szívet meg nem érdekelheti. Tudgyuk pedig, hogy a' Görög, Zsidó, Deák, Német, Francia, Anglus, és akármelly egyébféle nevek, ha mindgyárt másmás czikkelyezett hangokból állanak is, az *eggy* és ugyanazon igazságot *eggyenlő*, 's *ugyanazon* értelmességgel terjesztik az emberi ész' elejébe, és hogy az *eggy* és *ugyanazon* indulatot *eggyenlő* 's *ugyanazon* érzékenyítő erővel gerjesztik fel az emberi szívben. A' Magyar nyelvnek kultúrájához tehát nem tartozik, hogy csak egyedül *nemzeti* szavakból álljon.

b) Az Anglus, Francia, és Olasz nyelvek, azonkívül hogy a' romlott Deákból eredtek, más idegen szavakkal is bővelkednek; valaminthogy a' Német is Deák és Anglus szavakkal teli van. És kicsoda merje még is azt állítani, hogy e' nyelvek kultúra nélkül szükölködnek, mivel nem csupa nemzeti szavakból állanak? Nem alkalmasoké vallyon e' nyelvek a' legmélyebb tudományoknak közlésére, a' legnehezebb mesterségeknek tanítására, a' legemherségesebb, legnemesebb, 's a' Hazára nézve leg-hafzinosabb charactereknek formálására, és gyarapítására? Megmutattam már fellyebb a' 23. *Szak* 5. és 6. számai alatt, hogy a' nemzeteknek és nyelveiknek vegyülései sem amazokat, sem ezeket ki nem vetkeztették nemzetiségekből, sem a' kultúrára alkalmatlanokká nem tették. Megmutattam a' 26. *Sban* azt is, hogy mikor az ifjú nemzetek megszaporodván, 's egymással megvegyülvén, részént heveskedésből, részént még gazdálkodásból is, ammint a' 24. *Sban* az akkori Magyarokról is említettem, inkább az idegen
ne-

nevekhez folyamodtak, hogysem új nemzeti szavaknak koholásával bajlódtak volna, egyfzersmind a természetnek szándékát is siettették, melly a' nemzeteket, és nyelveiket a' végből akarta megvegyíteni, hogy belőlök egy *Egész*, és ha úgy szabad szállani, egy familia vályon; melly szándék még a' keresztény Religiót is úgy characterizállya, hogy egyenesen ama' külső bélyegei közé tartozik, mellyek azt a' nemzeteket egymástól elválasztó, 's egymás ellen felbújtató bálványozásoktól, babonás szerzeményektől, 's úgy nevezett *nemzeti* vallásoktól megkülömböztetik.

c) Mihelyt a' szükségből vagy könnyebbségnek okáért kölcsönözött idegen szavak úgy megnezetesíttettek, (23 §.) hogy azokhoz Magyar ragasztékokot függeszthetünk, és hogy azokat a' Magyar szavakkal úgy öszveköthettyük, hogy a' beszélők értelmes részeivé vályanak, kivált, ha azónnkivül már a' hosszas szokás által a' nemzetieknek tellyes jussaival is birnak; lehetetlen bizonyára, hogy azokat többé idegeneknek nézzük, a' nyelvet pedig miattok nemzetiség nélkül szükölködni okosan panaszzollyuk. Mit vesztettek nemzetiségekből az Anglus, Olasz és Francia nyelvek az által, hogy benne a' Deák és Görög szavak szinte pözsgenek? Értie azonnal a' többieket, a' ki e' nyelveknek egyikét érti? A' Magyar bor elvesztié nemzetiségét azért, mivel Cseh üvegbe, vagy Német ezüst pohárba, vagy Tót hordóba, vagy Deák tömlőbe öntetik? Az Anglus posztóból készített mente, a' Francia selyemből kötött öv, a' napkeleti gyöngyökből vagy drága kövekből fontt párta, vagy a' Belgiumi csipkékből csináltt asszonyi főkötő, és

szám.

számtalan egyéb mesterművek valóságos Magyarok, csak Magyar forma nélkül ne szükölködgyenek.

d) A' tudományos könyvekben a' Puristák legszembetűnőbb buzgósággal iparkodnak azonn., hogy az idegen szavak helyett, még nevetséges erőltetéssel is, nemzetieket koholjanak, akár érte azokot az Olvasó, akár nem. Pedig a' tudományos könyvekben, mellyek csak a' tanultt embereknek számára íratnak, az idegen nyelvekből kölcsönözött mesterséges szavak még könnyebben megmaradhatnak, mint a' többiekben, mivel a' tudományokban a' nemzetiségnek helye nincsen, amint a' 33. §ban a' 4. szám alatt, és a' 34. §ban az 1. szám alatt megmutattam; 's mivel e' könyvekben az idegen szavakkal azt nyerjük, hogy velek együtt az idegen idiotizmusokat is megtarthattuk. (34. §. 2. szám.)

3.) Mikor a' Puristák az idegen szavakat a' nemzetiségnek kedvéért üldözik, nyilván elárulják, amint imént láttuk, hogy a' nyelvnek nemzetiségét abban helyeztetik, a' miben helyzetni okosan nem lehet; (17. és 18. §§.) és hogy éppen ott keresik, a' hol helye sinesen (33. §. 4. szám. és 34. §. 1. szám.) Akkor ellenben, mikor az idegen szavakat az értelmességnek okáért irtogatták, világosan mutatták, hogy talán a' nemzetiségnek fenntartásáért való buzgóságtúl, vagy más valamely indulattúl megvakítottván, szinte saját czellyokkal, az értelmességnek megfizközlésével tudni illik, egyenesen ellenkeznek. Azt mondják ők, hogy szinte azért, mivel az értelmesség az emberi nyelvnek mivoltához tartozik, ki kell nyelvünkül az idegen szavakat mind irtani.

tani, mert a' nemzetiek csak sokkal értelmesebbek még is, mint az idegenek. Erre imígy felelek.

a) Ha az idegen szavak helyett olyan nemzetieket teszünk, mellyek már magokban is, vagy legalább a' szokott formálás, vagy öszvetevés által, amazoknak értelmét világosan és tökéletesen kifejezik, akkor egyenlő lévén az értelmességre nézve érdemek, az én ítéletem szerint is, inkább a' nemzetiekhez kell ragaszkodnunk, mint az idegenek mellett megmaradnunk: jóllehet még ezen esetekben is azt merem jövendőlni, hogy bármelly derekasan tesszük is ki nemzeti szavakkal azokat, mellyek már a' köz beszédben régtől fogva járatosak, azt még is soha bizonynyára végbe nem viszlük, hogy az újakat, nem mondom a' Nemzet a' köz beszédben, hanem még magok a' Tudósok is elfogadják, a' régiebb idegeneket pedig elfelejtsék: a' mit töllök, mint szabad emberektől, nem is kívánhatunk. Valamint a' Németek mindedig végbe nem vihették, hogy a' könyvszerzők, annyival inkább a' beszéllgető nemzet, az *Advocat, Theater, Tragödie, Komödie, Kanal* helyett a' nemzeti nevekkal *Sachwalter, Schaubühne, Trauerspiel, Lustspiel, Stollen* vagy *Stüne* éllyenek: úgy még legmértékletesebb Puristáink sem fogják azt soha végbe vinni, hogy a' Nemzetnek, sőt még a' Magyar könyvszerzőknek is nagyobb része az *ügyész, pörész, vagy szószólló, játékszín, szomorú játék, vlg játék, csatorna* helyett a' régi *prókátor, theatrom, tragyédia, komédia, canális* nevek mellett meg ne maradjon. Még akkor is tehát, mikor a' régen szokott idegen szavak helyett olly újakat teszünk, mellyek mindenkép helyesek, 's amazoknak értelmét tökéle-

tesen és világosan kifejezik, stüredelmeseknek kell lennünk azokhoz, kik szüleménnyeket el nem fogadják, 's magunkot egyszerűen azzal vigasztalunk, hogy azonban, még mink új nemzeti szavakat buzgó fáradsággal készítvén, újdonna új fegyverrel szeretünk a' beszédben díszeskedni, addig mások a' régi szokott fegyverrel megelégszenek, mivel forgatását a' gyakorlás nekik könnyebbnek teszi.

b) A' tudományos könyvekre nézve nagy különbséget találok én az olyanok között, mellyek deáktalan és tanulatlan, és azok között, mellyek deákos és tanult embereknek íratnak. Mikor az olyanoknak, kik csupán csak Magyarúl tudnak, Geographiát írunk, azoknak bizonyára, akár e' Görög nevet tartjuk meg könyvünkben, akár *Földtársnak* nevezzük, mindenikét egyaránt meg kell előbb magyaráznunk: mire a' Magyar Olvasók akár a' Görögöt, akár a' Magyarot jól megértvén, fejekbe veszik, és emlékezetekben a' gyakorlás által egyaránt fenn tartják. Még az ilyen könyvekben sem méltó tehát, hogy az afféle mesterséges neveknek fordításával mértékletlenül bajlódjunk, mellyeket tökéletesen, értelmesen, és szokott szavakkal fordítani nem lehet. Illyenek az oskolakönyvek. Az olyanokban viszontag, mellyeket csak azért írunk, hogy vallamely tudós tárgyról tanult és az idegen tudós nyelvekben járatos férjfiakkal értekezünk, a' tudós világban mindenütt szokott idegen mesterséges neveknek fordításával bizonyára mind magunknak, mind Olvasóinknak irgalmatlanul alkalmatlankodunk. Hisz az efféle könyveknek czéllya nem az, hogy a' tudományos tárgyról, mellyek
nem

nem is nemzetiek, hanem egyenesen az emberséghez tartoznak, nemzeti szavakkal beszélni tanítunk vagy tanúllunk, hanem hogy róllok valamely igazságot felfogassunk. A' mennyi fáradságában telik a' Prókátornak, egész processussát nemzeti szavakkal értelmesen elő terjeszteni, annyiban telik minden biztonnal a' Bírónak is, az előadott dolgokat világosan megérteni: pedig amannak czélja nem az, hogy magyarul pörlekedni tanítson, sem ennek, hogy anyanyelvünkön itélni tanúlljon, hanem csak az, hogy a' keresett jusnak igazsága megvilágosodgyon, és annak, a' kié, oda íteltessen. A' Magyarúl írt processusokban és tudományos könyvekben világosan tapasztaljuk naponkint, 's tapasztalni is fogja Nemzetünk mind örökké, a' mit a' 19. §ban Sulzer az idiotizmusoknak érthetetlen vegyüléséről mond, hogy Bíróink és Prókátoraink kénytelenek *magokban* a' processushoz tartozó majdnem minden legkisebb dologról *Deákul* gondolkodni, elmélkedni; okoskodni, tanácskozni, vizsgálódni, 's itélgetni, Magyarúl pedig allegálni, és sententiát hozni. Itt is tehát megmeg a' vizontag való türelemességet ajánlom: mert ha minnk jó néven vesszük azoknak könyveiben az idegen ugyan de megnemzetesített és régen járatos szavakat, mellyekhez hozzá szoktak, ötöllök is méltán megvárhattuk vizontag, hogy a' mi új ugyan de helyesen formáltt és világos értelmű nemzeti szavainkat jó néven vegyék. Eggy szóval, még a' legjobb, és legtökéletesebb új nemzeti szavaknak is hosszabb üdö, talán egész század kell arra, hogy megérjenek, 's az idegenek helyett az egész Nemzetnek dízesebb részénél elterjedgyenek.

c) Ámde

c) Ámde ama' Puristáknak, kik a' régen szokott és megnevezetett idegen szavak helyett régi kiavúltt szavakat, vagy szokatlanul és helytelenül formáltt származékokot, vagy éppen új gyökér szavakat tesznek, világosan kimondom, hogy a' nyelvnek értelmességét, mellyel az efféle véltt nemzetieknek koholására színfogás gyanánt élnek, egyenesen megrontyák, irgalmatlanul megtiporják. A' kiavúltt szavakról ne sajnállya megtekinteni az Olvasó Schellernek mondását, ki még Ciceróról is azt állíttya, hogy a' Római világ kinevette volna, ha más szavakkal élt volna azokonn kívül, mellyek az ő üdejében járatosak voltak; (45. §. 1. szám) ne sajnállya megtekinteni azokat is, a' miket ugyanazon §ban a' 2. szám és b) alatt a' régi Magyar könyvekről, és a' 46. §ban a' kiavúltt szavaknak érthetlenségéről szóllottam. Az új' gyökérszavakról megmutattam a' 27. §ban, hogy azokat szabadon mindenik nemzet csak eredeti fészkeben, mint dajkaszobájában, csak gyermekkorában csinálhatta, és hogy azoknak közönséges megösmertetésére és elterjesztésére nem elegendő, hogy egy vagy két könyvben lappangjanak. Tegyük még ezekhez azt is, hogy magok a' Puristák meg nem tudnak egymással az új szavaknak koholása iránt egyezni. Semmi bizonyos regulát nem állítván fel magok között, sokszor az egy és ugyanazon idegen nevet vagy ígét kiki közüllök máskép fordíttya. A' jövődő üdőknek Írói tehát, hogy annál határozottabb értelmű szavakkal írhasanak, kénytelenek lesznek, a' sok rosszal vegyültt sokféle synonymumot tisztelettel félre tenni, és az idegenekhez viszatérni, mellyek a' társaságos beszédből vagy soha sem, vagy legalább nem egy könnyen szoktak.

tak kiavúlni, mivel a' férjfi korára jutott nyelv még a' régi gyakorlás által megszokott idegen szavaktól sem válhat meg az értelmességnek veszedelme vagy legalább rövidsége nélkül. (25. §.)

d) Ezekbül világosan kitetszik, hogy még most is sokkal jobb és tanácsosabb nyelvünkbe, akár szükségből, akár gazdálkodásból, mikor tudományos, vagy a' Diplomaticához, a' Politicumhoz, 's a' Juridicumhoz tartozó dolgokról írunk, új idegen szavakat kölcsönöznünk, és ilendőképén megnemzetesítenünk, mint kiavúltt nemzetiekkel élünk, vagy egészen újakat koholunk. (26. §.) Így legalább a' régi Magyarokat követtyük, kik, ammint a' 24. §ban c) alatt megmutattam, az egy természetes józan észnek vezérlő ösztönébül a' Nemzetnek culturáját ekképén kimondhatatlanul meggyorsították.

49. §. Lássuk már most röviden a' mértékletlen Purizmusnak veszedelmes következéseit.

1) Ha vallyon a' miatt, hogy a' legközelebb múltt egynehány esztendő alatt a' számkivetett Deák szavak külömbféle képen fordítottak, a' nélkül hogy ez iránt előre tökéletes és köz eggyezes történt volna, nem támadtaké a' Jurisdictionál és Dicasteriumoknál némelly alkalmatlanságok, 's a' dolgoknak azelőtt szokott volt folyamattyában, legalább az üdöre nézve, némelly hátráltatások, és ha üdövel, talán már ötven vagy hatvan esztendő múlva is, nem leszneké ugyanezen okra nézve a' protocollumokban és archivumokban rések, vagy legalább kétségbe vehető értelmek, meghatározni nem merészlem: mert sokkal tekintetlenebb személyem, hogysem az illyenekbe bocsátkozhasson. Annak
mind-

mindazáltal híret hiteles és Fő Méltóságú Nagykötül hallottam, hogy némelly T. N. Vármegyék a Magyar nyelvonn való levelezéstül az országos dolgokban megszűntek, 's a' Deákhöz visszafolyamodtak. Ha ennek is okát az új és külömbféle Magyar szavak' folytonfolyó értelmességének fogyatkozásában kell keresnünk, Puristáinkot Hazánknak szeretetére, a' jusoknak és az ország' dolgainak szentiségére, 's ama' háladatos tiszteletnek, melyet a' jövendősegtül ök magok is várnak, halhatatlan dücsösségére kérem, térjenek vissza az elhagyott közepútra. Találunk mink régi Magyar írásokat, melyek a' könnyen, világosan és értelmesen fordítható Deák szavakkal és kifejezésekkel tömve vannak. Ezeknek írásmódgyátúl, noha nem is veszedelmes, mint az új nemzeti szavakból álló, távozzanak el, ha tetfzik, bizvást: de tartsák meg belöllök legalább az olyan szavakat és 'a' legszükségesebb formalításokhoz tartozó rövid kifejezéseket, melyeket egészen, értelmesen, és határozott praecisioval kifejezni nem lehet. Hifz e' hazafiúi gazdálkodás azoknak, kik eddig külömbféle fontos és nem ötöllök függött környülállások miatt Magyarúl nem tanulhattak, még anyanyelvünknék tanulását is minden bizonnal könnyebbnek és kellemetesebbnek tetfi: mert a' Deák nyelvonn tanúlt Magyar törvényben járatos férjfiú, ha példának okáért, a' processusban valamelly Deák szavakkal mértékletesen vegyült periodust olvas, ezekbül még a' közbevetett Magyar szavaknak értelmét is kevés fáradsággal kitalállya, és így velek lassankint közelebbbrül is megösmerkedik. Nincs ugrás, kéfz veszedelem nélkül, a' természetben. Ha a' most még elkerülhetetlenül szükséges

ges Deák szavakkal megvegyültt Magyar nyelvű az országunk dolgait vinni, és a' tudományokat taníttatni kezdjük, maradékaink lassankint talán ezektől is úgy megmenekedhetnek, hogy fél század múlva nyelvünk a' kívántt tiszta nemzetiségnek ama' garádicsára feljuthat, mellyre a' Német a' múltt fél század alatt feltörekedett. Hogy akár a' Magyar, akár a' Német nyelvből, nem mondom egyg általlyában valamennyi idegen, hanem csak a' Deák szavak is az értelmességnek kész veszedelme nélkül mind kiirtassanak, puszta lehetetlenségnek tartom. A' mértékletlen Puristák, ha e' középútra vissza térni nem akarnának, méltán gyanúsakká tennék magokat, hogy a' tökéletesen fordíthatatlan Deák szavaknak és kifejezéseknek kiirtását csak azért sürgetik, mivel az ország' dolgainak elintézését, és a' tudományoknak tanítását, monopolium gyanánt, azoknak keze alá kívánnyák keríteni, kik Deákúl nem tudnak, sőt tudni sem akarnak.

2.) Mivel tagadhatatlan, hogy a' homályos, és határozatlan értelmű szavak, mellyek közé a' kiavulttak főképen tartoznak, úgy szinte a' szokatiánul formáltt új származékok, és kivált az új gyökerek, minduntalan megakasztyák az Olvasót, és így figyelmetességét a' tárgyrúl az efféle különös jelenésekre fordíttják, a' nélkül hogy ez által még is világosabbak legyenek; következik, hogy az eddig szokott értelmes és megnemzetesített idegen szavaktúl megfosztott nyelvünk, melly azokat ifjúkorában nem ok nélkül gyűjtötte, egyszerre végheletlenül szegényebb 's az eddig ösmeretes ideáknak kifejezésére alkalmatlanabb lesz, mint kifosztása előtt volt, és hogy következendőképen gyermekkorába visszafasztatják, mellyből az új nemzeti de

ér-

értelmetlen szavaknak segedelmével mostani állapotjára két vagy három század előtt fel nem juthat; következik tovább az is, hogy a' most élő Nemzet, sőt még maradéki is, két vagy három századig kénytelenek lesznek a' magasabb kultúrához tartozó tárgyakról idegen nyelveken írni és beszélni, ha egyébaránt azt akarják, hogy egymást tökéletesen és könnyen megértsék. (35. §. 6.) Leheté vallyon a' mostani új Magyarsággal írtt könyveket, kivált a' tudományosokat, egyébkép érteni, ha csak az új szavakat az olvasás közt magunkban ama' nyelvekre vissza nem fordíttyuk, mellyekből Magyarra tökéletlenül fordítottak?

3.) Említettem már a' 21. §ban, hogy a' természetnek czéllya, mikor a' nemzeteket nyelveikkel egygyütt megvegyítette, az volt, hogy a' nemzetekből lassankint egy *Egész* vályyon, melly a' tagoknak viszontag való segedelmével a' humanitásnak mennyei czélljához annál könnyebben felemelkedhessen; a' 23. §nak 1. száma alatt pedig feljegyeztem azt is, hogy e' szándékát a' nemzetekben a' természet a' követésnek tulajdonsága által, mellyet az emberbe öntött, nagyon előmozdíttya. A' Purizmus a' nemzetet, melly már más nemzetekkel megvegyült, nem csak ezektül idegeníti el ismét, hanem még magát is annál több felekezetre oszttya, mennél többféle ágaik vannak magoknak a' Puristáknak is. Mintha nem elegendő idegenség támadna a' nélkül is a' külömbféle szóejtésekéből, mellyek az országnak többféle fészében a' másmás idegen nemzetnek vegyülése vagy szomszédsága miatt uralkodnak. Az Úr Isten yalaha az egy nyelv

vü népet, melly a' Babilóniai tornyot építette, azért büntette meg nyelvének [megzavarása által, mellynek következése magának a' népnek több ágakra való hasonlása volt, mivel szandékai istentelenül gögősek voltak. Kérjük a' Magyarok' Istenét, hogy szíveinket, mikor anyanyelvünköt rendbe szedgyük és építgettyük, minden kevély vagy egyébkép embertelen szándéktúl megoltalmazván, méltóknak tegyen bennünköt arra, hogy valamennyi Magyarok egygy és ugyanazon tiszta Magyar nyelvonn beszéllünk; a' mit én legfelségesebb nemzeti dücsösségnek tartok. Egyébaránt, ha a' természetnek fellyebb említett szándékával ellenkezővén, egymástúl szakadozni szeretünk, végtére a' szomorúsöt veszedelmes hasonlásoknak büntetésénél is egyebet minden bizonnyal nem várhatunk.

4.) A' mértékletlen Purizmus, melly a' Deák szavakat különösebben üldözi, Hazánkban, ammint naponkint tapasztallyuk, magát a' Deák nyelvet is útálatossá és gyűlölségessé teszi, vagy legalább szükségtelennek tenni akarja, olly annyira, hogy most már hasonlíthatatlanúl kevesebb Magyar tanúllyá és beszéli e' régi Római nyelvet, mint csak tíz, tizenöt esztendő előtt is. Rémülök, ha meggondolom, hogy, minekutánna Hazánkban e' nyelv, melly több századig szinte anyanyelvünk gyanánt szolgált, naponkint sínlik, Magyar nyelvünk pedig az idegen szavaknak kiirtása, a' nemzeti származékoknak helytelen formálása, és a' homályos vagy tellyességgel érthetetlen új gyökérszavaknak koholása által naponkint alkalmatlanabbnak tetetik arra, hogy gondolatinköt egymással könnyen, röviden és világosan közölhessük; végre talán egygyik

sem

sem lefűz e' két nyelv közűl elegendű arra, hogy a' polgári társaságot közöttünk fenntarthassa.

5.) Fontollyuk meg végtére még egyszer ama' többször előadott két nagy igazságot, hogy a' szókás nem hozhattya könnyebben a' kiavúltt, és az új szavakat a' *szükséges életre*, mint ellenben még az új idegeneket is a' *kívántt járásba*; mivel ezek vagy a' szomszéd nemzeteknek társalkodásából, vagy az idegen tudós könyvekbűl sokkal ősmertesebbek amazoknál. (46. §. e). Fontollyuk még másodszor azt is, hogy; minekutánna az idegen nyelvekbűl már régen kölcsönözött 's mindeddig járatos szavaknak közönséges értelmességére két vagy három száz éfztendű kellett, a' kiavúltt szavaknak, és az új, kivált helytelen származékoknak és gyökereknek hasonló elterjedésére megmeg másik két vagy három század kívántatik. Fontollyuk meg, mondám, e' két igazságot, 's ne akadályoztassuk Nemzetünknek és Anyanyelvűnknek magosabb culturáját az idegen szavaknak fordításával, mellyek a' mellett, hogy a' humanitásnak terjedését és nevededését értelmességek által meggyorsíttják, sem nemzetűnknek sem nyelvűnknek nemzetiségét legkisebb izecskéjében sem sértik. Az aratásnak üdeje itt van; sárgák a' mezők; a' maggal rakott kalásfok homorodnak; sarlóink jók, élesek, és semmi egyéb bajok, hanem hogy a' szomszéd Tótoktól; vagy Németektűl vásárlottuk. — „ Szűgyen volna a' nemzeti földönni termett nemzeti vetést idegen késsel lemetfzeni! Csináltassunk itthon nemzeti vashűl újakat. “ De még a' kohban elkészűlnek, még nyelekbe szoríttatnak, és megköfzűrűltetnek; ad-

dig a' mag a' kalászokból kihúll, 's részént elrot-
had, részént a' madaraktúl felemésztetik.

50. §. A' nyelvművelésnek szomorú akadályai
közé tartoznak még a' következő ügyekeze-
tek is.

1) A' gyökérfzavaknak önkényes formálásán
kívül (27. §.) kimondhatatlanúl vesztegeti a' nyelv-
nek értelmességét és regularitássát, ha új ragasz-
técokot koholunk, vagy a' szokottakat felcserél-
lyük; vagy a' régi írásokban találkozókat a' mos-
taniak' helyébe tesszük; (15. §. 1. szám. d) — 27.
§. 2. szám. — 28. §.) Még jobban rontjuk nyelv-
vünknek mivolti tulajdonságait, ha a' származé-
kokot szokatlan, homályos értelmű, egészen ki-
halt szóképzőkkel, vagy éppen csak minden érte-
lem nélkül szükölködő végzésekkel formállyuk; (15.
§. 1. szám. c) — 23. §. 2. szám. — 27. §. 2. szám.
— 29. §.) Megölytjük végtére a' nyelvnek még nem-
zeti lelkét is, ha benne az idegen nyelveknek szó-
kötését, avvagy syntaxissát majmazzuk, 's az ide-
gen idiotizmusokat avvagy szójárásokat szórúl szó-
ra fordíttyuk. (15. §. 2. szám. — 18. §. — a'
szójárásokrúl pedig 19. §. — 23. §. 4. szám. 31.
§. — 32. §. — 34. §.)

2.) Még a' synonymumoknál is (32. §.) tete-
mesebb és veszedelmesebb akadályja a' nyelvmű-
velésnek ama' majdnem gyermekes gondoskodás,
melly minden tárgynak, minden ideának, sőt még
az egy és ugyanazon ideában elő kerülni szokott
garádicsoknak, és árnyékozatoknak is másmás nevet,
mindenik cselekedetnek és szzenvedésnek másmás
íjét akar adni:

a) Te-

a) Tekintsünk csak egy keveset valamely Deák, Német, Francia, Anglus vagy Olasz jó Lexiconba, és vizsgáljuk meg, hányféle értelme van e' nyelvekben majdnem mindenik névnek, mindenik ígének. Lásd ennek Deák példáját Magyar Nyelvtudományomnak 26. oldalán. Az emberi nyelv tudni illik annál tökéletesebb, mennél több tárgyat tud egy és ugyanazon névvel, 's mennél többféle foglalatosságot vagy szenvedést egy és ugyanazon ígével értelmesen és világosan kifejezni. Ha mindenik tárgynak, ideának, árnykozatnak, cselekedetnek és szenvedésnek másmás nevet és ígét akarunk adni, még a' 80. ezer betűből álló Chínai alphabétumnál is gyermekesebb, tökéletlenebb és tanúlhatatlanabb lesz nyelvünk.

b) Ide tartoznak ama' számtalan új nevek, mellyekkel a' mostani Nyelvművelők közül némelyek az *atás*, *etés*, *tatás*, *tetés*, szóképzőknek segédelmével a' nyelvet versengve bővítik. Az *at*, *et*, vagy *tat*, *tet* képzőkkel formáltt műveltető ígék olly szükségesek a' Magyar nyelvben, hogy még értelmességéhez tartozó szebbik nemzeti-ségei közé is számláltatnak, mellyhez hasonlót csak a' Zsidó szent nyelvnek *Hiphil* conjugációjában találunk. Ámde az ilyen ígékül csináltt nevek ellenben olly szükségtelenek, hogy a' beszédet még meg is csúfíttyák, mivel a' kellemetlen kelepeléshez nagyon hasonlónak tefzik. Egy érdemes és tudós férjfiú ezt már régen egyszer, mikor illyen Magyarsággal előadott nyilvánvaló beszédet hallott, *kukuriczapaltogtató* dialectusnak nevezte. De kicsoda is olvashassa könyörületos mosolygás nélkül az efféle mondást: a' *Királyi parancsoltatásoknak*

nak elolvastatása után a' hátrahagyatott
 adóknak beszédéséről tanácskoztak? Mikor a'
 tudományokban vagy a' iuridicumokban és politi-
 cumokban a' *praecisio*, a' tökéletesen meghatá-
 rozott értelem e' szóképzőköt megkívánnyá, ak-
 kor az efféle nevek nyelvünköt még meg is rövi-
 dítik, mint mikor a' törvényes dolgokban a' *val-
 lás* és a' *vallatás* között különbséget teszünk.
 De olyankor, mikor az Olvasó a' nélkül is vilá-
 gosan tudgya, hogy a' cselekedet *subalternus
 agens* által vitetik végbe, ezen *agensnek* szoros és
 szinte újjal mutató jelentése nem csak szükségtelen,
 hanem még nevetséges és unalmas is. Akármellyik
 Magyar, a' ki e' mondást hallja: a' *Királyi pa-
 rancsolatoknak elolvasása után a' hátrahagyott
 adóknak beszédéséről tanácskoztak*, világosan
 tudgya, hogy a' Király a' parancsolatokat *adat-
 tya*, a' Vármegye azokat a' Notárius által *olvas-
 tatta*, az adókat pedig a' Perceptorok által *szé-
 deti*. A' művelt Európai nyelvek, valamint a'
 Deák is, a' mi műveltető igéinket kétkét igével
 fejezik ki, mivel ez az emberi nyelvnek értelmes-
 ségéhez megkívántatik: de ha belöllök neveket
 csinálnak, a' szolga ígét, mint erre tellyességgel
 szükségtelent, egészen elhagyják. Így a' Deák
 kénytelen ugyan sokszor illy határozással beszélni:
Sua Majestas mandari curavit, vagy *I. Co-
 mitatus vectigalia colligi fecit*; de azért e' Ki-
 rályi parancsolatokat, és adószedéseket még sem
 nevezi *mandari curationes*, és *colligi factiones*,
 mint némelly Nyelvművelőink *parancsoltatások-
 nak* és *adószedéseknek* nevezik.

3.) A'

3) A' nyelvművelésnek legszomorúabb 's a' humanitás' gyarapodásával leginkább ellenkező akadály a, hogy inkább csak a' tudományos könyveknek írásában és fordításában fáradozunk többnyire, a' Poézist pedig, és a' nem-tudományos könyvekben elkerülhetetlenül szükséges Ékesenszóllást könnyen vesszük, elmulattjuk, sőt nagy részént meg is vettyük, ammint ezt már a' Poézisrúl az Analyticában is Part. 3. Sect. 2. megpanaszoltam. Lásuk ezt bővebben.

a) Valaki csak az emberi nemzetnek történeteiben, 's ezeknek Filozofiájában egy keveset járatos, világos igazságnak tudja azt, hogy valaminth a' rideg ember minden tudomány nélkül jámbor ember, a' legtudósabb pedig jámborság nélkül veszedelmes szörnyet lehet; úgy akármellyik nemzet is a' pufzta tudományok és szép mesterségek által a' szívnek jámborsága nélkül a' humanitásra fel nem juthat, még más népek ellenben a' tudományok nélkül az egy szívnek jámborsága által a' humanitásnak ama' garádicsára verekednek, melly untig eleget arra, hogy nem tündöklő ugyan, de még is eggyarányos és szelíd folyású esendes boldogságokat megeszközöllye. A' humanitásnak csak ragyogóbb bérczeire való törekedés tudni illik az, melly a' szívnek jámborságán kívül a' tudományokat is megkívánnya. Következik tehát, hogy mindenik nemzetnek culturájában szintollyan rendet kell tartani, a' minőt a' gyermeknek nevelésében a' józan eszű szülők, és a' bölcs tanítók tartanak. A' gyermeknek szívét kell minden egyéb előtt az igaz moralitásra vezélni, melly nélkül ötet ama' szentmondás szerint, *scientia inflat*, a' tudományoknak csak

csak ama' parányi zféngéje is, mellyet az oskolákban gyűjtött, olly útálatos, gögre csábíttya, hogy végtére polgártársainak ostora, 's hazájának puffító szörnyete leffz, a' helyett hogy amazoknak apólója és vezérlője; ennek pedig dicséretes ofzlopa lehetett volna: A' másik gyermek azonban, ki a' tanulásban előmenetelt nem tehet, de szívéet a' moralitásnak megnyittya, szinte mint a' tudatlan ugyan, de jámbor szívű földműves, napról napra hüven tellyesíti tehetségének szük körében ama' kötelességeket, mellyek tőlle az *Egésznek* fenntartására megkívántatnak.

b) Alkalmaztassuk már ezeket jelenvaló tárgyunkra. Az Ékesenszóllás, nem csak a' predikáló székekben, hanem a' nem-tudományos könyvekben is, mellyek akár a' köz népnek, akár a' magasabb rendűeknek morális oktatására vagy mulatságos nemesítésére íratni szoktak, úgy szinte a' Poézis, kivált mikor a' Musikával egybe függesztetik, egyenesen és csak egyedül arravalók, hogy az emberi szívet a' felserkentett emberséges érzeményeknek és indulatoknak segedelmével megszeldítség, megnemesítsék, 's a' humanitásnak boldogító garádiccsaira felvezérellyék. A' tudományok' segedelmével soha mink bizonynyára sem a' vélekedéseknek, sem az érzeményeknek amaz egyyességét meg nem eszközölhettyük, melly a' köz boldogságának fenntartására és előmozdítására szükségképen megkívántatik. De gyűllyenek vizsontag egybe több száz tudatlan és tanultt, szegény és gazdag, alacsonyabb és főbb rendű emberek, kiknek szívei csak egyy kis jó nevelés által az érzéketlenségből kiverekédtek, 's hallyanak egyy ékesen szólló, 's

az

az Érzés' tudományában járatos Orátortól oly beszédet, melly benne valamely indulatot felgerjeszzen; ezen indulat mindnyájoknak szívét egyaránt ragadgya minden bizonnal ama' czél felé, mellyet beszédgyének az Orátor választott. Eggy szóval, az ész, akármit csinállyunk vele, még a' culturának legmagosabb bérceére felemelkedett nemzetnek tagjaiban is, örökké külömbféleképen fog gondolkodni: de a' szív ellenben, mihelyt a' vadságnak állapottyából, az érzéketlenségből kilép, minden emberben egyféleképen érez, és így legrövidebb, legbizonyosabb és legbátorságosabb úttya is annak, hogy a' mindnyájokat boldogító humanitásra nem csak a' tudatlanok, hanem még a' külömböző vélekedésű tanult emberek is, egyaránt vezéreltesse, eggyenlő repüléssel inkább hogysen gyorsasággal felédésíttessenek.

c) És ezenn bizonyyára, mikor valamely nemzetet ragyogó egyszersmind és boldogító culturára akarunk segíteni, sokkal előbb is kell iparkodnunk, mint a' tudományoknak terjesztésénn, annyival is inkább, mivel régi tapasztalásokból merített tagadhatatlan igazság az is, hogy akármelleyik emberi nyelv a' tudományos könyvekben bizonyos feszeséget, szárzságot, és több efféle inkább érezhető mint magyarázható tulajdonságokat vesz magára, mellyek azt az Ékesenszóllásra, a' Poézisra, és kivált az emberi nyelvnek legfőbb testi szépségére, a' metrumra, tellyességgel alkalmatlannak teszik. (43. §. 1. szám. c.) A' mostani tudományos Deák nyelvből, bárha egyébaránt tiszta is, senki bizonyára költő beszédet nem faraghat. (43. §. 2. szám.) Nekünk tehát, minekutánna nyelvünknek Gram-

maticáját és Syntaxissát egyfzer pontosan meghatároztuk, azonn kell minden egyéb ügyekezett előtt törekednünk, hogy e' meghatározott törvényü, és így valóban *reguláris* és *tiszta* nyelvet az Ékesenzfóllásnak és Poézisnak szorgalmatosan kidolgozott művei által mindennémü szépségekre, 's végtére még a' költő nyelvnek legmagosabb ékeségére is felemeljük. Fordítsák azután hafznokra a' Magyar nyelvet a' tudományok, ammint akarják, Poétáinkban a' költő, Orátorinkban pedig, és minden egyéb nem-tudományos könyveinkben az ékes, avvagy az érzékenyítő érókkel mindenkép felfegyverkezett nyelv mindenkor fenn marad' azoknak könnyebbségére, kik a' jövendő üdökben a' Nemzetnek zféngéit, az ifúságot, a' humanításra vezérleni, a' magosabb culturára készíteni, 's a' nyelvvel való helyes és foganatos bánásra tanítani akarják.

E l s ő K é r d é s .

Mi a' Dialectus Grammatikai tekintetben? Vagynak-e ezen értelemben a' Magyar Nyelvnek Dialectussai? Ha vagynak, mellyek azok különösen? Miben különböznek egymástól, és mint lehetne általok bővltteni a' Magyar Írói nyelvet?

51. §.

Hogy az eddig előterjesztett talpigazságokat a' kitett kérdésekre adandó feleletek' elejébe tenni elkerülhetetlenül szükséges volt, kiki könnyen átlátta, a' ki majdnem húszt esztendőttől fogva tapasztalta, hogy nyelvünknek művelésében Íróinknak leg-

legnagyobb részénél csak a' rideg 's egymással el-
lenkező szokások és önkényes vélemények ural-
kodnak. Ezeknek valamint az auctoritásoknak ve-
zérleése szerint is, külömbféleképen lehetne e' Kér-
désekre felelni, de a' nélkül, hogy a' feleletek a'
Filozofusnak várakozásit megelégtítsék, vagy nyelv-
vünknek sükeres művelését csak egy lépéssel is
előbbre mozdíthassák. Nem akartam én tehát a'
setétben botorkálni, sem Olvasóimot homályos
útakonn a' czéltúl félre csábítani: hanem e' helyett,
vékony tehetségem szerint, megtisztogattam inkább
előre, 's a' Filozofiának fáklyáival megvilágosítot-
tam az egyenes utat, mellyre több mint harmincz
esztendőbéli nyomozásaim vezérlettek. Már most
annyival bizodalmasabban és rövidebben felelhet-
tek mindenre, mennél bátorságosabban visszamutat-
hatok ama' talpigazságokra, mellyek útunkban mind
mellettünk, mind hátunk megett, mind előttünk fény-
lenek. Az első Kérdés a' Dialectusokot illeti, mel-
lyekről előre következő jegyzéssimmel kedves-
kedek.

1) Minden embernek vannak a' beszédben,
melly az egész világtól szabadon rongáltatik, né-
melly különösségei, mellyeket sokszor még a' kö-
zönségesen bevett szokás ellen is affectál. Az eg-
gyik s helyett sz hangot, a' másik ly helyett j be-
tűt mond, vagy viszontag. Ez az r betűt ki nem
tudgya, némellykor még készakartva is, mondani;
amaz pedig e' hangnak rezkettetésében még az eb-
bel is vetekedik. Némellyik fontosan akar beszél-
leni, 's oda rak accentust, a' hova nem kellene,
mint *vér*, *bémégyek*, a' *ver*, *bemegyek* helyett,
vagy a' szavakhoz egész szótagokat függefzt, hogy
kofs.

hosszabbak legyenek, mint *mostan*, *mostanában*, *addiglan*, *pediglen*, vagy *peniglen*, a' rövidebb *most*, *addig*, *pedig* helyett. Kiterjednek az ilyen különösségek még a' képzőkre és ragasztékokra is, ammint az *ámét*, *szépét*, *papak*, *szózatok*, *tökék*, *szücsök*, *szármozik*, *ágozik*, *tárgyos*, *tagról*, *fellegről*, *szücshez*; *tökhöz*, 's több effélékből világosan látszik, mellyek másoktól imígy ejtetnek: *ámtt*, *széplt*, *papok*, *szózatok*, *tökök*, *szücsök*, *származik*, *ágazik*, *tárgyaz*, *tagról*, *fellegrül*, *szücshez*, *tökhöz*. Sőt némelleyek még a' syntaxis ellen valóságos hibákat is affectálnak, mint *ügyekezétek a' tolvajt megfogni*, vagy *ügyekezétek a' tolvajt megfogni*, mellyeknek előbbike soloecismus, utóbbika pedig barbarismus, a' törvényes Magyar szójárás helyett *ügyekezétek*, *hogy a' tolvajt megfogjátok*. Vagy *kétszáz aranyokonn egy pár paripákot vettem*, e' nemzeti szójárás helyett: *kétszáz aranyonn egy pár paripát vettem*. Az Egriek, nem affectátióból, hanem szókásból, francziásan imígy szóllanak: *jöjjenek az Urak nállunk egy pohár borra*, még mások *a' nállunk* helyett a' *hozzánk* nyelvpótolóval élnek.

2.) Hogy az efféle különösségeknek, vagy még hibáknak is, gyors terjedésére akármelleyik emberi nyelvben a' majomtulajdonságnál egyéb nem kívánatlik, kiki tudgya. De tegyük, hogy az ilyen nyelvbéli hasonlásokat valamelly nagyobb tekintetű férjfiú, valamelly hatalmas ember, vagy nagy vitéz, vagy valamelly híresebb háznak féltt vagy kedvelt atya affectállya: nem igazé, hogy gyermekei, onokái, testvérei, 's a' kik familiájához tartoznak, sőt még barátjai és cliensei is hű-

ven

ven követik, részént mivel nagy tekintete miatt, a' mit cselekszik, és mond, mind helyesnek tartják, részént pedig, mivel még különösségeinek és hibáinak is hízelkedni akarnak. Ifjúkoromban tapasztaltam, hogy egy nagy háznak még legtávolabb való rokonyai is azt affectálták, hogy májat nem ehetnek, mivel őseiknek egyike, a' ki híres ember és így a' familiának különös dísze volt, a' májat útálta. Egy Afzonság hitével bizonyította egyfzer, hogy az s hangot csak azért nem tudja az sz helyett ejteni, mivel ez már familiájának régi tulajdonsága; a' másik pedig bizonyosnak tartotta, hogy főfájásban hal meg, mivel ez benne nemzetséges nyavalya. A' mi a' jó barátokat, clienseket és hízelkedőket illeti, több mint hihető lessz bizonyára, a' mit róllok mondottam, ha eszünkbe juttatjuk, hogy hajdani Romának ama' nagy embere, Cicero, annyira ment a' ragaszkodásban, hogy Plátóval még hibázni is gyönyörűségnek vallotta.

3.) Tegyük tovább, hogy az illy hatalmas férjfiú egész nemzetségével, valamennyi barátival, 's a' neki hódoló néppel együtt, valamelly hegyek közé beveszi magát, hogy ott magányosan uralkodjon, vagy békével éljen; vagy hogy egykét szomszéd tartományon túl, idegen földre költözködik, és így a' nemzetnek törzfökétül és hazájátül elfszakad; a' nyelvbéli különösségek és hibák, mellyeket e' colónia új honnyába magával visz, még a' magányosság által is, annyival inkább pedig az új szomszéd nemzetekkel való társalkodás vagy vegyülés által, csak fél század alatt is annyira, megszaporodnak, hogy az elhagyott törzfök
nem

nemzetnek nyelvét, melly azalatt maga is változást sokot szenved, allig érti, valaminthogy vizsontag az anyanemzet sem érti a' colóniát, melly tőlle elszakadt. Illyformán támadtak világ' elejétől fogva az emberi nyelvekben a' Dialectusok.

52. §. Hogy az imént előterjesztett állítás a' Dialectusoknak eredetéről annál világosabb hihetőségre emelkedgyen, vizsgállyuk meg először a' Historiának segedelmével a' Görög fő dialectusoknak eredetét, azután pedig e' dialectusoknak egymástól való külömbségét.

1) Mindgyárt a' Trójai hadakozás után több colónia költözött át Görög országból kis Ásiába, mellyek között legjelesebbek voltak az Aeoliusok, az Ioniusok, és a' Dóriusok. Az első az Aegéumi tengernek ama' napkeleti partyán telepedtek le, mellynek éjszaki szomszédságában Nagyobb Mysia, napkeleti széleinn Lydia, déli határán pedig Ionia feküdt. *Pomp. Mela* l. 1. c. 18. Ioniát napnyugot felé az Aegéumi tenger, éjszak felé Aeolia, kelet felé Lydia, déli határán pedig Cária környékezte. *Strabo* l. 14. *Aelian. var. hist.* l. 8. c. 5. Dóris, kis Ásiának félszigettye, Cáriával függött öszve, 's az Aegéumi tengerbe nyúlt. Kezdődött pedig Halicarnassusnál, és Caunus nevű révpartos várasnál végződött. *Thucydides* l. 2. Itt feküdt Cnidus' várasa is, hol Vénusnak Praxitelestől faragott híres bálványt tiszteltetett. *Plinius* l. 36. c. 5. Valamint tehát Atticában, mellynek szomszédságátul e' colóniák elváltak, úgy ezekben is szintannyi dialectusok támadtak. Támadt azonkívül egy Boeotiában is, melly Phocis, Loeris és Attica között feküdt, 's a' Corinthusi tengeröböltől fogva egész az Euripus ne-

vü örvényig nyúlt, és erre való nézve τριδαλαπτος, *trimaris*, három tengerű tartománynak nevezte-tett. E' fekvése és népének paraszt otrombasága volt hihetőképén annak az oka, hogy a' szomszéd Atticának szép szőejtésétől eltávozott. Gorombaságokról fenn vannak még most is a' bizonyságok az efféle közmondásokban: ingenium Boeoticum, mores Boeotici, sus Boeoticus. *Pind. Themist. in Orat.*

2.) Ha meggondoljuk, hogy Homerus a' Trójai hadakozásnál majd 300. esztendővel későbbben élt, azt bizonyára könnyen átláthattuk, hogy az első Poéták, és másféle Írók, kik ezen egymástól messze fekvő, 's a' tenger által elválasztott tartományokban születtek, laktak, vagy csak jártak is, a' külömbféle dialectusokat már kéfzen találták. Ezeknek tehát szabadon hasznát is vették, sőt azonkívül hasonló különösségekre magok is szabadon ereszkedtek annyival is inkább, mivel *köz akarattal* felállított és egész Görög Országban és kis Ásiában *közönségesen* bevett regulákat, Grammaticát egy szóval és Syntaxist nem találtak, mellyek a' nyelvet szorosabban meghatározták volna. E' régi Poétáknak végtére, 's a' többi Görög Íróknak könyveiben fennmaradtak e' dialectusok egész a' mi üdönkig, 's a' mai Tudósoknak, kik a' nyelvet tanulni, 's az imént említett könyveket érteni akarják, legfőbb és felette unalmas alkalmatlanságokat okoznak. A' külömbségek e' dialectusokban a' nyelvnek többnyire következő részeit illetik.

a) A' neveknek nevező eseteiben, mint ὁ Ἀ'ς ἰωνίας, az Ioniai szőejtés szerint Αἰωνίας, a' Poéták

táknál *Αινείας*; úgy szinte ἡ βῶλος, a' Poétáknál βωλαξ; és a' személyes névrótolókban ἐγῶ, az Atticaiban ἐγωγς, az Aeoliaiban ἐγῶν, a' Dórisiban ἐγῶνη; azután σὺ, a' Dórisiban τὺ és τύνη; végtére εἶ, az Ioniaiban εἶο és εἶο, az Atticaiban εἶοθεν és εἶθεν; a' Dórisiban εἶ. Az ígéknek első személyeiben, mint ταττω, a' Dórisi szőejtés szerint τετάχω.

b) A' declinatióknak, és kivált a' conjugatióknak inflexióiban, mint τῆ Αινείε, és az Ióniai szőejtésben Αινείω, az Aeoliaiban és Boeotiaiban Αινειωω, a' Dórisiban Αινεία, a' Poétáknál pedig Αινείω. Úgy szinte az ígékben is a' második Aoristusnak plurálisában ἐτάγομεν, ἐταγετε, ἔταγον, a' Dórisi szőejtés szerint ἐταγομες, a' Boeotiai szerint ἐταγοσαν.

c) A' hosszú α betűt az Ioniai η betűre változtatta, de a' rövidet ritkábban, mint ἰσοζία, ἰσορίη; ezt pedig a' Dórisi hosszú α betűre, mint χροῦσης, χροῦσας. A' hol a' Dórisi az η betűt megtartya, ott azt a' Boeótiai ε hangra változtattya, mint ἦρος, εἶρος; a' hol pedig a' Dórisi az η helyett α hangot mond, ott a' Boeótiai amazt megtartya, mint ἀδύ, ἦδύ.

d) A' Poéták a' casusokhoz a' φη vagy φην szótagot szeretik függeszteni, mint ἡ ἑτέρα, ἑτερηφη vagy ἑτερηφην; τῆ ποντα, ποντόφη. Sokakban viszonttag végkurtitással élnek, mint τὸ σκίπα a' törvényes σκίπασμα helyett.

e) Az Ioniai szőejtés, valamint a' Poéták is, az augmentumokat mind elvetik, mint πάττε az ἔταττε helyett; némellykor ellenben az Aoristusokot meghosszabbíttyák, mint λαβεσθαι a' λαβέσθαι helyett. Mászor meg az augmentumot elől elvetik,

az ígét pedig hátul meghosszabbították, mint *τάτρεσκε* az *ἴτατρες* helyett.

f) Az Ioniai Szereti az ígéket szétválasztani, az Atticai öfzvevonni, mint *ποιῶ*, *ποιῶ*; *ἰβόων*, *ἰβόων*; *ἀγγελῆσι*, *ἀγγελῆσι*; a' Dórisi pedig az *e* betűt már *ω*, már *ευ*, már *οι* hangokra változtattya, mint *μῶσα*, *κείσεῦμι*, *τύπτοισα* ezek helyett *μῆσα*, *κείσεῦμι*, *τύπτισα*.

g) Az Atticai Szereti a' hosszabbítást, mint *αἰτίζω* az *αἰτῶ* helyett; az *ς* betűt, mellyet az Ioniai Szeret, elveti, mint *ἀγήλατος* az *ἀγηλαστος* helyett; az *ο* hangzót *ω* betűre változtattya, mint *δότης* helyett *δώτης*; a' két *σσ* helyett *ττ* betűket mond, mint *θάλασσα* helyett *θάλαττα*.

h) A' Dórisi a' ζ helyett *σδ* betűket tesz, mint *συρίζω* helyett *συρίσδω*; a' ζω végzésű ígéknek *σω* végzésű futúrumaiban *ξω* szótagot mond, mint a' *λυγίζω* ígében *λυγίσω* helyett *λυγίξω*; az *ω* helyett *α* hangot Szeret, mint *πρῶτος* helyett *πῶτος*; γ helyett *δ* betűt, mint *γνόφος* helyett *δνόφος*.

i) Az Ioniai és az Aeoliai az aspirációkat nem Szereti, mint *κίτων*, *ἔτος* ezek helyett *χιτών*, *ἔτος*. Az Aeoliai azonkívül Szeret a' szó' elejébe mássalhangzót tenni, mint *βραδινός* a' *ράδινός* helyett; vagy a' szóközepében is, mint *ὄγχος* az *ᾠχος* helyett; Szereti végtére a' mássalhangzót kétferezni, mint *ἄμμος* e' helyett *ᾠμος*.

Nem jobb, nem tanácsosabb, a' Nemzetre néve nem foganatosabb, 's egyáltalában nem emberségesebbé a' Magyar Nyelvművelőknek tellyes erővel azonn iparkodni, hogy *egygetlen egy tudós és csinos nyelvhez* ragaszkodván, 's ennek reguláit a' Filozofiának vezérlése szerint köz tanácskozások

után köz akarattal meghatározván, magok között is, úgymint egy meghasonolhatatlan Nemzetnek tagjai, egy feloszthatatlan Hazának fiai között, az egyességet dajkállyák, gyarapítsák; mintsem hogy, nem mondom kicsinységekből, hanem még világos hibákból is, grammaticai dialectusokat, azaz nyelv-hasonlásokat szüllyenek, mellyek csak haszontalan, sőt veszedelmes felekezeteket, és szívidegenkedéseket gyümölcsözhetnek. De mennyünk tovább!

53. §. A' dialectusoknak mivoltával és böcsével még jobban megösmarkedünk, ha a' Görögök-nél kezdett elmélkedéseket a' Deák, és a' mostani csinosabb Európai nyelvek iránt is folytattyuk. Hogy a' régi Rómaiaknak aranykora előtt, és ennek elején a' Deák nyelvben is támadtak külömbféle ollyas különösségek és hibák, a' minőköt az 51. §ban elő terjesztettem, és hogy voltak nekik már akkor is Poétáik, és egyéb Íróik, kitetszik Enniusnak, Plautusnak, Catonak, Terentiusnak, Lucretiusnak, Acciusnak és Statiusnak munkáiból, mellyek ránk maradtak. Az is világos tovább, hogy számtalan colóniáik az akkor ösmeretes világnak majdnem minden részeire kiterjedtek, és hogy ezeknek nyelvei az idegenekével sok helyenn megvegyültek, sőt egészen meg is egyesültek. Illyen egyesüléseknek nézem én az Olasz, a' Francia, az Anglus, és az Oláh nyelveket. Hogy végtére, még az aranykor alatt is, nem voltak volna imitt amott a' hegyek közt, vagy a' szigetekben ollyforma népek, mint Görög országban a' Boeotusok, magammal el nem hitethetem. Mi oka lehet tehát annak, hogy a' Deák nyelv grammaticabéli dialectusok nélkül maradt? Ha a' Rómaiakat erre nézve a' Görögökkel öszve hasonlítjuk, illy külömbiségeket találunk köztök. 1.)

1.) A' Rómaiak az aranykornak derekára jutván, nem adtak a' régiebb Íróknak Enniustúl fogva Státiusig annyi tekintetet, hogy különösségeiből és hibáikból nyelvregulákat csinállyanak, vagy hogy születések' helyeinek nyelveit a' dialectusnak nevével megtiszteltyék. Így bizonynyára Ennius utánn Calábriai, Plautus utánn Umbriai, Cato utánn Tuscolumi, Terentius utánn Carthágobéli dialectus támadhatott volna. Megelégedtek a' Rómaiak azzal, hogy ezen egynehány Íróban a' nyelvnek valóságos *lelki szépségeit*, akarom mondani, a' fellengő gondolatokat, a' nemes érzeményeket, és az emberséges indulatokat, nagyra böcsülték, és hüven követték, a' nélkül hogy ezek miatt a' nyelvnek *testi hibáit* vagy *különösségeit* szépségeknak nézzék. A' többi Íróknak, kik ezekkel; vagy előttök éltek, csak neveik is allig maradtak fenn; a' régi nyelven írtt törvények pedig, és egyéb frásmaradékok illendő tisztelettel félre tetettek. Nem kellene-e valyon minékünk e' bölc példát hüven követnünk?

2.) Görög országból a' colóniák kis Ásiába a' végből mentek, hogy ott letelepedvén, a' földet művellyék, és hogy magoknak új hazát szerezzenek. És e' colóniáknak Görög országból való kiköltözése utánn csak 300. esztendő múlva kezdettek a' Poéták, és a' többi Írók virágzani. A' Rómaiaknál más renddel mentek a' dolgok. Az 'első ötszáz esztendőben majdnem csak saját léteknak fenntartásárúl, a' belső rendnek felállításárúl, 's a' szomszéd népeknek, szinte mint annyi veszedelmes ellenségeiknek, meghódításárúl kellett szorgálmatoskodniok. A' Tarentumi hadakozás utánn a' 489. esztendőben kezdődtek csak a' Carthágobéliekkel

ama' híres harczok, mellyek az 552. esztendőben megszűntek egy darabig, hogy a' Macedóniai Fülöppel, a' Síriai Antiochussal, azután pedig a' Perseussal való hadakozásoknak helyt adgyanak, de ismét fellobbanván, a' 607. esztendőben csak Carthágo' pusztulásával végződtek. Ámde mivel Ennius az 514. esztendőben született, Plautusnak halála pedig az 569. vagy 571. esztendőben, Catóé a' 604dikben, Terentiusé az 598ban és Lucretiusé a' 703ban történt, világosan látszik, hogy ezen első Íróknak korában colóniák Romából messzebb földekre nem küldettek. A' colóniák későbbben, és nem a' veből költöztek el a' Római környékről, mellyhül hajdan a' Görögök; hanem hogy ott uralkodgyanak, 's a' meghódított népeket járomban tartásák. E' fegyverviselő és félvad emberektől nem lehetett bizonyára azt várni, hogy ott, a' hol letelepedtek, a' Deák nyelvnek, melly azonban Róma' várossában, hová az Orátorok és a' Poéták nem ok nélkül egybe gyűltek volt, szinte virágzani kezdett, tisztogatásában, és rendbeszedésében fáradozzanak, és könyveket írjanak. Még magok is e' colóniáknak előjárói, kik Romában az aranykorú Auctoroknak, Catullusnak, Neposnak, Julius Caesarnek, Sallustiusnak, Cicerónak, Varrónak, Liviusnak, Virgiliusnak, Horatiusnak 's a' t. ékes beszédgyeit hallották, vagy olvasták, a' messze földön fekvő colóniákhoz jutván, nem gondoskodtak többé a' nyelvről, és culturáról, hanem hogy mennél hamarább meggazdagodván, Romába rakott méhekgyanánt visszatérhessenek, 's a' puha luxusnak ölében főbb tisztségeket vadászhassanak, ezekben pedig hatalmaskodhassanak.

5.) Még

3.) Még az aranykornak írói éltek, távúl volt a' Deák nyelvtől Romának környékében a' romlásnak minden veszedelme: mert jóllehet a' colóniákban ezerféleképen bitangoltatott, az idegen nyelvekkel megvegyült, sőt meg is egyesült, ez mindazáltal a' fő várás' tiszta és ékes nyelvének még sem árthatott, mivel a' colóniákban történt változásokot senki valóban a' Római Nagyok, Orátorok, és Poéták közül sem reguláknak, sem követésre méltó szépségeknek nem nézte. Távúl volt a' Deák nyelvtől a' romlásnak veszedelme még az ezüstkorbán is, melly már számosabb Grammaticusokat is szült, kiknek fejedelmét Quintiliánusban tisztellyük. Ez meglévén, lehetetlen volt bizonyára, hogy a' Deák nyelvnek vaskora utánn történt rongálásaiból dialectusok vállyanak: mert ha az arany és ezüst kornak írói a' legrégieb Auctoroknak különösségeit és hibáit Enniustól fogva Statusig dialectusoknak nem szentelték, kicsoda merészlette volna a' vaskor utánn élt íróknak és colóniáknak nyelvbitanglásait dialectusoknak nevezni, 's a' Deák Grammaticába befogadni?

54. §. Mennyünk át a' mostani csinosabb Európai nyelvekre, mellyeknek bölcs és okosan gazdálkodó Művelői a' Rómaiaknak nyomdokában hüven megmaradtak.

1.) Az Olasz nyelvről, azt mondgyák, hogy hatvan egynehány dialectussa van: de Grammaticájában egyet sem látni. Az bizonyos, hogy ezerféleképen rongáltatik, úgy hogy az egyik tartomány a' másikát nem érti. A' Velenceiek, kik x betűvel élnek, mellynek hangja nállok a' mi z betűnkhez hasonlít, a' Bonóniabéliek, kik felfútt pofával mondanak ki mindent, és a'

Ber-

Bergamobéliek, kik a' hangokat irgalmatlanúl vegyítik, úgy beszéllenek, hogy a' jó Olasz őket még nehezebben érti, mint a' mi Metzenzöfi lakosinkot a' többi Németek. Még Florentiában is a' nép a' *k* hang helyett, melly az Olaszban *c* betűvel jelentetik, *h* aspirációt mond, mint *havallo* a' helyes *cavallo* helyett. Ámde az efféle különösségeknek és nyelvhibáknak nem tulajdonítottak az Olaszok, még egynehány régiebb Íróknak kedvéért is, annyi tekintet, hogy azokat a' Grammaticában a' *dialectusok*' nevével megfiztellyék. A' nyelvtisztító Társaság *della Crusca* sok szót befogadott ugyan Lexiconnyába Olasz országnak külömbféle romlott nyelvű részeibül; mire nézve *Crusca* nevét is a' *korpátúl* kölcsönözte: de valóban nem azért, hogy e' szavakkal az Írók az Ékeseszlósnak és a' Poézisnak műveiben éllyenek, hanem hogy azokat az Olaszok a' köz beszédben és a' köz írásokban megértsék. Mióta az Olasz Grammatica kidolgoztatott, csak az olyan auctoroknak és várasoknak tulajdoníttatik a' tiszta és ékes nyelv, kik a' Grammatica szerint írának és beszéllenek. *Lingua Toscana in bocca Romana*; a' Florentiai nyelv tudni illik, ha olly tisztán ejtetik, mint Romában, hol a' *c* hang helyett *h* aspirációval nem élnek, legékesebbnek tartatik. Ő Herczegségének Felsőges Nádorispányunknak egy Házi Tisztje, ki Florentiában az Udvarnál majd tíz esztendőt töltött, Olasz országnak nagyobb részét ugyanazon Toscánai Udvarral megjárta, 's a' Francia nyelvonn kívül az Olaszot úgy beszéli a' Grammatica szerint, mint a' született Florentiai Tudós, ezt bizonyította nekem, hogy Róma és Florentia

kö.

között Sienában Olaszúl még a' köz nép is tökéletesen a' Grammatica szerint beszéll, és hogy ennek okáért a' Sienai lakosok legtisztább Olaszoknak tartatnak.

2.) A' mi az Olasz Poétákat illeti, megvallom, hogy ezek magoknak a' homályosabb üdökben különös egy nyelvet alkottak, melly a' reguláris nyelvtől messze távozik. Az Olasz nyelv a' Görög és Deák metrumra alkalmatlan lévén, (43. §. 1. szám, d.) az akkori üdökben pedig a' Poézisnak felséges czéllját, és valóságos szépségeit, az Aestheticának és a' jó ízlésnek fogyatkozása miatt, a' tudós világ nem ösmervén; még az egyébaránt legjobb Olasz Poéták is olly kicsinységekhez és játékokhoz folyamodtak, mellyeknek külső formái és hangeggyeztetései a' versszerzést felette nehéznek tették. Illyenek voltak kiváltkép a' Sonnéta, Madrigálok, Rondók, és több effélék. Lásd Analyticae Part. 3. pag. 860. et seqq. A' Sonnéta, Gravinga után Bodmer Procrusta' nyoszolyájához hasonlítta. Az efféle csemegéknek kedvéért tehát, mellyek után az akkori üdöknek lelke szinte esdeklett, még a' leghíresebb Lyricus Poéták is, mint Petrarcha, kénytelenek voltak az Olasz nyelvben a' szavakat, kifejezéseket, és mondásokat már megkurtítani, már meghosszabbítani, már helyeikből oda tenni, a' hol a' regula szerint állaniok nem kellene. Így támadt az Olaszoknál egy különös költő nyelv, mellyet még az Olasz sem ért, ha csak különösen nem tanulja. Ámde a' Poézisnak czéllja abból állván, hogy az emberi szívet érzékenyítse és nemesítse, kicsoda nem látta, hogy akármellyik nyelv, úgy mint a' Poézisnak eszköze, mihelyt értelmesség
nél-

nélkül szükölködik, e' nemes czélnak előmozdítására tellyességgel alkalmatlan, és hogy általlyában nem egyébre való, hanem hogy egynéhány tudós embernek játékeszköz gyanánt szolgállyon. A' rend, a' regularitás, melly nélkül az emberi nyelv értelmes nem lehet, mindennémű szépségeinek egyetlen egy kútfeje. (40. 42. 43. §§.)

3.) A' Francia és Anglus nyelvüvelő Társaságok is, meghagyván a' régi könyveknek böcsét, minden egyéb előtt azonn voltak, hogy a' Grammaticát és a' Syntaxiszt meghatározzák, a' nélkül hogy Nyelvtudományaikba a' régi könyveknek nyelvkülönöségeit és hibáit regulák gyanánt, vagy a' Valliabélieknek, Vasconoknak és több efféle felekezeteknek szóejtéseit dialectusok gyanánt befogadták volna. Ezeknél is tehát az olyan Írókban és Városokban tartatik a' nyelv legtitfábbnak, legszébbnek, kik a' Grammatica szerint írnak, és beszéllenek. A' Lyon nyelv, ammint mondgyák, a' regularitásra és a' többi szépségekre nézve még a' Párisit is felmúllyá.

4.) Ez történt a' Németeknél is, kiknek számtalan nyelvkülömbiségei a' sokféle dialectusnak felállítására annál nagyobb és sükeresebb just kívánhattak volna, mivel szinte azonkép, mint a' Görögöknél, különös országlások alatt, és így különös hazákban születtek, és nevedektek. A' Szászok tudni illik e' nyelvnek reguláit és szépségeit a' Grammaticában és Syntaxisban, a' nélkül hogy a' Dialectusoknak helyt adtak volna, olly szerencsésen meghatározták, hogy a' többi Németek, a' helyett hogy különöségeiknek és nyelvhibáiknak elmellőzése miatt irigykedtek volna, a' Szász nyelvet végtére, müveltt nyelv gyanánt, közönségesen befogadták.

Már

Már az 1742. éftendőben *Frisch* e' Szász nyelvet tisztább és a' Dialectusokkal meg nem vegyültt Német nyelvnek nevezi Lexiconnyában, *lingua Germanica purior, sine mixtura Dialectorum*. Hogy a' mai Berlii Tudósok közül némelyek e' valóban műveltt és reguláris, sőt több olly Poétáktúl és ékesen író Könyvszerzőktúl, kik a' classicus nevet minden bizonnyal megérdemlik, az érzékenyítő erőkbül álló valóságos szépségek által majdnem a' leglehetségesebb tökéletességre szerencsésen felemelt nyelvvel meg nem elégszenek, hanem ammint egy praenumerátiót kérő Berlii Tudósításban olvastam, egy részrül a' többi dialectusokkal megvegyíteni, és még accentusokkal 's új betűkkel is terhelni, más részrül pedig az *Urwortthum, urbegrifflich, Grundlautthum, Urtling, merksam aufmerksam* helyett, *allfolgebildlich, Ursellen, Urtautheit, Wortling, Sammling, urlinggemäss*, és több efféle új és értelmetlen szavak által metafizicabéli elmefuttatásaikhoz alkalmaztatni, 's a' helyett, hogy a' kész és mindenkép csinos nyelvvel hasznos könyvekben az igazán boldogító culturának és humanitásnak fenntartására és terjesztésére élnének, inkább a' szavaknak eredetét és nevedését, melly a' vízenn úszó hajónak úttjához hasonlít, nagy tudományos látfszattal feszegetni akarják; azt valóban nem egyébnek tulajdoníthattjuk, hanem csak a' mostani üdőkben olly annyira elterjedtt rafinírozás' lelkének, melly a' repülő balmokbül, a' fabrikáknak és mezei munkáknak machináibül, a' lovatlan kecsikbül, a' hasbeszédébül, és ezer effélékbül, még a' nyelvművelésre és tudományokra is átfzivárog: mert hogy ezen ügyekezetek a' Szászokkal és a' többi Németekkel

kel való irigykedésbül, vagy ama' hiú dücsösségnek üdötlen vadálzásábúl, hogy ök a' nyelvet a' természetül kif zabott tökéletességnek bércezinél a' képzésnek talpfeneketlen tartományiba még fellyebb emelik, vagy ama' fennheázó és valóban nagy fát mozgató szándékbül eredgyenek, hogy a' Német nyelvenn, és ezzel együtt az egész Nemzetenn, és ennek többféle vallásainn, sőt az egész Keresztény Religiónn fő hatalommal uralkodgyanak; lehetetlen bizonynyára, hogy magammal még csak álmomban is elhitessem. Meg kell azonban vallanom, hogy még a' Berlíni bölcs Férjfiak között is vannak többen, kik a' Német nyelvnek efféle rafinirozására fejeket rázzák, ammint már magábúl az említett Tudósításbül is elég világosan látszik. A' Magyarok' Istene oltalmazzon meg minket az illyen Nyelvmüvelőknek majmozasátúl, melly nállunk annál veszedelmesebb volna, mivel nyelvünknek regularitássai, és érzékenyítő szépségei, Grammaticája egy szóval, Syntáxissa és Aestheticája, nincsenek még olly irigykedéstül mentt közönséges lélekkel elfogadva, a' minövel a' többi Németekkel együtt még a' régiebb Berlíniek is a' Szálf nyelvet megtisztelték.

55. §. Alkalmaztassuk már most az eddig előterjesztett igazságokat anyanyelvünkre.

1) Hogy minállunk nyelvbéli különösségek és hibák a' Nemzetnek eredetétül fogva egész a' mai napig mindenkor voltak, vannak, és lesznek is szintgy, mint a' világnak akármellyik emberi nyelvében, azt senki sem tagadhattya. Annak pedig, hogy ezekbül olly dialectusok nem támadtak, mint a' Görögöknél, vagy még olly nyelvegyülések is,
mint

mint a' régi Római colóniáknál, legvilágosabb okát abban találjuk, hogy nevezetesebb részei Nemzetünknek nem szakadtak el tőlünk olly messze, mint a' Görögöknél és Rómaiaknál; vagy ha szakadtak is, anyanyelveket meg nem óhatták írások és könyvek által úgy az idegen nyelvekkel való egyesüléstül, hogy a' törzsfők nemzetnek nyelvéhez hasonlóbb maradgyon, mint az idegenekhez.

2) A' Magyar Nemzetnek kebelében mindazáltal találunk még is egy felekezetet, 'melly a' hegyek között lakván, olly különös szőejtéshez szokott, hogy a' figyelmetességet megérdemli. A' Palóczokot értem, kik részént a' régi különösségeknél és hibáknál megmaradván, részént akarattyok és szándékok nélkül újakat természetvén, úgy beszéllenek Magyarúl, hogy őket a' többi Magyarok csak nagynehezen értik. Emlékezzünk meg egy keveset Herder' szavairól, (20. §.) hogy az emberi nyelvekben a' szavaknak amaz ejtése, melly gyermekkorokban, szinte mint dajkaszóbjokban, az egész esöcsömös és csak kevés tagokból álló nemzetenél szokásban lehetett, üdövel a' korosabb nemzetnek ajaki között nagyon megváltozott, és hogy mink a' 28. §nak a) és b) okaira nézve, a' régi írásokban találkozó szavakkal, és ezeknek ragasztékival vagy képzőivel, mint *zumtuchel*, *vogmuc*, *pur* 's a' t. most már az érthetetlenségnek és méltó gúnyolásnak veszedelme nélkül nem élhetünk. Azoknak tehát, kik a' Palóczok' nyelvében még a' régi halotti beszédből is találnák egyikét szócskát, a' minő az *izsa*, és e' miatt méltónak tartanak arra, hogy dialectusnak tekintsük, csak azt felelem, hogy a' *régiség* a' nyelvtisztításnak, nyelvszépítésnek, *egy szó.*

szóval a' nyelvművelésnek előmozdítására olly alkalmatlan forrás, hogy azt még kimondhatatlanul akadályoztattya is, ammint a' 45. §ban megmutattam.

3.) Nem csak a' Palóczok tehát, hanem akár-melly egyéb felekezetek is, az által, hogy amaz egynehány nyelvkülönösségeket, vagy éppen nyelv-sérelmeket, mellyekkel élnek, a' régi írásokból és könyvekből szedegették, semmikép sem juthatnak annyi tekintetre, hogy nyelvhasolásaik, nem mondom, mint különös dialectusok, hanem még mint kivételek is, az analogyának szent törvényét meggyengíthessék. A' Palócz szőejtésenn, és a' régi könyveknek nyelvhabzásainn kívül, a' többi nyelvkülönösségeket és az analogyától való tétovázásokat akár a' monstani könyvekben, akár a' köz beszédben, mellyeknek nagy részét eddig a' dialectusoknak nevével tisztelgettük, nem nézhettyük bizsonnyára másnak, hanem csak rideg szokásoknak, mellyek az idegen népeknek szomszédtságából vagy vegyüléséből támadtak, vagy önkényes nyelvszakadásoknak, és nyelvpúpoknak, mellyekkel magokat némelly újabb Írók, meg nem tudván egyébkép a' figyelmetességet érdemleni, olly fontosaknak akarják tenni, mintha a' nyelvnek egész üdvözsege csak őtőlök függne. Mind ezeket tehát Grammaticabéli dialectusoknak tenni, és ollyanoknak tartani, mint hajdan a' Görögöknél az 52. §ban megírtt szőejtések voltak, a' következő okokra nézve tellyességgel nem méltó.

a) Sok e' különösségek közül szemlátomást olly idegen, hogy inkább gúnyt okoznak, hogysen a' jó Magyarot követésre ingerlenék. Illyenek a' *klázli*,

li, *roftprádlí, lóding, klastér, tepsi, mántli*, 's több efféle, mellyek helyett a' többi Magyarok nemzeti nevekkel élnek. A' többi különösségek pedig majdnem mind olyanok, hogy a' szőejtést csak szembetűnőnek és szokatlannak, nem pedig egészen érthetetlennek tefzik, mint a' *talállá, házo, papak, házok, per, pérely* 's a' t. mellyeket mások így ejtenek: *talállya, háza, papok, házak, pör, pöröly*. Ugyan méltó volna a' Grammaticába az efféle különbségeket őszveszedni, szereztek a' Hazát, a' Nemzetet felosztani, 's belőlők végtére grammaticabéli dialectusokat felállítani, annyival is inkább, mivel mindenik eleven emberi nyelvnek sorsa azt hozza magával, hogy efféle különösségei habok gyanánt lassankint elenyésznek, hogy megmeg újaknak helyt adgyanak. A' kimüveltt, tudós és csinos nyelvnek a' Grammaticában és az utánna kiadandó Lexiconban állandóságot kell adni, ammint az idegen Nyelvművelők a' Görög, Római, és most virágzó Európai nyelveknek adtak.

b) Ha volnának is, akár illy különös szőejtésekkel, akár valóságos dialectusokban írtt régi és mostani classicus könyveink, még sem kellene Grammaticánkban a' Görögököt követnünk, hanem inkább a' Rómaiakat, kik Enniustúl fogva Statiusig a' régi Auctoroknak megadták ugyan az illendő tífzteletet, de nyelvkülönösségeiket és hibáikat reguláknak nem szentelték, sőt még kivételeknek sem tették. A' Rómaiak utánn indúltak a' most virágzó Európai nemzetek is: mert sokkal könnyebb a' régi classicus könyvekben a' különösségeket kijegyzeni, és ha szükséges, megma-
gya-

gyarázni, a' hibákat pedig megjobbítani, vagy a' licentiának tisztességes nevével elpalástolni, mintsem azoknak, úgymint tenger sok és egymással küzködő nyelvhasonlásoknak törvényes elfogadása után, a' nyelvnek regularitássát, értelmességét, és érzékenyítő szépségeit megfeszközteni, és fenn tartani.

c) Az egyességnél akármely nemzetben nincs nagyobb kincs, nagyobb erő, nagyobb boldogság. Nekünk tehát még a' nyelvben is nem azonn kell törekednünk, hogy felekezetekre vályjunk, vagy hogy azokban megerősödjünk, hanem inkább azonn, hogy a' melly tökéletesen gyarló emberek-től kitelik, megeggyesüllyünk. Erre nekünk az akkori Németek, mikor a' Szász nyelvet művelt gyanánt közönségesen bevették, halhatatlan dücsösségü példát adtak.

56. §. Mikor én az eddig előterjesztett okokra nézve az első Kérdésnek ama' részére: *ha vannak a' Magyar Nyelvnek Grammaticai tekintetben dialectussai?* azt felelem, hogy nincsenek, és hogy a' nyelvkülönösségekből és hibákból, mellyek az országnak külömbféle részeiben elhatalmasodtak, grammaticabéli dialectusokat alkotni annyi volna, mint a' nyelvnek regularitássát megrontani, értelmességét megvesztegetni, szépségeit megtarkítani, és megerőtleníteni, a' nemzetnek egyességét pedig, legalább a' nyelvre nézve, örökre lehetetlennek tenni: koránt sem akarom a' Kérdésnek második részére való feletet elkerülni, melly illy szavakkal tetetik: *ha vagynak, (dialectusok) mellyek azok különösen? Miben különböznek egymástól, és mint lehetne általok bővíteni a' Magyar*

gyar *Írói nyelvet?* Ezek iránt, a' következő jegyzéseket teszem.

1) Eddig Nyelvművelőink a' Tiszamelléki, Erdélyi és Dunamelléki dialectusokat emlegették: de én már, mikor majd alább a' kérdésben kívántt nyelvbéli különbségeket elő adandom, részént a' fellyebb előterjesztett okokra nézve, részént azért is, mivel némelly különösségek és nyelvhibák, közönségesebbek, hogysem egy tartományra lehessen azokat határozni, vagy vizfzontag még egy és ugyanazon megyében is nagyon habzó; de kiváltkép azért, hogy a' *nevzet* szerint való meghatározások ne talán sérelmeknek vetessenek, inkább csak általlyában a' *felekezeteknek* mértékletes nevével fogok élni, hozzájuk függesztvén ama' különbségeket is, mellyek az újabb könyvekben uralkodnak.

2.) Valamint eddig minden munkáimban, mellyeket nyelvünkrül közre bocsátottam, úgy most is nyilván vallom, hogy mindenik nyelvfelekezetben nem csak különösségeket és hibákat, hanem ellenben olly kincseket is lehet találni, mellyek a' nyelvnek sükeres művelésében nagy szolgálatot tehetnek. Ebbül tehát önnkint következik, hogy mikor én valamelly nyelvfelekezetnek, vagy akár régi akár mostani jó könyvnek különösségeirül és nyelvhibáirül szóllok, soha sem felejtkezek meg ama' tiszteletrül, mellyel Hazánkknak akármellyik részéhez, vagy a' Könyvszerzőhöz, sőt még munkájához is viseltetni, mint emberséges ember, és békesség szerető Hazafi tartozok. De kérem is az Olvasót, hogy szavaimban, ha mindgyárt némellykor buzgóbbak is, se a' megyebéli szójejtésekre

sekre nézve gúnyolásokat, se a' személyekre nézve sérelmeket, se a' könyvekre nézve alacsonyításokat ne keressen.

3.) Hogy a' Magyar nyelvről közre bocsátott munkáimot részrehajlóknak mutassák, gyanúsaknak tegyék, és így azok előtt, kik nem olvasták, a' nyelvművelésnek előmozdítására alkalmatlanoknak hirdessék; azt fogták némellyek reám, hogy valamint hajdan a' Németek a' Szász dialectust fogadták be művelt nyelv gyanánt köz akarattal, úgy én a' Tifzamellékit akarom legtisztább Magyar nyelv gyanánt felállítani, mellyet egykét valóban kicsiny szívű, és írásimban járatlan Könyvszerző csúfságból *Szolnoki dialectusnak* nevez. Kivonom én tehát könyveimből röviden azokat, a' mik ide tartoznak, 's világosan megmutatom, hogy valahányszor a' többféle felekezetből, az analogiának, etymológiának, euphoniának, és így a' Filozofiának vezérlése szerint az egyiket regulának választottam, mind annyiszor még e' választással is megtiszteltem az ellenkező felekezeteket. Bármelly paradoxumnak tessen ez első tekintettel, egészen felvilágosodik majd alább azzal együtt, hogy Grammatikámnak, és Syntaxisomnak kidolgozásában nem a' Tifzamelléki, nem a' Szolnoki dialectus volt kalauzum, hanem a' józan észnek leánya a' Filozofia, és ennek ide kiváltképp tartozó ága, a' Filologia, mellyeknek világító fáklyáitól Gúnyolóim leginkább irtóznak.

4.) Ezek szerint tehát, ha a' különbözőféle nyelvfelekezetekből nyelvünknek szoros értelemben vett bővítést, ammint a' Kérdés kívánni látszik, egynehány Megyebéli nevekenn, és egy Erdélyi ígeragszfékonn kívül, nem ígérhetek is: azt mindazáltal

tal merem állítani, hogy azt, a' ki e' nyelvkülömb-
ségekben az egyformaságnak, a' szónyomozásnak;
és a' hangrendnek, magának a' nyelvnek épületé-
bül és járásából vontt törvényei szerint sükeres
választást tud tenni, magok a' nyelvfelekezetek olly
igazságokra vezérlik, mellyek a' nyelvművelésnek
úttyát tökéllétesen megvilágosíttyák; munkálkodá-
sait pedig kimondhatatlanul megkönnyebbtik. Lép-
jünk közelebb e' célunkhoz!

57. §, Nyelvkülömbiségeket találunk a' betük-
ben, a' ragasztékokban, a' képzőkben, a' szavak-
ban, és a' szókötésben.

1.) Lássuk előbb a' betükben való külömbiségeket.

a) Az egyik felekezet az *ö* és *ü* betűket nem
szereti, részént mivel a' Deákban nincsenek, ré-
szént mivel a' Német írja ugyan, de a' kimondás-
ban *e* és *i* hangokkal ejti, részént végtére, mivel
némellyek, nem tudom, mi okra nézve, elhitették
magokkal, hogy az *ö* és *ü* otromba hangok. A'
másik felekezet ellenben az *ö* hangot úgy szereti,
hogy azt még a' középső *ë* helyett is mondgya,
mellyre mások accentust raknak. Így támad a' *szög*;
kezék, *ügye?* *bémegyék* helyett a' *szeg*, *kezök*,
ügyé? *bémegyék*. Van azonnkivül olly felekezet is,
melly az *ü* helyett a' kellemetlen *i* hangot megve-
ti, és inkább így beszéll: *üdü*; *üdvözttö*, *üröm*;
mint imígy *idö*, *idvezttö*, *irém*. A' talpraesett,
sükeres, és pártatlan Nyelvművelö egyiket sem
neveti ki, egyiket sem veti meg e' felekezetek kö-
zül, hanem csak azt nyomozza ki, ha e' felekeze-
tek nem menneké tovább különösségeikben, mint-
sem kellene, 's mivel az *ö* és *ü* hangokat csak fel-
talállya még is még ama' felekezetnél is, melly

azokat üldözi, mint e' szavakban *öl, ül, önt, és* 's a' t. tellyes ügyekezettel azonn van, hogy a' Filozofiának, és így az analogiának, etymologiának, és euphoniának segedelmével bizonyos korlátokat vonnyon, mellyek a' mellett hogy e' felekezeteket legalább annyibúl, hogy az ellenkezésekben még messzebb né mennyenek, meggyesítik, megbékéltetik, egyfzersmind a' *müveltt, tudós,* vagy ammint mondani szokták *tró* nyelvben is regulák gyanánt szolgállyanak. Lássuk, mikép viheti ezt végbe legbátorságosabban.

b) Ha gondolattyával egy egész Magyar periodusbúl mind kiveti az *ö* és *ü* hangokat, álmélkodva tapasztallya, hogy a' szöjítés tökéletesen hasonló lessz a' Czigányéhoz, mikor Magyarúl beszéll: „Vulkánus^o legényei a' *mihelyben* kikeresvén a' *ruhafszegbil* a' *szegekenn figgé imegeket,* és *tizet* gyújtván, a' murkához kezdettek. *Fistelgett* már a' *mihely'* kirtéje, *erésen* verték az *ilén pérelyekkel* a' vasat, mikor a' *feldmivesek ekreikkel* a' *mezékre* indúltak. Lehetetlen tehát, hogy az *ö* és *ü* hangokat nem csak nem *otrombáknak,* hanem még szépségeknek is ne tartsa, mellyek nélkül a' Magyar nyelv el sem lehet. Hogy errül magát még jobban meggyözze, a' Musikähoz, úgymint a' hangoknak legigazabb bírójához folyamodik. Átvisgallya tehát a' Magyar hangzó betűköt, 's minekutánna világósan láttya, — a' mit én magam is csak ezeket írván vettem észre, — hogy noha az *ö* és *ü* betűk az *o* és *u* betűkbül a' két pont által eredtek, amazoknak hangja még is koránt sem származhat ezekébül, úgy helyezteti azokat, hogy az alacsony hangok utánn a' magosabbak garádicsonkint természetes renddel következzenek, úgymint

ü.

ű. u. ő. o. a. á. ű. ü. ő. ö. e. ë. é. i. í.

Mivel tovább e' hangok egymástúl félfél tónussal, vagy legalább eggy negyed résszel különböznek, könnyen észre veszi azt is, hogy a' rend, mellyben itt fekszenek, ama' hangvezetőhöz hasonlít, melly a' Musikában a' *scala chromatica* nevet viseli. Tudván tehát, hogy a' chromaticus hangok a' Musikának különös szépségei közé tartoznak, semmit sem Kétkedik többé, hogy az emberi nyelvben is az ő és ü hangok nem csak nem otrombák, hanem még valóságos szépségek is. Eszre veszi azután ezen alkalmatossággal azt is, hogy a' hang, mennél alacsonyabb, avvagy mélyebb, annál szebb is, mivel annál több accordokat foglal magában, és hogy a' legvékonyabbak, avvagy legmagosabbak ellenben legkellemetlenebbek is, mivel rövid lengésekből avvagy oscillációkból állanak. Musicabéli okokból tehát helyben hagyja a' Magyar hangrendnek ama reguláját is, melly a' hangzó betűket négy felekezetre osztja, úgymint az ű, u, ó, o, a, á mélyekre; az ű, ü, ő, ö középsőkre, az e, ë magosakra, és az é, í, í élesekre.

c) Ezekről meggyőződván, tökéletes jussa van arra, hogy a' gyökérszavakban inkább azokkal tartson, kik az ő és ü hangokat a' kellemetlenebb e és i betűknél jobban szeretik; a' ragasztékokban és a' szóképzőkben pedig a' Magyar hangrendnek avvagy euphoniának ama' fő regulájához szíttson, hogy mihelyt ezek három ágúak, mint a' jelentő módban a' jelenvaló üdönek első rideg személlye ezekben: *vágok, lelők, ütök*, a' mély hangzó után, mint *vág, a* tetessen, a' magos és élés hangzó után, mint *lel*, középső ë, a' középső hangzó után *pe-*dig, mint *üt*, nem e, ë, vagy é, hanem ö.

d.) A' ki a' Magyar szónyomozást avvagy etymológiát Analyticámnak I. Részében a' 27. oldaltól fogva a' 130ig, azután a' 263tól fogva a' 324ig, és a' 461től fogva mind végig, vagy legalább azoknak rövidebb sommáját Magyarúl írtt Nyelvtudományomban a' 64től fogva a' 102ig; azután a' 200től fogva a' 228ig és a' 309től fogva a' 316ig minden előítélet és részrehajlás nélkül elolvasni és megfontolni nem átallya, látni fogja azt is, hogy az imént előadott o, ë, ö három águ ragasztékból vagy szóképzőből sokszor öt águ válik, olly határozott renddel, hogy némelly szavak, mellyek a' fő törvény alól bizonyos okokra nézve kivetetnek, az o helyett a, az ë vagy ö helyett pedig zártt e hangot kívánnyanak, mint *házak, népek, szüzek* a' *házok, népök, és szüök* helyett. Megláttyuk majd alább, mikép lehet az efféle szavakat nyelvünkben egyenkint meghatározni. Itt elég legyen azt feljegyezni, hogy a' Nyelvművelő, a' ki ezeket tudgya, semmikép sem ízíthat ama' felekezetekhez, mellyek a' Magyar ragasztékokban és szóképzőkben a' középső ë helyett zártt hangút, mint *embërek* helyett *embënek*, a' mit a' cadentiás versekben sokszor észre lehet venni, vagy éppen ö hangot, mint *kezök* helyett *kezök*, vagy az a helyett o hangzót, mint *városok* helyett *városok*, vagy vízontag o helyett a hangzót wondanak, mint *papok* helyett *papak*.

e) Láttuk az Olasz nyelvről a' 43. §. 1. szám. d) alatt, hogy szinte a' sok diphthongus miatt alkalmatlan a' Görög és a' Deák metrumra, és hogy ezen alkalmatlanságot még az is gyarapíttya, hogy a' két vagy három öfzve nem tartozó hangzókat az énekben egyetlen egy szótagba tetfzése szerint

öfz-

öfzvevonhattya. Mikor tehát a' legújabb Nyelvművelők közül némellyek a' Magyar nyelvben két vagy három egymás mellett álló olly hangzóbúl diphthongust, és így egyetlen egy szóttagot akarnak álmodni, mellyeknek mindegyike különös mellékértelmet foglal magában, 's mellyek közül az egyiket az egész Nemzet az értelemnek minden rövidsége nélkül a' középcurtítás által el is szokta hagyni: a' sükeres Nyelvművelő az efféle újítást minden bizonnyal el nem fogadhattya. E' szavakban *mieink, tieitek, övéik, a' mink, tik, ök* betűk személyes névpótolókat jelentenek, jóllehet úgy vannak felosztva, hogy első betűik *mi, ti, ő* a' szóznak elejénn, a' többiek a' végénn állyanak; a' közepett álló *é*, melly a' két első szóban megrövidítettik, a' birtokot, az utánna álló *i* pedig a' birtoknak többségét mutattya, mellyeket tehát egyetlen egy diphthongusnak nézni tellyességgel nem lehet. Az effélékben *országaim, országaid, országai, országaink, országaitok, országai* az *a* a' harmadik személyt *országa* jelenti, mellybül a' többiek formáltatnak, az *i* pedig a' birtoknak többségét; és e' két hangzó közül az előbenit az egész Nemzet el is szokta tetfzése szerint hagyogatni: *országim, országid, országi, országink, országítok* az egy többes harmadik személyt *országai* kivéven, melly rövidítést még a' metrumnak kedvéért sem szenvedhet. Kicsoda merészellye tehát a' diphtongus' definitiójában való járatlanságnak elárulása nélkül az illy külömbféle értelmű hangzót egy szóttagba úgy öfzvevonni, mint a' Deákban az *ae* a' *Musae* genitivusban, dativusban, és pluralis nominativusban egybe függefztetik?

2) Lássuk tovább a' különösségeket a' ragafztékokra nézve.

a) A'

a) A' többes számú szenvedőnek avvagy accusativusnak ragasztékát az egyik felekezet *at* és zártt *et* szótaggal írja, jóllehet az eleven beszédben másképp ejti. A' másik felekezet e' ragasztékot három ágúnak mondgya és írja *ot*, *ët*, *öt*. Még amaz tehát imígy írja e' szavakat: *országokat*, *házakat*, *malmokat*, *ökröket*, *erdőket*, *keztyüket*, *embéréket*, *sztveket*, olly annyira, hogy némellyek a' cadentiás versekben az efféle végső szótagokat *embérékét*, *ökrököt*, még hangeggyeztetésnek is veszik; addig a' másik felekezet ugyanazon szavakat így ejti és írja: *országokot*, *házakot*, *malmokot*, *ökrököt*, *erdököt*, *keztyüköt*, *embérékét*, *sztvekét*. Mihelyt a' szemesebb Nyelvművelő csak azt az egyet ezre venné, hogy az első felekezet az eleven nyelvben az *at* végső silabát egészen úgy ejti, mintha *ot* volna, vagy legalább hogy az *at* és *ot* között olly habzó egy hangot mond, mellyet, a' ki beszédgyét fel akarná írni, tökéletesen meg nem választhatna; de kivált, mihelyt azt is tapasztalná, hogy az *et* ragasztékban, még tudta nélkül is, mindenkor középső *ë* hangot ejt: minden bizonnyal a' második felekezet-hez szítana inkább, mint az elsőhöz, ha csak az ollyan légymoeg Nyelvművelők vagy Írók közé nem tartozna, kik a' rideg 's egymással ellenkező szokások és auctoritások utánn indulván, ama' feleletekkel szokták magokat az illyen kérdéseknél vigasztalni: *így is szokták!* *így is jó*; *amúgy sem rossz!* vagy *már én így szoktam!* mellyekkel a' nyelvnek regularitássához, tisztaságához, értelmességéhez, és érzékenyítő szépségeihez egy általlyában soha sem juthatunk. Én a' többes számú szen-

vedőrül, avvagy accusatívról Nyelvtudományomnak 137. old. a' 10. szám alatt imígy értekezek. Harmincz esztendejénél több már, hogy anyanyelvünknek nemzeti járásai utánn szemesen, ammint töllem csak kitelhetett, és szorgalmatosan vizsgálódnán, a' Magyar szónyomozást szüntelen gyakorlom, a' nélkül hogy csak egyetlen egy példát találtam volna, melly a' következendő két igazsággal ellenkezne :

Először, hogy a' három ágú szóképzőknek és ragasztékoknak állhatatos rendtarsása szerint, mihelyt a' mélyhangú szavak utánn o hangzó áll, a' középhangúak utánn ö hangzónak, a' magoshangúak utánn pedig a' középső é hangzónak kell állani, mint *trott*, *törött*, *égetett*, vagy *bontogat*; *küldöget*, *intéget*, vagy *írdogál*, *üldögl*, *mendégl*, és ezer effélék.

Másodszor, hogy egész nyelvünkben csak egyetlen egy magos hangú név sem találtatik, mellynek többes számú szenvedőjében az *ét* ragaszték középső é hangzóval ne volna, mint *embèrèkèt*, *népekèt*, *egerekèt* 's a' t. E' törvényt még ama' középhangúak is szorosán követik, mellyek a' többes számban *ek* képzőt kívánnak, mint *tüzekèt*, *özekèt*.

E' két igazsághúl tehát világosan következik, hogy a' mélyhangú szavak utánn soha sem állhat az *at* ragaszték, hanem mindenkor csak az *ot*; és hogy a' középhangúaknak, mellyek a' többes számot *ök* képzővel formállyák, *öt* ragasztékot kell adni: *országokot*, *malmokot*, *házakot*, *ökrököt*, *erdőköt*, *keztyüköt* 's a' t.

Hogy én anyanyelvünknek efféle nemzeti, és szelíden gyönyörködtető rendtartásaitúl azoknak ked-

kedvéért elálllyak, kik e' szépségeket a' hangváltás-
tásban és így a' Musicában is gyakorolt hallás-
nak fogyatkozása miatt, sem át nem látták, sem
nem érzik, éntöllem bizonyára egy bölcs Magyar
sem kívánhattya.

b) Az állapító *nn* ragaszték iránt háromféle
különösséget találunk.

Az *elsöt* tudni illik ama' nevekben, mellyek
az egyes szenvedőben, és az egész többesben a'
vonást elvetik: mert némelleyek ezeknek végső szó-
tagját még a' rideg számú állapító ragaszték előtt
is megkurtították, mint *agaronn*, *szekerenn*, a'
törvényes *agáronn*, *szekérenn* helyett. E' külö-
nösségnek sikeretlenségét könnyű átlátni a' többi
hasonló neveknek állapítóibúl, mint *télen*, *hé-
tenn*, *jégenn*, mellyek helyett így kellene szolla-
nunk: a' *múltt telenn*; a' *jövö. hetenn*; *kasté-
lyokot épít a' jegenn*.

A' *második* a' *ló* és a' *kő* neveknek példája
után indulván, mellyek e' ragasztékre nézve a'
rendet valóban elhaggyák *lovonn*, *kövönn*, egyne-
hány hasonló névben is elhaggya a' rendet, mint
csövönn, *hevönn*, *enyvönn*. De a' sikeres Nyelv-
művelő ezeket inkább a' többieknek számosabb fele-
kezetéhez kapcsolja, 's mivel ilyen szóragasztás-
sal *havonn*, *javonn*, *avonn*, *savonn*, *szavonn*,
tavonn, *falvonn*, *darvonn* 's a' t. nem élünk,
hanem helyette inkább e' rendkövetővel *hónn*,
jónn, *ónn*, *sónn*, *szónn*, *tónn*, *falunn*, *darunn*,
amazokat is inkább így ejti: *csönn*, *hönn*, *enyünn*.

A' *harmadik* külömbség abbúl áll, hogy az
állapító ragasztékot némelleyek egy *n* betűvel ír-
ják, mások pedig kettővel. A' 43. §. 1. szám. e)

alatt

alatt említettem már a' Kassai Muzéumnak ama' régi gondoskodását, hogy a' hol csak törvényesen lehetett, a' hosszú szótagokat megrövidítse. A' *ban*, *ben* ragasztékot két *n* betűvel valaha sokan írták; de a' köz beszédben többnyire csak azok mondgyák, kik szavaiknak a' kimondás által akar-nak fontosságot szerezni, ammint az említett 43. §. 1. szám. e) alatt a' *hamissan*, *mérgessen* és több efféle szavakrúl is megjegyeztem a' *hamisan*, *mérgesen* helyett. Ámde nem így van a' dolog az állapító ragasztékban, melly a' köz beszédben még a' dupla *nn* betűvel is kifejezi az állapotnak, a' helyenn való létnek, vagy fekvésnek természetes tulajdonságát, mint az *asztalonn* áll; az *ablakonn* feküdt; *lőhátonn* jött. Ez olly annyira igaz, hogy eddig a' metrumban egy jó versszerző sem me-résztette az állapító ragasztékot rövidnek venni, mikor utánna hangzó következik, mint a' *lovon ült* e' helyett a' *lovonn ült*. De még ezenkívül más sükeres okot is talál a' Nyelvművelő arra, hogy az állapító ragasztékot két *nn* betűvel írja; az értelmességnek veszedelmét tudni illik, vagy leg-alább megnehezítését; mivel nyelvünkben az egy *n* betű számtalan ígehatározót avvagy adverbiumot formál. Mikor így szóllunk: *tisztán főzz*, *tisztán tálally*, *tisztán írj*, a' *tisztán* szót minden Ma-gyar adverbiumnak veszi. De mikor így szóllok: *hogy hozhatod be e' mézet illy mocskos tányé-ronn? eredgy szaporán, és hozz mást tisztánn*, a' két *nn* a' hallgatót meginti, hogy a' *tisztánn* szó ezek helyett áll *tiszta tányéronn*. Illy kétes értelmek támadhatnak valamennyi melléknevekben, mellyek hangzóval végződnek, mint *bamba*, *csor-*
ba,

ba, csalfa, puha, görbe, gyenge, büszke, szöszke, szürke, apró, fakó, gyarló, ócsó, késő 's a' t. ilyenek *a' nagyon, szabadon, mohon, titkon, vastagon, szárazon* ígehatározók, és *a' nagyonn, szabadonn, mohonn, titkonn, vastagonn, szárazonn* állapotok között; ilyenek végtére az *en* végzésű számtalan adverbiumok, és ha az *n* betűt meg nem duplazzuk, *a'* hasonló végzésű állapotok között. E' szavakban *tellyesenn, üresenn, ékesenn, kégyelmesenn, édésenn, vérésenn* és több száz effélékben, szinte *a'* dupla *nn* betű inti az Olvasót, hogy az előtte álló *e* hangzót középső *ë* betűnek, és így az egész szót állapotinak vegye; valamint hogy ellenben *e'* szavakban *tellyesen, üresen, ékesen, kégyelmesen, édésen, vérésen* az egy *n* az Olvasót arra emlékezteti meg, hogy az előtte álló *e* hangzó zártt *e*, az egész szó pedig adverbium avagy ígehatározó. Azoknak, kik az állapotban *a'* két *nn* betűt csak azért nem szeretik, mivel az írást, *a'* nyomtatást, az olvasást *a'* duplázott betűk alkalmatlannak tefzik, megfelelőek alább *a'* Deák nyelvnek példájából, mikor majd az *eggy* és *egy* szavakról értekezek.

☞) Soha Nyelvművelő olly irtóztató dolgot emberi nyelvben nem találhat, *a'* minő minállunk egynehány Grammaticában és más új Magyar könyvben az *sz* ragaszték az *s*, *sz* vagy *z* betűvel végződő ígéknek jelentő módgyában, jelenvaló üdejében, rideg számú második személyében, mint *olvasz, vizsz, kölcsönösz*, az értelmes *olvasol, vizzel, kölcsönözöl* helyett. És ezt csak *a'* harmadik formának közönhettyük: mert *a'* kik *e'* formát nyelvünkben felállították, második személyül

neki egyfzersmind az *ol*, *öl*, ragasztékot is tulajdonították, önkények szerint kétség kívül, mivel ennek semmi sükeres okát nem adgyák. A' többi ígéknek tehát, mellyek a' harmadik formát, az *ik* végzésnek fogyatkozása miatt, mint *olvas*, *visz*, *kölcsönöz*, meg nem fzenvedik, második személy gyanánt az egy *sz* betűvel kellett megelégedniük. Ha még is legaláhb olyan közbevetésről gondoskodtak volna e' Grammaticússaink, a' minő a' két mássalhangzóval végződő ígékben a' könnyebb kimondásnak okáért az egész Nemzetnél találtatik, mint *irtasz*, *emésztesz* az *irtsz*, és *emésztsz* helyett! De mikor ök a' harmadik formát több mint mértékletlen buzgósággal, hogy fanatizmusnak ne mondgyam, nyakra före építették, legkisebb gondgyok is nagyobb volt ama' szörnyű képtelenségek-nél, és nyelvzavarásoknál, mellyek a' harmadik formából következnek, 's mellyek közé az efféle ígéknek *olvasz*, *viszsz*, *kölcsönösz* értelmes kifejezhetetlensége is tartozik. Lássuk egy keveset, mire vezérel behnünköt e' különös jelenésre nézve a' Filozofia.

Ha conjugátióinkot áttekíntyük, könnyen eszre vehettyük, hogy a' második személyeknek ragasztéka és így értelmes jele az *l* betű; mert a' *vág* és *lel* reguláris ígéknek második személlyei az aligmúltt üdőben *vágál*, *lelél*, a' múlttban *vágtál*, *leltél*, a' kívánó módban *vágnál*, *lelnél*, a' parancsoló módban *vágyjál*, *lellyél*. A' mi a' jelentő módnak jelenvaló üdejét illeti, magok a' harmadik formának pártfogói az *ik* végzésű ígékben fő regulának tették, hogy *l* betűvel formáltasson, mint *eszel*, *iszol*, *esküszöl* 's a' t. Nagyon

hi.

hihető tehát énelőttem, hogy valaha valamennyi Magyar ígékben a' második személy még a' jelentő módnak jelenvaló üdejében is *l* betűvel mondatott, mint *vágol*, *lelel*; és a' Tótokkal való vegyülésnek tulajdonítom, hogy némelly ígékben ezen *l* ragaszték *s* betűre, vagy talán csak inkább a' Deák nyelvvel való ösmerkedésnek, hogy *sz* hangra változott. (28. §.) Ámde ennek természetes következése az volt, hogy először ugyan a' két mássalhangzóval végződő ígékben, mint *irt*, *emész*t, *a* vagy *e* közbevetést kellett a' könnyebb kimondásnak okaért tenni *irtasz*, *emésztesz*; azután pedig, hogy az *s*, *sz* és *z* végzésű ígékben a' régi *l* ragasztékot szükségképen meg kellett hagyni, mint *olvasol*, *viszel*, *kölcsönözöl*, mivel az *sz* ragasztékot utánnok kimondani lehetetlen: *olvaszsz*, *viszszsz*, *kölcsönözszsz*. Már akkor bizonyára, mikor még a' Filozofia és Filologia első zsongéikból a' Nemzeteknél ki sem fejtődtek volt, arra a' szép leleményre vezette a' nyelveknek első szülőit a' józan emberi ész, hogy a' gyöker neveknek és ígéknek a' képzők és ragasztékok által másmás értelmeket adgyanak. Nem írtak ők még akkor, hanem csak beszéltek. Olly képzőkkel és ragasztékokkal éltek tehát, megmeg a' józan emberi észnek ösztönéből, mellyekera' hallgatónak füle könnyen megválaszthatott, ezze pedig az általok jelentett másmás értelmekre nézve könnyen megfoghatott. Nincs valóban olly emberi hallás, melly az *sz* betűnek hangját; melly a' második személynek határozott értelmét jelenti, az *s*, *sz*, és *z* utánn. megválaszthassa, sem emberi nyelv, melly azt értelmesen kimondhassa. Ezen esetekben az *sz* betű csak az írásban a' szemnek szolgálhat-

na

na ragaszték gyanánt, de nem a' fülnek, nem a' nyelvnek. Több ilyen képzők és ragasztékok olly gyönyörűen megcsinosítanak a' mi nyelvünköt, hogy végtére elnémúlna. Azoknak, a' kik talán a' Francia nyelvnek néma ragasztékait akarnák ebben majmozni, mint *je parle, tu parles, il parle, tu as, il a*, el nem kell felejtteni, hogy e' Nemzet a' néma ragasztékoknak fogyatkozását helyre hozza a' *je, tu, il* névpótolók által, mellyek nélkül az ígékét nem conjugálhattya; és hogy mink névpótolók nélkül conjugálljuk vagy inkább csak ragasztyuk ígéinket, mint a' Deák.

d) Némellyeknél a' foztó ragaszték *tól, töl*, a' kiható *ból, böl*, a' leható *ról, röl*; másoknál pedig *túl, tül, búl, bül, rúl, rül*. Itt én az utóbbik felekezetnek részére csak két okot találok, úgymint először, hogy a' *túl* adverbiumot, mellybül a' *túl, tül* kölcsönöztetett, senki sem ejti ó hangzóval *tól*, valamint származékait sem *tónan, tónanról*, a' mindenütt szokott *túnan, túnanról* vagy *túnanrúl* helyett; azután pedig, hogy az *ú* mélyebb és tellyesebb hang lévén, mint az *ó*, könnyebben ejtetik ki akárminémű végzések után, mint az *ó*, melly egy kevés ajakkerekítést kíván. Ezek birtak engemet arra, hogy mind Grammaticában, mind egyéb könyveimben az eggyik felekezetet a' declinációkban tiztellyem meg, mivel itt e' ragasztékok utolsó szótagok, mint *tagtúl, fellegtül, tagrúl, fellegrül, tagbúl, fellegbül*; a' másik felekezetet pedig a' névpótolókban, mivel itt e' ragasztékok mindenkor első vagy legalább második szótagok, mint *töllem, tölled, tölle, röllam, röllad, röllá 's a' t. vagy éntöllem,*
te.

tetölled, ötölle; énróllam, teróllad, őrólla. Így bizonyára a' tudós és csinos nyelvben is legbarátságosabban öfzve lehet e' két felekezetet eggyeztetni.

e) Van még egy felekezet, melly az alligmúltűdőknek a' jelentő módban, és a' jelenvalónak a' kívánóban első többes személyeit a' mutató formában *ók, ök* ragasztékkal főmállya, mint *vonók, lelők, vannak, lelnők*, még a' többiek e' személyt mind a' két formában eggyaránt ejtik, *vonánk, lelénk, vonnánk, lelnénk.* A' *vonók, lelők* tökéletesen eggyenlők lévén az egész Nemzetnél szokott részesülőknek *vonó, lelő* többes számával, az értelmességet könnyen megsérthetik, vagy legalább megnehezíthetik. De a' kívánó módban *vonnók, lelnők* olly ragasztékok, mellyekkel tudós nyelvünköt bizvást megbövíthettyük, annyival is inkább, mivel a' kétféle formát egymástúl szembetünöképen megválasztya.

3.) Vannak nyelvünkben a' szóképzőkre nézve is különösségek és külömbiségek, mellyekről ezen alkalmatossággal számot kell adnom.

a) A' többes számú nevező eset, avvagy a' nominativus pluralis a' mi nyelvünkben kimondhatatlanúl fontos, mivel az egész nyelvben előkerülő szavaknak formatiója egészen csak tölle függ. Ezen igazságrúl kiki könnyen meggyőzheti magát, ha a' Magyar szónyomozásnak avvagy etymológiának tudományában nem egészen járatlan. A' különösségek is tehát, mellyek a' többes számú nevezőre nézve nagy részént csak az újabb üdőkben támadtak, annál hatalmasabban gátolják a' nyelvnek regularitássát, mennél erőszakosabban terjednek ki minden legkisebb ágaira. Az

eggyik

eggyik felekezet a' többes számú nevezőt *ak* és zártt *ek* képzővel kezdette olly közönségesen formálni, mintha a' többi képzőköt *ok*, *ék*, *ök* egész nyelvünkübül számkivetni akarná. A' másik felekezet, nem annyira az új könyvekben, mint a' köz beszédben, olly ragaszkodással marad meg viszontag az *ok* és *ök* képzőnél, mintha a' többieket hasonló képzőknek ösmerni átallaná. A' harmadik mind a' kettőt vegyíti a' köz beszédben; de mikor könyveket ír, inkább az elsőhöz szít, mivel azt gyaníttya, hogy az *ak* és *ek* képzők szinte már a' tudós nyelvnek bélyegei közé tartoznak.

A' sükeres Nyelvművelő, a' ki világosan láttya, hogy a' köz beszédben, sőt még a' könyvekben is, sem az egyik felekezet az *ok*, *ék*, *ök*, sem a' másik az *ak* és *ek* képzőköt csak ki nem irthattya nyelvünkübül egészen, önnkint ama' gondolatra vezéreltetik, hogy itt a' harmadik felekezetnek nyomainn kell neki módot keresni abban, hogy a' másik két felekezetnek a' tudós nyelvben törvényes határokat szabhasson. Én azt észre vévén, hogy kivált az első felekezet, melly az *ak* és zártt *ek* képzőhöz ragaszkodik, csak az újabb üdőkben kezdett elhatalmasodni, azt találtam legbátorságosabbnak, hogy erre nézve tanácsért két régiebb Magyar Lexiconhoz folyamodgyak, úgymint Molnár Albert' négy nyelvű Dictionáriumához, melly Norimbergában az 1708. éft. nyomtatott, és Páriz Pápai Ferencz' Lexiconnyához, melly az 1762. éft. Nagyszombatban bocsáttatott közre. Örömmel láttam én ezekben, hogy némelly gyökérszavaknak külömbféle származékaiban az *a* és a' zártt *e* uralkodik, némellyeknek hasonló származékaiban viszontag az *o*, *é*, *ö* betük; a' mibül vi-

lá-

lágos jusom volt, azt következtetni, hogy Molnár Albert' Dictionáriuma előtt, és utanna egész a' mi időnkig, amazoknak többes számú nevezőiben is az *a* és *a'* zártt *e*, emezekében pedig az *o*, *ö*, *ő* hangok uralkodtak, és hogy mink a' mostani felekezeteknek a' tudós nyelvben legtörvényesebb korlátokat vonhatunk, ha őket e' két Lexiconra igazítjuk. Lássuk e' nyomozásomnak úttját módgyát eggynehány példában.

Mivel az említett Lexiconokban e' szavakat *nyájjas*, *nyájasan*, *nyájaskodik*, *nyájasság* a hangzóval találtam, nem pedig *o* betűvel, ammint a' mostani felekezeteknek egyike ejti *nyájos*, *nyájosan*, vagy *nyájoson*, *nyájoskodik*, *nyájosság*, a' *nyáj* gyökérnek is a' többes számú nevezőben *ak* képzőt adtam, *nyájak*, nem pedig a' másik felekezet szerint *ok* képzőt, *nyájok*.

Ellenben, mivel a' *zstr* gyökérnek ugyanazon Lexiconokban illy származékaira akadtam *zstros*, *zstroz*, *zstrosan*, *zstrosodik*, szükségesnek itéltem, hogy e' gyökérnek a' többes számú nevezőben a' reguláris *ok* képzőt meghagyjam, *zstrok*, nem pedig *zstrak*, annyival is inkább, mivel magok az *ak*, és zártt *ek* képzőknek pártfogói nem merészlík e' szavakat így írni vagy ejteni *zstras*, *zstrax*, *zstrasán*, *zstrasodik*.

Az *ökör* gyökérnek illy származékait látván nyelvünknek e' két hiteles archívumában *ökrös*, *ökröske*, azt következtettem, hogy e' gyökérnek többes számú nevezője is nem *ökrek*, hanem *ökrök*; valamint vizontag a' *tűz* gyökérnek ilyen származékából *tűzell*, *tűzecke*, *tűzes* azt, hogy e' szónak többes számú nevezője nem *tűzök*, hanem *tűzeke*.

Högy

Hogy e' felette fáradságos, hosszas, de egy-
szersmind semmi részre nem hajló munkámot Ném-
zetemnek bölcsebb, tanulttább, és indulatlanabb
része jó névenn ne vegye, legkisebbet sem kételked-
vén, kijegyeztem végtére. mind Analyticámban Part.
I. Cap. VI. pag. 130. et seqq. mind Nyelvtudo-
mányomban a' IV. Szakasz: 102. és követ. old.
nevezet szerint mind ama' neveket, mellyeknek töb-
bes számú nevezőiben; a' szorgalmatosan felkeresett
származékoknak vezérlése szerint, az *ok* helyett *ak*
képzőt, az *ék* vagy *ök* helyett pedig zártt *ek* kép-
zőt kell adnunk, a' többieknek, mellyek ezeknél
hasonlíthatatlanúl számosabbak, meghagyván a'
fő regula szerint az *ok*, *ék*, *ök* szótagokat. Ügyeke-
zetimnek gyümölcsét röviden ide terjesztem.

Az *alom* és *elém* képző *almak* és *elmek* plu-
rálisban *ád*, mint *hatalom*, *hatalmak*, *értelém*,
értelmek. De ha az *alom* vagy *elém* nem képző,
hanem csak végzés, a' többes szám *ök*, és *ék*, mint
csimbalom, *csimbalmok*, valamint a' *csimbalmos*
származék is mutattya, *malom*, *malmok*, *pétrézfel-*
lém, *pétrézfelmek*.

A' *bb* comparativusok, és *tt* participiumok a'
plurálisban *a* és zártt *e* hangzókat kívánnak, mint
jobb, *jobbak*, *szébb* *szébbek*; *trott*, *trottak*, *ége-*
tett, *égetettek*, *törött*, *töröttek*.

Az olyan nevek, mellyek az accentust a' plu-
rálisban elvetik, *ak* és zártt *ek* képzőt kívánnak,
mint *agár*, *agarak*, *veréb*, *verébek*, *tűz*, *tüzek*.
Három nevet találtam, melly az *é* helyett *ë* hang-
zót kívánván, a' többiektől csak ebben távozik el,
ügymint *fazék*, *fazékek*, *dérék*, *dérékek*, és *égyéb*,
egyébek.

Vannak ezekenn kívül még számos nevek, mellyeknek a' fellyebb említett Lexiconok' vezérlése szerint *ak* és zártt *ek* képzőket kellett adnom, 's mellyeket Analyticámnak és Nyelvtudományomnak említett helyeinn a' betürend szerint mind kijegyztem, mint *ág, ágak, bölcs, bölcsék; ëb, ëbek*, mellyekhez az *os, ës* végzésű melléknevek is tartozni látszanak, mint *világos, világosak, nëmës, nëmësök*. Látszanak, mondám, mert az *ös* végzés az *ök* mellett megmaradván, mint *bünösök, füstösök, pörösök*, azt tartom, hogy a' *világosok, és nëmësök* plurális is törvényesebb volna.

Az *i* és *nyi* képzők, valamint az *ó, õ, ú, ű* végzésű rendhagyók avvagy anomalumok is, mind *ak* és zártt *ek* képzőt kívánnak, mint *Budai, Budaiak, Egri, Egriek, ló, lovak, kő, kövek, ifiú, ifiak, daru, darvak, fű, füvek, mü, müvek* 's a' t.

Illy móddal, mellynél jobbat és bátorságosabbat hafztalanúl kerestem, meghatározván a' gyökérneveknek többes számú nevezőit, egész Etymologiámban a' származékoknak formálását szorgalmasan, és valóban nem új, sem felette bajos fáradság nélkül *csak ezekhez* alkalmaztattam. Leheté vallyon ennél pártatlanabb nyelvmüvelés? Láté benne az igazságos bíró önkényt vagy részrehajlást? Az én Magyarorságonban bizonyára Tifzámelléki, vagy ammint némellyeknek csúfolódni tetszik, Szolnoki dialectust, vagy megátalkodott különösségeket csak az eggy rövid látású irígykedés, vagy a' fáradságos nyomozástúl irtózó előitélet találhat.

b) Az eggyes számú szenvedőt, a' többesnek nevező esetéhez többnyire hasonlítani látván némel-

mellyek, a' Deákból pedig tudván, hogy a' genitivusból formáltatnak mind a' két számnak többi esetei, azt kezdték felfezgetni, ha az egyes számú szenvedő, avvagy accusativus származiké a' Magyarban a' többes nevezőből, vagy ez amabból? és ezzel a' Magyar szóformálásnak tudományában, melly az Etymologianak legfontosabb ága, olly járatlanoknak, olly idegeneknek vallották magokat, hogy én elegendőképen ama' büszkeségenn nem álmélkodhatok, mellyel az éfféle Írók a' Nyelvművelőnek neve utánn esdekleni merészlenek. Meg kell itt előbb gondolni azt, hogy a' Deák nevek azért osztattak fel öt declinációra, mivel azokban ötféle genitivus találtatik, mellyet tehát méltán is lehetett a' formatio' vezetékének nézni. Meg kell gondolni azt is, hogy a' neveknek Deák hajlítása, és a' Magyaroknak ragasztása között felette nagy különbség van. (15. §. 1. szám. d. és c.) Amabban a' genitivusból, vagy az ígékben a' többféle anyahajlításokból többnyire egész szótagok esnek el, hogy más szótagoknak helyt adgyanak; a' ragasztásban pedig felette ritkán, vagy talán sohasem esik el csak egy betűcske is a' gyökérszóból, azaz: a' nevekben a' rideg számú nevező esetből, mint *tag*, az ígékben pedig a' jelentő módnak, jelenvaló üdőnek, törzsfőkös formának, rideg számnak harmadik személyéből, mint *von*, *tel*. E' gyökerekhez, és származékaikban a' hasonló anyafzavakhoz ragasztatnak a' Magyarban minden kivétel nélkül valamennyi ragasztékok. A' Magyar szóformálásnak járása e' szerint azt kívánja, hogy a' szóképző, a' minő a' többes számé.

mazékot; megkívánna tovább azt is, hogy az egyes számú ragaszték az egyes számú nevezőhöz, a' többes pedig a' többes számúhoz függesztessen. Mind az egyes szenvedőnek tehát, mind a' többes nevezőnek az egyes nevezőből kell a' Magyarban eredni, azaz e' gyökérből *ház* ered mind az egyes szenvedő *házat*, mind a' többes nevező *házak*, amaz a' ragaszték által, ez pedig a' szóképző által. Hogy az *a*, és zártt *e* betűre nézve a' rideg számú szenvedő avvagy accusatívus *többnyire* a' többes számú nominativusnak, avvagy nevező esetnek törvényeit követi, az igaz; de azért nem következik, hogy egyiket a' másikából kell formálni. *Többnyire* mondom, mert számtalan nevelink vannak, mellyek a' rideg számú accusatívust csak egy *t* betűvel formálják, mint *asztalt*, *embert*, *sast*, és így a' plurális nominativusból *asztalok*, *emberek*, *sasok* semmikép sem formálhatják.

c) Az újabb üdőknek tudós szüleményei közé tartozik az a' különösség is, melly a' birtokos nevekben ama' képzőt, melly egy birtokot, és a' harmadik személyben több birtokost jelent, és három ágú, úgymint *ok*, *ők*, *ök*, mint e' példákban *házok*, *kezek*, *tüzek*, megcsonkíttya, és csak *ok* és *ök* szótagokból álló két ágú képzőnek teszi, mint *házok*, *kezők*, *tüzők*. Az ilyen két ágú képző vagy ragaszték a' mi nyelvünkben valóságos újság. Nyelvtudományomnak 72. old. b) *alatt*, és Analt. 1. Réfz. 30. §. a' 37. old. megmutattam én, hogy a' két ágú képzőkben és ragasztékokban állhatatos és minden kivétel nélkül való szép nemzeti rendtartás az, hogy az *a* hangzónak minden-

denkor a' zártt e felellyen meg, mint *háza, vére*; az *á* hangzónak az *é*, mint *vondl, lelél*; az *o* hangzónak a' középső *ö*, mint *hatalom, félelém*; az *ó* hangzónak az *ő*, mint *szabó, függő*; az *ú* hangzónak pedig az *ü*, mint *nagy örrü, kék szemü*. E' gyönyörű hangrend ellen a' rövid *o* hangzónak az *ö* soha sem felel meg magányosan, amint ezen újító felekezet gondollya, hanem csak az *é* hangzónak társaságában, és akkor azután a' képző, vagy a' ragaszték három ágú, mint itt az *ok, ök, ök*. Azt mondgyák *ök*, hogy a' többes számu nevező és ezen birtokos között külömbséget kell tenni, és ha én nekik azt felelem, hogy a' mélyhangú nevekben sem szokás e' külömbséget megtenni, a' mint e' szobúl *mulatságok* ki tetfzik, melly plurális gyanánt szinte úgy szolgál, mint rideg birtokos gyanánt, akkor *ök* a' fellyebb megvetett *ak* képzőhöz folyamodnak, azt állítván, hogy a' *mulatságak* a' plurális, a' *mulatságok* pedig a' nyomosító *mulatságjok* helyett a' birtokos. Látván tehát, hogy az egyik hibát a' másikkal palástolni nagyon is készek, a' kérdésben lévő külömböztetésnek szükségtelenségét inkább csak a' syntaxisból mutatom meg, mennél rövidebben, annál világosabban egy példával. Mikor én így szóllok: *az ölésben elfáradt a' kezék*, minden Magyar az *elfáradt* igébül könnyen átláttya, hogy ennek nominativússa a' *kezék* többes számot nem jelenthet. Az olyan nevekben, mellyek a' birtokos képzők előtt a' nyomosító betüt megtartyák, a' külömböztetés még szükségtelenebb, mint mihelyt *követtyek*, vagy ammint mások hibásan írják, *követjek* hozzánk érkezett.

d) A'

d) A' Nyelvművelőnek semmi sem okoz nyelvünkben annyi bajt és fáradságos nyomozást, mint a' birtokos nevekben a' nyomosító betűk. Az egyik felekezet azt állítja, hogy a' nyomosító birtokos képzőnek characteristicája a' j betű, mint *fája*, *elméje*; de mivel számtalan neveink vannak, mellyek ilyenkor csak az utolsó betűt duplazzák meg, mint *sassa*, *kedvesse*; számtalanok azonkívül, mellyekben mások a' j helyett a' végső nyelvbetűt meglágyítják, és megduplazzák, mint *dalylya*, vagy rövidebben *dallya*; a' sükeres Nyelvművelő a' j betűt valóságos characteristicának tellyességgel nem nézheti; a' miről majd alább még bővebben fozllok. Ide most csak az tartozik, hogy mind a' duplázó, mind a' lágyító, mind a' jotázó felekezet különbféle nevekben mind a' duplázást, mind a' lágyítást, mind a' jotát elmulattya, úgy hogy felette nehéz akár az egyiknek, akár a' másiknak járását a' sok és többféle kivétel avvagy exceptio miatt kitanúlni, 's mind a' hároméből meghatározni, miből állhatna tulajdonképen a' birtokosokban a' *nyomosítás*, mellynek világos nyomdokit nyelvünkben egyébaránt mindenütt feltalállyuk. Lásuk a' *nyomosítás*' elmulatásának egynehány példáit.

A' *ság*, *ség* képző utánn ritka író tesz már j betűt, mint *jósága*, *szüksége* a' *jóság*, és *szükség* nevekből.

Az *ás* vagy *és* képző utánn ritkán láttyuk az utolsó s betűt duplán, mint *áldása*, *kérése*, nem pedig *áldása*, *kérése*.

Az *at* és *et* képző utánn némellyek nyomosító lágyítást és duplázást tesznek, mint *áldozattya*, *dicsérettje*, vagy e' helyett j betűt, mint *áldozatja*, *dicséretje*; mások a' nyomosítást egészen elhaggyák, *ál-*

áldozata, *dicsérete*; mások pedig e' képzőt nem ok nélkül úgy választják meg, hogy az *át* nyomósítással álljon, mint *áldozattya*, az *et* pedig nyomósítás nélkül, mint *dicsérete*.

Több hasonló példát láthatni Nyelvtudományomnak 176. és követ. old. Ide tehát csak azt fűgésztem még, a' mire nyomozásaim vezérlettek, tisztá szívemből kívánván, hogy nyelvünknek e' fontos részét nállamnál szerencsésebb Nyelvművelők jobb rendbe szedhessék.

Nyilvánvaló dolog az tudni illik, hogy némelly felekezetek mind a' nevekben, mind az ígékben, a' Száfszoknak, és a' Németeknek szomszédása miatt a' j, gy, ly, ny, ty ínybetűköt elhagydogálni szeretik, mellyek ezen idegen Nemzeteknek nyelvében, az eggy j betűt kivéven, tellyességgel ösmeretlenek. E' felekezetek tehát ínyhangok nélkül szárazabban, vagy inkább keményebben szeretnek beszélleni, mint *halla Ked!* Ezekre már én mit *szóllak?* Ne kívánd, hogy ezt *megérdekellem*. Az *allában* keresi a' javát. Csak imént érkezett *honnábúl* 's a' t. De azt csak e' példábúl is világosan látni, hogy illyenkor a' szónak végső betűjét megduplázzák: *érdekellem*, *allában*, *honnábúl*, és hogy következendőképen a' nyomósítást a' duplázásban helyeztetik. Hogy egyébaránt e' felekezetek az ínybetűktől nem irtóznak, kitetszik a' számtalan gyökérszavakból, mellyekben e' hangokkal szintűgy élnek, mint a' Nemzetnek egyéb részei, mint *atya*, *anya*, *ángy*, *nadály*, *béllzeg*, kivéven az *ny* és *ly* végzéseket, mellyek helyett inkább csak az *n* és *l* betűknél maradnak; de még egynehány hibás szőejtéséből is, mi.

midőn a' lágyítást oda teszik, a' hová nem kellene, mint *tzélljom*, *szakálljában*, *törvényjeiket*, *akargyák*, 's a' t. De ellenben duplázást is találunk sokszor ott, a' hová a' többi felekezetek csak egy betűt tesznek, mint *szerköztetéssének*, *olvassóink*.

Egy másik felekezet ellenben a' Tótoknak, Rácoknak és Oláhoknak szomszédsága miatt az ínyhangokat, mellyek e' külső nemzeteknél nagyon járatosak, sokszor ott is zengtetik, a' hol nem kellene, mint *ally*, *hony*, vagy *honny*, *bely*, *széllyel*, *bély*, *kny*, *vény*, *kappany*, *szappany* 's a' t. vagy, a' mi még szembetünőbb, az öszvetett ínyhangokat, kivált pedig az *ly* betűt a' j eredeti ínybetűre változtattya, mint *jányom*, *fojikh*, *toj*, a' *lyányom*, vagy *leányom*, *folyik*, és *tol*, vagy *toly* helyett. Melly könnyű volt tehát e' felekezetnek ama' helytelen vélekedésre bocsátkozni, hogy a' j betű a' nyomosításnak a' characteristicája! melly kedves rövidítés lehetett neki, a' nyomosító képzők és ragasztékok előtt mind a' lágyítást, mind a' duplázást az egy j betűvel jelezni, és a' *találla*, *halla*, *szóllak*, *érdekellem*, *allában*, *honnában* helyett így írni *találja*, *halja*, *szóljak*, *érdekeljem*, *aljában*, *honnjában*, de még is olly törvénnyel, hogy a' nyelvetük e' j előtt meglágyíttassanak, és megduplázassanak, mintha így volnának írva *talállya*, *hallya*, *szóllyak*, *érdekellyem*, *allyában*, *honnnyában*. A' lágyításról senki sem kételkedhet, a' ki e' felekezetnek az ínybetűkhöz való nagy hajlonságát östmeri; a' duplázásról pedig több példák által meggyőződhetünk, mint e' patak *átfojja a'*

vá:

várást; *tojja* be kend a' szekeret a' színy alá, 's a' t. a' *follya és tolyla* helyett.

Én tehát, mikor Nyelvtudományomban ez iránt a' regulákat akartam meghatározni, az eddig megírtt felekezeteket imígy ügyekeztem meg-eggyeztetni.

Először. Mivel a' duplázást mindenik felekezetnél feltaláltam, ezt tettem a' nyomosítás' characteristicájának az olyan betűk után, mellyek a' duplázást megszenvedik, 's mellyek mindöszve a' következők: a' cz. cs. s. sz. z. zf fogbetűk, a' j, gy, ly, ny, ty ínybetűk, mint *sassa, ássa*.

Másodszor. Mivel a' lágyításnak is világos nyomdokát láttam e' felekezeteknél, a' d, l, n, t nyelvbetűkről abban állapodtam meg, hogy azokat meg kell előbb lágyítani, azután pedig duplázni, mint *aczel, aczélya, tanít, taníttya*. A' d végzés után az eggy *gy* betűt azért tettem, mivel ama' közönségesen bevett régi hibát, melly a' *d* nyelvbetűnek lágyulását avvagy ínybetűjét, *dy* helyett, *gy* betűkkel jelenti, egyébkép megjobbítani hatalmamban nem volt.

Harmadszor. Mivel a' többi Magyar betűk sem a' lágyítást sem a' duplázást meg nem szenvedik, az utánok álló *j* betűt, melly erős hangú, 's egyszersmind eredeti ínybetű is, olyannak néztem, melly anyanyelvünkben mind a' lágyítást, mind a' duplázást, és így az egész nyomosítást kípótollya, mint *fája, szabja*. Ámde a' *j* betűnek illy hivatallyát kinyomozván, lehetetlen volt valóban az *írtt nyelvnek* megzavarása nélkül ugyanezen betűt azzal a' hivatallyal is megterhelni, hogy a' d, l, n, t nyelvbetűk után a' lágyítást

tást, és duplázást ne csak kipótollya, hanem meg is eszközöllye: mert így az Olvasók azt gondolhaták volna, ammint már sokan gondollyák is, hogy valamint a' g. k. r. h. betűköt a' nyomosító j előtt meg nem lehet lágyítani, meg nem kell duplázni, mint e' szavakban *tagja*, *rakja*, úgy előtte a' d. l. n. t. betűköt is lágyítás és duplázás nélkül kell hagyni, mint *al-ja*, *tanít-ja* 's a' t. melly szöbejtés a' természetes Magyartúl olly mellze távozik, hogy a' Németesnek nevét tökéletesen megérdemli.

Negyedfzer. Abban, hogy a' duplázást ösmerjem a' nyomosítás' characteristicájának, nagyon megerősített az egész Nemzetnek régi szokása, melly az *atya*, *anya*, *bátya*, *öcse* nevekbül világosan kitetfzik, mikor birtokos nevekre változnak: *attya*, *annya*, *bátyya*, *öccse*.

Ötödfzör. Az eddig előadott regulákat meghatározván, az ollyan nevekre nézve, mellyekben egy vagy két felekezet mind a' lágyítást, mind a' duplázást, mind a' jotát elhaggya, olly törvényt szabtam magamnak, hogy mihelyt valamely névre nézve mindnyájan megegyeznek, e' közönséges egyezést regulának nézzem, mint az efféle szavakban *malma*, *háza*, *szöge*, *ökre*; az ollyanokat pedig, mellyek a' köz egyezéssel nem dücsekedhetnek, a' fő regulák alá szorítsam, mint *agyagja*, *ablakja*, *óllya*, *hivatallya* 's a' t. Lásd ezekrül a' Nyelvtudományak VIII. és IX. Szakasszait.

e.) Hogy a' jövendő üdö nélkül való szükölködés a' Magyar nyelvnek nemzetiségeihez tartozik, a' 18. §. 10. szám. alatt említettem. A' *fog* segítő ígével a' mostani Íróknál a' futúrum sokkal

szo-

szokottabb a' Német szerint, mint a' Deákból kölcsönözött *and*, *end* képzővel. A' tudós nyelvben a' jelenvaló üdőt a' jövendő helyett legtermészetesebbnek tartom, mint *mihelyt haza megyek*, a' *sógoromnak ez iránt azonnal írok*. Ezt valóban minden Magyar jövendő üdőnek érti, úgy hogy e' mondásokban a' *menendek* és *trandok* tellyességgel hafzontalan futúrumok, a' *menni fogok* és *írni fogok* pedig valóságos szószaporítások. A' kívánó és parancsoló módokban akár a' *fog* segítő igével, akár az *and*, *end* képzővel a' futúrumok magokban ugyan képtelen hosszaságok miatt valóságos szószörnyetek, a' syntaxisra nézve pedig alacsony és a' nyelvnek nemzetiségét rongáló deákmajmózások. Lásd a' Nyelvtudományt a' 249. és 255. old. a' *Jegyzésekben*.

f.) A' képzőkben van még egy két különbség, melly mindazáltal nem sokat tesz. Némellyek tudni illik a' *béli* képzőt accentus nélkül mondgyák, mint *lábbeli*, *várbeli*. Hogy valaha a' *béli* accentus nélkül mondatott, abból látszik, hogy a' plurálissa még most is mindenkor *ek*, ha mindgyárt tompa hangzó áll is előtte, mint *várbéliek*: mert valamint a' *hasíték* név az *a* miatt *ok* plurálist kíván *hasítékok*, úgy a' *várbéli*, névnek az *á* miatt *ak* plurálist kellene a' fő regula szerint adni *várbéliak*. A' másik képző, mellyben különbség akad elő, a' *fő*, melly helyett mások a' *fű* szóval élnek, mint *harmadfű* a' *harmadfő* helyett. Azt tartják ök, hogy ezzel a' Magyar azt akarja jelenteni, hányadik új füvet eszik már a' marha? De a' *fő* ellenben a' marha' esztendeinek kezdeteit természetesebben jelenti, mert a' *fő* kezdetet is tesz, ammint a' *het-fű*

fű

fű szóból kitetfzik, melly a' hétfő névből rongálás által támadt, mellynek világos párja a' *kútfő*; mert a' *hetfű* szóban *füvet* talán csak senki sem keres. A' harmadik képző az *ít*, melly helyett némellyek *ét* szótaggal élnek, mint *szépét*, *tanét* a' hangsabb és így értelmesebb *szépit* és *tanít* helyett.

4.) Lássuk tovább a' szavakban előkerülő különöskéket is.

a.) A' szónyomozásban való járatlanságból támadt minden bizonytal az, hogy némellyek ezre nem vévén a' közbevetések és a' gyökerbetük között való külömbiséget, a' *bő*, *cső*, *hő*, *fő*, *bü*, *enyü*, *hü*, *hü*, *mü*, *nyü*, *sü*, *szü* törzfökös Magyar nevek helyett ezekkel kezdetek élni: *bööv*, *csöv*, *höv*, *fej*, *büv*, *enyv*, *hüv*, *hüv*, *müv*; *nyüv*, *szüv*, *süv*, hozzájok ragasztván gyökerbetü gyanánt a' *v* közbevetést. Egynehányat közüllök az idegen nemzetekkel való vegyülés imígy változtatott meg: *bév*, *csév*, *hív*, *mív*, *nyív*, *sív*, *szív*. A' *hív* és *szív*, sőt még a' *mív* és *nyív* is, mivel többszor elő kerülnek, olly közönségesek lettek, hogy allig mer az ember velek nem élni. Illy szokott már a' *hívés*, vagy röviden a' *hives* is, a' tisztább és kellemetesebb hangú *hiis* vagy *hüvös* helyett. Illyen hiba történt a' *hi* és *szí* ígéknel is, mellyek helyett némellyek a' hibás *hív* és *szív* szavakkal élnek, mivel a' *hi* és *szí* ígék némellykor *v* közbevetést kívánnak, mint, *hívom*, *szívom*. Hogy a' tiszta és érzékenyítő nyelvben a' jó ízlésű írónak ügyekezní kell azonn, hogy legalább ama' nevekben, mellyek még *közönségesen* meg nem romlottak, a' szép rendű etymologia fenn tartasson, szükségtelen említenem.

b) Va-

b) Valamint fellyebb a' hangzókbán, úgy itt a' mássalhangzó betűkben is, találunk egynehány különbözőséget, mint *penig*, *halom* a' *pedig* és *hanem* helyett; mellyekhez kiváltképp a' gyökérbetűk helyett álló *j* mássalhangzó is tartozik, mint *fojik*, *toj*, *jány*, *hó jag*, a' *folyik*, *tol*, *leány*, *hólyag* helyett. Lásd fellyebb a' 3. szám után a' d) alatt. Ezeket valóban az euphonia határozhattya meg legjobban, kivévén ha belőlök kétes ertelmek támadnak, mint a' *halom*, *toj*, *fojtat* 's a' t. a' *hanem*, *tol*, *folytat* helyett; mert itt bizonyára az euphoniának hagyománya nélkül is, az értelmesség kívánnya azt, hogy a' csinós nyelvben a' *hanem*, *tol*, és *folytat* mellett maradjunk, melly utolsóknak gyökere is tehát *folyik*, nem pedig *fojik*.

c) Ama' régi kérdést, ha az *eggy* szót két vagy egy *gy* betűvel kellyené írni, már az 1805. észteendőben kiadott és Németül írtt Grammaticában az 54. old. megfejtetem: de csak a' múltt észteendőben is olvastam megint egy új Magyar Grammaticusnak ugyanazon kérdésrül való aggodását. Talán mivel e' tárgyrül Németül írtam, Nyelvművelőinknek szemébe nem tűnhetett. Ide terjesztem tehát röviden, a' mit rólla Magyarul írtt Nyelvtudományomban a' 148. old. szólottam. Alkalmatlan tudni illik sok írónknak az öszvetett *cz*, *cs*, *gy*, *ly*, *ny*, *ty*, *sz*, *zf* betűköt, mikor hangjaik a' kimondásban megdupláztatnak, kétszer írni, vagy a' harmincz észteendő előtt a' majdnem első nyelvművelőktül kezdett rövidítéssel *ccs*, *ccz*, *ggy*, *lly*, *nny*, *tty*, *szz*, *zzf* megelegedni: azért inkább a' *j* betűbül álló surrogátumhoz folyamodnak, vagy, ha könnyen lehet, a' duplázással nem is bajlód-
nak.

nak. A' Deákban sokkal nagyobb tisztelettel és figyelmetességgel viseltetnek ők a' betűduplázáshoz, vagy a' kimondásban előkerülő hangoknak szorgalmatos kijegyzéséhez, nem gondolván azzal, hogy a' nyomtatást talán elesűfittyák, vagy hogy a' kimondást megnehezítik, vagy hogy annak, a' ki folyvást olvasni akar, alkalmatlankodnak: a' mik vizfontag a' Magyarban legszokottabb színfogások. Nem szeretik ők az *expolio*, *exto*, *extruo*, *suflo* igéket az *exspolio*, *exto*, *extruo* és *sufflo* helyett, hol három, négy mássalhangzó is áll egymás után. Ezeket tudni illik nekik az etymologia rosszálya. Nem szenvedik meg az *anus*, *sufoco*, *conecto* szavakat ezek helyett *annus*, *suffoco*, *connecto*. A' prosodia ezek által a' Poézissal együtt nagy veszedelembé jutna. De a' Magyarban minek nekik az *adcuratio*? minek az etymologia? minek a' prosodia? Eléri a' Magyar Olvasó, az ő reménysegek szerint, akár így írjuk, akár amúgy. A' mértékés versben, ha e' szónak *eggyenlő* első szótagját, vagy e' szónak a' *házon* utolsó szótagját a' Poéta rövidnek veszi, és így írja *egyenlő*, a' *házon*, nézze az Olvasó *licentiának*, és elégedgyen meg vele. Én a' mi anyanyelvünknek nemzeti és valóban szép tulajdonságiról illy könnyen gondolkodni nem tudok, és ha azoknak mindennapi rongálását meg nem gátolhatom is, legalább a' nyelvtudományról írtt könyveimben figyelmetessé teszem reájok Nemzetemet.

Az *eggy* és *egy* között én nagy különbséget találok. Az *egy*, vagy ammint valaha írták *igy*, most már szokatlan gyökérfzó, és több *eggyenlő* részekbül álló *egységet* vagy inkább gyüleményt tesz

tefz, mellynek származékait tehát csak egy gy betűvel írom, ammint tudni illik a' köz beszédben is csak eggyel ejteni szoktuk. Illyenek az *égyén* vagy *igyén*; *égyénes* vagy *igyénes*; *égyénget* vagy *igyénget*; *égyés* vagy prothesis által *végyés*: *égyt* vagy *végyt*; *égyül* vagy *végyül*; *égybe*; *égyedül*, *égyéb*, *égyellt* metathesis által az *elégyt* helyett; *égyház*, *égykor*, *égymás*, *égynehány*, *égység*.

Az *égy* ellenben a' számoknak több eggyenlő *egységre* feloszthatatlan, és számlálható kezdetét *principium numerum* jelenti, mellynek tehát származékait, valamint dupla *gy* hanggal mondgyuk, úgy én mindenkor duplával írom: *égygyégy*, *égygyetlen*, *égygyenkint*, *égygyés*, *égygyestt*, *égygyesség*, *égygyez*, *égygyügyü*, *égygyütt*, *égygyenlitt*, *égygyenlő*.

d.) Mivel a' birtokos nevek előtt szerettyük a' személyes névpótolókat mondani, mint *az én könyvem*, *a' te könyved*, *az ő könyve*, *a' mi könyvünk*, *a' ti könyvetek*, *az ő könyvök*, egy olyan felekezet is támadt már elég régen, melly a' *mi* és *ti* szócskákat az *én* és *te* személyes névpótolók' többes számú nevezőinek nézte; de mint-hogy a' *mi* egyébaránt kérdező névpótoló, külömb-ségnek okáért vonást tett mind a' kettőre *mi*, *ti*, 's a' törvényes *mink* és *tik* helyett kezdett vélek élni, sőt még most is él. De vallyon miért nem él az *ő* szócskával is *ők* helyett, mint többes számú nevezővel? Ha e' kérdésre feleletet nem adhatunk, vizsgáljuk meg, miből támadtak nyelvünkben a' *mi* és *ti* szócskák. A' személyes névpótolóknak ragasztásából láttyuk, hogy azoknak többes száma a' *nek*, *től*, *ért*, *vel*, *ben* 's a' t. ragasztékokból támad, ha ezeket a' *mink*, *tik*, *ők*
plu-

plurálisok közé úgy férkeztettük, hogy a' *mi*, *ti*, és *ő* előttök, az *nk* és *k* pedig, melly az egész nyelvben a' többes számnak a' képzője, utánnok állyon: *mi-nek-ünk*, *ti-nek-tök*, *ő-nek-ik*; *mi-től-lünk*; *ti-től-letek*; *ő-től-lök* 's a' t. Így van a' dolog a' birtokos nevek előtt is, csak hogy ezekkel a' *mi*, *ti*, *ő* szócskák nem ragasztatnak öszve, mivel ezek nélkül amazok, mint valóságos nevek, magányosan állhatnak. Így e' név *könyv*, melly ezeknek a' *mi* *könyvünk*, a' *ti* *könyvetek*, az *ő* *könyvök* gyökere, a' beszédben magányosan is állhat, mint ez *magyon mulatságos könyv*: de a' *minekünk*, *tiróllatok* 's a' t. névpótolóknak gyökerei a' *nek* és *ról* csak ragasztékok, nem pedig nevek, és így legalább az *ünk*, *latok* 's a' t. utóbbik képzők nélkül a' beszédben el nem lehetnek. Ezek voltak okaim, hogy Nyelvtudományomból a' *mi* és *ti* szókat a' *mink* és *tik* névpótolók helyett számkivettem.

e) Az *én önnönmagam*, *te önnönmagad*, *ő önnönmaga* névpótolókból támadtak e' helytelenek *ennenmagam*, *tennenmagad*, mellyeknek helytelensége a' szokatlan többes számúakból *minnenmagunk*, *tinnenmagatok* világosan kitészik, a' *mink önnönmagunk*, és *tik önnönmagatok* helyett. Ha mindgyárt az *önnön* az *ő* harmadik személyből eredett volna is, éppen semmi természetlenséget sem lehetne abban találni, hogy a' többi személyek mellé tetetik. Lám a' Deákban is az *ipse*, harmadik személy léte, a' többiek után áll, mint *ego ipse*, *tu ipse*, *ille ipse*, *nos ipsi*, *vos ipsi*, *illi ipsi*. Az *önnön* szóban a' végső szótag csak hosszításnak látszik; azért legszökebbeknek tar-

tomi

tom e' névpótolókat *önmgam*, *önmagad*, *önma-
ga*, *önmagunk*, *önmagatok*, *önmagok*, mivel
legrövidebbek.

f.) Ha meggondoljuk, hogy valamint a' *mi-
ért* okmutatóból a' *mért* kérdező névpótoló, és eb-
bül a' *mert* kapcsolat, úgy a' *miig* határozóból ered-
het a' *még* ígehatározó is; ha megfontoljuk tovább
azt is, hogy a' *még* és a' *miig* között felette nehéz
a' beszédben különbséget tenni, mivel az *i* és *é* között
csak annyi különbség sincsen, a' mennyit egy mu-
sikabéli hangköznek, avvagy intervallumnak negyed
része telz, csudálni elegendőképen nem győzöm, mi-
kép tulajdoníthatnak némelly Nyelvművelők a' *miig* és
még szócskáknek olly különbséle értelmeket. Juttas-
suk eszünkbe, a' mit az 50. §ban a' 2. szám alatt mon-
dottam, hogy ama' mértékletlen és szörszálhasogató
gondoskodás, melly minden tárgynak, minden ideá-
nak, sőt még az egy és ugyanazon ideában előke-
rülni szokott garádicsoknak és árnyékozatoknak is
másmás nevet akar adni, a' nyelvnek sükeres cul-
túráját szinte olly hatalmasan akadályoztattya, mint
a' Chínai alphabétum, melly nyolczvan ezer, és több-
nyire egymástól csak egy hajszálnyi hangocskával
külömböző betűkbül áll. Mennél több ideát fejez-
het ki valamellyik emberi nyelv tökéletesen és ér-
telmesen egy és ugyanazon szóval, annál jobban
megérdemli a' tökéletes nyelvnek dücsösséges nevét.
Ez pedig többnyire csak az egy és ugyanazon szó-
nak különbséle helyzetéseit által is végbe vitethe-
tik. Lássuk az egy Deák *ut* szócskának többféle
értelmeit: 1.) *Ex eo adsum, ut ordini invigilem*:
azért vagyok itt, hogy a' rendre vigyázzak. 2) *Ob-
stupui, ut eum vidi*: elbámúltam, *ammint* láttam.

Q

Ut

Ut pater meus discessit, aeger decubui: ammiñt az atyám elment, lebetegedtem. 3.) *Sic te diligo ut fratrem: úgy szeretlek, mint* testvéremet. 4.) *Ut ab urbe discessi, nullum praetermisi diem, quin aliquid ad te literarum darem: minekutánna a' várasbúl* elköltöztem, egy napot sem mulattam el, a' nélkül hogy hozzád valamit ne írtam volna. 5.) *Simul ut experrecti sumus, visa in somno contemnimus: mihelyt* vagy *azonnal* hogy felébredünk, az álmokat megvettyük. 6.) *Ut saepe summa ingenia in occulto latent! mikép* fekszenek sokszor a' rejtekben a' legnagyobb elmék! *Cernis ut ignavum corrumpant otia corpus? látodé, mikép* rontya a' röst testet a' henyélés? 7.) *Ut falsus est animi! melly* hamis lélkü! Lássuk tovább az egy *hogy* Magyar szócskának többféle értelmeit. 1.) *Hogy* vetted e' lovat? *quanti* emisti hunc equum? 2.) *Hogy* jöttél ide? *quomodo* huc venisti? 3.) *A' hogy* vetesz, úgy aratsz: *prout* vagy *sicut* seris, ita et metes. 4.) Üdeje, *hogy* rólla gondolkodgyunk: *tempus est, ut cogitationes in hoc defigamus.* 5.) Mondgyák, *hogy* elérkezett: *dicitur, quod* advenerit. Így kell a' még szócskának külfömbféle értelmeit is a' külfömbféle helyzetetések által meghatározni, nem pedig amaz érezhetetlen külfömség által, melly a' még és még között van. 1.) Estve tanúlok, még csak lehet: *vesperi studeo, donec* possum. 2.) Addig kohold a' vasat, még meleg: *ferrum, dum* calet, *cuendum est.* 3.) Meddig várakozzak utánnad? *¶. A' még* tetszik: *quamdiu* te praestoler? *¶. quamdiu* libuerit. 4.) A' mondásnak elejénn: még szerencsés leszel, sok jó barátod lesz: *donec* eris felix, *multos numerabis amicos.* 5.) Cato, még élt, az erkölcsökben

ben szüntelen nevedett: Cato, *quoad* vixit, virtutum laude crevit. 6.) *Még* többet mondok: plus *adhuc* dico. *Még is* itt vagy? *adhuc* hic es? 7) *Még sem* mentél el? *necdum* abivisti? 8) Itt vertek meg; 's *még is* itt vagy, vagy 's *még sem* mentél el innen: hic vapulasti, et *tamen* hic es, vagy et *tamen* hinc non discessisti?

g) Vannak Grammaticussaink, kik némelly ragasztásokat a' supinumok' neve alatt a' Magyar conjugációkhoz függesztenek, mint *fogóban*, *fogófélben*, *fogtában*; és több efféléket: De valamint a' nevéknél, úgy az ígéknel is, csak az olyan szóttagokat lehet valóságos ragasztékoknak ösmerni, mellyeket az ember mindenik ígéhez ragaszthat. E' véltt supinumok pedig csak egynehány ígébül formáltathatnak. A' *fogóban* nem egyéb; hanem a' *fogó* részesülönék, melly fő név is lehet, mellék név is, helyezettő ragasztéka. A' *fogófél* a' *fél* együgyű képzőbül formáltt; és a' *romlófél*, *dülőfél* és egynehány efféle névhez hasonlító, de homályos értelmű név. A' *fogtában* azokhoz hasonlít, mellyekrül a' Nyelvtudománynak 25. §ban a' 3. szám alatt a' 89. old. emlékezetet tefzek, mint *tudtomra*, *mentünkben*; *nevettében* 's a' t. az Analyt: I: Részében pedig a' 49. §ban d) alatt a' 74. old. bővében értekezek: Némelylek a' megrövidített *at*, *et* képzővel formáltathattak; mint *jártomban*, *jártodban* a' *járat*; vagy megrövidítve a' *járt* névbül; *mentemben*, *mentedben* a' *meniet* vagy *ment* névbül: De vannak; mellyeket egyenesen csak a' múltt üdöbül kell szokatlan formálás által származtatni, mint *jöttömben*, *jöttömben* 's a' t. a' *jött* ígébül.

Q z

h.) A'

h.) A' szavak mindenik emberi nyelvben többé félek, úgymint: 1.) Az eredeti nemzeti szavak, mellyek az egész Nemzetnél járatosak, mint *ló, ás, úgy* 's a' t. 2.) Az eredeti nemzeti szavak, mellyek csak némelly megyékben járatosak, és így méltán *megyebélieknek* is neveztetnek, mint *kamat, tükma*. 3.) Az eredeti nemzeti, de kiavúlt szavak, mint *ara, mindenha, maraszt*: 4.) A' törvényesen megnemzetesített idegen szavak, mellyek helyett Öseleink a' nyelvnek ifjú korátúl fogva nemzetieket nem csinálhattak, vagy gazdálkodásból csinálni nem is akartak, (24. §. c.) mint *király, kerefst, pünkösöd, karácsony, prókátor, prézes*. 5.) Az olyan idegen szavak, mellyek minden legkisebb szükség nélkül, 's nem annyira gazdálkodásból, mint más helytelen ösztönbül kölcsönöztek, 's a' helyes nemzetesítés helyett inkább csak nevetségessé tetettek, mint *klázli, krumppli, roszprádlí, klafterfa* 's a' t. 6.) A' dajkasavak, mint *bolyó, kacsó, zsifi, papa* 's a' t. Hogy a' régi kiavúlt szavaknak most már hasznát nem vehettyük, megmutattam a' 46. §ban. De színtea-
 zon okokra nézve, mivel tudni illik az értelmessé-
 get megrontyák vagy legalább habzásba hozzák,
 a' figyelmetességet az előadott tárgyról magokra
 fordíttyák, és a' szükséges érzékenyítő erő nélkül
 csak szokatlanságok miatt is szűkölködnek, a' me-
 gyebéli szavakkal sem lehet *közönségesen* élni,
 hanem helyettek inkább olly idegen szavakhoz kell
 folyamadni, mellyek vagy már mindenütt ösmere-
 tesek, vagy legalább mindenütt ösmertes nyelv-
 bül kölcsönöztek. Mind a' kiavúlt, mind a'
 megyebéli szavakról elő jön még a' beszéd, mikor
 majd

majd alább a' Lexiconnak kidolgozásárúl értekezek. Ide csak ama' világos jegyzés tartozik, hogy a' megyebéli szavaknak száma sokkal kisebb, hogysem egy különös grammaticabéli dialectusnak felállítására elegendők volnának, annyival is inkább, mivel a' ragafztekokra és a' szóképzökre nézve semmi különösségeket nem okoznak azokonn kívül, mellyekrül eddig szóllottam, 's mellyek a' többi szavakra is kiterjednek. A' szavaknak többi felekezetei, mellyeket fellyebb előszámoltam, nem arra valók, hogy grammaticabéli dialectusokat szülyenek.

5.) Lássuk végtére a' különösségeket, különbözéseket és nyelvsérelmeket, mellyek a' syntaxisban találkoznak, és annál veszedelmesebbek, mennél bizonyosabb, hogy a' nyelvnek nemesebb részéhez tartozó nemzetiségeket rongályák, következendőképen arra is tellyességgel méltatlanok, hogy a' Grammaticában, nem mondom, dialectusoknak, hanem csak kivételeknek is tartassanak.

a) Megmutattam már a' 18. §nak 2. száma alatt, hogy az *a'* vagy *az*, *e'* vagy *ez*, vagy *ezen* névmutatók a' Magyar nyelvben különös nemzetiségeket szülnék, részént mivel a' határozott beszédet a' határozatlanról megkülömböztetik; részént pedig, mivel az ígeragafztásnak mutató formáját kívánnyák. A' Deák, és ammint mondgyák, a' Tót nyelv is, a' határozott értelmű beszédet a' határozatlanról a' névmutató avagy articulus által nem szokta megkülömböztetni, úgy hozván magával nemzeti tulajdonsága. Azok tehát, kik a' Magyar nyelvnek csinosítását abbúl vélik állani, hogy saját nemzetiségeit elhagyván, a' Deáknak nemzeti-

ti-

tiségeivel felpiperézkedgyen, a' névmutatókat a' Magyar beszédben, és kivált, mikor megfzorúlnak, a' versekben, kénynek szerínt elhaggyák, és az efféle természetlen Magyárságot még szépségnek is nézik. De lássuk, mire vezet bennünköt az ilyen Deákmajmozás. Ha az egyik egynehány esetben elhaggya a' névmutatót, a' másik, harmadik, negyedik Író annyira terjeszti majd a' Deákos szépséget, hogy az esetek egynehány százra, sőt még egynehány ezerre is mennek. A' Deákos Magyarok látván, hogy névmutató nélkül az ígékben a' mutató forma egészen szükségtelen, ezt is elvetik lassankint, hogy nyelvünköt a' Deákhöz közelebb vigyék, és így az ő vélekedések szerínt megcsínosítsák. A' Tótok is, közelebb jönni látván így nyelvekhez a' napkeleti nemzetiségből vetkező Magyarot, amazokkal kezét fognak, és Magyarúl egy szívvel, lélekkel imígy írnak:

Tyúk és Csibék. Sok csibéknek szorgalmatos anyyok, tyúk, nagyon gondoskodik arról, hogy kánya egyiket vagy másikat el ne fogjon. Megínt tehát ökö, hogy szárnyai alá siessenek, mihelyt madaraknak gyors és kegyetlen ellenségeket repülni látnak. - - - Ezt kánya megragadott, körmei közé szorított, és felfalt.

Ez leísz ám még a' szép classicus Magyarság! — A' Franczia, Olasz, Ánglus és Német a' határozott értelmet a' határozatlanúl egészen úgy különbözteti meg bizonyos névmutatók avvagy artículusok által, mint a' Magyar; és azoknak még is, kik e' nyelvekből Magyarra fordítanak, nem ajánlhatom elegendőképen a' figyelmetességet arra, hogy a' Magyar sokszor határozott beszéddel szokott

kott élni, mikor e' nyelvekben határozatlan kifejezések állanak, és vízföntag. Mikor a' Német így szól: Ein Vater, der seinen Sohn liebt; eine solche Mutter, die schon erwachsene Töchter hat, a' Magyar határozott mondásokkal él: *az atya*, (nem pedig *eggy atya*) *ki fiát szereti*; *az olyan anya* (nem pedig *eggy olyan anya*) *kinek már eladó leányai* (és nem *leányok*) *vannak*.

A' Deák Grammaticában a' *hic, haec, hoc* csak azért tetetik a' nevező' elejébe, hogy a' névnek nemét a' Tanuló lássa; a' többi esetek' elejébe pedig nem tetetik, mert a' Deák még akkor is, mikor beszédgye határozott, ezen articulussal nem él úgy, mint a' Magyar. Lám mikor a' Magyar így befzél *a' napnak sűgárai*, a' Deák azt nem ejti imígy: *hujus solis radii*, hanem csak *solis radii*. Mikor a' Deáknak beszédgye mutató, mint ez *hujus solis radii*, akkor a' Magyar így szól: *ennek a' napnak*; vagy *e' napnak sűgárai*.

b) Régi vetekedés már az a' Magyar Nyelvvelők között, ha vallyon a' Magyar genitívus avvagy nemző, melly másoktól még a' Deákban is possessivusnak, azaz birtokosnak sokkal helyesebben neveztetik, az *é* betűbül állé, vagy a' *nak, nek* ragasztékbül? Lásd a' nemzetiséget, mellyet Nyelvünkben a' különös birtokosnak fogyatozása szül, a' 18. §. 3. száma alatt. Hogy az *é* genitívus nem lehet, könnyű átlátni csak e' mondásokbül is *a' herczegé kert*, *az emberé lélek*, mellyek olly magyarulatlanok, hogy senki sem érti. De értelmesek ellenben e' mondások: *a' herczegnek kertye*, *az embernek lelke*; mert mink a' birtokot a' dativussal fejezzük ki még akkor is, mikor a' Deák *habeo* ígét

íjét Magyarra fordítottjuk, mint *van nekem jószágom, van az atyáknak jószágom*. A' mit az ellenkező felekezet a' Deákbul hoz elő: *ego sum Pompeji; hic pileus est patris mei*, melly mondáskot a' Magyar így szokta ejteni: *én Pompéjusé vagyok; e' kalap az atyámé*, erre azt felelem, hogy ez egyenesen az én állításomat erősíti. Hol tanullyuk vallyon ama' Logicát, hogy a' copula *est* mellett a' subjectum nominativus, a' praedicatum pedig genitivus legyen? Vagy mellyik Európai Grammaticában talállyuk azt a' regulát, hogy a' verbum substantivum *sum*, nem két nominativust, hanem csak egy nominativust, a' másik helyett pedig genitivust kíván? Az említett és a' hasonló mondásokban a' *Pompeji* és a' *patris mei* ellipticus genitivusok, mellyekhez gondolatunkkal e' nominativusokat kell függeszteniünk: *Pompeji homo, cliens, assecla*; és *patris mei pileus*; és az illyen genitivust, de titkos nominativussával együtt fejezi ki az é Magyar képző, melly tehát valóságos nominativus. Kiteszlik ez tovább abból is, hogy azonban, még a' Deák ellipticus genitivust, mint *Pompeji*, vagy *patris mei*, declinálni többé nem lehet, az é képző ellenben a' ragasztékokot mind elfogadgya, mint a' többi nominativusok: *az atyáménak, az atyámét, az atyámétül, az atyáméig, az atyáméért*; ez pedig meg nem történhetne, ha az é csak ellipticus genitivus volna, mint a' Deákban a' *Pompeji*, és *patris mei*, és a' Deákban eltitkoltt nominativusokat is *homo*, vagy *pileus* magában egyszersmind nem foglalná. Mikor a' Deák így szól: *cujus est haec domus?* ezt minden bizonyal e' helyett mondgya: *cujus domus est haec da.*

domus? A Magyarban is tehát e' kérdés *kié e' ház?* annyit tesz, mint *kinek a' háza*, vagy *ki' háza e' ház?* Ebből tehát világos, hogy e' szócska *kié* ezen esetben annyit tesz, mint *kinek a' háza?* és hogy következőképen a' genitivus a' nominativussal öfzve van benne olvasztva, azaz, hogy az é a' Magyarban eredeti nemzeti birtokos nominativus, mellynek, valamint e' birtokos nominativusoknak is *házam*, *házad*, *háza* 's a' t. párjait a' napnyugoti nyelvekben hasztalan keressük. Illyen eredeti birtokos nominativus az *övé* névpótoló is. Feltaláltuk azonkívül e' birtokos é a' magányosan álló birtokos névpótolókban is, mint *enyém* az *enyém* helyett, *tiéd*, *miénk*, *tiétek*, accentus nélkül ezekben *mieink*, *tiétek*; *i* betűre változtatva e' plurálisokban *házaim*, *házaid*, *házai* 's a' t. HalÖseleink tanúlt Filozofusok, Filologusok, és Musika tudósok voltak volna, szebb és határozottabb rendbe a' Magyar nyelvet nem szedhették volna. Kár hogy Maradékaik e' szépségeknek érzeménnyeből kivetkeztek, 's mikor nyelvünköt az idegeneknek rá máira vonnyák, hogy megcsinosítsák, nemzeti szépségeit már szépségeknek sem ösmerik.

c) Minekutánna Nyelvmüvelőink a' declinációknak Deák és Magyar példáiban az é genitivust torokok' szakadtáig védelmezik, a' fellyebb említett Deák ellipticus genitivusnak fordításánn kívül, a' többi véghetetlenül számosabb esetekben a' közönséges Deák genitivusokat akarván fordítani, a' *nak*, *nck* ragasztékhoz vissza szorúlnak, és így beszélnek: *a' herczegnek kertye*, *az embernek lelke*; de fájdalom! a' deákmajmozás ökött itt is megmeg új hibára csábíttya, melly nyelvünknek szép nem.

ze

zetiségét régi sarkaiból egészen kifeszíti. A' Deák *concordantia numeri* jutott ezekbe, 's a' birtokos neveket, mikor több birtokosról van a' szó, a' k betűvel imígy toldották meg:

<i>A' Deákos birtokosok :</i>		<i>A' régi nemzeti birto-</i>
		<i>kosok :</i>
A' Herczegeknek kertyek.	A' Herczegeknek kertyeik.	A' Herczegeknek kertye.
A' Herczegeknek kertyeik.	A' Herczegeknek kertyeik.	A' Herczegeknek kertyei.
A' Grófoknak lovok.	A' Grófoknak lovok.	A' Grófoknak lova.
A' Grófoknak lovaik.	A' Grófoknak lovaik.	A' Grófoknak lovai.

Új okokat hozok én elő ezen újítás ellen az imént kiadott Nyelvtudományban a' 132. old. a' 8. szám alatt; de mivel ritka a' mi Könyvszerzőink között, a' ki a' Magyar nyelvet Grammaticából szeretné tanulni, minekelőtte Magyar könyveket ír, ide függeszttem azokat rövid sommában azzal a' reménységgel, hogy legalább ama' bölcsek Férjfiak, kik a' kitett kérdésekre való feleleteket, mint választott Bírók megítélik, minden bizonnal elolvassák, 's kimondhatatlanul megzavartt Nyelvünknek sorsát mind ebben, mind más sérelmeiben, szívekre veszik.

Először. Hogy a' Magyar birtokos nevekben a' k a' birtokosoknak többségét, az i pedig a' birtokoknak többségét jelenti, senki sem tagadhattya. E' nevekben *tagom*, *tagod*, *tagja*, és e' névpótlókban *enyim*, *tiéd*, *övé*, semmi többség sincsen; ezekben *tagunk*, *tagotok*, *tagjok*, és *miénk*, *tiétek*, *övék* a' k a' birtokosoknak többségét jelenti; ezekben tovább *tagjaim*, *tagjaid*, *tagjai*, és *tieid*, *övéi*, — mert *enyimék* a' köz regulát követi, és ide már nem tartozik — az utolsó i a' birtokoknak többségét fejezi ki; ezekben végtére *tagjaink*, *tagjaitok*, *tagjaik*, és *mieink*, *tieitek*, *övéik* az i

és *k* betűk által mind a' két többség öszvefüggesztetik. Nem hazfontalan betűszaporitása tehát az ilyenekben: a' *Herczegeknek kertyek*, a' *Grófoknak lovok* a' birtokosoknak többségét, mellyet már a' *Herczegek*, és *Grófok* nevekben világosan jelentünk, a' *kertyek* és *lovok* névben is új *k* betűvel jelentenünk? Hisz ezt a' Deák sem cselekszi kétszer, mikor így szól *principum hortus*. Vajmi hasonlíthatatlanul szebb és bölcsőbb érzeménnyel forgottak Őseleink a' Magyar nyelvnek alkotása körül, mint mink ugyanannak művelése és rendbeszedése körül forgunk, mikor számos efféle singulárisokból *énnekem*, *teneded*, *őneki*, *éntöllem*, *tetölled*, *ötölle* 's a' t. 's a' számtalan efféle rideg számú nevekből *az én könyvem*, a' *te könyved*, *az ő könyve*. 's a' t. nem két *k* betűvel csinálták ilyformán a' többeseket: *minknekünk*, *tiknektek*, *őknekik*; *minktöllünk*, *tiktölletek*, *öktöllök*; a' *mink könyvünk*, a' *tik könyvetek*, *az ők könyvök*; hanem csak egyetlenegy *k* betűvel *minekünk*, *tinektek*, *őnekik* 's a' t. a' *mi könyvünk*, a' *ti könyvetek*, *az ő könyvök*. A' Deákos birtokosokban a' sok hazfontalan *k* nem csak a' nyelvnek nemzetiségét és regularitássát, hanem még magosabb rendű szépségét 's a' metrumra való alkalmasságát is egészen megrongállya, úgy hogy nyelvünknek legfeketébb ellenségei közé tefzem azt, a' ki legelőször e' Deákos trombitába fútt, 's a' gondatlan Írókot zászlója alá csábította.

Másodszor. Amá kétes értelmű mondásokról, mellyek e' Deákosnak véltt syntaxisból támadnak, mint a' *juhászok* 's *ökrök*, a' *mészárosok* 's *tulkok* az *ökre* és *tulka* helyett, már Tett. Nem. Vesz. prém

prém Vármegye az 1807. eszt. kiadott *Észrevete-*
lekben a' Magyar Nyelvnek a' polgári igazga-
tásra és törvénykezésre való alkalmaztatásáról
 az 51. old. felette sükeres és barátságos, de fáj-
 dalom! annyival fogatlanabb intést bocsátott
 közre. Most már legkisebbet sem kételkedek arról,
 hogy a' kitett és kiteendő kérdésekre való feleletek-
 nek, és az esztendőnkint közrebocsátandó legjobb
 Magyar Könyvnek megítélésére válaszott Bírók,
 kiktől, úgymint a' nyelvművelésnek szintannyi igaz-
 gatóitúl az egész Nemzet minden jót és szépet vár,
 nyelvünknek egyéb sérelmei között ezt is különö-
 sebben szívekre veendik.

Harmadszor. Csak mikor az imént múltt esz-
 tendőkben a' Magyar Nyelvtudományt a' Fellyebb-
 valóságnak Kegyelmes kívánságára újra kidolgoz-
 tam, kétféle törzfökös Magyar mondásokra akad-
 tam nyomozásimnak úttyában, mellyek ide kivált-
 kép tartoznak,

Az első nembéli mondások ezek, és a' hozzá-
 juk hasonlók, mellyek a' Magyar beszédben mind-
 untalan elő kerülnek: Ezeknek *mellyikét* aka-
 rod? Virágjaimnak *legszébbikét* adom neked. Lov-
 vaidnak *eggyikéért* sem adnám paripámot. Hol
 van itt vallyon a' *concordantia numeri*? Hisz a'
mellyik, *legszébbik*, és *eggyik* szavaknak többes
 számú birtokossait kellene e' *concordantia* szerint
 az *ezeknek*, *virágjaimnak* és *lovaidnak* pluráli-
 sok után mondani, mellyek ezek *mellyikek*, *leg-*
szébbikek, *eggyikék*, ammint csak ezen egy pél-
 dából is látszik: *mellyikem*, *mellyiked*, *mellyike*,
mellyikünk, *mellyiketek*, *mellyikek*. A' fellyebb
 említett közönségesen bevett mondásokat tehát

a'

a' Deákos új Magyar Íróknak regulája szerínt imígy kellene ejtenünk: ezeknek *mellyikekét* akarod? Vírágjaimnak *legszebbikeket* vagy *legszebbikekét* adom neked. Lovaidnak *eggyikekért* sem adnám paripámot, hogy tudni illik e' szavakban is jelentse az utólsó *k* a' birtokosoknak előre küldött többes számát. Ámde nem igazé, hogy felette rossz és megvetésre sőt a' leggyorsabb kiirtásra méltó regula az olyan, melly minket illy képtelenségekre csábít?

A' második nembéli mondások ezek, és a' hozzájuk hasonlók. *Én önnön magamnak legjobb baráttya vagyok. Te önnön magadnak legjobb baráttya vagy. Mink önnön magunknak legjobb baráttyai vagyunk. Tik önnön magatoknak legjobb baráttyai vagytok. Ők önnön magóknak legjobb baráttyai voltak.*

Ezekben a' *k* a' birtokosoknak többségét kétszer nem jelenti, mert a' *magunknak, magatoknak, és magóknak* plurálisok után csak *baráttyai* áll mindenütt, nem pedig *baráttyaik*.

Itt tovább még *concordantia personae* sem találtatik; mert e' mondásban *én önnön magamnak legjobb baráttya vagyok*, az *én* az első, a' *baráttya* pedig a' harmadik személy. Így van a' dolog a' többi személyekben is mind a' két számban.

Itt végtére nyelvünknek még egy különös járására is akadunk, melly a' Nyelvüvelőnek tellyes világosságot gyújt. Kérem az Olvasót, hogy itt figyelmetességét megduplázni ne sajnálja. E' mondások: *Én magamnak legjobb barátom* vagyok. *Te magadnak legjobb barátod* vagy. *Mink magunknak legjobb baráttyaink* vagyunk. Tik ma-

ga-

gatoknak legjobb *baráttyaitok* vagy *barátitok* vagytok, tellyességgel helytelenek. De vallyon mi okra nézve? Csak egyedül azért, mivel a' tökéletesen hasonló birtokos képzők mind a' birtoknak, mind a' birtokosnak neveiben, úgymint az *m e'* kettőben *magam*, *barátom*; a' *d* ezekben *magad*, *barátod*; az *nk e'* kettőben *magunk*, *baráttyaink*, vagy *barátink*; és a' *tok* ezekben *magatok* és *barátitok*, hogy, mondám, e' tökéletesen hasonló birtokos képzők a' birtoknak neveit *barátom*, *barátod*, *baráttyaink*, *barátitok* tellyességgel tehetetleneknek teszik arra, hogy e' dativusokat *magannak*, *magadnak*, *magunknak*, *magatoknak* genitívusokra változtassák. Világosan következék tehát, hogy le' mondásban is: ök *magoknak* legjobb *baráttyaik* voltak, a' *baráttyaik* szónak *k* képzője a' *magoknak* pluralis *k* képzőjéhez tökéletesen hasonlítván, alkalmatlanná teszi a' *baráttyaik* szót arra, hogy a' *magoknak* dativust genitívusra változtassa. Igaz ez minden egyéb hasonló mondásban is, hogy tudni illik a' *Herczegeknek kertyek*, vagy *kertyeik*; a' *Grófoknak lovok* vagy *lovaik* a' hasonló *k* képző tehetetleneknek teszi e' neveket *kertyek*, *kertyeik*, *lovok*, *lovaik* arra; hogy a' *Herczegeknek* és *Grófoknak* dativusokat genitívusokra változtassák. Ezekből végtére világos és változhatatlan lesz e' regula.

A' Magyar nyelvben csak egyedül az *a*, *e* és a' többes számban csak az *ai* és *ei* birtokosok birnak ama' tehetséggel, hogy az előttök álló dativusokat genitívusokra változtassák, és hogy a' józan Logica szerint csak így lehet Magyarúl a' nyelv' nemzetiségének sérelme nélkül beszélni: a' *Herczegek-*

geknek *kertye*. A' Grófoknak *lova*. A' többes számban pedig: a' Herczegeknek *kertyei*. A' Grófoknak *lovak*.

Világosítsuk és erősítsük meg ezt nyelvünknek ama' nemzeti járásából is, mellyet a' *van* személytelen íge mellett a' birtokos nevekben az egézf Nemzetnél találunk. E' mondásokban

Testvéremnek van a' kalmárnál pénze

Testvéremnek vannak a' kalmárnál pénzei

Testvéreimnek van a' kalmárnál pénzek

Testvéreimnek vannak a' kalmárnál pénzeik

a' birtokos nevek *pénze*, *pénzei*, *pénzek*, *pénzeik* magányosan állanak, és így a' *testvéremnek* és *testvéreimnek* dativusokat genitivussokká nem változtatták; *germano meo est sua pecunia apud mercatorem*, azaz *germanus meus habet apud mercatorem pecuniam*. Ez az oka, hogy e' két birtokos névben *pénzek* és *pénzeik* a' *k* betű által a' birtokosoknak többségét ki kell jelenteni. Megtörténik ez, valahányszor a' *van* igével a' Deák *habeo* ígét akarjuk kifejezni. E' mondásokban vizontag

Testvéremnek pénze a' kalmárnál van

Testvéremnek pénzei a' kalmárnál vannak

Testvéreimnek pénze a' kalmárnál van

Testvéreimnek pénzei a' kalmárnál vannak

a' birtokos nevek *pénze* és *pénzei* társaságos állapotban állanak e' szavakkal *testvéremnek* és *testvéreimnek*, mellyek tehát valóságos genitivusok, ammint a' Deák fordításból is azonnal kitetszik: *pecunia germani mei est apud mercatorem*. Ez az oka, hogy itt a' *k* betűvel az imént megnevezett birtokosoknak többségét újra jelenteni haszontalan

be-

betűszaporítás, sőt a' nyelvnek nemzeti járásával ellenkező szarvas hiba volna. Illyenkor a' személyes *van* ige a' Deák *sum, es, est* ígét fejezi ki. Ha Íróink az ilyen okokra, mellyek a' nyelvnek belső mivoltából vannak vonva, nem hajtának, a' helyett hogy anyanyelvünk' sükeres művelésének örülhetnék, rongálásánn és bizonyos csúfulásánn kellene minden vizsgáztatás nélkül keseregnem.

Úgyde mikor kell hát a' birtokos nevekhez a' *k* betűt ragasztani? Csak akkor egyedül, mikor e' nevek a' beszédben magányosan állanak. Mikor így szólunk: *a' Magyarok' királya a' táborba ment; de királynéjok otthon maradt*, e' névben *királynéjok* a' *k* betű által a' birtokosoknak, úgy mint a' *Magyaroknak* többségét ki kell jelenteni, mivel a' *királynéjok* név mellett az ő neveket elhallgattyuk.

d) A' Deák többes számnak majmozását, melly nyelvünknek mind nemzetiségét, mind a' sok *k* miatt szépségét, kegyetlenül rongállya, bármelly nagyon kapkodnak is rajta az olyan Írók, kik tulajdon nyomozás nélkül mások után járnak szeretnek, a' legszarvasabb hibák közé számlálom a' következő okokra nézve.

Először. Abból, hogy a' Deák számneveknek nincsen egyes számok, helyesen következtettyük, hogy az utánok álló neveknek és ígéknek is a' többes számban kell állani. Az ellenkező okból az ellenkezőnek kell szükségképen a' józan Logica szerint következni. A' Magyar számneveknek nincsen többes számok, mert nem mondjuk *kettők, háromak, négyek, százak, ezrek*, csak mikor számlálunk is. Az Olaszban sincs a' *cento* szónak plurális.

rálissa: *quattrocento*, *négy száz*. E' számnevek utánna tehát a' neveket és az ígékét a' többes számba tenni valóságos természetlenség. *Három ezer katona érkezett*, nem pedig *katónák érkeztek*. De lássuk e' természetlen Magyarorságnak egynehány példáit, mellyek e' fő regulábúl a' Deákmajmozásnak kedvéért szükségképen következnek: Hogy a' búza? *₰. Tizenhat forintok*. Hát a' kép hogy? *₰. Két aranyok*. Az árpának *tizeneggy forintok* méroje; e' képnek négy *aranyok* a' párja. A' bor-nak *húsz forintokonn* volt akója, és én *húszonötökönn* vettem. *Három palafszkok borokot*, vagy *három palafszkok bort*, vagy *három palafszk borokot* tégy az asztalra. *Két poharok vizeket*, vagy *két pohár vizeket*, vagy épen a' Deák szerint *duo pocula aquae* legcsínosabban, mivel legtermészetlenebben *a' víznek két poharait ittam*. Hasonlók ezekhez a' következők is: Bécs Posonytúl tíz *mértföldek*. Akkor az én lakásom a' tiédtúl csak ezer *lépések* volt. *Három esztendei*, hogy nem láttalak. *Öt holnapjai*, hogy rajta dolgozok. *Négy órái*, hogy utánna várakozok.

Másodszor. Így van a' dolog a' gyűjtő nevek utánna is: e' falka *sértések* a' kutyákra rohantak, vagy még Deákosabban a' *sértéseknek* e' falkája a' kutyákra rohant, vagy három *falkák sértések* a' kutyákra rohantak, ama' természetes, szép és rövid mondás helyett: e' falka sértés, vagy három falka sértés a' kutyákra rohant. A' deákmajmozó Magyar-nak tovább saját regulája szerint még így is kellene beszélleni: tegnap *cseresnyéket* ettünk, ebédkor pedig *lencséink* voltak. E' természetlenségekhez adgyuk végtére még azt is, hogy a' test-

R

nek

nek tagjairól ne beszéllünk olly *barbare*, mint a' deáktalan Magyarok, hanem egészen a' szép Deák-ság szerint: *lábakkal* tapodta szerencsáját; *kezeimbe* vettem a' képet; *füleimet* sérti; ez *szemekbetti-nő* dolog; *karjai* közé vette a' gyermekeket; *fogai* közt tartja: mert egyébkép a' Deák kultúra nélkül szükölködő szegény ügyefogyott Magyar nem is tudná, hogy a' beszéllőnek két lába, két keze, két füle, két szeme, két karja, és több foga van. Mit találnak még a' mi Nyelvművelőink a' Deák, és a' mostani csinosabb Európai nyelvekben, a' mi nélkül a' miénknek csinosítását lehetetlennek tartják? Fel mernék fogadni, hogy ők a' Görög nyelvet csak azért is tökéletlenebbnek és bárdolatlanabbnak nézik a' Deáknál, mivel ablativussa nincsen.

e) Az *ik* végzésű ígékben nem az *ik* szótaghoz, hanem az előtte álló betűhöz függeszti az egész Nemzet a' képzőköt és a' ragasztékokot; mert ezen ígéből *ázik* nem csinálunk művelő ígét imígy *ázik-tat*, hanem csak így *áztat*; azonkívül pedig nem így ragasztyuk *azikok*, *aziktunk*, *aziknál*, *azik-janak*, mint a' *k* végzésűeket szoktuk, hanem illyképen *ázok*, *ázunk*, *áznál*, *ázzanak*. Tagadhatatlan igazság tehát az, hogy az *ik* szótag nem tartozik az ígéknek mivoltához, hanem csak olly hosszabbító függetelék, mint az *on*, *én* ezen ígékben *vagyon*, *hiszen*, *víszén*, *teszen* 's a' t. vagy az *an*, *on* és *en*, *lan*, *len* ezekben, *azon*, *ezen*, *mostan*, *addiglan*, *méglen*. Ez az oka, hogy mihelyt az ígéhez képző vagy ragaszték adatik, az *ik* szótagnak el kell esni. Így támadnak ezen ígéből *esik* a' következő szavak *eshet*, *esek*, *esel*, *estem*, *esnél*, *ess* 's a' t. Ha gyanakodni szabad, elejente az *ik*

pa-

paragogica az egy szótagból álló személytelen ígékhez tetetett, hogy azoknak mintegy gyámol gyánánt szolgállyon, mint *esik*, *vélük* az *es* és *vál* helyett, vagy hogy a' kimondást megkönnyítse, mint ezekben *rémlik*, *tetfzik*, *villámlik*. Így azután lassankint a' Magyarok a' személytelenség' jelének nézhették, 's mivel sok középrendű, és szenvedő igével személytelenül is lehet élni, az *ik* hosszabítót ezekhez is oda ragasztották, mint *barátkozik*, *aggódik*, *hengeredik* 's a' t. a' *barátkoz*, *aggód*, *hengered* helyett.

f) Ide tartozik még a' Magyar ígeragasztásnak harmadik formája, mellyről több ízben kiadott értekezésemet rendbe szedtem, új okokkal megerősítettem, 's az imént írt Nyelvtudományomban a' 265. old. közte bocsátottam. A' jelenvaló Feleletet nagyon meg kellene terhelnem, ha ezen értekezést egészen ide terjeszteném. Az olyan Olvasó, a' ki nek nyelvünknek a' 36. §ban meghatározott sükeres művelése és csinosítása szívénn fekszik, nem fogja, reménlem, fáradságát sajnálni, és ezen értekezést ott is elolvassa, és cikkelyenkint megfontollya. Itt sommásan csak amaz igazságokat hozom elő, melyeket ott megmutatok és bőven megvilágosítok.

Először. Ama' fő ellenvetésre, hogy a' régi könyvekben a' harmadik formának világos nyomdokit talállyuk, azt feleltem én már régen, sőt világosan meg is mutattam, hogy a' régi Írók e' formát *állandóképen* olly annyira nem követték, hogy sokszor töllök ugyanazon egy ige ugyanazon egy személyben már a' harmadik forma szerint, már a' regula szerint ragasztatott. E' tétovázó példákbul tehát regulát, annyival inkább egy egész új formát

állítani egy művelt nyelvnek Grammaticájában a' józan Filozofiának sérelme nélkül tellyességgel nem lehet, melly az ilyen nyelvben, hogy értelmes és érzékenyítő lehessen, az egyformaságot fő törvénynek teszi. Így van a' dolog a' most élő felekezetekkel is: mert azonkívül, hogy az Országunk több vidékében még a' reguláris ígéknek is adatnak oly ragasztékok, mellyekből a' harmadik forma támadt, mint *állyék, vegyék, jöjjék, szölyllyék* az egyébkép törvényes *állyon, vegyen, jöjjön, szölylyon* helyett, egynehány Vármegyebéli Repraesentációkból, és ifjabb koromban olvasott könyvekből azt kellett vizfontag következtetnem, hogy Országunkban a' harmadik forma nem közönséges, a' miben saját tapasztalásom is megerősített. Hogy e' formát a' Székelyek nem ösmerik, egy született Székely Úri embernek vallásából tudom. (*Analy. I. Pars. pag. 392.*)

Többet mondok! Ha mind öszveveffzük, a' mi a' nem rég fekállított, és rendrontó rendbe szedett harmadik formához tartozik, akármiben fel merek fogadni, hogy nincs egy egész alfabétumból álló régi vagy új Magyar könyv, nincs egész Országunkban csak egy város, vagy mezőváros is, a' hol a' Magyar beszédben a' harmadik forma tökéletesen uralkodna. Ha én e' formának bármelly buzgó pártfogójával — tapasztalásból szólok — csak egy fertályig is Magyarúl beszéllek, kivált ha a' harmadik formájára függesztett figyelmetességemet előre nem tudgya, találok én minden bizonynyal beszédegyében elég olyan ígeragasztást, mellyekkel harmadik formáját minduntalan pofonn csapdössa.

Ké.

Kérem az Olvasót, vegye kezébe Nyelvtudományomnak 279. oldalán ama Táblácskát, mely magában az *ik* ígéknek kétféle második személyeit foglalja, és vallya meg, ha olvassaé vagy halljaé a' harmadik formának pártfogóitúl, vagy a' beszéllő Magyar Nemzetnek színétül az efféle második személyeket: *bánol, bomlol, botlol, döglöl, fényel, hajlol, hazudol, illel, lakol, sínlel, ugrol, töröl, válol* 's a' t. a' *bánsz, bomlafs, botlafs, döglefsz, fénylefsz, hajlafs, hazudfsz, illesz, lakfsz, sínlefsz, ugrafs, törfsz, válfs* helyett? — Tekintsen tovább a' második Táblácskára is a' 283. old. és vizsgálja meg, ha vallyon az *ék* végzésű imperatívusokat olvassaé vagy halljaé a' harmadik formának védelmezőitül olly közönségesen, a' mint tollók a' mellette buzgó harczokhoz képest méltán megvárhatnánk, mint *bomollyék, döggölyék, fénylyék, fürdgyék, hajollyék, kétlyék, lakjék, ötlyék, sínlyék, tojjék, ugorjék, vallyék* 's a' t. a' reguláris *bomollyon, döggölyön, fénylyen, fürdgyön, hajollyon, kétlyen, lakjon, ötlyön, sínlyen, tojjon, ugorjon, vallyon* helyett? Pedig a' harmadik formának rendtartása szerint, mind ezeket *ék*, mind amazokat *l* ragasztékkal kellene ám mindenkör mondani.

Egyébaránt, hogy a' régi Magyar könyvekbül a' ragasztékokot nem lehet a' mostaniak' helyébe tenni; hogy e' könyveknek és a' régi írásoknak mérték felett való tekintete a' sükeres nyelvművelést akadályoztattya; hogy a' régiségnek, azaz nyelvünk' és nemzetünk' ifjúkorának e' maradékait nem lehet a' tiszta Magyarság' kútforrásinak nézni; és hogy a' régi Magyar könyvek és a' régi Deák classicus könyv-

könyvek között a' nyelvre nézve felette nagy a' külömség, már e' jelenvaló munkában is, nevezet szerint a' 28. §. a) és b) és a' 45. §ban elegendőképen megbizonyítottam.

Arra tovább, a' mit a' mai Könyvszerzők szemre hánynak, hogy egy olly sok auctoritásra épült, és ötöllök már izinte köz akarattal lábra állított, és szokásba vett grammaticabéli törvénnyel nekem, majdnem egyedül magamnak, nem kellene ellenkeznem: én viszontag azt felelem, hogy a' mai Nyelvművelők' Gyülekezetének, mellytül a' Magyarok a' tudományokban való járatosságot annyival méltábban megvárhatják, mivel ezekben ökököt könyvei által oktatni akarja, nem kellene az egymással ellenkező rideg szokásoknak és a' habzó auctoritásoknak kedvéért, mellyeknek tekintete a' 45. §. szerint a' nyelvművelésben annál csekélyebb, mennél régiebbek, a' Filozofiának józan vezérlése ellen erőszakoskodni, melly az emberi nyelvekben az *egyformaságot* avvagy analogiát méltán úgy nézi; mint az értelmességnek elkerülhetetlenül szükséges talpfalát, a' *rendet* pedig úgy, mint mindennemű szépségnek kútfejét; nem kellene, mondom, e' Gyülekezetnek magát, ha a' tudományoknak országában ezerszerte nagyobb tekintetű volna is, mintsem a' micsodás, a' nemzeti nyelv' urának nézni; mellynek az egész Nemzettül az ígeragasztásban régen felállított és a' hosszas gyakorlás által megerősített törvényeit, úgymint az egyformaságnak szent reguláit, kénnyre szerint feldúlhasssa, és özvezavarhasssa; nem kellene tovább magát jobban szeretni, mint a' Hazát, mellynek nyelvét saját előitéleteinek feláldozásával is csinosítania

nia

nia kellene, nem pedig csínosítását a' fellegek' tartományából kölcsönözött hypothesiseknek méltatlan jármába szorítani, melly alatt naponkint tikkadni láttuk, 's talán nem sokára el is hervadni sírva tapasztalljuk.

Ha én a' régi könyvekben nem különben, mint a' most élő egész Nemzetnek eleven beszédgyében, és a' legújabb írásokban a' harmadik formát *állandónak, mindenütt és mindenkor szokottnak, és bizonyosan meghatározott regulákra épültnek* találtam volna; nyelvünknek e' képtelen rendtelenségén magamban síránkozván, a' harmadik formát ama' rendhagyások avagy anomaliák mellé tettem volna, mellyek még most is *közönséges szokásban* vannak, mint a' *ló, só, kő* neveknek, 's az *eszik, alszik, hisz, nő, sző* 's a' t. ígéknek némelly ragasztékai. (20. §.) De így a' harmadik formát csak *rideg és této-vázó* szokásnak ösmervén, vétenék bizonynyára a' józan ész ellen nem különben, mint ama' tisztelet ellen is, mellyel mint hazafi Nemzetemhez viseltetni köteles vagyok, ha anyanyelvünkben azt, a' mit ezem és szívem hibának ösmer, rendnek és szépségnek hirdetném.

Másodszor. Ama' hypothesire, melly az *ik* hosszabbító szótagot névpótolónak nézi, és azt hifzi, hogy a' harmadik személyt szintúgy jelenti, mint a' *k, m, nk, uk* az elsőt ezekben, *trók, trom, trunk, írjuk*, vagy az *sz, l, tok, tök, tők* a' másodikat, mint *trfsz, ásol, trtok, törtök, kértök*, azt felelem *először*, hogy így az olyan ígékben, mellyek *ik* szótaggal nem végződnek; annyi harmadik személyt jelentő névpótolókat kellene gondolnunk, valahány ígéképző és ígevégzés van, a' minők az *akad, szárit, ezüstöz* ígékben az *ad, tt,*

ös

őz képzők, és a' *szab*, *öl*, *üz* ígékben a' *b*, *l*, *z* végzések. De hagyjuk meg e' hypothesis' szülőinek még ezen örömet is, és csak azt az eggyet kérdezzük meg tőlök: mi okra nézve nem függeszti a' Magyar Nemzet az ő *ik* névpótolójokhoz az ígeragafz-
 tékokot illyképen *ázik*, *ázikok*, *áziksz* vagy *ázikol*, *ázikunk* 's a' t. a' mindenütt szokott *ázok* vagy *ázom*, *ázol*, *ázunk* 's a' t. helyett; minekutánna a' többi harmadik személyt jelentő vélt névpótolókkal *ad*, *it*, *öz*, *b*, *l*, *z* 's a' t. ezt szüntelen és közönségesen cselekszi *akad*, *akadok*, *akadsz*, *akadunk* 's a' t.? Lásd fellyebb az *ik* végzésről az e) alatt megbizonyított állítást. Fordúlyunk *másodszor* az emberi nyelvnek Filozofijához, melly e' hypothesis-t eggy tehellelével felemészti. Azt mondgya ez nekünk, hogy a' neveknek pótólói csak későbbben támadhattak a' nyelvekben, mint magok a' nevek: mert csak előbb kell talán a' *királynak* lenni, hogysem *helytartója* támadhasson. Azt mondgya tovább, hogy mihelyt valamelly emberi nyelvben nevek voltak, voltak ígék is, mellyek nélkül a' puszta neveket *emberi beszédnek* tartani nem lehet. Sőt ugyanazon Filozofia sükeres okokból azt állítja, hogy az ígék még a' neveknél is régiebbek: mert az íge már magában valóságos emberi beszéd, mint mikor azt mondom *trok*; azután pedig, mivel sok emberi nyelvben magok a' nevek az ígékül eredtek, a' minek a' Magyarban számtalan példáit láttyuk, mint *fogó*, *ásó*, *törő*, *adó*, *mutató*, *forgó*, *függő*, *szülő*, *evező*, *csengető* 's a' t. Ezekből tehát ugyanazon Filozofia helyesen következteti, hogy az emberek a' *nevekhez ígéket* illyformán függesztvén: a' *szél fú*, a' *fa mozog*, valóságosan és
 iga.

igazán sokkal előbb beszéltetek, hogysem névpótolókat gondoltak volna ki, mellyek a' beszédben a' nevek helyett állyanak. Ne tegyük tehát magunkot az által névetségesekké, hogy a' ragasztékokot véltt névpótolókból származtassuk. Az a' Magyarbán sokkal hihetősebb, hogy az ígéknek egynehány ragasztékai, mint *m, d, a, nk, tok, tök, ak, ek* az ilyen ígékben *vágom, vágod, vágja, vágunk, vágtok, vágnak, néznek*'s a' t. az analogiának avvágy egyformaságnak természetes ösztönéből mustrák, azaz példázatok gyanánt szolgáltak a' birtochos és a' többes számú képzőknek választására, mint *tagom, tagod, tagja, tagunk, tagotok, ágak, méhek*'s a' t. mellyek amazoknál ifiabb vagy legalább velek egygyüdös lelemények. Ha meggondoljuk, hogy Americában a' vad emberek önnön magokról, szinte azonkép mint Kotzebue' Comédiájában *az Indiánusok Angliában Gurli* magárúl, a' harmadik személyben beszéllenek, és hogy a' névpótolóknak szükséges voltát az emberek csak a' *hofsabb beszédekben* tapasztalhatták, mikor a' nevet minduntalan ki kellett mondaniok, mint a' fa mozog, és a' fárúl a' gyümölcs lehúll, és a' gyümölcsöt megeffzük, e' helyett a' fa mozog, és a' gyümölcs *rólla* lehúll, *mellyet* megefzünk; ha mondom, ezeket meggondoljuk, el nem hitethettyük bizonynyára magunkkal, hogy az ígéknek ragasztékai valaha névpótolók lehettek.

Harmadszor. Amaz állításra, hogy az *ik* szótagnak kedvéért, ha mindgyárt nem névpótoló is' a' harmadik személyeket *k* betűvel kell jelenteni, az elsőket pedig, mivel ezek a' reguláris formában *k* végzésűek, a' mutató formából kölcsönözni, azt felelem

lelem *először*, hogy e' szerint a' múltt üdöben, mellynek első személyét, mint *ittam, ettem, áztam, cselekedtem* a' k betütül nem is kellene megfosztani, a' harmadik személyeket mind így kellene formálni: *evették, ivottik, ázottik, cselekedettik* a' törvényes *evett, ivott, ázott, cselekedett* helyett; *másodszor*, hogy az *ik* szótagnak tiszteletére, és a' harmadik formának egyéb regulái szerint is, a' jövődö üdöt imígy kellene ejteni: *ázni fogom, fogol, fogik*, nem pedig, ammint az egész Nemzet mondgya *ázni fogok, fogsz, fog*; *harmadszor*, hogy ezen ígékben is *híszén, veszen, teszén, viszen, lészén* és *vagyon* az *en* és *on* szótagok miatt, mellyek a' harmadik forma' szülőinek ítélete szerint ezen imperativusokban *hidgyen, vegyen, tegyen, vigyen, legyen* világosan megtiszteltetnek, a' többi harmadik személyeket is, úgymint a' félmúltt üdöben *hive, veve, teve, vive, leve*, és a' kívánó módban *hinne, venne, tenne, vinne, lenne*, imígy kellene formálni: *hiven, veven, teven, viven, leven*, és a' kívánó módban *hinnen, vennen, tennen, vinnen, lennen*.

Negyedszer. Ha a' harmadik forma az egész Nemzetnél *közönségesen szokott* volna is, megérdemléne bizonyára ama' tetemes és nyelvünknek legszebb és legmivoltiaabb nemzetiségeit vesztegető rendetlenségek miatt, mellyeket okoz, hogy a' tudós, csinos, és művelt író nyelvbül köz akarattal számkivettessen. Elő adom ér ezeket olly röviden, ammint csak lehet. (*Nyelvtudom. bővebben előadatnak a' 274. és köv. old.*)

A.) Megmutattam már fellyebb (27. §. 2. szám. és 57. §. 2. szám.) hogy az emberi nyelvekben a' természetes józan ész a' végbül gondolta ki a'

szóképzőket és ragasztékokot, vagy ezek helyett a' hajlításokat, hogy azoknak segedelmével a' neveknek és az ígéknek, ammint a' körülállások megkívánnyák, külömbféle és tökéletesen meghatározott mellék értelmeket adhasson. Az *ok* képző e' szóban *tagok* többes számot, az *om* e' szóban *tagom* az én birtokomat, az *ék* ezen ígében *kérék* a' kérésnek jelentő módgyát, jelenvaló üdejét, és a' kérőnek rideg számú első személyét olly határozással jelenti, hogy azokat a' Magyar hallgató tökéletesen úgy érti, ammint a' beszéllő gondollya és mondgya. Azt ellenben, a' ki e' szótagokat a' beszédben elváltoztatná, vagy más képzőkkel és ragasztékokkal felcserélné, tökéletesen megérteni lehetetlen volna, ammint már a' 28. és 29. §§ban példákkal is megvilágosítottam. Megmutattam tovább a' 18. §. 2. és 8. számai alatt, hogy a' kétféle forma a' Magyar nyelvnek legkényesebb, legkülönösebb és legkellemetesebb, de egyfzersmind az idegenekre nézve, kik nyelvünköt tanulni akarják, legnehezebb nemzetiségei közé tartozik, és hogy a' törzfökös és mutató formáknak ragasztékai egymástúl, nem csak külső formáikra, hanem még érteleimre nézve is olly szembetünöképen külömböznek, hogy a' mutató formának mindenik ragasztéka még az ígének szenvedőjét is (*accusativum verbi*) magában foglalja, azaz *szenvedő tárgyra mutat*. Innen van, hogy mihelyt a' Magyar ezen ígékét hallja: *mondgyák, írják, beszéllik*, azonnal hozzájok érti az *azt* accusativust is: *azt mondgyák 's a' t*. Hogy a' törzfökös formának hasonló személyei *mondanak, írnak, beszéllenek* magokban semminémű accusativust nem foglalnak, kitetfzik abbúl, hogy a' szenvedő,

vedő tárgynak nevét mindenkor *nyilván* kell mel-
léjek tenni, mint sok *jót* mondanak felölled. Mi-
helyt tehát bizonyos, hogy a' harmadik forma a'
két törvényesnek ragasztékait öfzvezavarja, követ-
kezik, hogy azoknak határozott értelemait is, sőt
mind a' két formát megvegyíti, és így a' Magyar
nyelvnek fő egy nemzetiségét lábbal tapodgya.
Lássuk ezt világosabban.

A' harmadik forma az első személyeket, mint
álmodom, álmodám, álmodnám, álmodgyam,
úgyzinte *átszököm, átszökém, átszökném, át-
szökjem* a' rendkövető mutató formából kölcsönö-
zi, mellynek ezen első személyeiben az *m* ragasz-
ték szenvedő tárgyra mutat, és így magában accu-
sativust foglal. Mivel tehát a' harmadik formát az
ik végzésű ígék követik, ezek pedig mind *neutru-
mok* és *passivumok* lévén, a' józan Logica szerint
az accusativustól irtóznak, következik, hogy a' har-
madik forma ezen ígéket olly ragasztékokkal ru-
házza fel, mellyek természetekkel egyenesen ellen-
keznek. Lássuk ezt egy példában. A' mutató for-
mában még a' harmadiknak pártfogói is az egész
Nemzettel így beszéllenek: ha én teróllad *azt ál-
modnám*, hogy katona lettél, hol az *álmodnám*
íge az *azt* accusativusra mutat. A' harmadik for-
mának pártfogói az *álmodnám* ígét még akkor is
mondgyák, mikor a' beszédben az accusativusnak
tellyességgel semmi helye sem lehet, azaz, mikor
ezen íge nem *active*, hanem *neutraliter* vetetik,
mint szeretném, ha egyszer róllad *álmodnám*,
vagy mikor a' beszédben határatlan accusativus áll,
mellynél a' Magyar Nemzet az ígének mutató for-
májával soha sem él, mint szeretném, ha róllad

valami jót *álmodnám*, melly mondás hasonló ehhez *szeretném*, ha *Magyarúl tudnám* a' helyes *tudnék* helyett. Nem természetesebb, nem értelme- sebb, nem rendesebb, és így nem tökéletesebb és csinosabb beszédé vallyon azoké, kik, minekután- na az első példában: ha én teróllad *azt álmod- nám*, hogy katona lettél, az *álmodnám* ígének *m* ragasztékával az *azt* accusativust mutattják; a' másik kettőben, mikor már accusativust mutatni nem lehet, vagy nem kell, így szóllanak: szeret- ném, ha egyszer róllad *álmodnék*; és szeretném, ha róllad jót *álmodnék*, azaz, a' rendkövető törz- sfőkös formában, melly accusativusra nem mutat?

Minekutánna a' rendkövető ígének rideg szá- mú első személlyeit a' jelentő módnak félmúltt üde- jében, a' törzsfőkös formában *ék* ragasztékkal, mint *olvasék*, *kérdezék*; a' kívánó módnak jelenvaló üdejében *nék* ragasztékkal, mint *olvasnék*, *kérdez- nek*; a' parancsoló módnak jelenvaló üdejében pe- dig *ak* vagy *ek* ragasztékkal, mint *olvassak*, *kér- dezsek*, az egész Nemzet világosan és értelmesen jelenti; a' harmadik formának szerzői az *ék*, és *nék* első személyekből *harmadik* személyeket csinál- nak, valamint az *ak* és *ek* ragasztékból is, minek- utánna mind a' kettőt *ék* végzésre változtattják, a' *vállyak*, *tessek* első személyekből így formál- ván harmadik személyeket *vállyék*, *tessék*. Még te- hát a' rendkövető Magyarok így szóllanak: egész éjfélig *ülék* és *trék*; de azután rosszúl *aluvék*, mert szüntelen *álmódek*; addig a' harmadik for- mának szerzői így beszéllenek: egész éjfélig *ülék* és *trék*; de azután rosszúl *aluvám*, mert szün- telen *álmodám*. A' rendkövetők megmeg így:
hisz

hísz azt csak nem kívánhatod, hogy egész éjfélig *üllyön* és *irjon*, azután pedig szüntelen *álmódyon*, és rosszúl *aludgyon*; a' harmadik formának szerzői pedig így: hísz azt csak nem kívánhatod, hogy egész éjfélig *üllyön* és *irjon*, azután pedig szüntelen *álmódyék* és rosszúl *aludgyék*: A' többi különbségeknek példáit feltalálni a' Nyelv-tud. 276. old. Tegyük már most ama' nagy kérdést: vallyon a' kétféle szőjejtés közül mellyikben találunk jobb, szebb, igazabb és tökéletesebb rendet, abbané, melly az egyforma végzésű ragasztékokkal *mindenkor* egyforma személyeket jelent, vagy abban, melly egy és ugyanazon ragasztékkal már az első személyről a' harmadikra, már erről az elsőre ugrik, itt az egyikét jelentvén vele, amott a' másikat? Nem zavartt nyelv é vallyon az, melly határozott ragasztékokkal még csak a' személyeket sem szokta megkülömböztetni? Szükségesé vallyon, mikor e' nyelvet rendbe szedni, művelni, csinosítani, regulák alá venni, egy szóval tökéletesebb emberi nyelvnek tenni akarjuk, azt vizsgálgatni előbb, és sokáig nyomozgatni, a' régi Írók zavartáké így öfzve, vagy a' mostaniak? a' Hazának némelly részeiben a' köz népé? vagy a' szomszéd Tótok, Németek, Oláhok, Magyar Deákok, kik a' conjugációnak kétféle formáját nyelveikben fel nem talállyák? Legyen az nekünk untig elegendő, hogy meg van zavarva, és hozzuk legalább az Oskolákban, és az újabb könyvekben rendbe.

B.) Ha a' hosszabbító *ik* végzésű ígék mind változhatatlan középrendűek, azaz olly *neutrumok* volnának, mellyekkel művelő értelemben, avvagy

acti-

active élni soha sem lehetne, mint *ázik*, *férgesedik*, akkor az *A*) alatt imént előadott rendetlenségek csak együgyűek volnának, mellyek ellen ama' regulát lehetne félállítani, hogy az *ik* végzésű ígékben a' mutató ragasztékokot soha sem kell mutató értelemben venni. De minekutánna bizonyos, hogy az *ik* végzésű ígéknek nagy részével az egész Nemzet, nem csak mint neutrumokkal, hanem azonkívül művelő (*active*) és kivált vízszontagos értelemben, (*reciproke*) következendőképen a' mutató formában is él: a' rendetlenségek azzal szaporodnak meg, hogy a' harmadik formának szerzői e' mutató formát ammint nyelvünknek nemzetisége megkívánja, elegendőképen meg nem különböztethetik, mivel a' törzfökös formátúl eltávozván, a' mutató formának néhány ragasztékival mind a' határozott, mind a' határozatlan accusativusnál, mind accusativus nélkül egyaránt élnek, szinte miként a' Magyarúl beszélő idegenek, kik e' két forma között különbséget tenni nem tudnak; péld. ok. Budán *lakom*, Budát *lakom*, dölékeny házat *lakom*, melly mondásokat a' rendszerető 's a' nyelvnek nemzeti tulajdonságait tisztelő Magyarok így ejtik: Budán *lakok*, Budát *lakom*, dölékeny házat *lakok*. De lássunk egynehány ígét, mellyek az egész Nemzettül mutató ragasztékokkal is, vagy legalább a' törzfökös formában *active*, azaz művelő értelemben mondatni szoktak. *Alszik* még az atyád? *Kialudtadé* magadot? *Elaludtuk* az ebédet. *Bízik* emberségedben. Legfontosabb ügyét rád *bízta*. *Eszik* ő is, mikor éhezik. Szaladgy, mert *megefsz* a' farkas, nem pedig *megefszik*. *Megettede* már kenyeredet? *Fajzik* majd ebből sok rendetlenség. **Az**

is rossz volt, a' ki ötet *fajzotta*. 's|a' t.. Lásd a' Nyelvtudom. a' 278. old. Illyen ígék az *áldozik, dolgozik, éhezik, folyik, gyönik, gyümölcsösik, hangzik, játszik, lakik, mászik, magzik, nyugszik, rajzik, szokik, szopik, tojik, ugrik, úszik, vérzik* 's a' t.

C.) Minémű rendetlenségek támadtak nyelvünkben az által, hogy a' negyedik formában a' második személynek rágasztékül *l*, a' többi ígéknek pedig *sz* adadott, bővebben előterjesztettem már ezen 57. §nak 2. számában c) alatt; azután 5. számában f) alatt.

D) Még egy tetemes rendetlenség abbúl is támad, hogy a' harmadik formának szerzői meg nem tudtak még ennek tárgya iránt, úgymint az *ik* végzésű ígék iránt egyyezni. Az egyik felekezet *ik* szótaggal mondgya az illyen ígéket *szopik, mászik, úszik, hazudik, habzik, dohányozik, viráگزik, vétkezik, lépik, ellenkezik* 's a' t. a' másik pedig *ik* nélkül *szop, mász, úsz, hazud, haboz, dohányoz, virágoz, vétkez, lép, ellenkez* 's a' t. Amazok tehát az illyen ígéket a' harmadik, ezek pedig a' rendkövető forma szerint ragasztják: a' mi az ő csínos nyelvekben gyönyörű tarkaságot szül.

E.) Említettem már a' 43. §. 1. szám. e) alatt, hogy nyelvünkben a' rövid szótagoknak nagy szűke van. Megmutattam azonkívül az 57. §. 1. szám. b) alatt, hogy a' hangzó annál kellemetesebb, mennél mélyebb, és hogy e' szerint az *é* a' kellemetlenül nyifogók közé tartozik. A' Nyelvtudományban tehát a' 282. old. a) alatt nem ok nélkül állítom, hogy ezerekre megy ama' szótagoknak száma, mellyek az *ik* végzésű ígékben megrövidülnek, és az *é* hangzótúl megmenekednek, ha ökö

mem

nem a' harmadik, hanem a' két. törvényes forma szerint ragasztjuk. Az tehát ellenben tagadhatatlan igazság, hogy nyelvünköt a' harmadik forma a' metrumra hasonlíthatatlanul alkalmatlanabbnak, az érzékenyítésre pedig a' sok kellemetlen é miatt tehetetlenebbnek teszi.

9.) Ide tartoznak még ama' különösségek, különbségek, és tetemes hibák is, mellyek az ifjegen idiótizmusoknak avvagy szójárásoknak a' Deák, Német, Francia, Olasz és Anglus nyelvekből szóról szóra való fordításából támadtak, 's naponkint támadni meg nem szűnnek. Ezekről már a' 19. 31. és 32. §ban bőven szóllottunk.

58. §. Vallya meg már most az Olvasó, van-e nyelvünknek eddig előszámlált különösségei és különbségei között csak egy is, melly bármelly hatalmas felekezetektől o'zlopoltasson, azt végtére megérdemlené, hogy a' tudós nyelvnek Grammaticájában dialectus gyanánt felállíttasson? Maradgyanak fenn bátran a' régi könyvekben az effélé nyelvselmelmek; írjanak a' mostani Könyvszerzők is, ammint nekik mint szabad embereknek tetszik! De a' tudós, a' csinos, a' művelt nyelvben az egyformaságnak és eggyességnek kell uralkodni, melly nélkül az értelmesség és az érzékenyítő szépségek minden emberi nyelvben habzanak, sínlének, 's végtére a' nélkül hogy hasznot hozhatnának, terméketlen csemeték gyanánt el is száradnak. Azoknak, kik még eddig előterjesztett értekezésim után is; a' Filozófiának intéseire nem hajtván, a' nyelv-művelésben az auctoritásoknál, az egymással ellenkező rideg szokásoknál, és az önkényes véleményeknél, szinte mintegy előre választott, és már megszokott ked-

ves játékszínenn, hol Nyelvművelőket csak játszani szeretnek, ezentúl is állhatatosan megmaradni kívánnak, egyebet igazságszerető és egyenes szívűeknek indúlattya szerint nem felelhetek, hanem hogy ezenn az útonn jobb volna nekünk a' nyelvműveléssel inkább egészen felhagynunk: mert én mind saját meggyőződésemből, mind másokéból, kik az igazságot megvallani nem áttalják, azt merem állítani, hogy nyelvünk amaz érthetetlen vagy legalább homályos új szavak, ama' habzó különösségek, pártoskodó külömbféleségek, idegen szókötések, eggy szóval ama' hiú pillangók, mély és setét üregek, és szerte kapkodó licentiák miatt, mellyekkel húsz egynehány esztendőttől fogva külömbféleképen megtarkított, megterhelhetett, megrongáltatott, még a' köz népek nyelvénél is alkalmatlanabb lett a' tudományos dolgoknak előadására, 's a' nemes érzeményeknek és indúlatoknak felgerjesztésére és dajkálására, és így a' természetűl kiszabott hivataljának teljesítésére, úgymint ama' culturának előmozdítására, melly az észnek illendő felvilágosításából, a' szívnek nemesítéséből, a' felséges charactereknek formálásából, eggy szóval, a' humanitásból áll. Az eddig jártt útonn tehát mit várhatunk egyebet, hanem hogy ezekre új különösségek, új szókoholások, új licentiák, új idiotizmusok, új szakadások által még alkalmatlanabbá tetessen. Akkor azután kénytelen lesz Nemzetünknek nemesebb része mind az Ország' dolgaiban, mind a' Tudományokban, az elhagyott Deák nyelvre visszatérni, vagy ha ez közülünk kihalna, a' Némethez folyamodni.

M á s o d i k K é r d é s.

*Minő Tudományos Rendszabások szerént kel-
lene, és lehetne új szavakkal és szólásmódokkal
a' Magyar Nyelvet bővíteni külömbféle tudomá-
nyokra és mesterségekre nézve? Elkerülhetetlenül
megkívántatnék a' megfejtésben, hogy a' Magyar
Nyelv' belső történetei, grammatikai alkotmán-
nya, az Európai tudós nyelveknek példák, és
az a' tekintet, hogy a' Magyar nyelv napkeleti
nyelv, folyvást szem előtt tartassék.*

59. §.

Mikor én a' jelenvaló munkában az emberi
nyelvnek czélljárul, nemzetiségéről, korairól és
vegyüléseiről értekeztem, anyanyelvünk lévén fő
czélom, szóllottam, azt tartom, ennek mind törté-
neteiről és alkotmányjáról, mind a' napnyugoti
nyelvektől való különbözéséről annyit, a' mennyi
e' Kérdésnek sükeres megfejtésére kívántatik. Itt
tehát csak az igazságokat, mellyek értekezéseimből
következtek, és ide kiváltkép tartoznak, egyenesen
felosztom három felekezetre, mellyek tudni illik az
új szavaknak alkotását, a' szójárásokat, mellyek e'
második Kérdésben szólásmódoknak neveztetnek, és
a' tudományos könyveket illetik, mivel a' Kérdés
szinte csak ezeket különösen érdekl.

1) Az új szavaknak alkotásáról a' következen-
dő igazságokat nyomoztuk ki. Az új szavaknak sza-
porítása a' nyelvnek férjkorában mindaddig tilal-
mas, még szokott régieket találunk, ha ezek ide-
gen nyelvekből kölcsönözött és megnemzetesített
szavak volnának is. (32. §.) De hafzontalan is egy-

szersmind: mert az új szavaknak több száz esztendő kell arra, hogy értelmességre jussanak. (34. §. 3. szám.) Ez olly annyira igaz, hogy a' mit a' 46. §ban e) alatt a' kiavúltt szavakról mondtam, azt még az újakról is bizvást lehet állítani; hogy tudni illik a' szokás az ösmeretes idegen nyelvből csak imént kölcsönözött és megnemzetesített szót könnyebben járásba hozhattya, mint az imént alkotott nemzetit; mivel amaz már az idegen nyelvből is elég ösmeretes. Egyébaránt, hogy a' nyelvnek culturája nem a' nemzeti szavakból áll, a' 48. §nak 2. számában a) alatt megbizonyítottam; valamint a' 23. §. 6. szám. és a' 26. §. azt is, hogy az idegenekkel való vegyülés a' nemzetekben és nyelveikben a' culturára való alkalmasságot sem meg nem rontotta, sem meg nem rontya.

2.) A' szójárásokról avvagy idiotizmusokról a' 19. §ban bővebben szóllottam. Jóllehet pedig tagadni nem lehet, ammint a' 23. §. 4. szám említetem, hogy nyelvünkbe valaha több idegen szójárások vegyültek: az még is visszontag hasonlóképen bizonyos, hogy a' nyelvnek ifiúkorában támadtt vagy befogadott nemzeti és megnemzetesített szójárásokat most már, minekutánna nyelvünk férjfi korát elérte, az értelmességnek veszedelme nélkül meg nem változtathattjuk, (31. §.) sem helyettek újakat nem csinálhatunk. (32. §.)

3.) Hogy a' nemzetiségnek nincs másott helye, hanem csak a' gyökérszavakban, a' ragasztékokban, a' szóképzőkben, a' szójárásokban, és a' culturának alsó ágaiban, a' 33. §ból láttuk. Ugyanezen §nak 4. száma alatt megmutattam ellenben, hogy jóllehet a' szép mesterségeknek műveiben szembetűnő még a' nemzetiség, teoriájokban mindazáltal, melly már

a'

a' tudományok közé tartozik, nemzetiséget többé nem kereshetünk.

4.) A' mi a' Tudományokat illeti, melyekre a' második Kérdés kiváltképp czéloz, ezekről sok és fontos igazságokat állítottam már fel e' munkában, melyek ugyanazon Kérdésnek megfejtését egyenesen illetik, 's melyeket úgy is kell valóban tekinteni, mint e' Kérdésre való feleletnek mivolti részeit, vagy legalább talpfalait. Ide terjesztem én azokat röviden, kijegyezvén a' helyeket, a' hol sükeres okokkal megbizonyíttatnak.

a) A' Tudományok, és így az általok kinyomozott igazságok is, nem lehetnek *nemzetiek*, mivel az emberségnek köz tárházába tartoznak. (33. §. 4. szám.) A' tudományos könyvekben tehát a' nemzetiségnek helye nem lévén, a' tudós nyelvben, *mint tudós nyelvben*, sem lehet nemzetiséget okosan keresni.

b) Következik ebből, hogy a' tudományos könyvekben nem kell az idegen szavaktúl irtóznunk, mivel a' mellett hogy belénk idegen nemzetiséget nem ótanak, egyfzersmind az idegen idiotizmusokat is értelmeseznek teszik. (34. §. és 48. §. 2. szám. d.)

c) A' tudományos könyvekben még a' helyesen formáltt nemzeti szavak szerü teszik a' Tudatlan előtt a' tudományos tárgyat vagy oktatást értelmesebbnek, mint az idegenek; a' tanúltt Olvasónak pedig alkalmatlan unalmat okoznak. (48. §. 3. szám. b.)

d) A' tudományos könyvekben tehát még sokkal jobb és foganatosabb is idegen mesterséges nevekkal élni, mint nemzetiekkal; (48. §. 3. szám. d.) annyival is inkább, mivel az idegen nevek a' tudomán-

mányos könyvekben a' határozott értelmességet nagyon segítik. (49. §. 1. szám.)

e) El nem kell itt felejtteni ama' két nagy igazságot is, hogy a' tudományok nélkül a' szívnek jámborsága, valamint a' rideg embert, úgy a' Nemzetet is a' boldogító humanitásra felvezérelheti; (50. §. 3. szám. a) és hogy a' tudományos könyvek a' nyelvet, kivált érzékenyítő szépségeire nézve, nagyon megvesztegetik. (50. §. 3. szám. c.)

60. §. Ezeket előre küldvén, az olyan könyvekre nézve, mellyek a' szép mesterségekrül és a' tudományokrül értekeznek, azt tefzem *fő regulának*, hogy

Mihelyt valamelly tárgyat helyesen formáltt nemzeti névvel olly értelmesen jelenthetünk, hogy azt általa a' tudományban nem egészen járatlan Magyar Olvasó azonnal világosan, és tökéletes határozással képzelhesse, az illyen nemzeti névvel éllyünk inkább, mint idegennel.

Ámde ha ellenben helyesen formáltt, világos, határozott és tökéletes értelmű nemzeti nevet a' tárgynak nem találunk, a' mi sokszor megtörténhet, tartsuk meg annak nevét az ollyan idegen nyelvbül, melly a' tudós Magyar Olvasók előtt ösmeretes, és nemzetesítsük meg úgy, hogy a' Magyar szóképzőknek és ragasztékoknak elfogadására alkalmatosabb legyen.

E' regulát készakartva nem terjesztem én ki a' kézi mesterségekre és a' földművelésre, mellyek a' culturának alsó ágai közé tartoznak: mert ezekben a' nemzetiségnek helye mindenkép lévén (33. §.) mihelyt róllok könyveket írunk, meg is kell benne ama' nemzeti vagy megnemzetesített neveket

ket tartanunk, mellyekkel a' mesteremberek és a' földművesek élnek, 's mellyek az értelmességnek veszedelme nélkül allighogy némelykor valami kevés igazgatást, jobbítást és csinosítást szenvedhetnek.

Az imént felállított fő regulából önnkint következik, hogy a' tudományos könyvekben kétféle új szavakra szorúlhatunk, vagy *nemzetiekre* tudni illik, vagy *idegenekre*: hogy tehát a' második Kérdésnek eleget tegyek, szükséges, hogy afféle *tudományos rendszabásokat* terjesszek az Olvasó' elejébe, mellyek *először* az új nemzeti szavaknak alkotását, *másodszor* az idegen szavaknak nemzetesítését; *harmadszor* a' szójárásoknak avvagy szólásmódoknak megválasztását igazgassák.

61. §. Mikor a' tudományos tárgyakot nemzeti új szavakkal akarjuk kifejezni, a' következő igazságokra kell figyelmeznünk, ha nyelvünkben az értelmességet, az emberi nyelvnek e' legfőbb és legfontosabb mivolti tulajdonságát, melly nélkül a' nyelvnek nevét meg sem érdemli, fenntartani kívánnyuk.

1.) Új gyökérszavakkal nem csak a' tudományos könyvekben, hanem egyébaránt is egyáltalában nem élhetünk, a' nélkül hogy a' nyelvet érthetetlenek, magunkot pedig nevetségeseknek ne tegyük. A' gyökérszavakban találni ugyan, kivéven az imitativumokat, elég nemzetiséget: (17. §. 1. szám. a) de újakat alkotni a' nyelvnek és nemzetnek férjfi korában az értelmességnek kézf és tellyes veszedelme nélkül többé nem lehet. Ezek csak a' nemzetnek félszkében, a' nyelvnek dajkaszóbjában támadhattak, és most már, minekutánna a' Nemzet meggyarapodott, szétterjedt, és az idegenekkel meg-

megvegyült, még a' könyvek által sem terjedhetnének úgy el, ammint az emberi nyelvnek szükséges értelmességére megkívántatik. Megmutattam én ezeket bővebben a' 27. §. 1. szám. és a' 34. §. 3. szám. alatt.

2.) A' kiavúltt régi szavakkal, sem élhetünk többé akár a' tudományos könyvekben, akár a' többiekben, legkevesebbet pedig a' köz beszédben, a' nélkül hogy mind nyelvünköt, mind magunkot nevetségessé ne tegyünk. Az efféle szavak bizonyára szokatlanságok és ösmeretlenségek miatt szinte olly érthetetlenek, mint az új gyökérszavak, ammint a' 46. §ban bővebben elő terjesztettem. Az imént múltt esztendőben a' Curialis Stilusnak Fordítói kapkodtak kiváltkép a' kiavúltt szavakona: de a' részre nem hajló, és az indulatosságtúl mentt Magyar önnkint megvallya, hogy az értelmességre nézve a' megemzemesített idegen szavaknak, mellyekkel e' Stilusban ezelőtt élünk, és nagyobb, részént még most is élünk, csak árnyékai sem lehetnek, nem is lesznek.

3.) Valaminthogy ama' haszontalan és szörszálhasogató szorgalmatosság, melly minden tárgynak, minden ideának, és minden árnyékozatnak különös nevet akar adni, a' nyelvművelést tetemesen akadályoztattya, mivel a' nyelvet sok haszontalan szóval megterheli: (50. §. 2. szám.) úgy ellenben ama' szabadság is, mellyel Nyelvművelőinknek élni tetfizik, mikor valamelly szokott és mindenütt ösmeretes szónak új értelmeket adnak, a' nyelvművelést hasonlóképen meggátollya, megzavarja, mivel az értelmességet szembetünőképen vesztegeti. Lássuk ennek egy szembetünő példáját.

Az

Az *igaz* melléknév nállunk háromféle értelemmel bír, mellyeket a' Deák megválaszt: *verus*, tudni illik, *justus* és *sincerus*. Ezeket a' Magyar e' melléknévnek majdnem csak puszta helyzetetéséből is világosan meg tudgya különböztetni, mint: *a' mit mondottál, mind igaz; azután soha igazabb bírórt nállánál nem kívánhatni; végtére pedig ő énhozzám mindenkor igaz volt; nincs nállánál igazabb emberem*. E' három értelem közül tehát az *igaz* szónak az egyiket tetszésünk szerint meghagyni, a' másik két értelemnek pedig más nevet választani, képtelen haszontalanság és iszonyú nyelvsérelem, sőt nyelvhitanglás volna. De szinte olly haszontalanság és nyelvsérelem ellenben az is, melly az *igaz* melléknévnek három értelméhez még a' negyediket is oda függeszti, azt akárván, hogy általa az egész Nemzet azt értse, a' mit eddig a' *jus* szó tett. Szembetűnő csak ezen egy példában is ama' gondatlanság, melly a' *jus* szónak e' fordításában még ama' világos, és felette természetlen hibát sem vette észre, hogy a' *jus* fő név, avvagy *substantivum*, az *igaz* pedig melléknév, avvagy *adjectivum*. Nem szóllanék bizonynyára e' hibáról semmit, ha nem tudnám, hogy első fordítói ollyanok voltak, kik a' világ előtt nagy Grammaticusokot, és Nyelvművelőköt játszottak.

4) Az új származékokkal, avvagy formáltt szavakkal, nem csak a' tudományos könyvekben, hanem egyébaránt is bizvást élhetünk, ha a' következő regulák szerint alkottatnak.

a) Az új származék szavaknak alkotásában arra kell elmulathatatlanul vigyáznunk, hogy helyesen formáltassanak: mért e' nélkül érthetetlenek
vagy

vagy legalább homályosak lesznek, és így a' beszédet hazfontalan és nevetséges csevegésnek teszik. A' helyes formálásnak reguláit az Etymológiának avvagy Szónyomozásnak tudomárnyából tanúllyuk, mellyet már régen *Tiszta Magyarság* nevű könyvemben, csak imént pedig megjobbítva *Analyticámban* Deákúl, és megrövidítve legújabb *Nyelvtudományomban* Magyarúl közre bocsátottam. Valamint egyéb munkáimot, úgy ezt is nem tartom én *csalhatatlan*, 's mindenkép *tökéletes* alkotmányuak, hanem csak gyarló egy embertül végbevitt iparkodásnak. De azt csak merészflem állítani, hogy az alacsony gúnyolás és a' könnyen gondolkodó megvetés helyett, mellyel azt *Tiszta Magyarságomban* az akkori Zelótesek fogadták, inkább indulatosság nélkül való fontolást, és ember-séges jobbítgatást érdemlett volna; merem állítani azt is, hogy, ha e' tudomány mindgyárt akkor köz akarattal megegyengettetett, és állandó lábra emeltetett volna, soha valóban nyelvünk annyi száz idomatlan és tellyességgel érthetetlen, 's legnagyobb részént nevetséges új szószörnyettel be nem szemeteztetett, meg nem korcsosítottatott volna, mellyeknek első tekintetébül világosan látszik, hogy Szülők, az Otrokotsynak etymologiabéli enyelgéseinn kívül, a' sükeres Szónyomozásnak soha csak külföbét sem ösmerték. *) Minekutánna a' 27. §nak

2.

*) Örömmel és nagy elégedéssel olvastam én *Kanka Daniel* Professor Úrnak *De nativa sermónis Hungari Euphonia* nevű Értekezésében az 55. és köv. old. nem csak ez iránt való panaszát, hanem egyébaránt a' régi Magyar könyvekrül, a' mostani stílusrül, és általlyában a' Magyar nyelvnek művelésérül való helyes

2. számából, és az 57. §nak 2. számából e) alatt tudgyuk, mely fontos egyszersmind és, mely kényes

lyes ítéletét is, mikor így szól: „ Primum quidem
 „ existimant nonnulli, purioris sermonis Hungari fon-
 „ tes jam in scriptis seculi 13. et. 14. quaerendos esse.
 „ Quasi jam tum lingua nostra exulta fuisset, cum
 „ scribi tantum inciperet, cum earum nationum, quae
 „ hodie in cultissimis habentur, sermo rudis adhuc es-
 „ set. Germanica seculo 16. diligentius scribi coepit,
 „ Gallica sub Francisco 1. et nonnisi sub Ludovico
 „ 14. ad majorem culturae gradum pertigit. Si igitur
 „ miraremur Adelungium, in declaranda orationis
 „ Teutonicae perfectione. scriptores seculi 15, vel 14.
 „ provocantem; quanto cautiores nos in sequenda an-
 „ tiquorum auctoritate esse oportet? An ignoramus,
 „ sermonem Latinum diutius apud nos, quam apud
 „ alias nationes Europae dominium retinuisse. Pazma-
 „ nius incoepit cultius scribere; sed nondum evasit
 „ Cicero Hungaricus. Igitur aetas aurea linguae no-
 „ strae nunc tantum ingruit. Verum in contrarium
 „ errorem delabuntur ü, qui antiquos penitus sper-
 „ nendo, tantum ea bona pulchraque opinentur,
 „ quae nostra finxit aetas. Utrumque admodum obest
 „ euphoniae; ideoque diligentissime vitandum, ne
 „ vel obsoleta sit oratio nostra, vel novis atque pro
 „ arbitrio creatis vocibus ac formulis scateat. Negari
 „ quidem non potest, linguam Hungaricam pro rati-
 „ one crescentis culturae multis novis vocibus au-
 „ gendam fuisse; sed in his fingendis multi profecto
 „ limites pulchri excesserunt, atque nimiam styli pu-
 „ ritatem affectando. obscuro, turgido, et saepe rudi-
 „ culi evaserunt. Cur non retineamus etiam peregrin-
 „ as voces, ad indolem et leges sermonis nostri ef-
 „ formatas? cur non donemus civitate Hungara etiam
 „ alienigenas, si et ad euphoniae et claritatem plus
 „ conferant? Nam talia profecto, qualia sunt v. gr.
 „ *birtigas* (jus), *munkeszköz* (fabrica), *messiró*
 „ (*telegraphus*), *látterség* (horizon), *régesszen-
 „ dős* (miles veteranus), *természetika* (chemia),
 „ *tudákosság* (mathesis) *naphatárabrónts* (tropi-
 „ cus), *földabross* (mappa), *általló* (diameter),
 „ *Baráti* (Monachium), *Luzony* (Portugallia),
 „ *Korontály* (Carinthia), *Latán* (Latium et Latina
 „ lingua), hisque similia, nec dignitatis, nec gratiae
 „ quidquam conciliant sermoni nostro. Nihil vero
 „ ponderis habet excusatio illorum, qui talibus ex-
 „ neces-

nyes mindennémű emberi nyelvben a' szóképzőknek hivatallya, melly abbúl áll, hogy a' szavaknak új meg új határozott értelmeket adgyanak; minekutánna a' 15. *Snak* 1. számábúl c) alatt azt is tudgyuk, hogy a' szóképzők minden emberi nyelvben fontos és határozott nemzetiséget szűlnék; minekutánna végtére arról sem kételkedhetünk, hogy noha a' nyelv-

„ necessitate utendum esse opinentur, cum, ut ajunt,
 „ lingua Hungara inops sit vocabulorum, careatque
 „ vocibus multis rerum notionibus exprimendis idoneis.
 „ Ita loquuntur nimirum illi, qui desultorie tractant
 „ linguam hanc, qui scribere Hungarice, non vero
 „ cogitare sciunt. Verum, etsi desunt aliquando apta
 „ vocabula, praestat tamen uti peregrinis, quam ea
 „ inepte in Hungarum transferre, aut vi quasi et contra
 „ genium linguae, ori Hungaro extorquere. Affine
 „ denique huic, illud vitium est, quod proh dolor!
 „ jam mature, et infelicissime omine literaturam
 „ nostram invasit, intelligo turgidum, calamistratum,
 „ affectatis leporibus, ornatu immodico scatens dicendi
 „ genus. Nullum enim est certius deficientis melioris
 „ sensus indicium, quam dum scriptores a nativa
 „ et simplici sermonis venustate recedunt, atque
 „ in luxurioso, anxieque exquisito ornatu omnem dictionis
 „ gratiam, amoenitatem et euphoniā positam esse putant.
 „ Non ita scribebatur Athenis tempore Xenophontis
 „ et Isocratis; non Romae aetate Augusti, neque in
 „ Germania Gellertus, Wielandus, Göthius, Herderus,
 „ Schillerus et Müllerus ita scribunt. Infausto sane
 „ fit omine, quod in ipso studiosissimo ad majorem
 „ gloriam literariam perveniendi nisu, dum vix ac ne
 „ vix quidem ad illam pervenissemus, jam nova
 „ relapsus, corruptionis et barbariei semina
 „ conspiciere debeamus; infausto, quod nonnulli
 „ scriptores, qui se linguam Hungarā maxime
 „ perficere arbitrantur, eandem turpissime adulerent,
 „ omnique nativa pulchritudine, vi et energia
 „ exuant. Atque hi sunt scopuli illi, omnibus
 „ Hungaro sermone scribere volentibus studiosissime
 „ vitandi; in his enim ingenia etiam bona saepe naufragantur.
 „ — Prodiit recentissime libellus, in quo argumentum
 „ hoc diligentius pertractatur, inscriptus: *O és új Magyar*
 „ et cet. omnibus qui Hungarice scribere volunt,
 „ legendus relegendusque.

nyelvnek ifjúkorában a' nemzeti szóképzők az idegenekkel megvegyültek, (23. §. 2. szám) férjfikorában azokat többé idegenekkel felváltani, vagy még a' szokott, nemzetieknek is egyikét a' másikkal az értelmességnek veszedelme nélkül felcserélni nem lehet: lehetetlen bizonyára, hogy, mikor új származékokot alkotunk, a' Szónyomozásnak ama' szent és változhatatlan törvényeit szívére ne vegyük: hogy tudni illik a' homályos vagy egészen érthetetlen szóképzőket gondosan kerüllyük; hogy azokkal, mellyek új szavakat csak az ígéből szülhetnek, a' nevekből új származékokot ne koholjunk, és visszontag; hogy a' puszta végzéseket, mellyek minden értelem nélkül szükölködnek, mint az *ák az írák, tudák* és több effélékben, szóképzőknek, az emberi nyelvnek Szónyomozásában járatlan emberek gyanánt, ne nézzük; és hogy egy általlyában a' szavaknak formatiójában a' nyelvnek se mivólti tulajdonságait, se nemzeti járását meg ne sértsük. (29. §.)

b) Az előbbeni reguláknál fontosabbakat az új szavaknak alkotásában allig képzelhetünk magunknak; és a' következendőt még is hasonlíthatatlanul fontosabbnak találom. Mikor tudni illik idegen nyelvből valamelly szót, kiváltkép tudományost, avvagy úgy nevezett *mesterségest*, *technicust* fordítani akarunk, ne fordítsuk azt betű szerint, vagy ha öszvetett, szórúl szóra, ammint fekszik, mint *declinatio*, *hajlltás*, *Einbildungskraft*, *beképzés-erő*; hanem vizsgállyuk meg az idegen szónak határozott értelmét ama' *definitiójából*, melly a' tudományban, mellyhez tartozik, elő adatni szokott, és e' szerint tegyük ki azt Magyarúl. A' betűkből
avvagy

avvagy hangokból áll a' szónak *teste*, melly minden emberi nyelvben másféle lehet; értelmét pedig *lelkének* nevezem, mellynek mindenik emberi nyelvben egyenlőnek kell lenni: mikor tehát idegen szót fordítunk, határozott értelmét fordítsuk, a' nélkül hogy testével sokat bajlódgyunk. Nyomorútt *masterséges* Magyar szó az a' tudományos könyvben', mellynek értelmét az Olvasó meg sem álmodhattya egyébkép, ha csak abba a' nyelvbe, mellyből fordítottatott, megmeg vissza nem fordította. Egynehány példából e' regula egészen megvilágosodhat.

Ha e' szót *accessio* a' törvénytudományban, a' nélkül hogy többféle értelmeit, nem mondom, más jó idegen Lexiconokban, hanem még csak Páriz Pápaiban is felkeressük, betű szerint, amúgy csak könnyen, és ammint mondani szokták, fél vállról, *hozzájárulásnak* fordítanánk, kicsoda vehetné első tekintettel annak, a' mit a' Juristák az *accessio* által értenek. Nézzük meg tehát először a' Lexiconokat, azután pedig e' definitióját is: *accessio est naturalis modus acquirendi domini, quo non substantiam, sed incrementum, quod rei nostrae adjungitur, consequimur.* - Kelemen *in Instit. Juris Hungar.* Ebből már könnyen átlátjuk, hogy itt az *accessio*, nem valamihez való menést, közelítést, járást, vagy járulást, hanem különösen meghatározott *gyarapodást* tesz.

Megtörténik sokszor, kivált a' nyelvtudományban, hogy egy és ugyanazon tárgynak más hivatalya van egyik Nemzetnél, és megmeg más a' másiknál: ilyenkor tehát nekünk azon hivatal szerint kell azt elneveznünk, mellyet nállunk visel. Péld. oká A' Deák Grammaticában a' *hic, haec, hoc*

hoc articulushoz neveztetik. A' Francia, Olasz és Angol e' Deák nevet megtartotta; de a' Németnél *Geschlechtswort* a' neve. Mink valóban a' beszédnek e' részecskéjét sem a' Deák szerint *iznek* vagy *czikkelynek*, sem a' Német szerint *nemet jegyző szónak* vagy *nemfzónak* nem mondhattuk: amannak azért nem, mert e' név, *iz* vagy *czikkely* határozatlanabb értelmű, hogysen a' Magyar articulushoz jelentésére alkalmas volna; emennek pedig azért nem, mert a' mi nyelvünkben a' szavaknak nevei nincsenek. Ha tehát megvizsgáljuk, minémű hivatallya van nyelvünkben e' szócskáknak *az*, *a'*, könnyen átlátjuk, hogy a' tárgyra szinte rá mutat, 's ez által ennek olly határozott értelmet ad, hogy a' szenvedők előtt még az igeragaztásnak mutató formáját is megkívánja. (18. §. 2. szám.) Én e' tulajdonságból végtére azt hoztam ki, hogy a' *névmutatónál* jobb nevet neki nehezen találhatunk ama' regula szerint: *vocabula sunt notae rerum*: mert a' *névmutatás* e' szócskának valóságos bélyege, melly által magát a' többi szavaktól világosan megkülönbözteti.

Megtörténik sokszor az is, hogy az idegen szó nem is fejezi ki helyesen a' tárgyat, mint a' Deák Grammaticában a' *Genitivus*, melly helyett már Quintilianus a' *Possessivust* helyesebbnek találta. Minek neveznénk mink tehát ezt Magyarúl *nemzőnek*, mikor *birtokosnak* helyesebben mondhattuk. Így azt is, a' mi a' Deákban *declinatio* és *conjugatio*, mink bizonyára *hajlításnak* vagy *másolásnak*, vagy más effélének nem nevezhetjük: mert nálunk az egyik valóságos *névrágasztás*, a' másik pedig *igeragasztás*.

Még

Megtörténik számtalanszor még az is, hogy a' Deák szó már magában is barbarismus: ezt tehát betű szerint fordítani nem csak nem méltó, hanem még nevetséges kínlódás is. Illyenek a' *Compossessorium* és a' *Condominium*, mellyeket *öszvebirtoknak*, és *öszveuraságnak*, sőt még *köz birtoknak*, és *köz uraságnak* sem lehet helyesen nevezni. A' *condominium plurium in eandem rem indivisam actuale jus significat*, és így *közös uraság*; a' *compossessorium* pedig *plurium jus in unum aliquod corpus denotat, quod tamen ita jam in suas partes pro rata cujusque distributum est, ut singuli suas portiones privative, separatimque possideant*, és így *társaságos birtok*. De nem értelmesebbé vallyon beszédünk, ha a' *Condominium* és *Compossessorium* neveket még a' Magyarban is megtartjuk?

c) Az öszvetett szavakkal a' tudományos tárgyaknak neveit legszerencésébben kifejezhettyük, mint Nyelvtudomány, *Grammatica*; Érzéstudomány, *Aesthetica*; Napfordító, *Tropicus*; Jeltartó, *Zodiacus*; Éjnapegyenlőség, *Aequinoctium*; Napfordulás, *Solstitium*, 's a' t. De itt is szemünk előtt kell viselni az öszvetetésnek hivatallyát, (27. §.) és kivált reguláit, mellyeket a' 30. §ban előterjesztettem. Nem kell azonnkivül magunkot a' tudományos neveknek fordításában egygy idegen nyelvhez tartani; mert a' régi és újabb tudós nyelvek közül egygy és ugyanazon tárgynak nevét már az egygyik, már a' másik fejezi ki szerencésébben. *Nomen Substantivum* nem olly alkalmas a' magyarázásra, mint a' *Hauptwort*, és így az *dílatos név* is nem olly értelmes, nem olly helyes, mint

a' fő név. A' *fzenvedő ragaszték* is hasonlíthatatlanúl jobb és természetesebb név amaz idéa szerint, melyre minket a' *Wirkendung* vezérel, mint a' Deák *Accusativus* névnek ama' betű szerint való fordítása, a' *vádoló eset*. Kitérnek ebből, valamint az eddig előadott regulákból is, hogy a' tudományos könyvekben a' mesterséges neveknek fordítása nem minden embernek való. Felette elégtelen tudomány erre, a' mit a' Deák iskolákban magunknak gyűjtünk, melyekben a' Grammaticátul fogva egész a' legvégső tudományig a' mesterséges neveket Deákul úgy tanúlyuk, hogy azoknak sem helyességéről, sem más mostani tudós nyelvekre való fordításáról legkisebbet sem gondolkodunk. Tudni kell azonkívül saját anyanyelvünknek is egész járását, ösmerni legtitkosabb kincstárait, 's a' többi régi és mostani nyelvekkel való hasonlatosságát, és töllök való különbözését. Hány száz esztendő kellett arra, hogy nyelvünk mostani értelmességére, és érzékenyítő erejére feljusson? és mink a' magosabb tudományoknak tanítására való alkalmasságát, melly a' culturának legnéhezebb része, szinte csak hólyag gyanánt akarjuk felfúni? A' természetben olly annyira nincs ugrás, hogy mink, kik most élünk, szerencséseknek tarthattuk magunkot, ha nyelvünknek regularitássát (40. §.) köz akarattal meghatározván, érzékenyítő szépségeit naponkint nagyobb és nagyobb tökéletességre visszük, (42. és 43. §§.) magosabb culturáját pedig az igaz útonn elkezdhetjük. (50. §. 3. szám.)

62. §. Nem csak azon esetben, mikor az idegen tudományos szót tökéletesen és értelmesen ki nem fejezhetjük úgy, hogy azt az Olvasó vagy

T

Hall-

Hallgató minden tétovázás nélkül azonnal megértse; hanem még akkor is, mikor magát ugyan a' nevet értelmesen kifejezzük, de a' Magyar szóval az idegen nyelvben szokott szójárásokat avvagy idiotizmusokat világosan ki nem tehetjük, meg kell inkább a' régen szokott, vagy legalább az idegen nyelvből a' tudós férjfiaknál ösmeretes idegen név mellett maradnunk. Mi haszna kínlódunk mink a' *delegare* Deák ígének a' *kinevezni*, *kirendelni*, *másra bízni* igékkel való kifejezésénn, mikor a' *delegatorius* adjectivumot a' *kinevezési*, *kirendelési*, *másrabitzási* részént szokatlan, részént helytelen mellénevekkal, és a' *delegatus iudex* nevet a' *kinevezett*, *kirendeltt*, és kivált a' *másrabitzott bíróval* helyesen ki nem fejezhetjük? Ha ezen utóbbik nevet *delegatus* a' *megbízott* participiummal fejezzük ki, mi marad azután a' *commissionatus*nak megnevezésére. A' *delegál*, *delegáltt* biro, *delegáltt* törvényszék, *delegatio* 's a' t. több száz esztendőtül fogva járatos, ösmeretes, értelmes, és a' mi több, a' hosszas szokás és helyes nemzetesítés által a' honi szavaknak számába törvényesen befogadott szavak. Ne felejtjük el soha, mikor az idegen ugyan, de meg nemzetesített szavaktúl a' tudományos könyvekben idegenkedünk, a' következő igazságokat.

a) Hogy a' tudományos tárgyak és igazságok nem *nemzetiek*, mivel az egész emberi nemnek tárházába tartoznak; (33. §. 4. *fzám*) és hogy azoknak nemzeti neveket sem nem szükséges, sem nem lehetséges mindenkor adni. Sőt én még igazságosnak is tartom, hogy az ilyen tárgyaknak meghagyassanak ama' nevek, mellyeket nekik fel-

ta-

találók, és kinyomozók adtak. Illyen az én vélekedésem szerint az *Olafz Sonnéta*, *Cantata* ; *Oratorium*, vagy a' *Francia Rondeau*, vagy *Nuance*, akár ezen utolsó a' színekrül mondasson a' képírásban, akár a' gondolatrúl a' beszédben, akár a' hajvegyítésrül a' parókában.

b) Minekutánna bizonyos, hogy culturánkot idegen nemzetektül vettük, (35. §. a) tagadhatatlan, hogy ezért nekik örök háladatossággal is tartozunk, melly helyett tehát méltatlanság volna tőlünk az által, hogy a' tőlök tanult tárgyaknak, mintha sajáttyaink volnának, nemzeti nevet kohlunk, nyelvünkübül jótéteményeiknek még nyomdokát is kiirtanunk. Gondoljuk meg e' mellett azt is, melly véghetetlenül hasznos volt az Európai nyelveknek ifjúkorában ama' gazdálkodás, mellyel a' hajdani vegyüléskor a' Nemzetek az idegen tárgyaknak idegen neveit elfogadták, mivel ezek közöttök hamarabb elterjedhettek; 's melly kimondhatatlanul gyorsították meg ez által a' természetnek ama' felséges czéllját, hogy öszvebarátkozván, egy nagy Egészet formállyanak, a' nélkül hogy nemzetiségeket megrontsák. (26. §.)

c) Ne felejsük el azt is, hogy Öseleink az idegen neveket és ígéket, sőt még az idiotizmusokat is, önnkint befogadták, nem csak azért, mivel az idegen tárgyaknak felette nehéz vagy éppen lehetetlen volt volna nemzeti neveket adni; hanem kiváltkép azért is, mivel a' természetés józan ész azt sugarlotta nekik, hogy illy útonn módonn a' culturát a' Nemzetnél minden akadály nélkül folyvást terjeszthetik, a' helyett hogy az új szavakkal nem csak

szörnyűképen meglassítanak, hanem még örökre meg is akadályoztatnák. (24. §. c.)

d) Ne felejtjük el végtére azt is, hogy a' férj-fikorra jutott Nemzet még a' megnemzetesített és a' hosszas szokás által valóságos *honiaknak* tett idegen szavaktól sem válhat meg többé az értelmességnek kész veszedelme, és nem csak a' kultúrájának, hanem még a' polgári társaság' fenntartására szükséges szövetkezésnek is bizonyos gatolása nélkül. (25. §.)

Ezek így lévén, mikor a' tudományos könyvekben új idegen szavakat akarunk, vagy kénytelenek vagyunk kölcsönözni, tartsuk meg szentül a' következő két regulát.

1) Ne korcsosítsuk meg azokat, olly képtelenül, ammint ez nemzetünknek és nyelvünknek ifjúkorában megtörtént: (26. §.) mert ezt már mind a' ketőnek férjfikora meg nem szenved. Hiszen már most csak jobban megösmarkedtünk az idegen szavaknak helyes kimondásával, és így ha a' Francia *Grimace* nevet *Grimász* helyett *Grimacéz*nek, vagy a' Német *Spießglas* nevet *Spíszglas* helyett *Pisklócz*nek, vagy *Piskócz*nek mondanánk, magunkot nyelvünkkel együtt egész Európa előtt minden bizonytalanságos nevelésnek tennénk, annyival is inkább, mivel az utolsó kelyett az *antimonium* vagy *stibium* nevekkel legalább mindaddig bizvást élhetünk, még a' 61. §ban a' 4. szúm. b) alatt előterjesztett regula szerint lassankint helyes nemzeti nevekkel ki nem fejeztetnek.

2.) Csak a' végzést nemzetesítsük meg úgy, hogy a' Magyar képzőknek és ragasztékoknak elfogadására alkalmasabb legyen. Erről nem lesz
tán

tán haszontalan egykét példát elő hoznom. Az *a* végzést a' Magyar olly nagyon szereti, hogy a' Deák adjectivumoknak mindedig is a' femininumát legörömostebb választotta: *fizika erő*, *fizika ösztön*; 's egypéhány Deák szónak más végzését is az *a* végzéssel felcserélte, mint *pavo* helyett *páva*. Ezt ő, ha nem hibázok, még a' Magyar hangrendnek járása ellen is megtartotta, mint a' *gerenda*, *esztrenga*, *szerha* vagy *eszterha*, *szecska*, *czirka*, *bérma*, *dézsma*, *pézsma*, *veleszta* (szénarend) és több efféle idegen nevekben, mellyeknek a' Magyar hangrend szerint inkább *e* végzést kellett volna adni. Ebből én, de kiváltkép abból, hogy a' köz beszédben az idegen szavakkal mindég úgy bánik, akárminémű vocális legyen utolsó silabáikban, mint ha tompa hangúak volnának, mint *referál*, *excedál*, *liferoz*, a' *práterbül* vagy *práterből* jövök 's a' t. a' *referél*, *excedél*, *liferéz*, *práterbül* vagy *práterből* helyett, azt tanultam én ki hosszas nyomozásim által, hogy Nemzetünk, bármelley szorosán megtartya is a' hangrendnek reguláit saját szavaiban, az idegeneket szinte nem ítélte méltóknak arra, hogy e' szép rend alá vettessenek; talán hogy a' Magyaroknak szájából csak így is kisírjanak. De mennyünk vissza tárgyunkhoz! Az *i* végzés felette szokott a' Magyar adjectivumokban; de a' substantivumokban ellenben olly szokatlan, hogy csak ebből is egyenesen idegennek lehet ösmerni a' substantivumot. A' *fi* és *hi* nevekenn kívül, mellyek ú végzéssel is mondatnak, nem találok nyelvünkben *i* végzéssel több substantivumot egynél, és ez a' *kocsi*. A' *bombi* helyett szokottabb a' *bomba*; a' *kuki* nem látszik ama' szavak közé tartozni, mellyek,

lyekkel a' Nemzetnek színe él; valamint a' *kapzst* sem, melly azonkívül csak adjectivum. A' *mántli*, *stifli*, *práddli* 's több efféle csak a' köz népé. Az *ó*, *ő*, *ú*, *ü* végzésű gyökérszavak a' Magyarban nem számosak. A' Deák *m* és *s* végzések találának a' Magyarban elég társakat: de azonkívül az *us* Deák végzés is nállunk, mint Deák végzés, olly szokott, és olly ösmeretes, hogy a' Magyar a' nevet nélküle Deáknak sem ösmeri. E' végzésnek elharapását tehát én nem nézhetem egyébnek, hanem csak majmozásnak, mellyel a' Németeket és a' többi Európai Nemzeteket akarjuk megtisztelni. Ha mink ezeknek nyomainn a' *Mercurius*, *Uránus*, *Henricus* helyett a' *Mercur*, *Urán*, *Henrik* neveket csinosabban mondgyuk, kicsoda tulajdoníthatná nekem vétekkül, ha e' regula szerint *Vénus Affzonyt Vén Affzonymnak* mondanám? Az *us* végzésnek elharapását még az olyan nevekben is fitogtatni, mellyek helyett régi, szokott, nemzeti neveink vannak, mint *Polon*, *Latín*, vagy *Latán*, és *Bohem* a' szokott *Lengyel*, *Deák* és *Cseh* helyett, én bizonyára olly jelenésnek tartom, mellyben magát különböztetni akaró affectationál egyebet nem talállok. Az idegen ígétet a' Magyar már több századtól fogva az *ál*, *ol*, és *oz* képzőkkel szokta megneveztesíteni, mint *csitál*, *dictál*, *delegál*, *pingál*, *masztroz*, *aufirol* 's a' t.

A' mi a' szójárásokról, avvagy szóllásmódokról ide tartozik, azt már az 59. §nak 2. száma alatt röviden, a' 19. §ban pedig, és kivált a' 23. §. 4. szám. és a' 31. és 32. §§ban bővebben előterjesztettem.

H a r-

H a r m a d i k K é r d é s.

Mellyik volna azon legalkalmasabb mód, melly szerént egy tökéletes Magyar Szókönyvet (Lexicon) lehetne készíteni? Ki kellene-e ennek a' Nyelv' régiségére, és a' Tartománybéli szavakra 's szóllásmódokra, vagy a' Magyar nyelvnek külömbféle dialectusaira terjedni? Mellyik legrövidebb úton lehetne a' legalkalmasob módot végre hajtani?

63. §.

A' harmadik Kérdés, ha nem hibázok, három részre oszlik. Az első a' Lexiconnak belső mivoltát illeti, mikép kellene azt tudni illik úgy kidolgozni; hogy tökéletes legyen? A' Kérdésnek második része a' régiségekrül és a' dialectusokrül szorgalmatoskodik. A' harmadik végtére a' Lexiconnak készítésére szükséges külső segedelmeket ügyeli. Szabad legyen nekem, a' Kérdésnek e' részeit más renddel előadnom, és fejeletemet a' közepénél kezdenem, mellytül a' másik kettő nyilvánvalóképen függ, 's melly a' régiségekre és a' megyebéli különösségekre önnkint feloszlik.

1.) Hogy a' Lexiconnak tökéletességéhez a' régi szavak és szójárások, avvagy szókötések mindenkép tartoznak, arról, azt tartom, senki sem kételkedhet. Csak azoknak haszonvétele iránt külömböznek egymástül a' tudós Férjfiak: mert némelleyek e' régiségeket a' Lexicon által életre kívánnyák hozni, úgy hogy azokkal mind könyveinkben, mind beszédünkben akképen ellyünk, mint a' mostaniakkal: mások pedig, a' kikhez a' 46.

Sban

§ban előadott okokra nézve én is sajtók, a' régi szavakat és szójárásokat avvagy időtizmusokat a' Lexiconban fenn tartani csak azért kívánnyák, hogy a' régi írásokat és könyveket könnyebben és tellyesebben megérthessük. Nagyon hajlandó lévén az eggyeztetésre, hozzá adom ehhez még azt is, hogy mihelyt e' régiségek a' Lexiconban feltalátatnak, még az olyan mostani Írónak kifejezéseit is könnyebben felkereshettyük és megérthettyük, sőt lassankint meg is szokhattyuk, a' ki egyébaránt fontos dolgokról értekezik, de a' régi szavakkal és szójárásokkal akárminémü végbül élni szeret. Készakartva megválasztom én itt a' régi szavakat a' régi szójárásoktól; mert a' tökéletes Lexiconban mind [a' kettőt megkívánom. Mi hasznunk volna a' *maraszt* ígének hajdani értelmét átlátni, ha nem tudnánk, vallyon vele a' Régiek úgy élteké mint művelő, vagy úgy mint középrendű ígével, és a' mellette álló nevet ilyen ragasztékkal ruháztáké fel, vagy amollyannal?

2.) Hogy valóságos dialectussaink nincsenek, azt már az 55. és 56. §ban megmutattam; de azt vizfontag, hogy nyelvünkben sok különösség, és külömbözés talátatik a' betűkre, ragasztékokra, képzőkre, szavakra, és szökötésekre nézve, az 57. §bül tudgyuk. Mindezekre nézve általlyában a' következő rendtartást itélem a' tökéletes Lexiconban szükségesnek. Mihelyt tudni illik valamely különösségrül vagy külömbözésrül a' Filozófiának vezérlése szerint az analogiábül, etymologiábül, vagy euphoniábül meg lehet mutatni, hogy valóságos hiba, helyt a' Lexiconban nem érdemel: mert a' Lexicont nem úgy kell tekinteni, mint a' külömb-

lőmbféle kocsoknak, idomatlan szüleményeknek, érthetetlen szószörnyeteknek, gyermekek cikornyáknak, dajkától költött szócsémegéknek, az idegen idiotizmusok' majmózisainak szemetdombját; hanem mint a' megtisztultt, rendbeszedett, megcsinosított, 's érzékenyítő erővel felfegyverkezett nyelvnek minden tiszteletre méltó kincstárát, szent archívumát. Ama' különösségek ellenben, mellyek az analogiát, etymológiát, és euphoniát nem sértik, mindenkép megérdemlik, hogy a' Lexiconba bevetessenek, sőt ennek tökéletességéhez még tartoznak is. Így az én ítéletem szerint, fel kell abban jegyezni mind a' *búl*, *bül*, mind a' *ból*, *böl*, és kivált a' kívánó módban a' *nók*, *nők* ragasztékot; mind az *ít*, mind az *ét* képzőt; mind a' *hólyag*, mind a' *hójjag* nevet, mivel itt a' *j* betű az értelmet meg nem változtattya, mint a' *fojttat* ígében a' *folyttat* helyett. Fel kell benne jegyezni ama' különös neveket és ígéket is, mellyekkel a' Hazánk csak némelly részei élnek, mint *kamat*, *tukma* 's a' *t*. mihelyt bizonyos, hogy nem az idegen szavaknak rongálásából támadtak, és hogy a' Nemzetnek nemesebb részénél szokásban vannak. De kivált a' különös szókötéseket, avvagy idiotizmusokat, mellyek a' syntaxisnak legfontosabb részei, szorgalmasan ki kell jegyezni a' tökéletes Lexiconban. Hazánkban egy valóban bölcs és a' tudományokban mindenkép járatos Naggyátúl hallottam a' szókötések' külömbözésének következő példáját. Mink az *agyba ütni*, és az *agronn ütni* között nagy külömbiséget teszünk, mert az utóbbik annyit tesz nálunk, mint *megölni*. Van mindazáltal Hazánkban olly tájék, hol az *agyba ütni* ösmeretlen, és

he-

helyette az *agyonn ütni* járatos, és így annyit nem tesz, mint *megölni*. Az ilyen külömbség a' szó-kötésben nagyon fontos, mellyet tehát a' hozzá hasonlókkaal együtt a' Lexiconban elmulatni nem lehet. Eggy Somogy Vármegyei Magyar Úri Affzony-ságtúl tovább ím! e' beszédet hallottam: „ Pest-
 „ re jöttem, hogy új ajtókra és ablakokra való
 „ lakatokat és sarkvasakat vásárollyak; de úgy el-
 „ késtem, hogy beérkezésemkor kibomlott már a'
 „ lakatosokból a' vásár. “ A' *kibomlik* ígének ezen értelmét tudtam ugyan, de a' *ból* vagy *búl* ragasztékkal való öszveköttése előttem ösmeretlen volt. Kellemetesnek és valóban nemzetinek talál-tam mindazáltal azért, mivel e' mondásnak értel-mét első tekintettel átláthattam. Az ilyen szójá-rások nem csak nem sértik a' nyelvnek regularitás-sát, hanem inkább olly szépségei közé tartoznak, mellyek a' más tájékból való Magyarat új fordulá-saikkal is kellemetesen meglephetik; és így a' tö-kélletes Lexiconban a' különös fejlítést mindenkép megérdemlik.

64. §. Lépünk már most át azokra, a' mik a' tökéletes Lexiconnak belső mivoltához tartoz-nak. Ezek között, az én ítéletem szerint, legfőbb dolog, és a' Lexicon' tökéletességének elmulatha-tatlan tálpfala az, hogy nyelvünknek egyformasá-ga, mellyről a' 37. és 38. §§ban értekeztem, és regularitása, mellyről a' 40. §nak 3. száma alatt szóllottam, a' melly tökéletesen csak lehet, meg legyenek előre határozva. E' nélkül a' Lexicont homokra építtyük: mert mikép lehetne a' Lexicon *tökélletes*, ha még maga is a' nyelv külömbféle tökéletlenségek és tarkaságok alatt nyög? Kérem

az

az Olvasót, hogy szavaimot rosszul ne értse, és hogy azokról, a' miket a' nyelv-művelésnek mivoltáról a' 36. §-túl fogva a' 43. §-ig mondtam, jól megemlékezzen. Allig lévén tudni illik valami a' világon, a' mi az emberektől olly külömbféléképen bitangoltatna és rongáltatna, mint a' nyelv; sültt esztelenség volna bizonyára azonn ügyekezni, hogy még a' köz nép is a' művelt, csinos, érzékeny és tudós nyelvonn befzéllyen, vagy hogy az Írók mellette pontosan megmaradni kényyszerítessenek. A' nyelvnek egyformasága és regularitása tehát, valóságos szépségeivel együtt, a' Grammaticában, a' Syntaxisban, és ezek szerint a' Lexiconban csak a' végből határozatnak meg pontosabban, hogy a' külömbféle könyveket, mellyek e' nyelvonn íratni fognak, minden akadozás nélkül könnyen megérthessük, és azt, a' mi bennük a' szívnék nemesítését illeti, hasznos gyönyörködéssel olvashassuk. E' könyveket azonnkivül, akár tudományosak legyenek, akár a' szép mesterségeknek művei közé tartozzanak, a' *nyelvre nézve* csak azok szerint fogja a' tudós Magyar világ jobbaknak, tisztábbaknak, érzékenyebbeknek, gyönyörködtetőbbeknek, eggy szóval szebbeknek itélni, a' mik a' nyelvről a' Grammaticában, és Syntaxisban előre meghatározottak, azután pedig a' Lexiconba áttetettek. Ennek példáit az Anglus, Francia, Német, Olasz és Deák könyveknek Recenzióiban naponkint láthatjuk, mellyek az előre kidolgozott Grammaticák, Syntaxisok és Lexiconok ellen elkövetett hibákat illendőképen megfenyítik, a' nyelvnek szépségeit pedig megdicsérik. Minekelölte tehát a' tökéletes Lexiconnak készítéséről

gón

gondolkodni lehessen, elkerülhetetlenül szükséges, hogy ama' tudós Társaság, melly Lexicont akar kidolgozni, a' nyelvnek Grammaticáját, melly más-kép Etymológiának is neveztetik, 's a' nyelvnek testi részét illeti, azután pedig valóságos lelkét, Syntaxisát tudni illik, köz akarattal meghatározza. Feldücskedett nem rég nállam egy tudós Hazafi, hogy harmincznál már több Magyar Grammaticával bővelkedünk. De én ellenben a' harminczféle Grammaticában szinte nyelvünknek legnagyobb szerencsétlenségét találom, sőt veszedelmét előre látom. A' Görögnek, Deáknak, 's akármellyik mostani Európát tudós nyelvnek csak egyetlenegy Grammaticája van: mert a' kik valamellyik-ről többféle Grammaticát írtak, nem változtatták meg bennük a' nyelvnek reguláit, hanem csak azonn voltak, kiki feltett saját czóllya szerint, hogy e' regulákok nagyobb értelmességnek okáért jobb rendbe szedgyék, vagy hogy példákkal bővebben megvilágosítsák. A' mi Grammaticussaink ellenben már az Etymológiában sem tudnak a' regulákra nézve megegyezni, ammint az 57. §-ból világosan kitetfzik; a' Syntaxisban pedig az egyik a' Deákokot, a' másik a' Németet, ez a' Francziát, amaz az Anglust majmozza, és így szinte köz erővel azonn látszanak ügyekezni, hogy a' Magyar nyelvnek nemzeti lelkét egészen elfojtsák. Lásd erről az *Ó és új Magyar* nevű könyvecskét.

65. §. A' nyelvnek testi része a' betűkből, avvagy czikkelyezett hangokból, és a' szavakból, mint puszta szavakból áll. (15. §.) A' tökéletes Lexiconban mind ezeknek tulajdonságait, mind amazoknak rendgyét pontos határozással kell elő-
ter:

terjeszteni. A' szavakról alább, itt pedig ama' bűtürendről szóllok; mellyet a' Filozofának vezérlése szerint a' végből kell előre megválasztanunk, hogy a' szavaknak felkeresését megkönnyébbítse, a' nyomtatásbéli hibákat pedig szinte árthatatlanoknak tegye. A' Deák bűtürendet megtartották Európának cultiváltt nemzetéi; és így attúl eltávozni nekünk sem volna tanácsos, még ama' czikkelyezett hangokról, 's jelentéseikre választott bűtükrül van a' szó, mellyekkel a' Deák is él. De a' többiekre nézve imígy gondolkodok.

1.) Az *a* és *á* bűtüket el kell egymástúl választani, részént azért, mivel hangjaik legalább egy fertály tónussal különböznek; részént azért, mivel a' nyomtatásbéli hibát, melly a' vonásnak elhagyásábúl vagy eltörésébúl támadna, így minden ember első tekintettel megjobbíthattya; részént azért is, mivel az *a* és *á* bűtü két felékezetre oszolván, könnyebb azokban a' szavakat felkeresni, mintsem ha a' mind a' kettővel kezdődő szavak mind egy hosszú sorba öszvetoroltatnak. El kell egymástúl választani az *e*, *é*, és *é* bűtüket is, mellyek egy egész tónusnak legalább hatod részével különböznek. A' középső *é* bűtünek kijegyzését mindazáltal csak a' fő szavakban tartom szükségesnek; nem pedig a' hozzájuk tartozó magyarázásban vagy példákban. E' bűtünek fontosságárúl lásd az 57. *§nak* 1. és 2. *számait*.

2.) Nem így van a' dolog a' többi vocalisokkal. Az *i*. *o*. *u*. *ö*. *ü*. bűtüeknek eredeti hangjait az accentus legkisebbet sem változtattya meg, hanem csak meghosszabbíttya: ezeket tehát ollyképen elválasztani nem lehet, hogy a' rövid *i* bűtüvel

vel kezdődő szavak külön adassanak elő, és a' hofszú *i* vocálissal kezdődők megmeg külön; és így a' többi vocálisokról is. Az ugyan igaz, hogy így a' fellyebb említett nyomtatásbéli hibákat nem olly könnyű már ezre venni és megjobbítani: de ez maga nem elegendő ok arra, hogy a' rövid vocálisok a' hosszúktól a' Lexiconban elválasztassanak. Nem hibázok talánn, ha azt állítom, hogy az eféle nyomtatásbéli hibákból támadt Nemzetünknel ama' két felekezet, mellyeknek egyike egynehány szót meghosszabbít, mint *ige, ül*, a' másika pedig röviden ejt, *ige, ül*. E' külömbiségeket a' Lexiconban, legalább a' Poétáknak kedvéért, kijegyezni nem haszontalan.

3.) Hogy az *ö* és *ü* hangok nem támadnak az *o* és *u* hangokból, és hogy nyelvünknek valóságos szépségei közé tartoznak, az 57. §nak 1. számában a) és c) alatt megmutattam. Valamennyi vocálisok között csak az *ö* és az *ü* dücsekedhet ama' kerek hanggal, mellyet kerekített ajakokkal kell kimondani, 's mellyre a' tátott szájjal beszéllő nemzetek nem ok nélkül irigykedve néznek. Ezeket tudván, nem gyözöm elegendőképen csudálni a' Magyar Vocabularistákat, kik az *ö* és *ü* hangokkal kezdődő szavakat Szótáraiknak végéhez szufzakollyák, mint-ha szígyenlenék, hogy ollyan hangjaink vannak, mellyekkel a' Deák nem él. Nem ugyan a' hangnak szomszédsága miatt, mert az *o* és *ö* között, valamint az *u* és *ü* között is, az imént említett 57. § szerint több más hangok állanak, hanem csak a' betűknek hasonlatossága miatt, szükségesnek tartom, hogy az *ö* az *o* után, az *ü* pedig mindgyárt az *u* után álljon.

4.) A' cs betűt mindgyárt a' b utánn kell az én vélekedésem szerint tenni, a' cs utánn pedig a' cz betűt. A' Deák betűrend tudni illik azt kívánna, hogy a' c a' b' utánn, a' z pedig az s utánn álljon. Hogy a' cs és cz öfvetett betűköt szükséges a' rendbefzedett nyelvben a' ts és tz helyett válaftani, majd alább világos okokkal megbizonyítom.

5.) A' gy. ly. ny. ty és sz. a' nélkül is a' Deák rend szerint a' g. l. n. t. és s. betűk utánn esnek. De a' zf hangot a' z betűtől egészen el kell válaftatni, mivel ettől mivoltiképen különböznek.

66. §. A' szavakra nézve a' tökéletes Lexiconban megkívántatnak a' következő határozások is.

1.) Fel kell minden szórúl jegyezni a' hivatalt, mellyet a' beszédben visel, amaz ösmeretes felekezetek szerint, mellyekre a' Grammaticában a' szavak felosztatnak, 's mellyek Nyelvtudományomban és e' munkámban illy neveket viselnek: *főnév, melléknév, névhatározó, számnév, névpótoló, ige, igehatározó, kapcsolat, indulatjel.* Az ígérül fel kell azonnkivül jegyezni azt is, hogy *müvelő, középrendű, szenvedő, müveltető, tehetős, visszontagos, személyetlen, 's a' t.* Megtörténik számtalanszor, hogy egy és ugyanazon szó főnév és melléknév gyanánt is szolgál, a' minők a' részesülők, mint *törő, mutató, fűró*; a' mit jegyzés nélkül hagyni nem lehet. Mikor a' szó név is lehet, ige is, különösen kell mind a' nevet, mind az ígét előadni, mint *ég, ardet; ég, coelum, aër; fél, timet; fél, dimidium; fagy, gelat; fagy, gelu; áll, stat; áll, mentum 's a' t.* az ígét tudni illik előre, úgy mint az emberi beszédnek nemesebb részét.

2.)

2.) Saját tapasztalásomból tudom, hogy az olyan Lexiconokból, mellyek a' szavaknak gyökereit kijegyzik, a' szavakat és ezeknek értelmét sokkal könnyebb megtanálni, mint másfélékből. Ezt tehát a' tökéletes Magyar Lexicontól is megkívánom: úgy mindazáltal, hogy e' pontossága a' néma gyökökre ki ne terjedjen; mint a' Zsidó Lexiconban. Etymológiámban az olyan szavakat, mellyek néma gyökerekből támadnak, én *formáltt gyökereknek* neveztem: mivel tehát egy néma gyökérből többféle szó származhat, elég ezeknél csak azt feljegyezni, hogy formáltt gyökerek. Példának okáért: a' *tám*, *ak*, és *tan* néma gyökerekből, mellyek semmit sem tesznek, soha nem is tettek, sem nem tehetnek, és így a' helyet a' Lexiconban csak házfontanál foglalnák el, a' következő formáltt gyökerek támadnak: *támasz*, *támad*, *támaszt*, *tanú*, *tanúl*, *tanít*, *akad*, *akaszt*, *akó*, *akol* 's a' t.

3.) A' nevekhez oda kell függesztetni a' többes számnak képzőjét, melly a' Grammaticában meghatározottat, mint az *ág* után az *ök*, a' *pap* után az *ok*, a' *für* után az *ök*, a' *tűz* után az *ök*, és az *embér* után az *ök* képzőt. Az anomáliák után legjobb kitenni az egész többes számot, mint *malom*, *malmok*, *ökör*, *ökrök*, *ló*, *lovak*, *kő*, *kövek*. A' többes szám e' szorgalmatos kijegyzést annyival jobban megérdemli, mivel a' szavaknak valamennyi formáiói mind tölle függenek, mint *ágas*, *ágazik*, nem pedig *ágos*, *ágózik*; *papos*, *papol*, nem pedig *papas*, *papal*; *tűzes*, nem pedig *tűzös*; úgy szinte *vár*, *várak*, *váras*, *várazdik*, nem pedig *várok*, *város*, *várokozik*.

4.) A' nevekhez oda kell függeszteni a' belölköző származó birtokos neveknek rideg. számú harmadik személyét is, ammint a' Grammaticában előre meghatározott, mint *sas, sassa; ág, ága; tűz, tüze; hon, honnya; al, allya; nád, nádgya; tükör, tükre; hatalom, hatalma; úr, ura; hályog, hályogja! zsák, zsákja* 's a' t. mert a' mellett, hogy a' birtokos nevekben a' nyomosító változás felette sok anomaliák alá van vetve, melyek a' fő regulákat különbözféleképen sértik; e' harmadik személyből formáltatnak a' többiek is, melyekben a' nyomosító változás uralkodik, vagy elhagyatik, mint *sassok, sassaim, sassaid, sassai, sassaink, sassaitok, sassaik*. Ezek szinte annyi, és mindenkép oly igaz nevek lévén, mint magok a' gyökök, vagy származékok, megkívánhatnák bizonyára a' tökéletes Lexiconban, hogy a' többiek között a' betűrend szerint előadassanak; a' mi ezt veghetetlenül megterhelné. Adgyunk tehát helyt a' Lexiconban legalább harmadik személyeiknek a' főnév után, melyből származnak, hogy abból a' többi birtokosok bátorságosan formáltathassanak. Az olyan birtokosok, melyek nyomosító változást nem szenvednek; a' többes számhoz alkalmaztatták magokat, mint *ág, ágak, ágam, ágad, ágak; sas, sasok, sasom, sasod, sasotok; ló, lovak, lovam, lovad, lovatok* 's a' t. Ezeket tehát a' Lexiconban kijegyezni tellyességgel szükségtelen volna.

5.) Lépünk már most át az ígére. A' Deák Lexiconokban az *amo, doceo*, 's a' t. első személyek vannak kijegyezve; a' mostani tudós Európai nyelveknek Lexiconyaiban a' határatlan módok;

avvagy infinitivusok, mint *vivre*, leben, *vivere*, *to live*; a' Zsidóban a' jelentő módnak, múltt üdönek, rideg számú harmadik személlye, úgymint a' conjugatióbéli inflexióknak gyökere, mint *holál*, melly Zsidó szó annyit tesz, mint *esztelenkedett*. A' Magyar etymológiából tudván, hogy a' mi ígéinknek gyökerei a' jelentő módnak, jelenvaló üdönek, törzsfőkös formának, rideg számú harmadik személlyei, mivel a' formációkban a' szóképzők, 's a' conjugatióban a' ragasztékok ezekhez szinte azonkép függesztetnek, mint a' nevekben a' nominativusokhoz, 's mivel e' harmadik személyeknek végzéseitül függnek mind a' szóformálásnak, mind a' conjugatiónak, vagy inkább ígeragasztásnak valamenyi regulái; elkerülhetetlenül szükségesnek tartom, hogy a' Lexiconban ezek jegyeztessenek fel, mint *vág*, *kér*, *marad*, *várakozik*, *eszik* 's a' t. Az etymológiában e' harmadik személyeket, ha már nem gyökerek, hanem származékok, mint itt a' *várakozik*, melly a' *vár* gyökerébül származik, *anyaszavaknak* neveztem.

6.) A' gyöker vagy az anyaszó után ki kell a' tökéletes Lexiconban tenni az ígének második személlyét is, mellynek ragasztéka a' Grammatica szerint háromféle, úgymint az *sz*, azután az *asz* vagy *esz*, végtére pedig az *ol*, *él*, *öl*, mint *trsz*, *irtasz*, *emésztesz*, *olvasol*, *nézél*, *kölcsönözöl*. A' középkurtítókban, mellyek e' személyt többnyire kétféleképen formállyák, mint *öröl*, *örölsz*, vagy *örlesz*; *sugarol*, *sugarolsz*, vagy *sugarlatsz*, és az anomalumokban, mint *hísz*, *szísz*, *szösz*, *jössz*, *mégy* e' pontosság a' tökéletes Lexiconból még inkább megkívántatik.

7.) Ki kell azután tenni a' mélyhangú ígék után a' mutató formának, jelentő módnak, jelenvaló üdönek rideg számú harmadik személyét, mint a' *ráz*, *dúl*, és *ír* után ezeket *rázza*, *düllyá*, *írja*; mert a' nyomosító változásra nézve az egézf többes szám magát ehhez alkalmaztattya, mint *rázzuk*, *rázzátok*, *rázzák*; *düllyük*, *düllyátok*, *düllyák*; *írjuk*, *írtátok*, *írják*. A' magos hangú ígékben nyomosító változást csak a' többes számnak első személye szenved: ezek után tehát e' személyt kell feljegyezni, mint a' *néz*, *lép*, és *szel* gyökerek után ezeket: *nézzük*, *tépjük*, *szeljük*.

8.) Az Analyt. I. Réfz. a' 215. §. a' 357. old. és a' Nyelvtudományak 130. §. a' 244. old. előterjesztetem már a' regulákat, mellyek szerint az ígéknek múltt üdeje a' jelentő módnak mind a' két formájában némellykor *ot*, *ét*, *öt* közbevetést kíván, azzal a' jegyzéssel, hogy e' miatt a' Magyar ígéket három felekezetre kell osztanunk, úgymint mellyek *először* a' múltt üdöt minden közbevetés nélkül a' fő regula szerint formállják, mint *von*, *vont*, *vontam*, *vontál* 's a' t; mellyek *másodszor* a' közbevetést mind a' két formában mindenütt megkívánnyák, mint *hasít*, *hasított*, *hasítottam*, *hasítottál* 's a' t. *harmadszor* pedig azokra, mellyek a' közbevetést a' törzfökös formának rideg számú harmadik személyében megkívánnyák, mint *lát*, *látott*; a' többiekben pedig meg nem szenvedik, mint *láttam*, *láttaál*, *látunk*, 's a' t. nem pedig *látottam*, *látottál*, *látottunk*; 's a' t. A' Lexiconban tehát elkerülhetetlenül szükséges kitenni a' gyökér vagy az anyafzó után a' múltt üdönek

első és harmadik személlyeit, mint a' von utáni ezeket: *vontam, vont.*

9.) Szükséges tovább a' tökéletes Lexiconban mindenik ígének parancsoló harmadik személlyét kitenni, mivel a' nyomosító változásra nézve a' többi személyek mind a' két formában ezt követik, mint *ráz, rázson, kér, kérjen, öl, ölljön.* A' második személy megrövidítve *rázx, kérj, öll* rövidebb volna ugyan; de akkor a' személytelen ígének parancsoló módgyait fel nem lehetne egyformán jegyezni, mivel ezekkel csak a' harmadik személyekben élünk, mint *rémlyen, villámlyon, illyen.* Látni ebből, hogy én a' conjugációnak harmadik formáját a' cultiváltt nyelvbe be nem fogadom, melly e' személyeket a' hosszú és kellemetlen hangú *ék* szótaggal formállyá *rémlyék, villámlyék, illyék.*

10.) A' kívánó és a' határatlan módok a' közbevetésre nézve egészen a' jelentő, jelenvaló, rideg számú második személyt követik, és így különös jegyzést a' Lexiconban nem kívánhatnak. Így az *irtasz* után a' közbevetést kíván a' kívánó mód is, *irtanék, irtanál* 's a' t. a' tökéletlen kimondású *irtnék, irtnál* 's a' t. helyett, és a' határatlan mód *irtani, irtanom, irtanod* 's a' t. az *irtni, irtnom, irtnod* 's a' t. helyett. A' többiek, akár *sz*, akár *l* legyen a' jelentő jelenvaló második személy, e' módokban a' regulát követik, mint *ir, irsz, irnék, irni; ázik, ázol, áznék, ázni.*

Hogy mind ezeknek kijegyzésére a' Lexiconban a' szokott rövidítésekkel kell élni, mellyek a' Lexicon előtt megmagyaráztatnak, szükségtelen említenem.

07. §. Az eddig előzámolt fontos kötelességeknel hasonlíthatatlanul fontosabbak a' Lexiconban még azok, mellyek a' nyelvnek lelkét illetik. Én ezekről imígy gondolkodok.

1.) Az ígék, valamint a' nyelvben, úgy a' Lexiconban is, legszorgalmasabb figyelmetességet érdemlenek: mert az íge, ammint már másott is említettem, már magában is valóságos emberi beszéd, mint mikor azt mondom *írok*. Ezeknek értelmei többnyire sokfélék, ammint tudni illik külömbféle tárgyakról mondatnak, mint *e' paripa szépen jár; az óra jól jár; sok esső jár; egész órája hogy járok, vagy hogy a' munkásokat járom; vagy ammint velek némelly köz mondásokban élünk, mint jól járt, szépen járt, ebül járt; vagy ammint elejekbe külömbféle előszócskákat, vagy ígehatározókat függesztünk, vagy ammint azokat külömbféle ragalztékú nevekkel a' beszédben öszvekapcsoljuk, mint *megjárta az egész országot; átjárta a' hideg; hüven eljár hivatalyában; eljár ő némellykor hozzánk; kijárta magát; lejár a' béle; öszvejárta Tolnát, Baranyát*. Sokszor az előszócska a' középrendü ígébül müvelőt szül, mint *kialudta magát; elaludtad szerencsédet*. Az efféle értelmeket és syntaxisokat tehát a' tökéletes Lexiconban szorgalmasan ki kell tenni, számokkal megkülömböztetni; és hogy az Olvasó az értelem' változásának okát lássa, példákkal megvilágosítani.*

2.) A' neveknek is többnyire külömbféle értelmeik vannak, mellyeket a' Lexiconban hasonlóképen ki kell jegyezni, olly külömbséggel mindazáltal, hogy ezeket példákkal csak akkor szükséges megvilágosítani, mikor az értelemnek változása a'
syn.

syntaxistúl függ, mint *jó* vagy *rossz* névenn venni valamit; hol a' *név* szónak egészen más értelme van, mint e' mondásban, *jó nevét meg ne sértsd*, vagy ebben *mi a' neved?*

3) De még az olyan szavaknak külömbféle érte-
telmeit és syntaxisait is meg kell pontosan a' tö-
kéletes Lexiconban határozni, mellyek sem nem
nevek, sem nem ígék. Ide tartoznak a' névhatáro-
zók, mellyek külömbféle ragasztékú nevek utánn
állván, külömbféle értelmekkel is birnak, mint az
alól és *fogva* ezen mondásokban: *Kivonták az ebet
az ágy alól. Pest a' Duna' mentében Váczon
alól fekszik. Ennél fogva tehát, kérem az Urat.
Hajánál fogva hurczolta haza. Tegnapról fogva
nem ettem.* Így van a' dolog a' *ha* kapcsolattal is, mi-
kor a' *csak*, vagy a' *mindgyárt* előtt, vagy mikor
a' *hanem* utánn áll, mint: *Ha egészséges vagy,
örülök. Ha csak jókor nem jön, semmit sem vé-
gez. Ha mindgyárt testvérem volna is. Kime-
gyek veled a' falura, hanem ha esső esne.* Ta-
pasztalásombúl mondhatom, hogy akármellyik em-
beri nyelvnek tanulását az olyan szavak, mellyek
sem nem nevek, sem nem ígék, legnehezebbnek
tefzik, és hogy a' kapcsolatok a' nyelvben szinte olly
fontosak, mint a' mészbúl és homokbúl készített ra-
gaszték az épületnek kövei között. Pedig a' Gram-
maticákban, a' mi sem nem név, sem nem íge,
többnyire olly könnyen vetetik, mintha a' nyelvhez
csak függelékek gyanánt tartoznának.

Az olyan Lexicon, melly a' 65. 66. és a' je-
lenvaló 67. §§ban megkívántt tulajdonságok nélkül
szükölködik, én száraz Vocabuláriumnál egyébnek
nem tarthatom.

68. §. De hallom már a' talán el is únakodott Olvasótúl a' harmadik Kérdésnek utolsó részét: Mellyik legrövidebb utónn módonn lehetne tehát az ilyen tökéletes Lexicont végre hajtani? azaz: honnan hordgyuk öfzve mind e' szavakat? honnan magyarázzuk meg? micsoda nyelvonn kellene azoknak értelmeit kifejezni? kik volnának e' munkára tanúltt Férjfiaink közül legalkalmatosabbak? miképpen lehetne munkájokat úgy elintézni, olly rendbe szedni, úgy megkönnyíteni, hogy mennél hamarább végre hajthassák? mikép lehetne ökököt egy társaságba öfzveállítani, de kiváltkép annyiféle vélekedéseiket egy kalap alá hozni, a' mi nélkül az ilyen munka soha meg nem érhet? mivel kellene ökököt megjutalmazni? mivel a' sok ellenkező felekezeteknek ostromlásai között, hogy másnak ne mondgyam, vígafztalni? mikép kellene végtére munkáikból egy *Egészlet* alkotni? és ezt micsoda költségenn közre bocsátani? Ha így a' harmadik Kérdésnek végső részét helyesen értem, meg kell vallanom, hogy csiklandósabb nem lehetne, mintsem a' micsodás. De Isten neki! elő terjesztem szabadon egyfzersmind és illendöképen ezek iránt is gondolatimot, megújítván előre már fellyebb egyfzer megtett kérésemet, hogy senki a' világonn szavaimot, még ha tán némellykor buzgóbbak is, személlye' vagy munkája' sérelmének ne vegye. Anyanyelvünknek dolga van egyedül szemem előtt, és a' sükeres művelésébül eredendő számtalan haszon, köz boldogság, és örök dücsösség, mellyeknek megfzszközlése, hogy még azoknak is fő czéllyá, kik velem a' nyelvművelésre nézve egy utónn nem járnak, legkisebbet sem kételkedek. Elő vezsem itt tehát

tehát először a' munkának forrásait; majd alább pedig a' Munkásokról szóllok.

1) Mivel itt Lexiconról van a' szó, nem pedig Encyclopaediáról, abban kell magunkot meghatározni, hogy ez csak egyedül a' Nyelvnek Szónyomozó és Szóköltő Lexiconnya legyen. (*Lexicon etymologico - syntacticum.*) A' tudományoknak mesterséges szavai közül tehát ebbe csak a' legszükségesebbeket kell befogadni, ammint azokat a' hasonló Deák, Német, Francia, Anglus és Olasz Dictionáriumokban találjuk. Csak azután, ha egyszer a' Nyelvnek efféle Lexiconnya megkészül, lehet a' kézi Mesterségeknek, a' Földművelésnek, a' szép Mesterségeknek, a' Geographiának, a' Történetírásnak, a' hadi Mesterségnek, a' Törvénytudománynak, a' Geometriának, a' Mathesisnak, a' Fizikának, az Astronomiának 's a' t. különkülön kidolgozandó Lexiconnyairól gondolkodni. Mind ezekből támadhat végtére a' tökéletes Encyclopaedia. Minekutánna itt csak a' Szónyomozó és Szóköltő Lexicon' kidolgozásának legjobb, legkönnyebb és legbátorságosabb módgyárul vélekedésemet előterjesztem, szóllok majd alább a' Tudományos Lexiconokról is.

2.) Hogy a' Szónyomozó Lexiconnak készítésére szükséges szereket, (*materialia*) azaz a' szavakat, és a' szavaknak külömbféle syntaxissaikból támadó értelemait; a' régi és újabb Magyar könyvekből szedegessük össze, meg nem nyerhetem magamtól, hogy tanácsoljam. Mihelyt a' régi könyvekben előakadó bizonyos *szavak, értelmek, és szóköltések* most már szokatlanok, a' Lexiconba csak úgy tartoznak, mint *kiavúltt* szerek, mellyekkel már most nem élhetünk. A' mi pedig a' mostani könyveket

ket illeti, olly tele vannak ezek — bizonyos tekintetben még saját munkáimot sem veszem ki — külföldféle nyelvhibákkal, de kiváltképp rosszul formáltt származékokkal, idomatlanúl vagy szerencsétlenül fordított együgyű vagy öszvetett nevekkel, és a' mi legsiralmasabb, a' Deák, Francia, Német és Anglus syntaxisoknak részént érthetetlen, részént méltatlan majmozásaival, hogy a' ki e' könyvekből akarna Lexicont alkotni, munkájából nem mértékletes *Crusca*, mint az Olaszoké, hanem képtelen nagy szemetdomb válna, melly a' nyelvnek még legszébb nemzeti gyöngyéit is megsárgítaná, megmocskolná, egészen elfojtaná, 's melly végtére műveltt, rendbeszedett, csinos és szép nyelv gyanánt csak azt terjesztené a' Nemzet' elejébe, azt vinné át maradékainkra, melly sok tekintetben még a' köz népnek nyelvénél is érthetlenebb, és így valóban műveletlen, rendetlen, csínatlan, és majdnem a' setét zavarhoz hasonló *jargon*, 's mellynek, mivel belölte magunk is köz ügyekezettel, ammint a' nyelvművelésről való világos aggódásainkból és iparkodásainkból nyilván kitetszik, cultíváltt, azaz értelmes és érzékenyítő nyelvet alkotni kívánunk, helytelenségét és zavartságát csak ezen ügyekezettel is világosan megvallyuk.

3.) Legrövidebb és legbátorságosabb útnak tartom én azt, hogy talpfálnak egy jó Deák, és egy jó Német Lexicont köz akarattal válasszunk; ezekben szórúl szóra lépünk; a' Magyar szót syntaxissával együtt, mellyel a' Deákot és Németet Molnárból, Páris Pápaiból, Martonból, vagy a' hosszas Magyar olvasás által szerzett és emlékeztünkben fennmaradt tudós tárházunkból legjobban kife-

kifejezhetjük, előre készített papírosrétekre kezdetbetűje alá írjuk; értelmét szép Deáksággal és helyes Németiséggel utánna függesztük; de legfőképp mindaddig ne nyugodjunk, még a' vele járatos Deák és Német szójárásokat, nem szórúl szóra, — ha csak ezt egyébaránt már *egész* Nemzetünk több századtúl fogva nem cselekszi, — hanem hasonló idiotizmussal ki nem fejezhetjük. Saját tapasztalásomból ígérhetem azt vígafztalásúl, hogy a' munka közt, ha egyébaránt nyelvünkben és e' két idegen nyelvben járatlanabbak nem vagyunk, számtalan nemzeti szójárások jutnak eszünkbe, melyeket Deákúl vagy Németúl allig lehet egyébkép kifejezni, hanem csak körülírások által. Ezeket is tehát a' szónak kezdetbetűje alá kell feljegyezni. A' papírosrétekből az egyféle betűvel kezdődő magányos szavakat a' papírosrétnek oldalszámával együtt új papíros daraboknak csak egyik oldalára kiírni, ezeket czédulkákra felszegdelni, a' czédulkákat a' betűrend szerint egymás után rakni, és így azokról az oldalszámokkal együtt újra leírni, olly munka, mellyet egy Íródeák is végbe vihet. E' rend szerint azután előveszi az ember a' szavakat egyenkint, a' papírosrétnben, hol többször előakadhatnak, felkeresi, 's értelemeket számokkal megkülönböztetvén, leírja. Hogy én e' munkában Deák és Német Lexiconnal megelégszek, oka az, mivel culturánkot leginkább a' Deák nyelvből kölcsönöztük, a' Német nyelv azonkívül a' Francia, Anglus és Olasz nyelveknek újabb culturáját legnagyobb részént magáévá tette; e' két nyelv pedig az idegenek közül Hazánkban legjáratosabb, és így a' szóértelmeknek és szójárásoknak, avvagy idiotizmusoknak

nak rövid kifejezésére legalkalmasabbak is. A' Lexiconot Deák és Német kifejezések nélkül hagyni, úgy hogy csupán csak Magyar legyen, nem javaslom azért, mivel a' szavaknak értelmeit, és idiotizmussait körülírások által kellene megmagyarázni, mellyek többnyire még nagyobb homályosságot okoznak, és a' könyvet nagyon megterhelik. Elhagyom azt, hogy így a' Lexiconnak hasznát az idegenek nem vehetnék; a' reá fordított költségek tehát talán örökre elvesznének.

69. §. A' Munkásokra nézve, hogy a' tökéletes Lexicon mennél hamarább végre hajtasson, következő jegyzéseim vannak.

1.) A' Redactoronn kívül, kinek egyáltalában, hogy mindennemű tarkaságot elkerüllyünk, csak egyetlenegynek kell lenni, kívánok én tíz fő Munkást, kettőt Erdélyből, kettőt a' Tiszán túl való Vármegyékből, kettőt a' Tiszán innen való Kerületből, kettőt a' Dunán innen, és kettőt a' Dunán túl való Vármegyékből. Ezekhez tovább még egy fő Tagot függesztek, ki tudni illik a' Lexicon' számára a' régi könyvekből a' kiavúlt szavakat és szójárásokat egybe gyűjtse, és rendbe szedgye. A' fő Tagok mellé elkerülhetetlenül szükségesek még egynehány segítő Tagok is, mindenik kisebb Vármegyéből egy, a' nagyobbakból kettő-kettő, kik a' talpálnak választott Deák és Német Lexiconokonn csupán csak arra szögezett figyelmességgel átmenyének, ha nincsenek Vármegyékben némelly különös megyebéli, de az 57. §nak 4. számában a' h) alatt lévő 2. számnak, és a' 63. §nak értelme szerint, helyes nemzeti szavak és szó:

szójárások, mellyek érdemesek volnának arra, hogy a' Lexiconba befogadtassanak.

2.) E' Férjfiakban, de kivált a' tizenegy fő Tagban és a' Redactorban megkívánom én a' tudományokonn kívül a' bölcsességet is, melly az indúlatoskodástúl, a' pártoskodástúl, és a' haszonkeresettül egészen megmenekedni mindenben és szüntelen iparkodik. Megkívánom tőlök a' Magyar nyelvonn kívül legalább a' Deáknak és a' Németnek mélyebb ösmeretségét is. Mivel tovább az emberi nyelvnek valóságos szépsége tulajdonképen érzékenyítő erejébül áll; ammint a' 42. §ban megmutattam, megkívánom benne azt is, hogy az Érzéstudományban avvagy Aestheticában, mellynek rövid sommáját *Analyt. 3. Rész. I. Szakasz.* Deáknál előterjesztettem, idegenek tellyeséggel ne legyenek. Az emberi nyelvnek legfőbb érzékenyítő ereje a' vers lévén, (43. §.) euphoniája pedig a' szépnek nevét annál jobban megérdemelvén, mennél közelebb járúl ez emberi énekhez, melly által, kikérem magamnak, hogy a' declamációban való dalolást, melly a' beszédet megafszonyosítja, senki se értse; az Olvasó bizonyára rossz névonn nem veheti tőlem, ha én legalább a' fő Tagokban és a' Redactorban a' Musikának mesterségével való ösmeretséget megkívánom. A' Görögök a' versnek teoriáját egészen a' Musikának teoriájára építették, ammint *Analyt. 3. Rész. II. Szak.* bőven és világosan megbizonyítottam. De azonnkivül e' Görögök, kiknek párjai a' Szépnek érzésében még nem támadtak, Quintilianus' bizonyosága szerint *Instit. Orat. lib. 1. c. 10.* a' Musicában való járatosságot még azokban is megkívánták, kik az Ékesenszóllást avvagy

Avvagy Orátori tudományt tanulni és gyakorolni akarták. Mennyivel inkább szükséges tehát e mesterség azokban, kik mint Nyelvművelők, és így az Ékesenszóllásnak és a' Költésnek dajkái, anyanyelvünkben a' szebbet a' széptül, a' szépet a' rúttól sikeresen és tökéletesen meg akarják választani? Ezzel mindazáltal nem azt sürgetem én, hogy nagy Musicusok, vagy éppen Virtuózusok legyenek; hanem csak azt, hogy hallásaik a' hangoknak megválasztásában gyakorolttak legyenek, a' Musikának lelkét, a' taetust, avvagy üdömmértéket úgy értsék, hogy azt a' versekben is megérezzék, egyáltalában pedig, hogy e' mesterségnek theoriájába, kivált a' mennyire az Érzéstudományból származik, mélyebbet belássanak.

3.) Hogy e' Társaságnak Tagjai együtt lakjanak, vagy többször egybe gyüllyenek, tellyességgel szükségtelennek látom. A' Nemzeti Muzéum' nevével kellene a' Plánomot közre bocsátani, 's Hazánknek tudós Embereit az öszvemunkálkodással megkínálni. Ezeknek sikeres hazafiúságáru' kételkednem kellene; ha magokot önnkint nem ajánlanák egy olyan munkára, mely még hivatalbéli foglalatosságaiikkal is, ammint azonnal megmutatom, megférhetne. A' Tagok meg lévén egyszer határozva, a' Lexiconnak betüit fel kellene a' fő Tagok közt osztani, kik azután saját munkáikat egymásnak rendre elküldenék. Kiki közüllök átolvasván társának munkáját, feljegyezné különös papírosra iránta való ítéletét, azután azokat, a' miket benne hibáknak vagy tökéletlenségeknek gondolna, vélekedésének rövid okaival együtt; úgy szinte a' bővítésekét is ama' megyebéli szavakkal és szójárásokkal,

mel:

mellyeket neki a' hozzá tartozó Kerületnek segítő Tagjai beküldöttek, és ezeket végtére saját nevének aláírásával egyenesen a' Nemzeti Muzéumnak kezébe szolgáltatná. Minekutánna a' rideg ítéletek után magok is a' Lëxiconnak valamennyi Tagoktól megítélt részei a' Nemzeti Muzéumhoz mind öfzvegyülnek, akkor kezdődik azután a' Redactor' dolga, ki e' részekbül, és a' hozzájuk függesztett ítéletekbül egy tökéletes Egészlet olly könnyen alkothat, hogy írását a' prés alá árkusonkint adhattya. El nem kell felejtteni, hogy én a' Tagok közt az egy határozott, és ha szükséges, köz akarattal megjobbított Grammaticának és kivált Syntaxisnak elfogadását előre teszem, és hogy így az ítéletekben való nagy különbözésektül, vagy éppen tudós vetekedésektül legkisebbet sem tarthatunk; a' mi a' Redactornak munkáját, kinek lakása a' Nemzeti Muzéumtól messze tellyességgel nem lehetne, kimondhatatlanul megkönnyítené. Ha még is megtörténne, hogy a' Fő Tagoknak ítéleteit valamiben meg nem tudná egyeztetni, akkor kötelessége azt hozná magával, hogy ezt a' Nemzeti Muzéum által a' Hazai Tudósításokban a' fő Tagoknak tudtára adgya, kik vélekedéseiket okaikkal együtt azonnal megküldenék, hogy a' munka hátramaradást ne szenvedgyen. Okaikkal együtt mondom; mert én a' tudományos dolgokban az okok nélkül adott vótumoknak többsége szerint való ítéletet fonakül fordúltnak tartom. Menél több a' kényne szerint votizáló tag, annál hihetösb, hogy számosabbak a' többieknél az ollyanok, kik a' dologhoz csak középsterüen értenek, és talán az indúlatosságtül, a' pártoskodástül, és

a' hafzonkeresettül is vezéreltetnek. A' tudományokban egy, sükeres oknak többet kell érni valamennyi vótumnak auctoritássánál.

4.) Tíz részre osztva a' Lexicon egynek egynek nem ad annyi munkát, hogy azt hivatalbéli foglalatosságai mellett egy esztendő alatt el ne végezhesse. Megtehetik ezen üdö alatt a' megyebéli szavaknak és szójárásoknak egybegyűjtését a' segítő Tagok is kevés fáradtsággal. Ez az oka, hogy öket jutalommal megkínálni annyi volna, mint nemes-szívűségeket megbántani, mellyel a' Hazának javá-
ra, Nemzetünknek dücsösségére, 's Nyelvünknek hafznos szépítésére százszorta nagyobb szolgálátokat tennének, mihelyt ezekre alkalmatosságot sajdítanak. Neveiket a' Lexiconnak homlokánn vagy elő-befszédgyében tisztelettel és háladatossággal említeni, 's kinekkinek egy exemplárral kedveskedni, olly jutalom volna, melly utánn ök, ha Nemzetemet jól ösmerem, leginkább esdeklenének. Az egy Red-actornak kellene, e' tiszteletenn és exempláronn kívül, közép-szerü jutalmat is adni, mivel munkája semminémü hivatallal vagy keresettel meg nem férne. A' munkának közrebocsátására szükséges költséget, mihelyt a' Nemzeti Muzéum Praenumerátiót kívánna, tudom, hogy egy Hazafi sem volna, a' ki megtagadná.

5.) De a' fő dolog még hátra van. Már csak az által is, hogy e' Társaság köz. akarattal egyetlen egy Grammaticát és Syntaxist választana talp-falnak, könnyű átlátni, hogy tölle a' Grammaticu-sok és ezeknek Tisztelői közül számtalanok elidege-
nednének. Mit várhat tehát azoktól, kik eddig a' nyelvművelésben, és Magyarúl kiadott könyveikben mjnd csak rideg szokásokra, és auctoritásokra tá-
masz-

maszkodtak, egyszerre pedig azt láttyák, hogy a Társaság ezek helyett az egy Filozofiának talpigazságihoz ragaszkodik? Ammint én az olyan embert ösmerem, a' ki magát örömeztőbb vezeteti, hogysen tanácsért saját észéhez folyamodna, nem tudom bizonyyára, ha e' Társaságnak Tagjai a' háladatos tisztelet helyett, nem tapasztalnának nyilvánvaló ellenkezéseket, titkos rágalmakot, vagy talán még tudós mocskolódásokat is. De ezekkel az olyan Férfiaknak, kik a' józan észet követik, és a' Hazának igaz javát, a' Nyelvnek sükeres művelését, 's a' Nemzetnek örök dűcsösségét ügyelik, legkisébbet sem kell gondolni; már akkor, midőn a' munkához fognak, megfontolván édes vígasztalás gyanánt ama' két fő igazságot, hogy fáradságaikkal nem a' most élő világnak tesznek szolgálatot, és hogy háladatosságot nem is ettől várhatnak, hanem csak egyedül a' jövendőttől.

6.) Minekutánna egyszer a' nyelvnek regularitása, egyformasága, érzékenyítő ereje avvagy mindennemű szépsége, a' Grammatica, Syntaxis, és Lexicon által úgy meg lesz határozva, mint a' most élő Európai cultiváltt nyelveké, csak akkor lehet azután a' Tudományos Lexiconokrúl gondolkodni, mellyekrúl fellyebb a' 68. §nak i. száma alatt szólottam. Hogy valamelly nemzet széles e' világonn a' többi nemzeteknek, és így legalább egy vagy két idegen nyelvnek segedelme nélkül a' tudományokban előmenetelt tehessen, Wianddal, kinek szavait a' 46. §ban elő hoztam, csupa lehetetlenségnek tartom. Képzellyünk magunknak egy nemzetet a' földön, melly, minekelötte a' kultúrának szintazon garádicsára feljusson, a' mellyiken

szom:

szomszédgyai közül némelyek már tündöklenek, egyszerre egész hazáját, mint hajdan a' Chíniaiak, fallal bekerítse, hogy a' jövevények hozzá be ne haszanak; melly a' bennmaradt idegeneket arra kényszerítse, hogy köntösseiket és nyelveiket mennél hamarább az övével felcseréllyék, vagy honnyábúl kitakarodgyanak; melly saját nyelvébül az idegen szavakat, oskoláibül és polgári társalkodásaibül az idegen nyelveket számkivesse, sőt ezeknek gyakorlását és tanulását meg is tiltsa; 's melly még vallását, isteni szolgálattját, és templomát is nemzeti- nek hidgye, vallya és hirdesse: (48. §. 1. szám. b) középsterü elménél alábbvalónak kellene bizonyára annak lenni, a' ki azt át nem látná, hogy azalatt, még a' szomszéd nemzetek, mellyek nállánál a' culturában akár alább, akár fellyebb vannak, az egymással való barátkozás által, mellyre ökök maga a' természet késztetü, (21. §. 23. §. 5. szám. 26. §.) de kivált vizsontagosan megtanult nyelveiknek segedelmével a' humanitáshoz óriás lépésekkel közelítenek, a' fallal kerített nemzetnek *egyedül magának* kellene mindazokat megtenni, beszerezni, egybe gyűjteni, megészközleni, a' miket a' többiek *szövetkezett erővel* végbe vísznek, hogy a' humanitásnak szintazon garádicsára velek együtt feljuthasson; a' mi természet szerint szölván, csupa lehetetlenség. A' bekerített nemzetnek tehát a' culturára nézve azon állapotban kellene maradni, a' mellyben akkor volt, mikor magát a' többiektül elzárta, és ha tenne is előre eggykét lépést, száz esztendő alatt nem menne annyira, a' mennyire tíz alatt a' többiek; vagy, a' mi még siralmasabb volna, vissza kellene sülyyednie a' régen elhagyott vad-

ságnak állapottyára, mint némellyek a' régi culti-
 váltt híres nemzetek közül valóban visszásüllyedtek.
 Egy szóval, elfajúlna, vagy legalább törpén marad-
 na, mint a' Chínaiak, kik bármikép dücsekedgyenek
 örökké egyforma állapottyokkal, a' humanitáshoz bi-
 zonyyára felette kevéssel jutottak mindeddig közelebb,
 mint Török szomszédgyaik, 's kik erre való nézve, mivel
 gyermekes culturájokhoz még felfuvalkodott nemzeti
 büszkeséget is függesztenek, a' cultiváltt Európaiak-
 tól a' nevetségesnek példái gyanánt méltán gúnyol-
 tatnak, 's vén gyermekek gyanánt megvettetnek.
 Egész szerencsések az, hogy szomszédgyaik részént
 vad, részént puha népekből állanak: egyébaránt a'
 szemesebbeknek már régen prédái, vagy teherhordó
 szamarai, vagy éppen lelketlen szerzámái lettek vol-
 na. Minállunk a' Deák nyelv a' végből, hogy a'
 rajta tanúltt régi culturát fenn tartsuk és gyarapít-
 suk, a' Német pedig a' végből, hogy segedelmé-
 vel az újabb Európai culturát magunkévá tehessük,
 elkerülhetetlenül szükséges, ha a' culturában, am-
 mint most vagyunk, megállapodni, és napnyugoti
 szomszédgyainktól messze maradni, vagy éppen a'
 vadságnak állapottyához visszaközéltetni, 's déli és
 napkeleti szomszédgyaikhoz lesüllyedni nem aka-
 runk. Ezen elmékedésből világosan folyik az,
 hogy a' Tudományos Lexiconokban a' Deák neve-
 ket kell definitióikkal együtt előre tenni, után-
 nok pedig a' 61. §. szerint a' nemzetieket, vagy
 a' 62. §. szerint a' megnemzetesített idegeneket. A'
 definitiók nélkül az efféle Gyűjtemény homályos és
 száraz Vocabulárium volna, nem pedig Lexicon. Az
 ilyen Lexiconhoz azután olly Vocabuláriumot kell
 függeszteni, mellyben a' Magyar nevek állyanak

a'

a' betűrend szerint elől, utánnok pedig az idegenek. Azalatt, még az imígy kidolgozandó Tudományos Lexiconokhoz foghatunk, azt javaslom, hogy a' ki Tudományos Könyvet Magyarra fordít, vagy Magyarúl eredetit ír, függeszzen könyvéhez két Vocabuláriumot, mint én a' jelenvaló munkához. Az egyikben állyanak elől a' nemzeti vagy megnevezett nevek, mellyekkel munkájában él; utánnok az idegenek: a' másokban pedig elől az idegenek, hátul a' nemzetiek. Ez bizonyára nem csak az Olvasónak felette nagy könnyebbségére szolgál, ha egyébaránt azt, a' mit olvas, tökéletesen meg akarja érteni, hanem még valaha a' Tudományos Lexiconoknak helyes készítését is kimondhatatlanul megéretteti:

Negyedik Kérdés.

Miképpen lehetne a' Magyar helyes Írást (Orthographiát) az egymással ellenkező szokások és önkényes vélemények helyett Filozofiai Principiumokra építeni?

70. §.

Láttuk a' 37. §ban; hogy a' nyelv a' kultúrának terjesztésére az értelmesség és az érzékenyítő erő nélkül alkalmatos nem lehet. Láttuk azt is, hogy az értelmesség és az érzékenyítő erő az egyformaságtól függ, melly a' szónyomozástól azt kívánja, hogy mindenkor és mindenütt egyforma szavakkal, egyforma ragasztékokkal és szóképzőkkel, sőt még egyforma orthographiával is; a' szóköztől pedig, hogy egyforma regulákkal éllyen:

X 2

Lát-

Láttuk végtére a' 38. §ban az egyenes és rögtelen útnak, 's az egyformán zúgó vízfakadásnak hasonlatosságiból az egyformaságnak elkerülhetetlen szűkségét, kellemetességét, és böcsülhetetlen hasznát is. Itt tehát csak azokat, a' miket ott olvastunk, az orthographiára kell gondolatunkkal alkalmaztatnunk, ha arrúl is meg akarunk győződni, hogy az orthographiának egyformasága a' cultiváltt nyelvben hasonlóképen nem csak kellemetes és hasznos, hanem még elkerülhetetlenül szűkséges is. A' Francziának és az Ánglusnak példájából azt legalább világosan láttyuk, hogy e' nemzetek még a' korcsos orthographiát is jobbnak, és a' kultúra' terjesztésére fogatosabbnak nézték, csak *határozott és egyforma* legyen, mint az egymással ellenkező szokások és önkényes vélemények szerint külömbféleképen változó tarka orthographiákat. Mindennapi tapasztalásunkból tudgyuk, hogy mihelyt figyelmetességünköt, mellyet valamely tárgyra függesztettünk, valami megháborította, eszünk azon szempillantásban e' tárgytúl arra szokik, a' mi a' figyelmetességet félbe szakasztotta, és hogy ugyanazon szempillantásban a' belső érzemény vagy indulat is, mellyre már az előttünk lévő tárgy iránt emelkedtünk, egyszerre meghül. Emlékezzünk csak meg egykét hasonló esetről, mikor a' nyilvánvaló beszédben valaki megakadt, mikor érzékeny dalolásában az Énekes, szívolvasztó hangjainak előadásában a' Musikus megbotlott, vagy mikor tanulásunk alatt egyszerre valamely zörgést, vagy szózatot-hallottunk, 's vallyuk meg magunknak, hogy az emberben mind az *értés*, mind az *érzés* a' figyelmetességtől függ. Így van a' dolog az orthographiával is.

A'

A' nyelv a' Könyvszerzőnek eszköze lévén, (9. §.) mellyel az igazságot, vagy vélekedéseit az Olvasónak észéhez v. szí, vagy érzeménnyeit szívébe csöpögteti; sem az egyiket pedig, sem a' másikat egyébkép végbe nem vihetvén, hanem ha az Olvasónak figyelmetességét azokra édesíti és állhatatosan lekötelezi, a' miket könyvében mond; kételkedhetünk arra, hogy az orthographiának egyformasága legfőbb gondgyai közé tartozik? Ennek akár-melly különössege, állhatatlansága, tarkasága, és kivált helytelensége, az Olvasónak figyelmetességét majdnem mindenik mondásban megzavarván, ezét is minden bizónnyal az elejébe terjesztett igazságtól vagy vélekedéstől minduntalan elragadgya, és magára függeszti, szívének érzéseit pedig fel sem hevítheti, vagy ha talán a' képzésnek segedelmével mármár gerjedni kezdenének is, minduntalan meghüti. Ezek az okok, mellyekre nézve a' Filozofia általlyában megkívánnya, hogy a' cultivált nyelvben az orthographia egyenlő legyen még akkor is, ha azt a' korcsokból, mint a' Francziáknál és az Ánglusoknál történt, ki nem lehetne nagy zavarodás nélkül tisztogatni.

71. §. Minállunk az orthographiabeli korcsoknak helyes egyengetését semmi fontos okok nem akadályoztatván, a' Filozofiához jó tanácsért ez iránt is bizvást folyamodhatunk, melly az én ítéletem szerint a' következő regulákban foglalattik.

1) A' betük az írásban jelei lévén ama czikelyezett hangoknak, mellyekkel az emberi nyelv él, nem hiszem, hogy ez iránt a' józan észnek törvényeit helyesebben kifejezhessük, mintsem

am-

ammint már egyy 'Hálai Francia 'Grammatica, *Grammaire raisonnée* a' 13. oldalonn kifejezte, úgymint:

Első Regula. Valahány cikkelyezett hang találtatik valamelly nyelvben, szintannyi különös betűi legyenek, mellyek e' hangokot jelentsék.

Második Regula. Egyy és ugyanazon betűvel soha sem kell két, vagy többféle cikkelyezett hangot jelenteni; 's egyy és ugyanazon cikkelyezett hang se jelentessen már az egyyk, már a' másikk betűvel; vagy rövidebben: mindenik betű mindenkor csak egyyetlen egyy hangot jelentsen.

Harmadik Regula. Ammint az egyformaságnak, szónyomozásnak és hangrendnek regulái szerint tisztán és csínosan ejtyük a' beszédet; úgy kell azt írunk is.

Mennél messzebb távozik e' Reguláktúl valamelly nyelvnek orthographiája, annál nehezebb annak helyes olvasása, írása, és tanulása, ammint a' Francia és az Ánglus nyelvekben világosan tapasztallyuk. Ha mink tehát ellenben a' Magyar orthographiát e' Regulákhoz szabjuk, ammint, egykét régi korcsot kivévén, tökéletesen hozzájuk is szabhattyuk, bizonyosan remélhettyük, hogy nyelvünknek olvasása, írása, és tanulása is kimondhatatlanul megkönnyebbedik; a' mi végtére terjedését is minden bizonynyal elő mozdíttya.

2.) A' szavaknak feltagolásárúl, részént a' tanuló gyermekek' számára, részént mikor az írásban a' sornak végénn a' szavakot ketté kell szakasztanunk, a' következő regulákot tartom azoknak, mellyeket a' Filozofia mindenkép helyben hágy.

EL-

Első Regula. Ha két hangzó jön öfzve, az utóbbik a' következendő szótaghoz tartozik, mint *rósá - ink*. E' regula önnkint következik ama' két igazságból, hogy a' Magyarban diphthongus nincsen; (57. §. 1. szám e), és hogy az emberi nyelvekben a' vocális teszi a' szótagot, avvagy silabát, akár maga állyon, akár előtte vagy utánna consonáns legyen, akár végtére consonánssal mind elől, mind hátul be legyen foglalva. Szintezzen igazságokból folyik a' következendő regula is.

Második Regula. Ha három hangzó jön öfzve, a' középső magányosan marad, mint különös szótag, és így a' másik kettőtől elválasztatik, mint *ti - e - id*, *mi - e - ink*.

Harmadik Regula. A' két vocális között álló consonáns az utóbbikhoz ragad, mint *a - gár*, *va - dász*. Ennek okát én abban találom, hogy magát a' vocálist könnyebb kimondani, mint az utánna következő consonánssal; mert az *ag*, és *vad* utánn mindég érzeni a' kimondásban egy kevés hangocskát, melly a' *g* és *d* betűknek kimondását megkönnyebbíti. Az öfzvetett consonánsok a' Magyarban csak együgyű hangot jelentvén, soha egymástól el nem választatnak, mint *a - czél*, *vá - szony*, *á - csol*.

Negyedik Regula. Ha két vagy három más-salhangzó avvagy consonáns jön öfzve, csak az utolsó ragasztatik az utánna következő vocális-hoz, mint *ál - tal*, *varr - nak*. Ennek okát könnyű átlátni, részént az előbbeni Regulának okából, ha a' két consonáns az előbbeni vocális-hoz függesztetne, mint *ált*; részént abból, hogy két consonánst egy vocális, előtt kimondani, mint *ltal*, *rnak* még lehet-

lehetetlen is. A' Magyar kivált még vocálist is tesz a' consonánsok' elejébe, ha az idegen szó ezekkel kezdődik, mint *István*, *oskola*, *iskátula*, jellehet az *st*, és *sk* olly consonánsok, mellyeket vocalis előtt kimondani nem lehetetlen.

Ötödik Regula. Az öfvetett szavakat úgy kell elválasztani, ammint öfvetettek, mint *láb-ikra*, *meg-trágyás*, *meg-gyöz*, *át-szökik*, mert ezeket úgy is kell ejteni, ammint az öfvetetésen kívül hangzanak. E' regulát mindazáltal a' formáltt, vagy ragasztékos szavakra ki nem kell terjesztetni, mellyek az előbbeni négy regula alá vannak vetve, mivel a' képzők és a' ragasztékok, magányosan véve, értelem nélkül szükölködvén, méltán úgy nézetnek, mint a' szavaknak mivoltához tartozó részek, mint: *ha - talom*, *felle-gek*, nem pedig *hat - alom*, *felleg - ek*.

3.) Az idegen neveknek, és a' régi Magyar Familiák' neveinek helyes írásárúl ezek az én vélekedésem szerint a' legjobb regulák.

Első Regula. A' személyeknek, országoknak, városoknak, helységeknek, hegyeknek, folyóvizeknek tulajdon neveit, ha nincsenek közönséges szokásunk által megmagyarosítva, olly betűkkel kell a' Magyar könyvekben is írunk, a' minőkkel saját nyelveikben íratnak. Illyenek Cicero, Quintilianus, Xerxes, Sokrates, Wallenstein, Saint Cloud, Young, Mont Blanc; nem' pedig Cziczero, vagy éppen Tzitzero, Kvintilianus, Kfzerkfszes, Szokratesz, Vallnstájn, Szen Klú, Mon Blán. Mit mondanánk mink Magyarok, ha a' külső nemzetek a' tollök kiadott könyvekben vagy újságokban a' mi neveinket hasonlóképen megidomatlanítanak? Elfelejtettyük

Ist-

Istvánfinak, hogy a' régi Magyar vezeték neveket, mint *Crispus*, *Literatus*, *Abstemi*us, a' nemzeti Fodor, Deák, Bornemisza helyett, Deákra fordította?

Második Regula. A' külső országoknak, városoknak, és folyóvizeknek Deák neveivel tanácsosabb a' Magyar könyvekben élni, mint sajáttyaikkal, vagy még mint a' Németekkel is, mivel amazokat a' Magyar Nemzet jobban ösmeri. Sükeres tudós legalább egy sincs Hazánkban, a' ki Deákul nem tudna; de van elég, a' ki még csak a' Németet sem érti. Így a' Magyar jobban ösmeri Helvetiát, mint Svajczot, Patáviomot mint Páduát, Primislóviát mint Prenczlaut, Ratisbónat mint Regensburgot, Sequanát mint Szainét, Ligerist mint Loárt, Mons Albanust mint Montobánt.

Harmadik Regula. A' melly tulajdon nevek ellenben meg vannak már magyarosítva, azokat Magyar betűkkel és Magyarúl kell írunk, mint Rajna, nem Rénus, Olomucz, nem Olmicz, Bécs, nem Vién, Nagy Sándor, nem Nagy Alexander, Deák, nem Latín, Cseh, nem Bohém, Lengyel, nem Polón.

Negyedik Regula. Az idegen nyelvekből kölcsönözött és megmagyarosított egyéb neveket is Magyar betűkkel és úgy kell írunk, ammint nálunk ejtetnek, mint Herczeg, nem pedig Herzog, Kvártély nem Quártér, Filozofia nem Philosophia, Czigány nem Cigan, Fizika nem Physica, Kap nem Cap, mivel a' Deák *capio* ígébül van véve, Kapitány és nem Capitán.

Ötödik Regula. A' régi Magyar Famíliáknak, sőt még a' helységeknek neveit is, kötelességünk úgy írni, ammint a' Diplómákban taláztatnak,
mint

mint *Forgach*, *Kesseleokeoi Majthényi*, *Sághy*,
nem pedig *Forgács*, *Keselökői Majtényi*, *Sági*.

4.) A' kezdetbetűkre nézve mindedig inkább
a' Deákkal tartottunk, mint a' Némettel, kitül
még a' többi Európai nemzetek is eltávoznak, mi-
dön a' fő neveket kis kezdetbetűvel írják. De a'
Deákot sem tanácslom egészen követni. Reguláim
ez iránt a' következendők.

Első Regula. A' tulajdon neveknek első be-
tűi nagyok, mint *Forgach*, *Antal*, *America*,
Bécs, *Soroksár*, *Mátra*, *Duna*, *Rákos' mezeje*,
Aprilis, *Húsvét*.

Második Regula. Az illendőség hozza magá-
val, hogy a' méltóságoknak, tisztségeknek, és hi-
vataloknak neveit nagy betűvel kezdgyük, akár
a' választástól függjenek, akár a' születéstől, mint
Császár, *Király*, *Herczeg*, *Gróf*, *Báró*, *Püspök*,
Főispány, *Szolgabíró*, *Esküdt*.

Harmadik Regula. Még a' tiszteletmutató
neveket is nagy betűvel illik kezdeni, akár főne-
vek legyenek, mint *Úr*, *Affzony*, *Úrfi*, *Kisaffzony*,
Kegyelmed, *Kelmed*, akár melléknevek, mint *Fel-
séges*, *Kegyelmes*, *Méltóságos*, *Nagyságos*, *Fő-
tisztelendő*, *Tekintetes*, *Vitéz*, *Nemes*, *Nemze-
tes*.

Negyedik Regula. Ezen esetekenn kívül a'
szónak első betűje csak akkor íratik nagynak, mi-
kor a' szó új mondást vagy kerekbeszédet kezd,
azaz, minden mondásvégző pont után, vagy a'
kérdő és felkiáltó jel után is, mikor ezek a' be-
szédet úgy végzik, mint a' pont szokta.

72. §. Minekelötte a' mostani Magyar ortho-
graphiának szembetünőbb hibáit, 's egymással el-
len-

lenkező rideg szokásokra és önkényes véleményekre épített tarkaságait elő adgyam, szükségesnek ítélem, hogy a' Magyar orthographiának eredetére visszaterjek, tellyes reménységgel lévén a' felül, hogy ebben a' mostani hibáknak és külömbfélésegeknek világos okait könnyen feltalállyuk.

1.) Hogy Öseleink a' Magyar írásban és a' nyomtatott könyvekben puszta Deák betűkkel éltek, senki bizonyára kétségbe nem veheti: mert akkor még a' különösen, és ammint mondani szoktuk, *mondva* öntött Magyar betűk nélkül a' nyomtató műhelyek tellyességgel szükölködtek. A' nyomtató műhelyekben tovább még most is tapasztallyuk, hogy a' Deák könyveknek nyomtatására öntött alpabétumokban felette kevés a' *k*, *y*, és *z* betű, mivel ezek a' Deák nyelvben felette ritkán akadnak elő, az *ö* és *ü* betűk pedig tellyességgel szükségtelenek. Ezen öt betű vizfontag a' Magyar nyelvnek majdnem mindenik constructiójában még egyszernél is többször megkívántatik, ammint szemeinkkel láttyuk. Mit csináltak tehát, sőt mit voltak kénytelenek cselekedni a' régi Magyar Könyvszerzők, vagy inkább a' Nyomtatók, mikor ezen öt Magyar hangot Deák betűkkel kellett kifejezniük? Vagy inkább a' Nyomtatók, mondám; mert ha ifiabb koromban magam is ösmertem egyébaránt bölcs és tudós Könyvszerzőköt, kik munkáikat a' prés alá adván, az orthographiát egészen a' Nyomtatókra bízták, elhitetvén magokkal, hogy e' tudomány a' Szedőnek mesterségéhez tartozik inkább, mint a' Könyvírónak eruditiójához: mennyivel inkább megtörtént ez a' hajdani Auctoroknál, kiknek, ha a' helyes Magyar orthographiáról szorgalmatoskodtak

vol.

volna is, kivánságoknak tellyesítését a' Nyomtatók lehetetlennek bizonyították volna azért, mivel műhelyeik a' szükséges Magyar betűk nélkül szűkölködtek.

2.) A' *k* hangot a' Deák *c* betűben, mikor *a*, *o*, *u* előtt áll, a' régi Magyarok feltalálták, mint *caput*, *cogo*, *cúra*: a' *k* helyett tehát a' *c* betűvel a' Magyarban is bizodalmasan éltek, mint *cád*, *cakuk*, *colomp*. De ebből új alkalmatlanságok támadtak. Vannak tudni illik olly szavaink, mellyek a' *c* betűtől még az *a*, *o*, *u* vocalis előtt is a' *k* hang helyett szifszegőt kívánnak, a' minőt neki a' Deák az *e*, és *i* vocalisok előtt, mint *e'* névben *Cicero*, tulajdonít. Így hát *e'* szavakat *cafrang*, *comb*, *cubor* nem ejthette már az Olvasó a' Deák regula szerint illyképen: *kafrang*, *komb*, *kubor*, hanem imígy *czafrang*, *czomb*, *czubor*. Ez volt az oka, hogy valahányszor a' *c* betűnek szifszegő hangot kellett adni, utánna *z* tetetett; mikor pedig a' *k* hangot jelentette, magányosan maradt. Ehhez járúlt még a' *cs* hangnak ugyanazon *c* betűvel való kifejezése, mint *csak*, *cseresnye*, *csúf*, melly hang nélkül a' Deák szűkölködik. Az újabb jüdőkben a' *cz* és *cs* betűk helyett a' Német szerint a' *tz* és *ts* betűk választottak, mellyeknek helytelenségéről alább értekezek.

3.) Az *ö* és *ü* hangokat első szorúltságban a' Régiek *eo* és *eu* betűkkel fejezték ki; azután az *o* és *u* vocalisokra egy parányi *e* betűt raktak. Üdövel, mikor már rövid *ö* és *ü* betűk öntettek, azon esetben, ha ezeket meg kellett hosszabbítani, *e* hangzót tettek elejekbe, mint *erdeö*. A' *z* helyett sokszor *s* vagy *sz* betűkkel éltek, a' *sz* hangot pedig,
melly

melly nélkül a' Deák szükölködik, az *s* vagy *z* betűvel fejezték ki, horgocskát függefztvén elejekbe.

4.) A' sok *y* a' Nyomtatóknak legnagyobb alkalmatlanságot okozott. A' *d. l. n. t.* nyelvbetűkből meglágyított *gy. ly. ny. ty* ínyhangoknak, melyek a' Magyarban véghetetlenül sokszor elő kerülnek, bélyegbetűje lévén, a' Deák nyelvben pedig csak ritkán jelenvén meg: mit volt a' régi Nyomtatóknak mit tenniük, hanem hogy helyette *j* betűt rakjanak, mely a' Magyar orthographiát rútvál megzavarta, a' Magyar szóejtést pedig, ammint már némelly mai Tudóssainkban világosan tapasztallyuk, a' megvesztegetésnek kész veszedelmébe ejtette. Valahányszor még e' tárgyról értekeztem, mind annyszor elő hoztam én *Murányi Vénusnak* szembetünő példáját; de minden fogamat nélkül. Most még egyszer, mivel a' negyedik Kérdésben az orthographiának meghatározására felette bölcsen filozofiabéli principiumok kívántatnak, utóllýára ide terjesztem. *Murányi Vénusnak* Kassai Kiadásában 1666. szememmel láttam az ilyen orthographiát: *alylya, honynya, klnynya, találylya, tuggyya, nágygyya, áztatytya*. Tagadhatatlan jele tehát ez annak, hogy a' Kassai Nyomtató úgy akarván kitenni e' szavakat; ammint Magyarosan ejtettek, és a' tiszta Magyaroktól még most is ejtetnek, erre magának elegendő *y* betűt öntetett. A' Kolosvári Nyomtató 1710. észtv. ugyan azon Poémát kiadván, nem tartotta már méltónak, hogy e' Magyaros hangokat *gygya, lylye, nynya, tytye* a' Németesen ejtett *ja* vagy *je* hangoktól megkülömböztesse, és hogy e' végből Deák alphabétumához, mellyel e' könyvnek kiadására élt; elegendő *y* betűt öntessen. Kaptak ezenn, úgyminő

az írásnak szembetünő rövidítésénn, az Íródeákok, kaptak a' többi Nyomtatók, kaptak még magok a' Könyvszerzők is, kiknek legkisebb gondgya is nagyobb volt akkor a' helyes orthographiánál. Sőt mivel e' könyv Erdély Országban született, hol a' Magyar nyelv kiváltkép gyakoroltatott, nem telt el egy század, hogy e' hibás írásmódnak gyámoltására már hypothesisek is támadtak, mellyekről majd alább bővebben szóllok. Ámde én erről máskép gondolkodok. Hogy a' Kassai Kiadásban minduntalan előkerülő *gygy, lyly, nyny, tyty* betűk a' Kolosváriból számkivettettek, és a' *j* betűvel felcseréltettek, mint *alja, klnja, honja, találja, tudja, nádja, áztatja*, ezt valóban csak a' Kiadónak és a' Nyomtatónak tulajdoníthatjuk. A' Kiadónak mély tudatlanságát és mocskos characterét világosan elárúllyá az, hogy e' szép Poémának legérzékenyebb strófáit kiszurkálta, 's helyettek otrombákat és ocsmányokat tett. Az 1789. esztendőben jött az én kezembe a' Kassai Kiadás *in Quarto*, melly akkor Ö Herczegségének, Csábrághi és Szitnyai Kohári Ferencz Úrnak Bibliothécájához tartozott. Ez nekem a' végből küldetett Bécsből Budára, hogy leírássam, a' strófák alá pedig ama' változásokat pontosan kijegyezzem, mellyek a' Kolosvári később Kiadásban történtek. Ezt én örömmel meg is cselekedtem, Poétához illő enthusiasmmussal sajnálván ama' kellemetes szépségeket, mellyeket a' Kolosvári Rongáló számkivetett, elfojtott, vagy legalább beszemetezett. A' Nyomtatót a' Kiadónál tudósabbnak csak nem tarthatom, 's mivel igen hihető, hogy nemzetére nézve Német volt, könnyű átlátni, mikép ízerette meg a' *j* betűt az *y* helyett. A' Német tud-

mi illik a' *gy. ly. ny. ty* nybetűköt ki nem tudván egyébkép, hanem az előbbeni betűtül elválasztva imígy ejteni *all-ya, hqnn-ya, találl-ya* 's a' t. sok más ígében pedig az imígy elválasztott *j* hangot még a' Magyaroktól is hallván, mint *tr-ja, döf-jük*; azt gondolta magában, hogy az előbbenieken is hafzontalan a' *j* helyett *y* betűt tenni, 's az előtte álló betűt megduplázni. Azt, hogy számtalan szavaink vannak, mellyekben sem a' *j* sem az *y* betűnek nincs helye, hanem csak az eggy duplázásnak, mint *sassa, ássuk, főzzétek, nézzék* 's a' t. fel sem vette. És két illyen tudatlan és részént Német ember legyen az Erdélyi Nemzetnek az orthographiában személyviselője? Hogysem ezt elhídigyem, készebb volnék azzal kezét fogni, a' ki azt mondaná, hogy ételeinek melegítésére tüzet jéghasábokból rak. Ha e' két ember előre látta volna, hogy orthographiájokat a' Grammaticusok valaha *classicitásra* emelik, és még tudós hypothesisekkel is megerősítik, nem nézhetek volna büszkén le a' könyvnyomtató műhelyből az Íródeákoknak és Könyvszerzőknek legnagyobb részére, mint a' köztök elterjedt, és még tudós okokkal is védeltetett írásmódnak érdemes feltalálói?

5.) Öseleinkrül a' Magyar orthographiában maradt még reánk eggy felette nagy hiba, úgymint a' *gy* hangnak helytelen kifejezése, melly orthographiánknak rendbeszedésében súlyos alkalmatlanságot okoz. A' *g* olly annyira torokbetű, hogy annak formálásánál a' nyelv meg sem mozdúl: a' *g* hangból tehát ínyhangot csinálni tellyességgel lehetetlen. Hogy errül meggyőződgyünk, vizsgáljuk meg, mikép támadnak az *l. n. s* nyelvetűk-
bül

bül az *ly. ny. ty* ínyhangok. Az *l. n. t.* betűköt ejtven tudni illik, nyelvünknek hegyével ínyünknek elejét, hol felső fogainkkal határos, sőt ezen fogainknak töveit is megérintjük. Mikor azután e' hangokból az *ly. ny. ty* inyhangokat akarjuk formálni, nyelvünknek felső színét szinte megfészelelve felemeljük, 's ínyünknek holtzattyához feszítjük. A' *g* torokhangnak formálásánál a' nyelv alsó fogaink és a' torok között fekszik; e' hangból tehát ínyhangot nem formálhat; mert mihelyt e' végből az ínyhez felemelkedne, a' torokból érkező hangnak úttyát szükségképen elzárná. Ezekből én már majdnem húsz elzáródott fogva, mind a' régiebb Bécsi Újságokban ama' kérdésre: *hol veszi magát a' nádgya, tudgya szavakban a' gy betű?* mind egyéb Filologiaibéli munkáimban szüntelen' és minden bizonnyal igazságosan azt következtettem, hogy az ínyhangok, az eredeti *j* ínybetűt kivéven, csak egyedül a' nyelvbetűkből támadhatnak, és hogy négy nyelvbetűnk lévén, úgymint *d. l. n. t.*; valamint az *ly. ny. ty* az *l. n. t.* hangokból, úgy a' *gy* hang is csak a' *d* nyelvbetűből eredhet. Öseleinknek tehát, minekutánna a' Tótoknak ama' jelecskéi helyett, mellyekkel az *l. n. t.* betűktől nyelvekben az *ly. ny. ty* ínyhangokat megkülömböztetik, az *y* betűt, vagy inkább csak lágyító jelet valóztották, és így az ő példájokat legalább annyiból követték, hogy ezen ínyhangoknak jelentésére meghagyták az *l. n. t.* nyelvbetűket, mellyekből erednek; el nem kellett volna e' helyes példátul a' *d* betűre nézve is távozni, melly mikor a' Tót írásban a' *gy* ínyhangot jelenti, egy kis horgocskával hasonlóképen meg-

mégkülömböztetik. Egy szóval, Öseleinknek a' *gy* ínyhangot a' *dy* betűkkel kellett volna kifejezni, ammint azt nem csak a' Tótok a' bélyeges *d* jel által, hanem még a' Francziák is e' nevekben *Dieu*, *diable d* betűvel jelentik.

73. §. De lépünk már át a' Magyar orthographiában előkerülő főbb külömbiségeknek a' Filozofiának principiumai szerint való megválasztására, melly foglalatosságnál én mindenkor fő törvényemnek tettem azt, hogy újításokba re' erefzkedgyünk, hanem csak a' már fennlévő régi írásmódokból válasszuk mindenkor azt, melly a' józan észnek vezérlésével legjobban megégyez. Lám Öseleinket is szintazon józan ész birta arra, hogy inkább az ösmeretes Deák betűkhöz folyamodgyanak, hogyses ösmeretleneket válasszanak vagy éppen kohallyanak. Kezdgyük tanácskozásunkot az öszvetett betűknél. A' 71. §nak 1. száma alatt előadott első Regulát tudni illik, melly azt kívánnya, hogy *valahány czikkelyezett hang találtatik valamelly nyelvben, szintannyi különös betűi legyenek, mellyek e' hangokat jelentsék, a' mi öszvetett betűink világosan sértik, mellyek mind-öszve a' következők: cs. cz. gy. ly. ny. ty. sz. szf.* Ezekről én imígy vélekedek:

1.) Mihelyt valamelly Európai nyelvben több czikkelyezett hangok találtattak, mint a' Deákban, arra, hogy ennek alphabétumát amannak hasznára lehessen fordítani, elkerülhetetlenül szükséges volt, hogy a' Deákban szokatlan hangoknak számára vagy új betűk gondoltassanak ki, a' mit tudtomra egy csínosabb Európai nemzet sem cselekedett, vagy a' szokott Deákok valamelly jelecskével megkülömböztessenek, mint a' Francziában, a' Spanyolban, és

a' Tótban; vagy megmeg a' szokott Deákok öfzvetessenek, mint az Olaszban, az Ánglusban, a' Francziában, és a' Magyarban. Eleink ugyan, valamint az *o* és *u* vocálisokat két pontoeskával, úgy a' *z* vagy *s* consonánsokat is horgocskával különböztették meg, hogy a' *sz* hangot jelentsék; de üdövel csakugyan e' hangra nézve is a' betűknek öfzvetetéséhez folyamodtak.

2) Hogy a' mi nyolcz öfzvetett betűnkkel, noha nem együgyű jelek, a' fellyebb említett első Regulát még is tellyesíthessük, és így valahány cikkelyezett hang találtatik nyelvünkben, szintannyi *különös* betűink is legyenek, mellyek e' hangokat jelentsék, elkerülhetetlenül szükséges, hogy ezen öfzvetett betűink olly jelekből állyanak, mellyeket egymástól elválasztani soha se lehessen. Lásuk ezt világosabban.

a) Míhelyt Öseleink a' *k* helyett magányos *c* betűvel élni megszűntek, a' Deák *c* betűnek szifzefgő hangját pedig *cz*, az Olaszokét ellenben *cs* betűkkel jelenteni kezdték, orthographiájokban ama' fő regula önnkint támadt: hogy a' *c* betűtől, mivel magányosan véve semminémű hangot többé nem jelentett, az utánna következő *s* és *z* soha el ne válasszasson. Ez meglévén, a' *cs* és *cz* hangoknak a' 71. §nak 1. száma alatt előadott Regula szerint már, különös és egymástól elválaszthatatlan jelei voltak, és senkinek többé eszébe nem jutott, hogy e' szavakat *ácsol*, *acsél* így olvassa *áksol*, *aksél*. Ebből önnkint következett az is, hogy a' sornak végén e' betűköt senki többé el nem válasszotta, hanem így írt: *á-csol*, *a-csél*. E' szép pontosságot az újabb üdőkben feldúlták azok, kik a' *cs* és

és helyett, a' Német' példája szerint, a' *ts* és *tz* betűköt, választották: mert itt már nem lehet ama' dicséretes fő regulát felállítani, hogy a' *t* betűtül az *s* és *z* betűk soha el ne választassanak. A' melly jussal tehát az Olvasó e' szavakat *rútság*, *útzáró*, *szétsompolyodtak*, *átzuhog* imígy olfztya ketté: *rút - ság*, *út - záró*, *szét - sompolyodtak*, *át - zuhog*, különösen mondván ki mind a' *t*, mind az utánna következő *s* vagy *z* betűknek eredeti hangját: ugyanazon jussal e' szavakban is *átsol*, *atxél*, *votsora*, *létzek* imígy teheti meg a' kettészakasztást *át - sol*, *at - zél*, *vot - sora*, *lét - zek*, a' *t* és az utánna álló *s* vagy *z* betűknek eredeti hangjait különkülön ejtvén ki, mellyek a' *cs* és *cz* egygyüű fzfizegő hangoknak csak árnyékai sem lesznek. Tudom én, mit felelnek erre a' *ts* és *tz* védelmezői: hogy tudni illik a' Magyar Olvasó a' nélkül is tudgya, mikor kell a' *t* betűt az utánna következő *s* vagy *z* betűtül elválasztani, és mikor nem? De én erre vizfontag azt mondom, hogy itt a' józan ész-tül előnkbe terjesztett okokra, azaz, a' Filozofiának talpigazságára épített *tökélletes* orthographiáról van a' kérdés, melly a' *rendbeszedett* nyelvnek szükséges egyszersmind és szép tulajdonságai közé tartozik. Elhallgatom azt, hogy, mikor a' Magyar nyelvnek művelésérül, rendbeszedésérül és így orthographiájárul is gondolkodunk, nem csak a' tudós vagy tanúltt Magyar Olvasókat kell szemünk előtt viselni, hanem azt is, hogy a' tanuló ifiúság, és az idegenek a' helyes Magyar olvasást, bizonyosan meghatározott és világos reguláknak vezérlése szerint könnyen megtanúlhassák. Ha az Anglus nyelvnek tökéletlen orthographiája az olvasást olly

nehéznek nem tenné, csak kellemetes rövidsége és együgyűsége miatt is a' Francia nyelvét egész Európában könnyen lenyomhatná.

b) Mikor Öseleink az ínyhangoknak kifejezésére a' *gy. ly. ny. ty* betűket választották, az *y* jelet egyszersmind az előtte álló betűtől elválaszthatatlannak is tették az által, hogy a' *q. x. és y* Deák betűknek a' Magyar alphabétumban helyt nem adtak. Mihelyt tehát a' Magyar írásban a' magányos *y* betűnek semmi különös hangja nincsen, nem is lehet azt az előtte álló *g. l. n. t* betűktől elfszakasztani, és különösen kimondani. Az *y* betű széles lévén, a' nyomtatásban sok helyet foglal el, az írásban pedig a' röst íródeáknak a' botocskához hasonló *j* betűnél több alkalmatlanságot okoz.

c) A' régi könyvekben nagy divattyát láttam én az *sz* betűnek, melly, ha vélekedésem meg nem csal, öfzve is vólt valaha öntve. Így valóban a' hosszú *f* betűt az utánna következő *z* betűtől elválasztani soha sem lehetett. Végbe vihettük ezt könnyen mink is, ha regulának tesszük, hogy a' hosszú *f* magányosan semmi hangot se jelentsen: mert így az öfzvetett *sz* betű mindenkor a' Deák *s* betűnek, a' gömbölyű Magyar *s* pedig mindenkor a' Német *sch* betűknek hangját fogja jelenteni. E' szerint azután az efféle szavakat *vászon, haszon* senki sem választhattya imígy él *vászon, haszon*, különösen ejtvén mind az *s*, mind a' *z* betűnek eredeti hangját. De ellenben a' *vassár* nevet sem fogja senki imígy olvasni *va-szár*. Szintezzen regula szerint kell a' *sz* hangnak jelentésére is a' hosszú *f* betűt választani, mint *darásfok*; mert így e' szót fel nem olvashattuk illyformán *darás-sok*, és így helytelenül sem ejthettük.

3.)

3.) Az öszvetett Magyar betűk számtalanfzor megdupláztatván, a' mi a' nyelvnek napkeleti nemzetiségei közé tartozik, kimondhatatlanúl sok és nagy alkalmatlanságokat okoznak. Ezeket a' Kassai Muzéumnak Tagjai azzal kevesítették meg, hogy az öszvetett cs. cz. gy. ly. ny. ty. betűkben az s. z. és y betűköt, az *sz* és *zf* betűkben pedig a' hosszú *f* betűt, nem valóságos betűknek, hanem saját hang nélkül szükölködő *bélljegyeknek* nézték, ammint valóban nézniek is kellett, és így egyszer írni elegendőnek tartották. A' régi cscs. czcz. gygy. lyly. nyny. tyty. szsz. zszf. duplázott betűk helyett tehát ezek támadtak: ccs. ccz. ggy. lly. nny. tty. szsz. zszf, mellyekben a' bélljegy mind a' két betűt illeti. E' rövidítéssel az újabb Írók meg nem elégedvén, az *y* helyett a' *j* betűhöz folyamodtak, mint gj. lj. nj. tj. ezzel többnyire még a' duplázást is ki akarván pótolni; a' többi öszvetett betűkben pedig a' duplázásnak módgyát a' vak esetre, vagy az Írónak kényére hagyták. Ámde a' *j* betűnek, melly magányosan is számtalanfzor elő kerül, tulajdon eredeti hangja lévén, mint e' szavakban *fáj*, *fej*, *tojik*, *ajak*, *újúl*, lehetetlen bizonyára, hogy az öszvetett betűkben olly bélljegy gyanánt szolgállyon, mint az *y*, vagy a' hosszú *f*: lehetetlen tehát azt is bizonyos és állhatatos regulák által meghatározni, mikor kellyen azt az előtte való betűvel egygy és oszolhatatlan ínnyhangnak nézni, a' minők a' *gy. ly. ny. ty*, és mikor ellenben ugyanazon előtte álló betűtül elválasztani, és tulajdon eredeti hangjával ejteni. Avvagy talán helyben kell hagynunk a' 72. §. 4. szám alatt említett Kolosvári Német Nyomtatónak hibáját, ki az ínnybetűköt az efféle

fza-

szavakban *agyag, tályog, anya, atya* a' j betűnek hangjátúl ezekben *írja, döfjük* meg nem különböztette? vagy akármellyik Németnek efféle szóejtését *agjag, táljog, anja, atja*? Illy rettenetes képtelenségekre vezetik Nyelvművelőinket a' különbözőféle rideg szokások utánn való esdeklések, a' rövidítéseknek, akármicsodásak legyenek, buzgó vadászásai, 's a' nyelvnek legszentebb nemzetiségeirül könnyen gondolkodó önkényes vélemények! Ezek bizonyára naponkint nagyobb és nagyobb zavarodásba hozzák orthographiánkot, mellybül, hogy kivekedgyünk, a' józan észnek és leányának, a' Filozofiának egész kincstárában, fogadom, hogy a' két következő útnál többet nem találunk, kivéven, ha nyelvünkül az ínyhangokat talán egészen és örökre ki akarjuk irtani, mellyek, ammint az 57. §. 3. szám. d) alatt megmutattam, az egész Nemzetnél járatosak.

a) Az egyik út abbúl áll, hogy az öfvetett nyolcz betű helyett egygyügyüeket válasszunk, mint a' Spanyol, a' Francia, és a' Tót, kik közül a' Spanyol az *n* betűre egy fekvő vonáskát tesz, a' Francia a' *c* alá egy horgocskát, a' Tót pedig a' *c. d. l. n. t. s. z.* betűkre bizonyos jelecskét, mikor a' *mi. cs. gy. ly. ny. ty. s. zf.* hangjainkot jelentik, a' magányos és jeltelen *c* betűnek mindenkor olly sziszegő hangot tulajdonítván, a' minőt a' Deákban az *e* és *i* előtt jelent. Megszünik így azon szempillantásban minden alkalmatlanság, mellyek *e'* betűknek duplázásánál az Írókot kínozzák; megszünik minden vetekedés, minden villongás, mellyek a' Nyelvművelőköt és a' Grammaticusokot több felekezetekre, 's legfőkép a' Jotistákra,

és Nemjotistákra ofztyák, 's némellykor még illetlen buzgóságokra is csábíttyák; egyszersmind pedig a' 71. §nak első számában előadott első *Regula* is tökéletesen betelleyesítettik.

b) Ha pedig e' szembetünő újítástúl elifzonyodunk, a' mint már most nyelvünknek és írásunknak férjikorában méltán el is ifzonyodhatunk, a' másik úthoz kell szükségképen folyamodnunk, melyet húsz esztendő előtt a' Kassai Muzéum választott. El ne felejtse, kérem, az Olvasó, hogy én ezen útat csak a' rendbefzedett, csinos és tudós nyelvnek ajánlom, melly orthographiáját a' Filozofiának talpigazságira kívánnya építeni. E' miatt az Íródeákok, a' Levelezők, sőt még nagy részént a' Könyvírók is úgy írhatnak, ammint kedvek tartya. Lám azért, hogy a' Deák, a' Franczia, az Olasz, és a' Német orthographia régen meg van határozva, hány czédula, hány tudósítás, hány kalmárhirdetés, hány levél íratik számtalan és fontos orthographiabeli gáncsokkal, és hány könyvecske jönne ki hasonló hibákkal nyomtatásban, ha ezeknek Auctorinál az orthographiát a' Nyomtatók jobban nem tudnák?

74. §. Legnagyobb részét azoknak, a' miket itt a' j betürül előterjeszteni fogok, más munkáimban már többször említettem: de Íróinknak egyik része sem a' nyelvművelésben sem az orthographiában nem kívánván a' Filozofiának vezérlését, inkább csak a' rideg szokásokhoz ragaszkodott, vagy önkényes véleményyeit követte, és így okaimnak elolvasására és megfontolására bocsátkozni nem is méltóztatott. A' többiek, ha értekezéseimet olvasták és helyben hagyták is, többet szorgalmatoskod-

kodván munkáiknak tárgyairúl, mint a' még köz akarrattal meg nem határozott orthographiárúl, erre nézve inkább csak a' *vótumok*' többségéhez tartották magokat; (68. §.) annyival is inkább, mivel így magoknak több jó barátot, könyveiknek pedig több Olvasót szerzetek. Ha én anyanyelvünknek Filologiabéli nyomozásiba, 's Grammaticájának és Syntaxisának kidolgozásába ifiúságomtól fogva olly mélyen nem ereszkedtem volna, hogy végtére majdnem egész életemet csak ennek szenteltem, ki tudgya, ha másféle munkáimban az orthographiára nézve én is a' nagy csoporthoz nem ragaszkodtam volna? Ezen alkalmatossággal, hogy ama' böles Férjfiaknak szép kívánságát tellyesítsem, kik a' negyedik Kérdésben az orthographiára nézve a' Filozofiának talpigazságait előadatni, nyilvánvaló szavakkal ohajtyák, elő terjesztem még egyszer a' j iránt régi értekezéseimet, de több, és ha reménysegem meg nem csal, élszgyőzendő új okokkal meg bővítve, és megerősítve, mellyek magokkal engemet, mikor most e' tárgyrúl újra elmélkedni kezdtem, önnkint megkínáltak. Kezdgyük e' tanácskozást ama' felette fontos jegyzéssel, hogy a' j betűvel való külömbféle mostani élés csak azért is méltán a' legfőbb és legtermészetlenebb orthographiabeli hibák közé számláltatik, mivel a' 71. §nak 1. számában előadott, 's a' józan Filozofiátúl szabott második Regulát egészen feldúllyá. Ennek szavai a' következők: *Eggy és ugyanazon betűvel soha sem kell két vagy többféle czikkelyezett hangot jelenteni, 's eggy és ugyanazon czikkelyezett hang se jelentessen már az eggyik, már a' másik betűvel; vagy rövidebben: mindenik betű min-*

mindenkör csak egyetlen egy hangot jelentsen. Azok pedig, kik az ínybetük helyett *j* betüvel élnek, ennek ötféle hangot tulajdonítanak, úgymint

a) A' *d* betü után, de csak némelly esetekben, *gy* hangot, mint *tudja*, mellyet az igaz Magyar így ejt *tugygya*, a' rendbeszedett, és csfnos nyelv pedig, az alább előadandó okokra nézve így ír *tudgya*.

b) Az *l* után *ly* hangot, ismét csak némelly esetekben, mint *találja*, mellyet az igaz Magyar így ejt *találylya*, a' 73. §nak 3. száma alatt előadott rövidítés pedig így ír *talállya*.

c) Az *n* után *ny* hangot, megmeg csak bizonyos esetekben, mint *szánja*, mellyet az igaz Magyar így ejt *szánynya*, az említett rövidítés pedig így ír *szánnya*.

d) A' *t* után ismét csak némelly esetekben *ty* hangot, mint *mutatja*, mellyet az igaz Magyar így ejt *mutatytya*, az említett rövidítés pedig így ír *mutattya*.

e) A' többi betük után, sőt, a' mi különös figyelmetességet érdemel, az említett bizonyos esetekenn kívül, még a' *d. l. n. t* betük után is olly hangot, a' minöt e' betünek a' Deák és a' Német *mindenkör* tulajdonít, mint *vadjárás* az erdőben, *feljut*, *színjáték*, *átjár*, *jajgat*, *almája*, 's a' *t*.

75. §. E' képtelen zavarodást az eddig előadott regulák szerint legalább az ollyan Könyvfzerzőknél, kik a' Filozofiának szavára figyelmezní szeretnek, régen rendbe lehetett volna már orthographiánkban szedni, ha némellyek közüllök, kik magoknak Grammaticus és Filologus nevet tulajdonít.

nitván, olly merészséggel szabtak a' többieknek nyelvtörvényeket, mintha ökök rendelte volna a' Nemzet nyelvdicatoroknak, azt a' tellyességgel helytelen vélekedést, hogy a' j betű a' birtokos neveknek, és a' mutató ígéknek *béllyegbetűje*, mind magoknak, mind a' Könyviróknak, sőt még a' jobb és tekintetesebb Könyvszerzőknek fejébe is olly mélyen be nem verték volna, hogy nem rég az egyik közülök azokat, kik e' zavartt és mindenkép rendetlen orthographiát követni nem akarják, még *tudatlanoknak* is merészllette közrebocsátott munkájában káromlani. Mintha a' *zavartt* és a' *rendetlen* a' józan észzel, és az ebbül eredő *tudománnyal* megférhetne! E' hypothesisit ezen alkalmatossággal a' Filozofiának vezérlése szerint régi és újabb okaimnak sommájával újra megtámadni, és sikeretlenségét világosan megmutatni, annál szentebb kötelességemnek tartom, mennél hihetősebb előttem, hogy azt a' j betűnek valamelyik baráttya a' kített *negyedik Kérdésre* felelvén, az *önkéntes vélemények* közül kiemeli, és a' *Filozofiai Principiumok* közé helyezteti. Mindaddig, még valamely Nemzetnek orthographiája köz akarattal vagy országos parancsolattal meg nem határoztatik, az orthographiáknak tarkaságából a' Nemzetre semminémű árnyék nem borúlhat: mert illy tarkaságok nélkül sem a' Német, sem a' Franczia, sem az Ánglus nyelv nem szükölködött azon epochában, mikor rendbe szedetni kezdettek, sőt nem is szükölködhetett, mivel az emberi nyelv, sőt még az írás is minden embertül kényne szerint bitangoltatik: amde ha viszontag valamely Nemzet köz akarattal vagy országos parancsolattal a' nyelvnek orthographiáját

ját olly *principium* szerint határozná meg, melly a' Filozofiának fáklyájánál megvizsgáltatván, nem is *principium*, hanem valóságos *tévelyedés*, a' Nemzetre az én vélekedésem szerint, a' jövendő világnál nagy árnyékot vetne. Olvasóimtúl tehát, kik eddig velem tanácskozni méltóztattak, most még különösebb figyelmetességet, és barátságosabb türelmet kérek.

1) Ha e' vélekedésnek pártfogói olly tágas értelemben nézik a' *j* betűt a' birtokos nevekben, és a' mutató formában bélyegbetűnek, mintha nálla nélkül sem birtokot nem lehetne jelteni, sem a' határozott accusativus alatt fekvő tárgyra mutatni, csak két igazságot kell elejekbe terjesztenem, hogy nevetséges tévelygésekbül felserkennyenek.

a) Az első az, hogy az eggyes számú birtokosoknak első és második személlyeiben, mint *tagom*, *tagod*, *tagunk*, *tagotok*, a' birtok az egész Magyar nyelvben minden *j* nélkül értelmesen és magyarázán jelentetik.

b) A' második az, hogy a' mutató formában a' jelenvaló üdőnek két első személlye, mint *vágom*, *váglak*, *vágod*, a' magos hangú ígékben pedig az egész jelenvaló üdő, kivévn a' többes számú első személyt, úgymint *verem*, *verlek*, *vered*, *veri*, *veritek*, *verik*, a' határozott accusativus alatt fekvő tárgyat minden *j* nélkül szinte olly világosan mutattyák, mint ezek *vágja*, *vágjuk*, *vádjátok*, *vádják*, és *verjük*. Illy erővel birnak azonnkivül a' mutató formának alligmúltt üdeje minden *j* nélkül, *vágám*, *vágád*, *vágá*, *verém*, *veréd*, *veré* 's a' t. egészen múltt üdeje, mint *vágtam*, *vágtad*, *vágtá* 's a' t. *vertem*, *verted*, *verte*; a'
ki.

kívánó módnak jelenvaló üdeje, mint *vágnám, vágnád, vágná, 's a' t. verném, vernéd, verné 's a' t.* és múltt üdeje *vágtam volna, vágtad volna, vertem volna, verted volna 's a' t.*

A' birtoknak és a' mutatásnak *csudálatos bélyegbetűje* volna bizonyára az, mellynek bélyegzése nélkül illy sok esetben mind a' birtoknak jelentése, mind a' tárgymutatás, értelmesei végbe vitetik.

2.) A' j betű kizorúlván egynehány birtokos névben, és a' mutató formának legnagyobb részében a' bélyegbetűnek hivatallyából, pártfogói e' vélekedésnek kénytelenek végtére ama' korlátozáshoz folyamodni, hogy a' bélyegbetűnek hivatallyát a' birtokos nevekben, és a' mutató formában *csak a' nyomostó képzők előtt viseli*, úgymint

Először a' jelenvaló üdönek egyes számú mutató harmadik személyében, mikor az ige mélyhangú, mint *vágja*, és az egész többesben, mint *vágjuk, vágjátok, vágják.*

Másodszor ugyanazon jelenvaló üdönek többes számú mutató első személyében, mikor az ige magoshangú, mint *verjük.*

Harmadszor nem csak a' mutató, hanem a' törzfökös formának is egész parancsoló módgyában, akár mélyhangúak legyenek az igeik, akár magoshangúak, mint *vágjak, vágjál vagy vágj, vágjon, vágjunk, vágjátok; vágjanak; verjek, verjél vagy verj, verjen, verjünk, verjétek, verjenek; és a' mutató formában vágjam, vágjad, vágja, vágjuk, vágjátok, vágják, verjem, verjed, verje, verjük, verjétek, verjék.*

De még az illy határozás után is felfezegessük meg *tudatlannak* hirdetett eszünkkel e' különös *tudósságú* vélekedésnek nagy fáját!

a) Első fő és általlyában való jegyzésem az, hogy a' *tudós* Nyelvművelők a' j betűnek, ammint az imént előadott korlátozásból látni, azonkívül hogy ötféle hangot tulajdonítanak, ammint a' 74. §ban láttuk, háromféle hivatalt is adnak: a' birtokos nevekben tudni illik nekik a' birtokot béklyegezni, a' mutató formában a' határozott accusativus alatt fekvő tárgyat jelenti; hát az ígéknek törzfökös formájában, mint *vágjak, vágjál, vagy vágj, vágjon, vágjunk, vágjatok, vágjanak; verjek, verjél* vagy *verj, verjen, verjünk, verjetek, verjenek*, vallyon mit béklyegez? mit mutat? E' harmadik hivatalt határozzák meg, ha lehet, magok a' j betűnek pártfogói.

b) Mennyünk tovább! A' cs. cz. s. sz. z. zf. és a' gy. ly. ny. ty. után magok a' j béklyegbetűnek pártfogói soha sem írnak, sem nem mondanak j betűt, ammint csak imént előadott korlátozások szerint imígy kellene: *sasja, sasjok, sasjaim, 's a' t.* vagy az ígékben *vadászja, vadászjuk, vadásztok 's a' t.* úgy szinte a' parancsoló módnak mind a' két formájában sem: *vadászjak, vadászjál* vagy *vadászj, vadászjon 's a' t. vadászjam, vadászjad, 's a' t.* hanem a' j helyett az utolsó betűt duplázzák meg velünk együtt, úgymint *sassa, sassok, sassaim 's a' t. vadássza, vadásszuk 's a' t. vadásszak, vadásszál, vadásszon 's a' t. vadásszam, vadásszad 's a' t.* Ezekben tehát, és a' hasonló nevekben és ígékben, mellyek számosak, a' j még a' korlátozás szerint, sem béklyegbetű.

c)

c) A' *d. l. n. t* végzések azok, mellyek a' kérdésben leginkább forognak. A' Dunamellékiek, kik a' köz beszédben még a' törvényes *j* betűt is szeretik elhagyni, a' duplázást legalább az *l* betűnél el nem mulattyák, mikor így beszélnek, *találalla, találluk, talállatok, talállák*. Az igaz Magyaros szóejtés e' négy betűt az eleven beszédben meglágyítja és megduplázza *talállya*. A' *j* betűnek pártfogói tehát mind a' két felekezettől eltávoznak, mikor így írnak: *tulálja*; mert a' *j* az *l* betűt sem meg nem lágyítja, sem meg nem duplázza; és így a' szóejtés *talál-ja* tellyességgel Németes. Ámde hogy az Olvasó világosan meggyőződhesen a' felül, hogy a' *j* betű még a' *d. l. n. t* végzések után sem lehet a' birtoknak, vagy a' mutatásnak bélyegbetűje, engedgye meg nekem, hogy azt, a' mit a' 73. *Snak* 3. számában az a) alatt mondtam, megtörtént dolognak nézzem. Tegyük tudni illk, hogy a' Nemzetnek köz akarattyával a' *gy. ly. ny. ty.* ínyhangok nem jelentetnek már nyelvünkben az imént előadott öszvetett betűkkel, hanem csak a' horgocskának vagy más efféle jelnek segedelme által megkülömböztetett *d. l. n. t* együgyű betűkkel, mint a' Tótoknál, Francziáknál, vagy Spanyoloknál: nem de tagadhatatlanul bizonyos, hogy a' *d. l. n. t* végzésű neveknek nyomosító birtokosaiban, 's a' hasonló végzésű ígéknek szinteazonkép nyomosító személlyeiben senki sem írhat vagy mondhat többé sem *y* sem *j* betűt? Akkor e' szavakat *tudgya, nádgya, hivatallya, talállya, szánnya, fonnya, csattya, arattya*, mellyeket a' *j* betűnek pártfogói imígy írnak *tudja, nádja, hivatalja, találja, szánja, fonja, csat-*

esatja, aratja, az egész Nemzet így írná és ejtené *tudda, nádda, hivatalla, találla, szána, fonna, csatta, aratta*, kivéven, hogy a' megduplázott *d. l. n. t* betűköt horgocskával; vagy fekvő vonással, vagy más efféle jelecskével megkülömböztetné a' végbül, hogy a' mostani *gy. ly. ny. ty* betűk helyett az ínyhangokat jelentsék. Következik ebbül világosan, hogy sem az *y*, sem a' *j* betűt a' *d. l. n. t* után béklyegbetűnek okosan nem nézhetjük. Az *y* az egész Nemzetnél csak arravaló, hogy a' *d. l. n. t* nyelvhangokat ínyhangokra változtassa; a' mire kiváltképp alkalmas is azért, mivel a' Magyarban, ha magányosan áll, különös hangot nem jelent, ammint a' 73. §. 2. szám. b) alatt említettem. A' *j* betű az ellenkező okból e' hivatalra tellyességgel alkalmatlan.

d.) Az *a* és *e* végzésű nevek, mellyeknek egyes számú harmadik személlyei a' *j* betűt az egész Nemzetnél megkívánnyák, mint *fája, fájok, elméje, elméjek*, az egész többes számban viszontag a' *j* betűtül megmeg az egész Nemzetnél irtóznak: mert senki sem mondgya *fájaim, fájaid, fájai, fájaink, fájaitok, fájaik, elméjeim, elméjeid, elméjei, elméjeink, elméjeitek, elméjeik*; hanem ezek helyett minden *j* nélkül imígy: *fáim, fáid, fái, fáink, fáitok, fáik; elméim, elméid, elméi, elméink, elméitek, elméik*. Az *a* és *e* végzésű, sőt akármelly egyéb vocálissal végződő neveknek többes számában tehát a' *j* betűt birtokbélyegző betűnek okosan senki sem vallhattya, annyival inkább, mivel a' legrégiebb anomalumokban, jól lehet vocálissal végződnek, a' *j* betűnek csak híresincs, mint *hó, hava; jó, java; ló, lova; szó, szá*

szava; kö, köve; tö, töve; bornyú, bornya; gyapjú, gyapja; hamu, hamva; enyü, enyve; fenyü, fenyve; sü, füve; hü, hüve; szü, szüve 's a' t. Ezek között csak hármat találni j betűvel, úgymint *fő, feje; nõ, neje; és vő, veje.* *)

c)

*) El nem szívelhetem, hogy ezen alkalmatossággal az Olvasót figyelmetessé ne tegyem ama' felfordúlt rendre, melly Grammaticáinkban uralkodik, és két fő ágra szakad. Ezeknek egyike az, hogy mind a' declinációkban, mind a' conjugációkban paradigmáknak többnyire anomalumok, avvagy rendhagyó nevek és ígék választatnak, mellyekbül tehát a' százfzorta nagyobb számú regulárisoknak declinációját és conjugációját voltaképen megtanulni tellyességgel nem lehet. Kicsoda tanulhatná meg vallyon a' reguláris Deák conjugációt, ha az *amo, doceo, lego, audio* ígék helyett a' paradigmák a' *possum, fero, volo*, vagy *nolo*, és *fit* anomalumokból állának? Azt valóban senki magának nem képzelheti, melly sok üdömben, 's melly hosszas tusakodásomban teltek nekem a' paradigmák, mellyek Grammaticámban vannak, 's mellyeknél regulárisabb neveket és ígéket minden iparkodásommal nem lelhettem.

A' másik rendetlenség, melly ide inkább tartozik, noha az előbbenihez nagyon hasonlít, abbúl áll, hogy a' vocálissal végződő neveknek felekezetébül kölcsönöztenek majdnem mindenütt a' fő regulák, mintha ez volna nyelvünkben a' számosabb és errevalónéze nevezetesebb felekezet is. Innen történt minden bizonynyal az, hogy a' j betű, melly a' birtokok neveknek két harmadik személyében, a' vocális után majdnem mindenkor uralkodik, mint *fája, elméje, bimbója, himlője, kocsija, daruja, fésűje*, a' többi Magyar nevekre is, a' birtoknak véltt bélyeghetűje gyanánt, azonnal kiterjesztetett. Amde ha a' helyes methodusban szükségképen meg kell mindenkor tartani ama' bölcs törvényt, hogy a' számosabb felekezet legyen szüntelen a' fő regulának zsinórmértéke és kútfeje, vagy ammint a' Deák beszéll, ut *denominatio a' potiori fiat*, a' többi felekezetek pedig exceptióknak tartassanak: az igaz úttól bizonynyára nagyon messze távozunk, ha nyelvünknek rendbelzedésében a' vocálissal végződő Magyar neveket vesszük a' nevezetesebb felekezetnek. Ezek iránt én több elzútdőbéli nyomatásim után a' következendő igazságokra akadtam.

1.)

e) A' vocálissal végződő neveknek csak két rideg számú birtokos harmadik személyeinn kívül,
mint

1.) Ha vocálissal végződő neveinket és ígéinket mind öfzveveffszük, allig érnek fel a' Magyar Szavak' egélsz sommájának hatod vagy ötöd részével.

2.) Ha ezek közül elválasztyuk a' származékokot, mellyek tudni illik az *ó, ő* participialis, és az *ú, ű, i* adjectivalis szóképzőkkel formáltatnak, mint *rágó, szövő, nagy hatalmú, bő kezű, égi, földi*, a' vocálissal végződő gyökérszavaknak izáma még ezekhez képest is felette csekély lesz.

3.) Birtoknevek az *ó, ő* participiumokból, mikor melléknevek avagy adjectivumok gyanánt szolgálnak, mint *tudó, küldő*, úgy sziute a' többi melléknevekből is, akár vocálissal, akár consonással végződgyenek, mint *melléknevekből*, nem formáltatnak. Mellyik Magyar, sőt mellyik ember bezélhetne imígy *az én tudóm, meus sciens; az ő égije, ejus coelestis?* A' birtoknevek csak a' fő neveknek leányai lehetnek. Az *i* végzésűek, még mikor fő nevek gyanánt szolgálnak is, többes számú birtokosokat nem izülhetnek. Így a' *földi* névnek, mikor fő név helyett áll, csak hat rideg számú birtokossa lehet, úgymint *földim, földid, földije, földink, földitek, földijek*. Többes számú birtokossainak a' fő paradigma szerint *csibéim, csibéid, csibéi, csibéink, csibéitek, csibéik* ezeknek kellene leani: *földiim, földiid, földii, földiink, földiitek, földiik*, mellyek tellyességgel szokatlanok, és a' két kellemetlen *i* hangzónak öfzveütkezésé miatt még a' fület is sértik. Sziute illy szokatlanok, és azonnkivül helytelenek is volnának ezek *földijeim, földijeid, földijei, földijeink, földijetek, földijeik*; mert vocálissal végződő neveink közül egygy sem izül illyferma többes számú birtokosokat. Halljuké valaha e' birtokos neveket *csibéjeim, csibéjeid, csibéjei, csibéjeink, csibéjeteik, csibéjeik?*

4.) A' gyökérszavak között, mellyek vocálissal végződnek, sok idegen találtatik, mint *hiba, próba, páva, lencse, füge, fülemile, kapu, hegedű*; de még több olyan, mellyeknek végénn a' vocális csupán csak a' könnyebb kimondásnak okáért áll, mint *orca, harcsa, elme, görbe, bimbó, erdő, hatyú*, s a' t. Sokat az effélék közül ki sem lehetne legalább némmünémű örhrang nélkül mondani, melly utanna értelmeseu hallatik.

mint *fája és fájok*, a' *b. f. m. p. v. g. k. r. h* végzésű szavak azok; mellyek nyomosító birtokossaikban, ha nevek, és mutató formájoknak nyomosító ragasztékiban, ha ígék, törvényes *j* betűt kívánnak, a' nélkül hogy ennek eredeti hangja, melly a' Deák és Német *j* betűnek hangjához e' szavakban *ajc, Jagd*, tökéletesen hasonlít, legkisebb változást szenvedgyen, mint *dobja, dobjok, dobjaim; szabja, szabjuk, szabjátok, szabják* 's a' t. De még az efféle végzésű nevek között is számtalanok találhatnak, mellyek a' *j* betűt meg nem szenvedik, úgy mint:

Először. Az olyan nevek közül, mellyek a' többes számot *ak* vagy zártt hangú *ek* képzővel formállyák, birtokossaikban a' *j* betűt meg nem szenvedik a' következő felekezetek. 1.) Az *alom* és *élem* szóképzővel végződő nevek, mint *hatalom, hatalma, kegyelem, kegyelmé*. 2.) Mellyek a' többesben az accentust elyetik, mint *agár, agara, jég, jege*. 3.) Mellyeknek az 57. §nak 3. számában az a) alatt meghatározott rendtartás szerint *ak* vagy zártt *ek* többes nevezőt kell adni, mint *ág, ága, bölcs, bölcse*.

Másodszor. Még az olyan nevek között is, mellyek a' többes számot a' fő regula szerint *ok, ek*, vagy *ök* képzővel formállyák, vannak felekezetek,

Ezekből én azt meré szlem következtetni, hogy a' vocálissal végződő monosyllabumokat kivévén, mellyeknek száma nagyon csekély, a' többi szavak, mi helyt vocálissal végződnek, törzsfőkös Magyar eredetek iránt sokkal gyanúsabbak előttem, mint a' többiek; és így tellyességgel nem arravalók, hogy nevezetesebb felekezet gyanánt a' számosabbaknak regulákat szabjanak.

zetek, mellyek a' birtokosokban a' *j* betüt meg nem szenvedik. Illyenek 1) A' közép-kurtító nevek, mint *malom*, *malma*, *ökör*, *ökre*. 2) A' *ság*, *ség*, és *ik* szóképzőkkel végződő nevek, mint *jóság*, *jósága*, *szükség*, *szüksége*, *jobbik*, *jobbika*. 3) A' *h* végzés a' monosyllabumokban, mint *juh*, *juha*. 4) Az *eg*, *ég*, *ög*, *ég* végzések, mint *béllveg*, *béllvege*, *félszeg*, *félszege*, *dög*, *döge*, *vég*, *vége*. 5) Az *ek*, *ék*, *ék*, *ök*, *ük*, *ük*, *ük* végzések, mint *ének*, *éneke*, *gyermek*, *gyerméke*, *árnyék*, *árnyéka*, *üstök*, *üstöke*, *ük*, *üke*, *szük*, *szüke*, *tyúk*, *tyúka*. 6) Az *em*, *ëm*, *öm*, *om* végzések, mint *érdem*, *érdeme*, *nëm*, *nëme*, *öröm*, *öröme*, *templom*, *temploma*. 7) Az *ar*, *or*, *er*, *ër*, *ör*, *ör* végzések, mint *pitvar*, *pitvara*, *bíbor*, *bíbora*, *segver*, *segvere*, *embër*, *embëre*, *pör*, *pöre*, *ször*, *szöre*. 8) De még az olyan végzésű nevek közül is, melly egyébaránt a' *j* betüt megkívánna, van egynehány, melly azt el nem fogadgya. Illyenek az *ajak*, *birtok*, *denevér*, *gyöp*, *határ*, *homlok*, *hüg*, *jószág*, *kár*, *nyomdok*, *nyüg*, *oltár*, *órr*, *ország*, *ofzlop*, *öszvér*, *súgár*, *fzág*, *talp*, *ülep*, *ünnep*, *vér*, mellyek az eggy *a* vagy *e* birtokos képzővel megeleégfszenek, mint *ajaka*, *birtoka*, *denevére* 's a' t.

Ha már így a' b. f. m. p. v. g. k. r. h végzésű szavakat, mellyek *j* betüt kívánnak, ama' vocalissal végződőknek harmadik személlyeihez tesszük, mellyekben a' d) szerint ugyanazon *j* betü találtatik, egész sommájok fel nem ér a' többi nevek' seregének harmad részével, mellyek még a' Jotistáktól sem íratnak *j* betüvel. És e' betüt tartasuk azután a' birtokosokban béllvegbetünek?

f) Azonkívül, hogy az eddig az a), b), és c) alatt imént tett Jegyzéseim az ígéket is illetik, mellyekben a' fogbetük, mint *ássa*, *ássuk*, az ínybetük, mint *haggya*, *haggyuk*, és a' nyelvbetük, mint *talállya*, *talállyuk*, szintűgy megdupláztatnak, mint a' nevekben: a' *t* végzésre nézve olly szembetűnő mind a' két formában a' parancsoló módnak a' *j* betütől való irtózása, hogy én meg nem foghatom, mikép lehetett még a' parancsoló módban is a' *j* betüt bélyegbetűnek nézni. Tekintsük meg e' dolgot közelebbről.

Először. A' *t* végzés, mikor előtte mássalhangzó áll, valamint az *ít* képző is, melly felette számos ígéket formál, az indicativusban ugyan a' nyomosító képzők előtt lágyulást és duplázást kívánnak, mint *tartya*, *tartyuk*, *tartyátok*, *tartyák* és *széplittyük*, vagy ammint a' Jotisták írják *tartja*, *tartjuk*, *széptíjük* 's a' t. de a' parancsoló módnak mind a' két formájában a' lágyulás és a' duplázás helyett, és így ezeknek hibás surrogátuma úgymint a' *j* helyett is, *s* betüt kívánnak az egész Nemzetnél *tartsak*, *tartsál*, *tartson* 's a' t. *széptísek*, *széptísel*, *széptísen* 's a' t.

Másodszor. Az *fst* végzés, melly az indicativusban imígy hangzik *fárafztya*, *fárafztyuk*, *fárafztyátok*, *fárafztyák*, és *emézfztyük*, mellyekben a' Jotisták az *y* helyett *j* betüt írnak, a' parancsoló módnak mind a' két formájában a' *t* végzésből *fsz* betüt csinál, hogy az előtte állót megduplázza: *fáraffszak*, *fáraffszam*, *eméffszek*, *eméffszem* 's a' t. Nincs itt a' *j* betűnek csak híre is.

Harmadszor. A' többiekben a' *t* végzés az indicativusban megmeg lágyítást és duplázást kíván,

ván, mint *irattya*, *trattjuk* 's a' t, és *vettyük*, vagy ammint a' Jotisták írják; *tratja*, *vetjük*: a' parancsoló módnak pedig mind a' két formájában két s betűre változik, mint *trassak*, *trassam* 's a' t. *vessek*, *vessem*. 's a' t.

g.) Ezek így lévén, ha megfontoljuk, hogy valamennyi Magyar ígéből lehet a' *hat*, *het* képzővel, melly *t* betűvel végződik, téhetős ígéket formálni, mint *irhat*, *verhet*; ha ezre vesszük azt is, hogy valamennyi Magyar művelő ígéből az *at*, *et*, hogy *tat*, *tet* képzővel műveltető és szenvedő ígéket lehet alkotni, mint *irat*, *olvastat*, *veret*, és *iratik*; *olvastatik*, *veretik*; ha végtére a' *d. l. n* végzéseket, mellyek kérdés alatt vannak, számba nem vévén, fontra tesszük azt is, hogy a' többi végzésű ígéknek több mint fele duplázást kíván minden *j* nélkül, mint *ássá*, *ássuk*, *veßzük*: szembetünöképen világos lesz előttünk, hogy valamennyi Magyar ígéknek csak *tized részében* sem találunk az egész Nemzetnél, és így még a' Jotistáknál is, a' nyomosító képzők előtt *j* betűt.

h) Ne álmogjuk tehát a' *j* betűt béllyegbetűnek saját kárunkra, mellyet miatta nyelvünknek rendbefzedésében, és csinosításában szenvedünk. Ha valamely utázó egy idegen országnak széleinn ólalkodván, és ott egynehány faluban sok veres hajú embert látván, azt írná haza, hogy azon országban a' veres haj *nemzeti béllyeg*; a' másik pedig belyebb hatván az országnak közepe felé, mind barna vagy fekete hajú embereket találna, mit mondana vallyon az előbbeninek híradására? Ne ólalkodgyunk mink Anyanyelvünknek széleinn, ha azt igazán művelni és csinosítani akarjuk, azaz: ne indúl.

dúllunk az egymással küzködő auctoritások és rideg szokások vagy önnön kényünk utánn, hanem hassunkbe serény, semmi részre nem hajló, semmi előítélettel félre nem csábítható, fáradhatatlan *tanúlásunkkal* nyelvünknek szívébe, és ott keressük fel szép rendben álló nemzetiségeit. Merem én így jövendőlni, hogy Anyanyelvünk nem sókára a' legműveltebb és legérzékenyebb Európai nyelvek között fog díszeskedni. A' Magyarának a' természetül szép talentumai vannak; de mindaddig, még *egyforma és rendbevezedett* nyelvenn nem beszéll, nem ír, talentumainak legdrágább gyümölcseit, a' kinyomozott *igazságokat*, és a' szívnek *nemes érzeménnyeit* hazafitársaival *foganatosan* nem fogja közölhetni.

i.) Mit nem keres fel a' képzelés mindent, hogy vélekedéseit az igazságnak trónussára emelhesse. Még az *é* előtt is, melly valóságos birtokjelentő *névképző*, 's mellyet Grammaticussaink genitivusnak nézvén, a' ragasztékok közé vetettek, a' hangzók utánn *j* betűt kezdettek némelylek írni, csak hogy a' birtokos nevekben bélyeghetűnek lenni mutassák. És ha valóban bélyegbetű volna, magam is azt állítom, hogy mindennémű birtoknevekben kellene azt értelmesen hangoztatni. De a' fze-mesebbek ezre vévén az analogiábúl, mivel e' szavak *tagjé*, *fellegjé* tellyességgel szokatlanok, hogy a' *j* betű a' hangzók utánn az effélékben *fájé*, *elméjé* csak a' beszédben röstelkedő köz népek közbevetése éppen úgy, mint ezekben is *országajim*, *lábajim*, *kezejim*, *mijejink*, *tijejitek*, csak nem merészlették még is e' különös Nyelvművelőknek nyomdokit követni.

76. §. Minekutánna világosan láttuk, hogy a' *j* betűt sem a' neveknek birtokos képzőiben, sem az ígéknek mutató ragasztékiban bélyegbetűnek nem nézhetvén, a' Jotistáktól e' végből kigondolt hypothesis a' Filozofiai Principiumnak tisztességes nevét meg nem érdemli; minekutánna tovább a' 74. §ban azt is világosan láttuk, hogy e' hypothesis szerint a' *j* betűnek ötféle hangja lévén, orthographiánk miatta olly zavarodást szenved, mellynek párját más nyelvekben allig találni: kérem, ne sajnálja magát az Olvasó velem a' *trivialis* oskolába megalázni, hol a' gyermekek silabizálni tanulnak, és ott figyelmetességét a' silabizációnak ama' regulájára fordítani; mellyet, a' Fizikából kölesönözött okaival együtt, a' 71. §nak 2. száma alatt előterjesztettem, 's melly imígy szól: „Ha két vagy „ három mássalhangzó avvagy consonáns jön öszve, „ csak az utolsó ragasztatik az utánna következő „ vocálishez, mint *ál-tal*; *varr-nak*.“ Ebből én imilly igazságokat vonok.

1.) E' regula olly természetes, 's ammint a' 71. §nak 2. számából látszik, a' józan észből olly bizonyosan folyik, hogy Európában egy művelt nyelv sincs, melly a' két hangzó között álló két mássalhangzót úgy ne ossza fel, hogy a' második mássalhangzó az utánna következő hangzóval tegyen egy silabát, avvagy szótagot, mint e' Deák szóban *an-te*; e' Francia szóban *por-ter*, ezen Olasz szóban *por-ta-re*, ezen Anglus szóban *on-ee*, e' Német szóban *Ar-beit*. Már most azt kérdem a' Jotistától, ha vallyon a' következő és a' hozzájok hasonló számtalan szavakban *alja*, *honja*, *kínja*, *találja*, *áztatja* a' *j* betű a' szószakasztásoknál,

nál, mikor silabizálunk, és írunk, és kivált a' kimondásban, az *l. n. t* betűhöz tartoziké, mint ezeknek lágyító és duplázó jele, vagy sem? Ha hozzájuk tartozik, el nem kell azt töllök soha választani, hanem vagy illyképen írni *a-lja*; *ho-nja*, *kt-nja*, *talá-lja*, *ásta-tja*, vagy imígy *alj-a*, *honj-a*, *ktnj-a*, *találj-a*, *áztatj-a*, melly írásmódok közül, nem tudom, mellyiket nevezem természetlenebbnek. Ha ellenben így kell azokat az írásban, és a' kimondásban felosztani, *al-ja*, *hon-ja*, *kt-nja*, *talál-ja*, *áztat-ja*, ammint a' Jotisták felosztani valóban is ízótkák, mikép kívánhattuk a' tanuló gyermektől, és kivált a' meglett Idegenektől, hogy a' *j* betűnek különös hangot ne adgyanak, az *l. n. t* betűköt pedig meglagyítsák 's megduplássák, egy szóval, hogy az efféle szavakat *alja*, *honja*, *ktnja*, *találja*, *áztatja* Németesen ne ejtsék, úgy hangoztatván a' *ja* végső szótagot, mint ezekben *trja*, *kapja*, *orja*, *lapja*?

2.) Ugyanazon író, a' ki a' minap azokat, kik a' *j* betűvel a' birtokos nevekben, és a' mutató ígékben bélyegbetű gyanánt nem élnek, *tudatlanoknak* mocskolta, az imént előadott és hasonló ellenvetéseket akarván megelőzni, ama' különös állításra vetemedett egyszersmind, hogy tanácsosabb nekünk az efféle szavakat így írni *al-ja*, *hon-ja*, *kt-nja*, *talál-ja*, *áztat-ja*, és Németesen ejteni, mivel az illyen kimondást az idegenek könnyebben megtanúlhatták, mint im' e' Magyarost *alylya*, *honnja* 's a' t. vagy megrövidítve *allya*, *honnja*. Boldog Isten! micsoda mondás ez egy Nyelvművelőtől, egy Hazafitól. Ő tehát Anyanyelvünköt nem azért beszéli és írja, hogy azzal Nemzetünknek

nek csinósítását megefezközöllye, táplállya, és előmozdítta, melly minden okos nyelvművelésnek egyetlen egy czéllyá: (36. §.) hanem csak azért, hogy azzal, mint egy felpiperézett bábbal, az Idegeneket kérkedésbül megkínálhassa. De tudni kellene neki, hogy az idegen nyelveket senki sem tanullyá, hanem vagy szükségbül, vagy ama' fontos igazságoknak és, érzékeny féstéseknek kedvéért, mellyek a' rajtok írtt könyvekben a' külső Nemzetek' culturájának gyümölcsei gyanánt találatnak. A' Deák nyelv, mind külső, mind belső csinosságára nézve, a' Görögnek talán csak árnyéka is allig lehet: és Európában még is a' Deák lett közönséges csupa szükségbül, hogy azonr a' Római Birodalomnak romladékaibül támadtt, és többféle anyanyelvű Országlások egymással környebben tanácskozhasanak, és szövetkezhessenek. *) Üdövel a' Deák nyelv helyett a' Francia lett e' végbül közönséges, mivel ennek a' környülállások a' setét századokban legjobban kedveztek, ncha bizonyos, hogy azt külső kellemetességére nézve az Olasz, belső culturájára nézve pedig az Anglus, és talán még a' Német is, messze haladgya. Illy végbül a' mi nyelvünknek az Idegenek között való elterjedést okosan sem kívánni, sem reményleni nem lehet.

*) Egy Méltóságos Úri Személynek ajakibül hallottam, hogy az imént múltt hadakozásban egy Generálisnak Deákul írtt Credentionalis nyíltt Levelét szemeivel látta és olvasta, ki e' Levéllel Követ' képeben az egyik Udvartúl a' másikkhoz küldetett. Nagyon megcsalatkozna tehát némelly Nyelvművelőink, kik a' Deák nyelvet Európában olly szükségtelennek tartják, hogy nyelvünkübül még nyomdokát is kiirtani, nemzeti dücsösségnek nézik.

het. Ha pedig a' benne találkozó fontos igazságok és érzékeny festések által akarjuk nyelvünköt az Idegenekkel úgy megszerettetni, hogy legalább könyveinket örömezt olvassák, tegyük előbb az egyformaság által *értelmesnek*, az indúlatos festések által *érzékenyek*, a' nélkül hogy *nemzetiségét* még az Idegeneknek kedvéért is megrontsuk: mert egyébként a' fontos igazságok és az indúlatos festések úgy lesznek benne elrejtve, mint a' szemetdomb alatt a' jóféle gyöngyök. Hogy a' fellyebb említett Nyelvművelő anyanyelvünknek nemzetiségét az Idegenek' kedvéért megrongálni tanácsosnak hirdeti, azt, nem tudom, ha neki az igaz Hazafi nem fogja-e sokkal nehezebben megbocsátani, mintsem ha fejére Burgus kalapot tévén, czipőbe, harisnyába, és bagyogóba öltözködött volna. Illyformán a' többi Nyelvművelők is azt tanácsolhatták, hogy a' Tótnak kedvéért beszéllünk imígy *mlinár, klucsár; innyi, aludnyi, ő nem tугya magyarul*; a' Deáknak és az Olaszoknak kedvéért vessük ki nyelvünköl az *ö, ü és h* betűket; a' mostani Európai nemzeteknek kedvéért pedig hagyjuk el az igeragasztásnak, avagy conjugációnak mutató formáját; sőt még a' birtokos nevek helyett is *házam, házad, háza* mondjuk az *enyim ház, a' tied ház, az övé ház* 's a' t. mert láme! így a' Magyar nyelvet az Idegenek könnyebben és hamarabb megtanúllják!!! Az tudni illik a' sükeretlen homokra épített vélekedéseknek természetete, hogy nihelyt fontos okokkal ostromoltatnak, szorúltságból a' legfényesebb igazságot is lábokkal tapodgyák, a' legnemesebb hasznokot feláldozzák, azok ellen pedig, kik szemek' elejébe fákyát tartanak, goromba-

baságra fakadnak, csak hogy kábitó tündérségeket fenn tarthassák.

77. §. Nem csak azokból, a' miket imént a' j betürül mondortam, hanem kiváltkép az 57. §nak 3. számából is d) alatt világosan kitetszik, hogy a' birtokos nevekben, és az ígékben előkerülő nyomosítás tulajdonképen az utolsó betűnek duplázásából áll. Ezzel a' beszéllő Magyar szinte figyelmetessé akarja tenni a' hallgatót, hogy példának okáért a' *sasnak* és *sassának* között, az *ássuk* és *ásunk* között különbséget tegyen. Illyforma figyelemébreftő, és az én ítéletem szerínt *napkeleti* nyomosítást a' Zsidó Szent nyelvben is találunk, hol a' betűduplázásnak jele egy pontocskából áll, melly a' betűbe tetetik, és *Dógesnek* neveztetik. Valami t nállunk, úgy e' szent nyelvben is, meg van ama' különös regula, hogy a' Dógest avvagy a' duplázást nem mindenik betű szenved meg, és hogy ilyenkor így vagy amúgy kipótoltatik; meg van azonkívül sokszor ama' különös eset is, hogy a' Dóges még az olyan betűből is, melly a' duplázást megszenvedné, kiesik; azaz, hogy a' törvényes betűduplázás elmulattatik. A' hosszab elmékedések az efféle jelenésekrül, de kivált nyelvünknek nemzeti járásai után való szorgalmatos és sok éftendőbéli vizsgálódásaim arra birtak végtére engemet, hogy Nyelvtudományomban mind a' birtokos nevekre, mind az ígékre nézve a' nyomosításnak általlyában való reguláit illy rendbe szedgyem.

Első Regula. Mikor a' névnek utolsó betűje fogbetű *cs. cz. s, sz. z. zf;* vagy inybetű *j. gy. ly. ny. ty;* ez a' nyomosító képzők előtt megdupláztatik,

tik, mint *sas, sassa, sassok, sassaim* 's a' t. Úgy az ígékben is *ráz, rázza, rázzuk* 's a' t.

Második Regula. Mikor a' névnek utolsó betűje nyelvbetű *l. n. t*, ez előbb ínybetűjére változik, azután pedig megdupláztatik, mint *aczel, aczéllya, aczéllyok, aczéllyaim* 's a' t, és az ígékben *tanít, taníttya, taníttyuk* 's a' t.

De ha e' végső betűk előtt egy mássalhangzó áll, a' duplázás elhagyatik, mint *kert, kertre; tart, tartya*.

Harmadik Regula. A' *d* nyelvbetű után csak *gy* függesztetik, mint *nád, nádgya, nádgyok, nádgyaim* 's a' t. *tud, tudgya, tudgyuk* 's a' t.

Negyedik Regula. Az ajakbetűk *b. f. m. p. v*; a' torokbetűk *g. k. r. h*; és a' tüdőbetűk, avvagy a' vocálisok *a. e. i. o. u. ö. ü* sem lágyítást, sem duplázást nem szenvedhetvén, mind a' kettőt eredeti hangú *j* betűvel pótollyák ki, mivel a' *j* betű eredeti ínybetű, erős hangjára nézve pedig a' duplával felér, mint *dob, dobja, dobjok, dobjaim* 's a' t. *ír, írja, írjuk* 's a' t. A' hangzóval végződő nevek a' *j* betűt csak az egyes számban szenvedik meg, mint *fája, fájok*; a' többesben soha sem, mint *fáim, fái* 's a' t. Az efféle ígék ellenben a' *j* betűt még meg is duplazzák, mint *hi, híjja, híjjuk* 's a' t. *sző, szőjjük*.

Az ígéknek parancsoló módgyában e' reguláktól csak a' *t* végzés távozik el, mint *tart, tartson, emészt, emésszen, hat, hasson*, mellyekről a' bővebben előadott tanítást lásd a' Nyelvtudomány-nak 136. §ban, a' 252. és köv. old.

Az egy *d* végzés okozván e' Regulákban egy kis tarkaságot, kötelességemnek tartom, hogy arról, a' mit iránta meghatároztam, számot adgyak. Megmutattam tudni illik már fellyebb a' 72. *Snak* 5. számában, hogy a' *gy* ínyhang a' *d* nyelvbetűből ered, és hogy inkább *dy* betűkkel kellett volna azt kifejezni. Ezen igazságról szemlátomást meg kell győződünk, mikor nyelvünknek amaz ígében, mellyeknek parancsoló második személye *gy* ínyhanggal formáltatik, mint *egyed*, *igyd*, *vegyed*, *tegyed*, *vigyed*, ugyanezen személy az egész Nemzettől úgy rövidített meg, hogy a' *gy* ínyhang eredeti *d* nyelvhangjára visszaterjen: *edd*, *idd*, *vedd*, *tedd*, *vidd*. Megtörténik ez még az egyébaránt rendkövető *hágy* ígében is, mellynek e' második személye *hagygyad*, vagy *haggyad* a' *hagyd* helyett imígy rövidített meg *hadd*.

Ezek így lévén, mivel már most, minekutánna nyelvünk férjkorára feljutott, nem a' mi tetzésünktől függ, hogy a' *gy* ínyhangot *dy* betűkkel írjuk, a' *d* végzés után kénytelenek vagyunk a' lágyítást és a' duplázást a' hozzá függesztett *gy* betűvel jelenteni a' végből, hogy azt a' *gy* végzés-től, mikor ez megdupláztatik, megkülömböztessük. Példának okáért. E' névnek *nagy* és ezen ígének *hágy* egész nyomosítása az első Regula szerint csak az egy duplázás által vitetik végbe *nagygya*, *hagygya*, vagy rövidebben *naggya*, *haggya*. A' *nád* névnek ellenben és a' *tud* ígének nyomosítása nem az egy duplázásból, hanem a' lágyításból, azaz, a' *d* nyelvhangnak *gy* ínyhangra való változtatásából is áll, szinte azonkép, mint az *l. n. t* betűké. Há tehát ezeket imígy írának *nágygya*, *tuggya*,
vagy

vagy röviden *nágeya*, *tuggya*, az Olvasó azt vélhetné, hogy az imént előterjesztett *nagy* és *hágy* szavak szerint, ezeknek is gyökerei nem *nád* és *tud*, hanem *nágy* és *tugy*.

Egyébaránt annak, hogy én a' nyomosítást a' duplázásban helyeztetem, nagy oszlopát találok ama' rendhagyó ugyan, de legrégiebb nevekben: *atya*, *anya*, *bátya*, *öcse*, és *néne*. Ezeknek rideg számú harmadik személyű birtokosságait a' Regula szerint imígy kellene formálni, *atyája*, *atyájok*, *anyája*, *anyájok*, *bátyája*, *bátyájok*, *öcse* t. A' többes számban nem is irtóznak a' regulától, mint *atyáink*, *anyáink*, *bátyáink*, *öcsém*, *néném*. És a' rideg számban még is duplázást kívánnak: *attya*, *attyok*, *annya*, *annyok*, *báttya*, *báttyok*, *öccse*, *öccsök*, és a' *néne* még lágyítást is *nénnye*, *nénnyek*, mellyekből a' másik többes szám is törvényesen formáltatik: *attyaink*, *annyaink*, *báttyaim*, *öccseim*, *nénnyeim*.

78. §. Minekutánna már az 57. §ban, és a' 63. §nak 2. számában a' betűk, ragasztékok, és szavak iránt való nyelvkülömbiségekrül szóllottunk, mellyek orthographiánkot elég alkalmatlanul tarkítyák; minekutánna tovább az 56. §nak 2. számában b) alatt azt is végképen meghatároztuk, hogy az állapító ragasztéknak végső *n* betűjét meg kell duplázni; csak egyikét jegyzés van még hátra, melly a' Magyar orthographiához tartozik.

1.) Némelleyek a' kurtított Genitivusokkal a' birtokosokat öszveírják, mint *Budavárassa*, a' *Dunavize*, a' *várasháza*, a' *házfödele*, mivel némelleykor a' Deák és a' Német is ezt cselekszi, mint *argentifodina*, és *Heirathsgut*. De vizsgállyuk
meg

meg e' dolgot közelebbül. Ha mink ebben a' Deákot és Németet igazán akarjuk követni, imígy kellene e' neveket valóságos Genitivusokkal ejtenünk *ezüstnekbánya*, *jegynekjőszág*, és ezt senki sem értené. A' Deákban tovább mind eggy, akár azt mondgyam *argentifodina*, akár ezt *fodina argenti*, mert mind a' kettő járatos. A' Németben *das Gut der Heirath* a' *Heirathsgut* helyett olly szokatlan, hogy az Olvasót kaczagásra fakasztaná. Hát nállunk az *ezüstnek bányája*, a' *jegynek jőszága* olly szokott, olly értelmesé, mint ezen öszvetett nevek *ezüstbánya*, *jegyjőszág*? E' nevekben tehát *Buda' várassa*, a' *Duna' vize*, a' *váras' háza*, a' *ház' födele*, valamint ezekben is *az ezüst' bányája*, a' *jegy' jőszága* a' Filologus társaságos állapotot talál, azzal a' külömbséggel, hogy a' két utolsó, úgymint *az ezüst' bányája* és a' *jegy' jőszága* szokatlan szókötések. Ezekben viszontag *Dunavizet ifznak*, *házfödelet rontanak*, *ezüstbányát találtak*, *jegyjőszágot nem kapott*, azonnal láttya, hogy e' nevek *Dunavíz*, *házfödél*, *ezüstbánya*, *jegyjőszág* koránt sem társaságos állapotban, hanem az igaz öszvetetésnek állapottyában vannak, melly az öszveírást szinte azonkép kívánja, ammint ellenben amaz mindenkor kerüli. Az öszvetetésről lásd a' 30. §t.

2.) Némelly betűk után az *sz* ugyanazon betűknek hangjával úgy öszveolvad, mintha a' *cz* betűnek hangja megdupláztatna. Így e' szavak *adsz*, *mutatsz* úgy hangzanak, mintha imígy volnának írva *acczsz*, *mutacczsz*, vagy a' szokott rövidítés szerint *accz*, *mutaccz*. De ebbül nagy képtelenség volna azt következtetni, hogy ezen ígékét *adsz*,
mu-

mutatsz így is helyesen lehet írni *accz*, *mutaccz*; mert a' józan orthographia megkívánja, hogy mind a' szavaknak, mind a' képzőknek és ragasztékoknak gyökérbetűi az írásban hüven megtartassanak, ammint fellyebb a' 77. §ban a' *d* végzésről említettem, ha csak némellykor a' *közönséges szokás* ellenkezőt nem parancsol, mint a' rendhagyó ígékben *eszik*, *evett*, *enne*, *egyen* 's a' *t*. Így van a' dolog némelly ígéknek parancsoló módgyában is, mikor a' *t* végzéshez nyomosítás helyett *s* ragasztatik; mint *tart*, *tartson*, *tartsanak*, hol a' *t* és *s* betűk olly hangot adnak, melly a' dupla *cs* betűnek hangjához tökéletesen hasonlít. Itt is tehát rossz volna az említett ígéknek így írni *tarcson*, *tarcसानak* 's a' *t*. Az ilyen ígékben, mikor azokat ketté kell az írásban szakasztanunk, az *s* a' *t* betűtől elválasztatik.

3.) A' kérdező *e*? betűre a' Mostaniak közül sokan accentust tesznek, és magát a' betűt a' szótól egy osztó vonáskával elválasztyák, mint a' *fiú-é*, vagy az atya volt nállad? *Megmondad-é* már neki a' jó hírt? Ez iránt imígy vélekedek.

a) Hogy a' kérdező *e* valóságos középső *ë*, a' hangoknak megválasztásában gyakorlott hallású Magyar egy csöppet sem kételkedik. Valamint tehát a' többi középső *ë* hangzókat nyelvünkben kellemetlenül megélesíteni és megvonni, mint *bémégyek* a' *bemégyek* helyett, úgy ezt is accentussal megterhelni olly hiba, melly a' Magyar beszédet szinte megröstiti, és a' metrumra a' hosszú

si-

silabáknak haszontalan szaporítása által alkalmatlanabbnak tefzi. (43. §. 1. szám. c.)

b) Ha meggondoljuk, hogy az ofztó vonások a' silabizáló gyermekeknek oskolájába valók, és hogy Európának műveltt nyelveiből azonnal kihültek, mihelyt a' nemzet a' culturában annyi előmenetelt tett, hogy e' vonások nélkül folyvást és helyesen olvasni tudott; ha megfontoljuk tovább azt is, hogy a' Deákban a' kérdező *né* szótag, mint *nonne? anne? scisne?* a' szóhoz ragasztatik: át nem látom az okát, miért kellene a' Magyar írást az efféle vonásokkal megterhelni, 's egyfersmind' meg is csúfítani? Azok ugyan, kik a' kérdező *e* hangzót accentussal megélestitik, méltán megkülömböztetik azt a' vonáska által a' birtokjelentő *é* szóképzőtől. De mihelyt az accentust elhagyjuk, a' vonás is tellyességgel haszontalan. Azonban, hogy a' kérdező *e* hangzót könnyebb legyen még is a' többi *e* betűktől megkülömböztetni, javaslom, hogy azt ezen eggy esetben két pontocskával megjegyezzük, mint *tudodé? vóledé? a' fiúé? ösmerteé* az atyádot? a' mit már én e' munkámban meg is cselekedtem.

79. §. Ezekből állanak, a' miket a' Nemzeti Muzéum' képeben Ő Nagyságátúl, Brassói Müllet Jakab Ferdinánd Királyi Consiliárius Úrtúl tett három első, 's Méltóságos Gróf Teleky László Úrtúl, a' Királyi Táblának Bárójátúl hozzájok függesztett negyedik Kérdésnek megfejtéséhez tartozni ítéltem. Kívánom, hogy e' csekély értekezésem a' Tekintetes Deputátióknak és a' Nemzeti Muzéumnak kormá-

nyozása alatt legalább valamiben segítse tellyesíteni ama' Nagy Léleknek, Istenben boldogútt Fő Méltóságú Puchói Marczibány Istvány Consiliárius Úrnak Ő Excellentiájának felséges szándékát, melly, ammint ajakiból számtalanszor volt szerencsém hallani, kiváltképpoda czélezott, hogy Ananyelvünk nem csak Grammaticabéli, hanem azonnkivül Aesthet.cabéli egyengetések és csinosítások által is mennél hamarább alkalmatossá tetessen arra, hogy szívnesesítő és észvilágító munkákat szülhessen.

Egyébaránt, mivel úgy érzem magamban, hogy azoknak kívántt egyesülését meg nem élem, kik mind orthographiámtúl, mind magyarságontúl undorodni szeretnek, és hogy ennél fogva ez lessz hihetőképen Magyarúl írtt utólsó munkám: szabad legyen nekem, ezen alkalmatossággal Nyelvművelőinkhez és Könyvszerzőinkhez egykét szóval végképen fordulnom. Akárminémű vélekedésben legyenek felöllem, azt nekik nyilván bizonyíthatom, hogy valamennyi munkáimban minden egyéb meléléckézél nélkül, csak Anyanyelvünknek tisztogatása és szépitése, mellynek gyönyörködtető rendtartása egészen megbájolt, 's nyomozásimnak folytatására lépésenkint tovább ragadott, csak Nemzetiünknek culturája és dücsössége, csak Hazánknek a' *humanitás* által való boldogulása volt az, a' mi szíve-menn feküdt, és hogy még akkor is, mikor Ellenkezőimnek buzgóbban vagy élesebben feleltem, ama' tiszteletrül, mellyel személlyeikhez, és munkáikhoz viseltetni tartozok, soha meg nem felejtkeztem. A' bocsánatra tehát, mellyet töllök, ha szavaimot sérelemnek vették, ezen alkalmatossággal

kérek, érdemetlen minden bizonnyal nem vagyok. Ha valaha közöttök felzsendül végtére a' Filozófiának vezérlése szerint amaz eggyesség, melly nélkül a' nyelvnek sükeres művelését lehetetlennek tartom, még síromban is térgyeikre emelkednek csontyaim, hogy a' Magyarok' Istenének e' kegyelemért hálákat adgyanak.

Mesterséges Deák Szavak, Magyar értelemeikkel együtt, mellyek e' munkában elő kerülnek.

A blativum suffixum. Fofztó ragaszték.	Analogia. Egyformáság.
A bsolutus vocis status. A' szónak magányos állapotja.	Apathia. Érzéketlenség.
A bsonum. Férhetetlen.	Aphaeresis. Kezdetkurtítás.
A ccentus. Betűvonás. Accentus rhetoricus. Hangemelés.	Apocope. Végkurtítás.
A ccentunatus. Megvontt.	Apostrophus. Hiányjel.
A ccentu carens. Vonatlan.	Appellativum nomen. Közös név.
A ccessoriae res. Mellékdolgok.	Argutum (nimia). Agyafúrtt, vagy furcsa. Argutiae. Furcsaság.
A ccusativum suffixum. Szenvedő ragaszték.	Aridum. Száraz.
A ctivum verbum. Művelő ige.	Arsis (in tactu): Felütés.
A ctivo - neutrum verbum. Cselekvő középrendű ige.	Articulus. Névmutató. A' Németeknél Nemjegyző.
A cuta vocalis. Magos hangú hangzó.	Artifex. Műmester, vagy Művész.
A dcuratio. Pontosság.	Artificiosum. Mesterkéltt.
A dhaesivum suffixum. Melléklő ragaszték.	Artificium. Fortély.
A djectivum nomen. Melléknév.	Audacia. Merésztség.
A dsimilatio. Hasonlítás.	Biformis formativa. Két ágú szóképző.
A dverbium. Ígehatározó.	Brevitas. Rövidség.
A dversativa conjunctio. Ellenkező kapcsolat.	Cadentia musica. Hanghanyatlás. Cadentia poetica. Szózhanyatlás.
A dvinciativum suffixum. Közelítő ragaszték.	Caesura. Szózatemelkedés.
A aesthetica. Érzéstudomány.	Cantillatio in declamatione. Hangczikornyázás.
A aestus poëticus. Hévülés.	Casus rectus. Egyenes eset.
A ffectus. Indulat.	Obliquus. Egyenetlen.
A fficiens. Érdeklő.	Causa, vel Agens in verbis. Ok.
A ffirmatio. Bizonyítás.	Causale suffixum. Okmutató ragaszték.
A gens. Ok.	
A amator artis. Műszerető.	

Cau-

- Causalis conjunctio.** Okmutató kapcsolat.
- Claritas.** Világosság.
- Coactum.** Kényszerített.
- Collectivum nomen.** Gyűjtő név. *Collective loqui.* Gyűjtőleg beszélni.
- Comma.** Horgocska.
- Commune.** Közönséget.
- Comparatio in aestheticis.** Öszvetartás. In *grammaticis.* Hasonlítás.
- Comparativum nomen.** Hasonlító név.
- Comparativa conjunctio.** Hasonlító kapcsolat
- Compositum.** Öszvetett.
- Concessiva conjunctio.** Engedő kapcsolat.
- Concordantia.** Egyeztetés.
- Conditionalis conjunctio.** Alkuvó kapcsolat.
- Congruentia.** Megegyezés.
- Conjugatio.** Igeragasztás. In *Latino et Germanico.* Igehajlítás.
- Conjunctio.** Kapcsolat.
- Conjunctivus verborum modus.** Az ígéknek kapcsoló módgya.
- Conjunctivus, vel constructus vocis status.** A' szónak társaságos állapotja.
- Consecutiva conjunctio.** Következtető kapcsolat.
- Consequens.** Következő.
- Consequenter.** Következőleg.
- Consequentia.** Következés.
- Consonans.** Mássalhangzó betű.
- Constructio.** Mondás.
- Constructus status.** Társaságos állapot.
- Consuetum.** Szokott.
- Contignatio.** Padlat.
- Copula in Logica.** Kapcsolat.
- Copulativa conjunctio.** Öszvetető kapcsolat.
- Criticus.** Műbíró.
- Dativum suffixum.** Tulajdonító ragaszték.
- Decentia.** Illendőség.
- Declinatio.** Névragasztás. In *Latino et Germanico.* Nehajlítás.
- Decorum.** Tisztesség.
- Decussio in Musica.** Leütés.
- Defectivum verbum.** Hiányos ige.
- Definitus.** Határozott.
- Delativum suffixum.** Leható ragaszték.
- Dentalis litera.** Fogbetű.
- Destinatio in Syntaxi.** Mirevalóság.
- Devinctio.** Rézrevonás in *Aesthet.*
- Dialectus.** Szóejtés.
- Difficilis in Aesthet.** Nehéz.
- Digressio in Aesth.** Tárgyhagyás.
- Diligentia.** Szorgalmatosság.
- Diminutivum nomen.** Kisebbitő név.
- Diphthongus.** Öszvetett hangzó.
- Disjunctiva conjunctio.** Szétválasztó kapcsolat.
- Dispositio.** Elrendelés. in *Aesthet.*
- Dissimilitudo in Aesth.** Elentétel.
- Dissonantia in Musica.** Hangellenkezés.
- Divisionis signum.** Ösztő jel, vagy ösztő vonás.
- Docilitas.** Tanítékonyosság.
- Duo puncta.** Dupla pont.
- Effectus.** Okozat. Foganat.
- Efficacia.** Fogantosság.
- Elaboratio.** Kidolgozás.
- Elativum suffixum.** Kiható ragaszték.
- Elegantia.** Csinosság.
- Ellipsis.** Titkolás.
- Eloquentia.** Ékesenszóllás.
- Emendatio.** Kijobbitás.

- Emphatica litera.** Vonáspótló betű.
- Energica mutatio.** Nyomosítás. Nyomosító változás.
- Enthusiasmus.** Ihletés.
- Enunciatio in periodis.** Mondás.
- Epenthesi.** Közbevetés.
- Epenthetica litera.** Közbevetett betű.
- Epithetum.** Melléknév.
- Ehicum in Aesthet.** Csendesen érző erkölcsi.
- Etymologia.** Szónyomozás.
- Etymon.** Gyökér.
- Eolutio.** Kiejtődés. Kifejtés.
- Euphonia.** Hangrend.
- Euphonia litera.** Hangrendtartó betű.
- Eurhythmia.** Szép termet *in Aesthet.*
- Exceptiva conjunctio.** Kivéendő kapcsolat.
- Exclamatio.** Felkiáltás.
- Exemplum in Aesthet.** Példa.
- Exorbitans.** Csélcsapó.
- Exorbitatio.** Csélcsapás.
- Explanativa conjunctio.** Magyarázó kapcsolat.
- Expletiva litera.** Toldalék betű.
- Explicatio.** Fejtegetés.
- Facilitas.** Könnyűség.
- Facetiae.** Nyájaskodás.
- Factitivum verbum.** Műveltető ige.
- Falsum in Aesthet.** Igaztalan, ál.
- Fastidium.** Undorodás.
- Femininum genus.** Affzonyi nem.
- Fictio.** Költés.
- Figura rhetorica.** Beszéd mód.
- V. Analyt. Part. 3. pag. 34.**
- Fingendi vis.** Költő tehetség, erő.
- Fluiditas.** Folyadékonyosság.
- Forma conjugationis plana.** Az igeragaltásnak törzökös formája.
- Demonstrativa.** Mutató.
- Paragogica.** Vegyültt.
- Formativa syllaba vel litera.** Szóképző ízótag vagy betű.
- Formativa simplex.** Eggyügyű szóképző.
- Biformis.** Kétágú.
- Triformis.** három ágú.
- Pentaformis.** öt ágú.
- Frequentativum verbum.** Többszöröző ige.
- Frigidum in Aesthet.** Hideg.
- Genitivum suffixum.** Birtokos ragaszték.
- Genus.** Nem.
- Gerundium.** Allapotjegyző. Activum: művelő. Passivum: szenvedő.
- Grammatica.** Nyelvtudomány.
- Gratia in Aesthet.** Kegyeség.
- Gustus in Aesthet.** Ízlés.
- Gutturalis litera.** Torokbetű.
- Harmonia.** Hangegyezés.
- Heroicum.** Bajnoki.
- Hiatus in Aesthet.** Rés.
- Historia.** Történetírás.
- Homoeotelevton.** Hangegyeztetés.
- Humile in Aesthet.** Alacsony.
- Humor in Aesthet.** Kedv.
- Idiotismus.** Szójárás.
- Ignis in Aesthet.** Tűz.
- Illativum suffixum.** Beható ragaszték.
- Illusio in Aesthet.** Áltatás.
- Imaginandi vis.** Képző tehetőség, erő.
- Imitativa verba.** Hangkövető igék.
- Impersonale verbum.** Személytelen ige.
- Impropria postpositio.** Kölcsönözött névhatározó.
- Inchoativum verbum.** Kezdetjelentő ige.
- Incisum in periodis.** Mondás szakasz.
- Inconsequens.** Következtelen.
- Inconsequenter.** Következtelenül.

Inconsequentia. Következetlenség.	Masculinum genus. Férfjénem.
Indennitus. Határozatlan.	Media nota: Ponthörgöcska.
Indicativus modus. Jelentő mód.	Media vocalis. Középhangú betű.
Indolentia in Aesth. Érzéketlenség.	Melodia in Musica. Dal.
Infinitivus modus. Határozatlan mód.	Mendum in Aesth. Hiba.
Inflexio. Hajlítás.	Gáncs.
Ingeniosum in Aesth. Elmés	Metathesis. Áttétel.
Inhaesivum suffixum. Állapító ragaszték	Metrum, seu numerus poeticus. Szótagmérték.
Instrumentale suffixum. Segítő ragaszték.	Minutum in Aesth. Kisded.
Interesse. Hászontekintet.	Modus conjugationis. Módosígeragasztásban. Indicativus: jelentő, Optativus: kívánó, Imperativus: parancsoló.
Integrum in Aesth. Egész.	Conjunctivus seu Subjunctivus. kapcsoló. Finitus: határozott. Infinitivus: határozatlan.
Interjectio. Indúlathjel, Indúlathzócska.	Momentum in ordine constructionis. Nyomadék.
Interpunctio. Szóválasztó jelek	Monosyllaba vox. Egytagú szó
Intervallum in Musica. Hangköz.	Morale, Erkölcsei.
Inventio in Aesth. Lelés.	Mores. Szokások, Erkölcsek.
Intransitiva verba. Változhatatlan igék.	Narratio. Esétírás.
Iocus. Tréfa Nyájaság.	Negligentia, Szorgalmatlanság.
Ironia. - Gúny.	Neutrum verbum. Középrendű ige.
Irregularare Rendhagyó.	Nodus in Aesthet. Hurok.
Labialis litera Ajakbetű.	Nomen Név. Proprium: tulajdon. Appellativum: közös. - Collectivum: gyűjtő.
Languidum in Aesth. Lankadt	Nominativus casus. Nevező eset.
Latinismus. Deákmaimozás.	Novitas in Aesth. Újság.
Linatulum in Aesth. Mesterkéltt.	Nugae in Aesthet. Enyelgés.
Lingualis litera. Nyelvhető.	Numerale. Számnév.
Locativum suffixum. Helyezettő ragaszték.	Numerus oratorius. Szótagmérték. Poeticus: szótagmérték. Cardinalis: sarkizám. Ordinalis: rendszám. Distributivus: osztószám. Localis: helyrendszám. Collectivus: gyűjtőszám.
Logica. Az okoskodásnak tudományja.	Objectum: Tárgy.
Ludicrum in Aesth. Mulatságos.	Obtusa vox. Mélyhangú szó.
Lumina orationis. A' beszédnek villanásai.	Offendens in Aesth. Balfiztő.
Luxus in Aesth. Bőség.	Orator. Szónok.
Magnificentia. Pompáság.	Ordo: Rend.
Pompa.	
Magnitudo Nagyság.	
Magnum in Aesth. Nagy.	

Organa locutoria. A' Izóllás' szerkezései.	visszatérő. Indefinitum: határtalan.
Ornamen a. Ékesítések.	Propria postpositio: Eredeti névhatározó.
Orthographia Írástudomány.	Prosodia. Szótagmérték.
Oscillatio Lengés.	Provinciales voces. Megyebéli szavak.
Palatalis litera Inybetű.	Pulmonalis litera. Tüdőbetű.
Paragogr. Hoffizitás.	Punctum. Végpont.
Paragogica forma conjugationis. Az igeragaltásnak vegyült formája	Sagacitas. Elmésség.
Paragogica litera. Hoffizító betű.	Scala musica. Hangvezető.
Parenthesis, Rekefz.	Scurrilitas. Lepcsesség.
Parodia. Atóltöztetés.	Sensibilis Érezhető, Érzékeny.
Participatio. Részesülés.	Sensibilitas. Érzékenyítés.
Participium. Részesülő név.	Sensus in Aesth. Érzemény.
Parvum in Aesth Kicsiny.	Serium. Komor.
Passivum verbum. Szenvedő ige.	Simplex formativa. Egy ágú szóképző.
Passivo - neutrum verbum Szenvedő középrendű ige.	Simplex litera: egyes betű, vagy rideg betű.
Patheticum. Indúlatos.	Simplicitas in Aesth. Eggyűgyűség.
Pathos. Indúlatosság	Sinceritas in Aesth. Egyeneség.
Pentaformis formativa. Öt ágú szóképző.	Singularis numerus. Egyes vagy rideg szám.
Periodus. Kerekbeszéd.	Situs in Aesth. Helyezettetés.
Peritus artis in Aesth. Műértő	Solemne in Aesth. Ünnepi.
Personificatio. Személyesítés.	Sonus articulatus. Czikkelyezett hang.
Perspicuitas. Értelmesség.	Naturalis: természetes.
Pleonasmus. Szóhövítés.	Species. Felekezet.
Pluralis numerus. Többes szám.	Species humani corporis. Az emberi termet.
Politura, Tisztaság. <i>in Aesth.</i>	Status absolutus: Magányos állapot.
Pondus Nyomadék	Contractus vel conjunctivus: társaságos.
Portentosum in Aesth. Szörnyetes.	Suave. Kellemetes.
Postpositio. Névhatározó.	Suaviloquentia. Kedvesenszólás.
Potentiale verbum. Tehető ige	Suavitas. Kellemetesség.
Praedicatum. Állítás.	Subjectum. Való. Tárgy.
Praefixum. Előszócska.	Sublativum suffixum. Felható ragalték.
Praepositio. Névhatározó.	Sublime. Felsőleges. <i>in Aesth.</i>
Pronomen. Névpótoló. Personale: személyes. Reciprocum: viszontagos. Demonstrativum: mutató. Possesivum: birtokos. Interrogativum: kérdő. Relativum:	Substantivum nomen. Főnév.
	Subtilitas in Aesth. Finomság.

Suffixum nominum: névragaszték. Verborum: igeragaszték.	Tumor in Aesth. Duzmadás.
Supercuta vocalis. Eles hangú betű.	Turpe in Aesth. Rút. Rútság.
Superlativum nomen. Felmúl-tató név.	Varietas in Aesth. Külömb-féleség.
Symmetria. Egymértékűség.	Ubertas in Aesth. Bőség.
Syllaba. Szótag.	Verbum. Ige. Activum: mű-velő. — Neutrum: közép-rendű. Passivum: szenvedő.
Syncope. Középkurtítás.	Factivum: műveltető
Syncopicum. Középkurtító.	Potentiale: tehető.
Tempus in conjugatione. Udő.	Recipro-cum: visszontagos
Praesens: jelenvaló. Imper-fectum: félmúlt. Perfe-ctum: elmúlt. Plusquam-perfectum: régenmúlt. Fu-turum: jövőendő.	Impersona-nale: személyetlen. Frequen-tativum: többszöröző
Terminativum suffixum. Ha-tározó ragaszték.	Inchoativum: kezdetjelentő.
Tituli. Tiszteletmutató nevek.	Vis Erő. Tehetség. <i>in Aesth.</i>
Tonus in Musica. Hangnem.	Vivacitas in Aesth. Elevenség.
Transitio. Átvezetés.	Uniformitas in Aesth. Egy-formaság.
Transitivum verbum. Változ-ható ige.	Universale in Aesth. Korlá-tozatlan. Particulare: korlá-tozott.
Triformis formativa. Három-ágú szóképző.	Vocalis litera. Hangzó betű, Vocativus casus. Hívó eset. Vox. Szó.

E' szavaknak definitióit, melyekből a' Magyarok a' 60. és 61. §§. szerint támadtak, akár a' Grammaticához, akár az Aestheticához tartozna-nak, rendre feltalálni a' lajtsromok' segédelmével az Analyticában.

A'

Mesterséges Magyar Szavak,

Deák értelemekkel együtt; mellyek e'
munkában elő kerülnek.

A gyafürrt <i>az Aesth.</i> Argutum.	Botlafztó <i>az Aesth.</i> Offendens.
Akabetű. Labialis litera.	Bőség <i>az Aesth.</i> Luxus. Uberitas.
Al <i>az Aesth.</i> Falsum.	Csélcsapás <i>az Aesth.</i> Exorbitatio.
Alacsony <i>az Aesth.</i> Humile.	Csélcsapó <i>az Aesth.</i> Exorbitans.
Alkuvó kapcsolat. <i>Conditio-</i> <i>nalis conjunctio.</i>	Cselekvő középrendű ige. Verbum activo - neutrum.
Állapító ragaszték. <i>Suffixum</i> <i>inhaesivum.</i>	Csinosság <i>az Aesth.</i> Elegancia.
Állapot. Status. Magányos: absolutus. Társaságos: constructus vagy conjunctivus.	Czikkelyezett hang. <i>Sonus articu-</i> <i>latus.</i>
Állapotjegyző. <i>Gerundium.</i> Művelő: <i>activum.</i> Szenvedő: <i>passivum.</i>	Dal <i>a' Musicában.</i> Melodia.
Állítás <i>a' Logicában:</i> <i>Praed-</i> <i>dicatum.</i>	Deákrajmózás. Latinismus.
Áltatás <i>az Aesth.</i> Illusio.	Dupla pont. <i>Duo puncta.</i>
Állzonyi nem. <i>Genus femi-</i> <i>num.</i>	Duzmadás <i>az Aesth.</i> Tumor.
Átöltöztetés. <i>Parodia az Aesth.</i>	Egész <i>az Aesth.</i> Integrum.
Áttétel. <i>Metathesis.</i>	Egy ágú szóképző. <i>Simplex</i> <i>formativa.</i>
Átvezetés <i>Transitio az Aesth.</i>	Egy tagú szó. <i>Vox monosyl-</i> <i>laba.</i>
Banoki <i>az Aesth.</i> Heroicum.	Egyes betű. <i>Simplex litera.</i>
Beható ragaszték. <i>Illativum</i> <i>suffixum.</i>	Egyes szám. <i>Singularis nu-</i> <i>merus.</i>
Befédmód. <i>Figura rhetorica.</i>	Eggyeztetés <i>a' Syntax.</i> <i>Con-</i> <i>cordantia.</i>
Lásd. az <i>Analyt.</i> 3. Rész. 34. old.	Eggyügyű szóképző. <i>Simplex</i> <i>formativa.</i>
Betűvonás <i>Accentus.</i>	Eggyügyűség <i>in Aesth.</i> <i>Sim-</i> <i>PLICITAS.</i>
Birtokos ragaszték. <i>Suffixum</i> <i>genitivum seu possessivum.</i>	Egyenes eset. <i>Causa rectus.</i>
Bizonyítás. <i>Affirmatio.</i>	

Egye-

Egyenesség <i>az Aesth.</i> Sinceritas.	Esetírás. <i>az Aesth.</i> Narratio.
Egyformaság a' <i>Philológiában.</i> Analogia. <i>az Aestheticában</i> Uniformitas.	Fejtegetés <i>az Aesth.</i> Explicatio.
Egyenetlen eset. Casus obliquus.	Felekezet. Species.
Egymértékűség <i>az Aesth.</i> Symmetria.	Felható ragaszték. Sublativum suffixum.
Ékesen szóllás. Eloquentia.	Felkiáltás. Exclamatio.
Ékesítés, ékesség <i>az Aesth.</i> Ornamentum.	Felmúltató név. Superlativum nomen.
Éles hangú betű. Superacuta vocalis.	Felsőség <i>az Aesth.</i> Sublime.
Ellenkező kapcsolat. Coniunctio adversativa.	Felütés a' <i>Musikában.</i> Ars is. Elevatio.
Ellentétel <i>az Aesth.</i> Dissimilitudo.	Férhetetlen <i>az Aesth.</i> Absopum.
Elevenség <i>az Aesth.</i> Vivacitas.	Férjfinom. Genus masculinum.
Elmés <i>az Aesth.</i> Ingeniosum.	Fínomság <i>az Aesth.</i> Subtilitas.
Elméség <i>az Aesth.</i> Sagacitas.	Fogat. Effectus.
Előzőcska. Praefixum.	Fogatosság <i>az Aesth.</i> Efficacia.
Elrendelés <i>az Aesth.</i> Dispositio.	Fogbetű. Dentalis litera.
Engedő kapcsolat. Concessiva coniunctio.	Folyadékonyság <i>az Aesth.</i> Fluiditas.
Enyelgés <i>az Aesth.</i> Nugae.	Forma az igeragasztásban. Forma conjugationis. Törzfőkös: plana. Mutató: demonstrativa. Vegyültt: paragogica.
Érdeklő <i>az Aesth.</i> Afficiens.	Fortély <i>az Aesth.</i> Artificium.
Eredeti névhatározó. Postpositio propria.	Fosztó ragaszték. - Suffixum ablativum.
Érezhető <i>az Aesth.</i> Sensibilis.	Főnév. Nomen substantivum.
Erkölcsei <i>az Aesth.</i> Morale.	Furcsa, Argutum <i>az Aesth.</i>
A' csendesen érző erkölcsi <i>az Aestheticában.</i> Ethicum	Furcsaság <i>az Aesth.</i> Argutias.
Erkölcsoök <i>az Aesth.</i> Mores.	Gáncs <i>az Aesth.</i> Mendum.
Erő <i>az Aesth.</i> Vis.	Gúny <i>az Aesth.</i> Ironia.
Erősítő ígéhatarozó. Adverbium intendendi.	Gyökér. Etymon.
Értelmesség <i>az Aesth.</i> Perpicuitas.	Gyűjtő név. Nomen collectivum.
Érzékeny <i>az Aesth.</i> Sensibilis.	Gyűjtő szám. Numerus collectivus.
Érzékenyítés <i>az Aesth.</i> Sensibilitas.	Gyűjtőleg szóllani: collective loqui.
Érzéketlenség <i>az Aesth.</i> Apathia Indolentia.	Hajlítás a' <i>Deák grammaticában.</i> Inflexio.
Érzemény <i>az Aesth.</i> Sensus.	Hangzikornyázás. Cantillatio in declamatione.
Érzéstudomány. Aesthetica.	Hanggyezés. Harmonia.

Hang-

Hanggyezettetés a' Poézisban.	Horgocska. Comma.
Homosotelevton.	Hoffizitás. Paragoge.
Hangellenkezés a' Musicában.	Hoffzító betű. Litera parago-
Dissonantia.	gica.
Hangemelés. Accentus rhetori-	Hurék az Aesth. Nodus.
cus.	Ige Verbum. Művelő: acti-
Hanghanyatlás a' Musicában.	vum Középrendű: neutrum,
Cadentia.	Szenvedő: passivum. Mű-
Hangkövető ige. Verbum imi-	veltető: factitivum. Tehe-
tativum.	tős: potentiale. Vízonta-
Hangköz a' Musicában. Inter-	gos: reciprocum. Szemé-
vallum.	lyetlen: impersonale. Több-
Hangnem a' Musicában. To-	szöröző: frequentativum.
nus	Kezdetjelentő: inchoativum,
Hangrend. Euphonia.	Hiányos: defectivum.
Hangrendtartó betű. Litera	Igaztalan az Aesth. Falsum.
euphonica.	Igehajlítás a' Deák Grammati-
Hangvezető a' Musicában.	cában. Conjugatio, Verbo-
Scala.	rum inflexio
Hangzó betű. Litera vocalis.	Igehatározó. Adverbium.
Három ágú szóképző. Forma-	Igeragasztás a' Magyar Gram-
tiva triformis.	maticában. Conjugatio, Ver-
Hasonlítás a' Nyelvtudo-	borum suffixio.
mányban Comparatio. Az	Igeragaszték. Suffixum ver-
Aestheticában: Assimilatio	borum.
Hasonlító kapcsolat. Conjun-	Ihletés az Aesth. Enthusias-
ctio comparativa.	mus.
Hasonlító név. Nomen com-	Illendőség az Aesth. Decen-
parativum.	tia.
Háizontekintet. Interesse.	Indulat az Aesth. Affectus.
Határatlan mód. Infinitivus	Indulatjel, indulatfzőcska. In-
modus.	terjectio.
Határozatlan Indefinitus.	Indulatos az Aesth. Patheti-
Határozó ragaszték. Suffixum	cum.
terminativum.	Indulatosság az Aesth. Pa-
Határozott. Definitus.	thos.
Helyezettetés az Aesth. Situs	Ínybetű. Litera palatalis.
Helyezettő ragaszték. Suffixum	Írástudomány. Orthographia.
locativum.	Ízlés az Aesthet. Gustus.
Helyrendszám. Numerus or-	Jelentő mód. Indicativus mo-
dinalis loci.	modus.
Hevülés az Aesth. Aestus	Jelenvaló üdő. Tempus prae-
poëticus.	sens.
Hiányjel. Apostrophus.	Kapcsolat a' Grammaticában
Hiányos ige. Verbum defe-	Conjunctio, a' Logicában
ctivum.	Copula.
Hiba az Aesth. Mendum.	Kapcsoló mód az igeragasztás-
Hideg az Aesth. Frigidum.	ban. Modus conjunctivus
Hívó eset. Casus vocativus,	vagy subjunctivus.

Kedv <i>as Aesth.</i> Humor.	Következetlenül. Inconsequenter.
Kedvesen szólás. Suaviloquentia.	Következő. Consequens.
Kegyesség <i>as Aesth.</i> Gratia.	Következőleg. Consequenter.
Kellemetes <i>as Aesth.</i> Suave.	Következtető kapcsolat. Con-junctio consecutiva.
Kellemetesség <i>as Aesth.</i> Suavitas.	Közbevetés. Epenthesis.
Kényfzerített <i>as Aesth.</i> Cua-ctum.	Közbevetett betű. Litera epen-thetica.
Képző tehetség vagy erő <i>as Aesth.</i> Imaginandi vis.	Közeliítő ragaszték. Suffixum advicinativum.
Kerekbeszéd <i>as Aesth.</i> Pe-riodus.	Középhangú betű. Vocalis me-dia.
Két ágú szóképző. Formativa biformis.	Középkurtítás. Syncope.
Kezdetjelentő ige. Verbum in-choativum.	Középkurtító név vagy ige. Nomen vel verbum synco-picum.
Kezdetkurtítás. Aphaeresis.	Középrendű ige. Verbum neu-trum.
Kicsiny <i>as Aesth.</i> Parvum.	Közönséges <i>as Aesth.</i> Com-mune.
Kidolgozás <i>as Aesth.</i> Elabo-ratio.	Közös név. Nomen appellati-vum.
Kifejtés, kifejtődés <i>as Aesth.</i> Evolutio.	Kölömbfésleség <i>as Aesth.</i> Va-rietas.
Kiható ragaszték. Suffixum elativum.	Lankadtt <i>as Aesth.</i> Langui-dum.
Kijobbítás <i>as Aesth.</i> Emen-datio.	Leható ragaszték. Suffixum de-lativum.
Kisded <i>as Aesth.</i> Minutum.	Lelés <i>as Aesth.</i> Inventio.
Kisebbitő név. Nomen dimi-nutivum.	Lengés. Oscillatio.
Kivéző kapcsolat. Con-junctio exceptiva.	Lepcsesség <i>as Aesth.</i> Scurri-litas.
Komor <i>as Aesth.</i> Serium.	Leütés a' Musicában. Decua-sio.
Korlátozatlan <i>as Aesth.</i> Uni-versale.	Magányos állapot. Status ab-solutus.
Korlátozott <i>as Aesth.</i> Parti-culare.	Magos hangú betű. Vocalis acuta.
Kölcsönözött névhatározó. Post-positio impropria.	Magyarázó kapcsolat. Con-junctio explanativa.
Költés <i>as Aesth.</i> Fictio.	Mássalhangzó betű. Litera con-sonans.
Költő tehetség vagy erő <i>as Aesth.</i> Vis fingendi.	Megegyezés <i>as Aesth.</i> Con-gruentia.
Könnyűség <i>as Aesth.</i> Fati-litas.	Megvontt betű. Litera accen-tuata.
Következés. Consequentia.	Megyebéli szó. Vox provin-cialis.
Következetlen. Inconsequens.	
Következetlenség. Inconsequen-tia.	

Mel-

- Mellékdolgok az Aesth.** Res accessoriae.
- Melléknév.** Adjectivum, Epithetum.
- Melléklő ragaszték.** Suffixum adhaesivum.
- Mélyhangú betű.** Litera obtusa.
- Merésziség az Aesth.** Audacia.
- Mesterkéltség az Aesth.** Limitulum, artificiosum.
- Mirevalóság az Syntaxis.** Destinatio.
- Mód az igeragasztásban.** Modus in conjugatione. Jelenző: indicativus. Kívánó: optativus. Parancsoló: imperativus. Kapcsoló: conjunctivus vel subjunctivus. Határozott: finitus. Határatlan: infinitivus.
- Mondás.** Constructio. Enunciatio.
- Mondászakasz az a' periodusban.** Incisum.
- Mulatságos az Aesth.** Ludicrum.
- Mutató forma az igeragasztásban.** Forma conjugationis demonstrativa.
- Műbíró az Aesth.** Criticus.
- Műértő az Aesth.** Peritus artis.
- Műmester vagy Művész az Aesth.** Artifex.
- Műszerető az Aesth.** Amator artis.
- Műveltető ige.** Verbum factitivum.
- Művelő ige.** Verbum activum.
- Nagy az Aesth.** Magnum.
- Nagyság az Aesth.** Magnitudo.
- Nehéz az Aesth.** Difficile.
- Nem.** Genus.
- Nemjegyző az Német Grammaticában.** Articulus.
- Név.** Nomen. Tulajdon: proprium. Közös: appellativum.
- Gyűjtő: collectivum.** Főnév: substantivum. Melléknév: adjectivum. Számnév: numerale.
- Nevező eset.** Casus nominativus
- Névhatározó az Magyar Grammaticában.** Postpositio, a' Deákban és a' Németben Praepositio
- Névmutató a' Magyarban.** Articulus.
- Névpótló Pronomen.** Személyes: personale. Visszontagos: reciprocum. Mutató: demonstrativum. Birtokos: possessivum. Kérdő: interrogativum. Visszatérő: relativum. Határatlan; indefinitum.
- Névragasztás.** Declinatio. A' Deákban és a' Németben Névhajlítás.
- Névragaszték.** Suffixum nominum.
- Nyájaskodás, nyájasság.** Facetiae, jocus az Aesth.
- Nyelvbetű.** Litera lingualis.
- Nyelvtudomány.** Grammatica.
- Nyomadék az Syntax.** Momentum; az Aesth. Podus.
- Nyomósítás, nyomósító változás.** Mutatio energica a' Magyar Grammaticában.
- Ok.** Causa. Agents.
- Okmutató ragaszték.** Suffixum causale.
- Okmutató kapcsolat.** Constructio causalis.
- Okoskodásnak (az) Tudománya.** Logica.
- Okozat.** Effectus.
- Olító jel vagy vonás.** Divisionis signum.
- Olító szám.** Numerus distributivus.
- Ölízveköti kapcsolat.** Constructio copulativa.

- Ölvetartás az Aesth. Comparatio.**
Ölvetett betű, vagy szó. Composita litera vel vox. Ölvetett hangzó. Diphthongus.
Öt ágú ízőképző. Formativa pentaformis.
Padlat. Contignatio.
Példa az Aesth. Exemplum.
Pompáság, pompa az Aesth. Magnificentia.
Penthogocska. Nota media.
Pontosság az Aesth. Adcuratio.
Ragafzték. Suffixum. Annyiféle, mint a' Szóképző. Lásd Szóképző.
Rekefz. Parenthesis.
Rend az Aesth. Ordo.
Rendhagyó a' Grammat. Irregularis Anomalum.
Rendszám. Ordinalis numerus.
Rés az Aesth. Hiatus.
Részcsülés az Aesth. Participatio.
Részcsülő név. Participium.
Részrevonás az Aesth. Devinctio.
Rideg. Singularis. Rideg szám: numerus singularis. Rideg betű: litera simplex.
Rövidség az Aesth. Brevitas.
Rút, rútság az Aesth. Turpe.
Sarkszám. Numerus cardinalis.
Segítő ragafzték. Suffixum instrumentale vel sociale.
Számnév. Nomen numerale.
Száraz az Aesth. Aridum.
Személyesítés az Aesth. Personificatio.
Személytelen ige. Verbum impersonale.
Szenvedő ige. Verbum passivum. Szenvedő középrendű ige: verbum passivo-neutrum.
Szenvedő ragafzték. Suffixum accusativum.
- Szétválasztó kapcsolat: conjunctio disjunctiva.**
Szó. Vox.
Szóbővítés. Pleonasmus.
Szóejtés. Dialectus.
Szójárás Idiotismus.
Szokások az Aesth. Mores.
Szokott az Aesth. Consuetum.
Szóllászerfzámok. Organa locutoria.
Szóképző. Szótag vagy betű. Syllaba vel litera formativa.
Eggyügyű: simplex. Kétágú: bisformis. Háromágú: triformis. Öt ágú: pentaformis.
Szómérték az Aesth. Numerus oratorius.
Szónok. Orator.
Szónyomozás Etymologia.
Szorgalmatlanság az Aesth. Negligentia.
Szorgalmatosság az Aesth. Diligentia.
Szótag Syllaba.
Szótagmérték. Numerus poeticus. Metrum. Prosodia.
Szótválasztó jelek. Interpunctiones.
Szózatemelkedés a' versben. Caesura.
Szózathanyatlás a' versben. Cadentia poetica.
Szörnyetes az Aesth. Portentosum.
Tanítékonyság. Docilitas.
Tárgy. Objectum. A' Logica-ban Subjectum.
Tárgyhagyás az Aesth. Digressio.
Társaságos állapot. Status constructus vel conjunctivus.
Tehetős ige. Verbum potentiale.
Tehetség. Vis.
Természetes hang. Sonus naturalis.
Termet. Az emberi: species humani corporis. A' ízőp

termet általlyában: *as Aesth.*
 Eurhythmia.
 Tiszaság *as Aesth.* Politura.
 Tiszteletmutató nevek. Tituli.
 Tiszteséges *as Aesth.* Decorum.
 Titkolás. Ellipsis.
 Toldalék betű. Litera expletiva.
 Torokbetű. Litera gutturalis.
 Többes szám. Numerus pluralis.
 Többfzöröző íge. Verbum frequentativum.
 Történetírás. Historia.
 Törzfökös forma az ígeragasztásban. Forma conjugationis plana.
 Tréfa *as Aesth.* Jocus.
 Tulajdonító ragaszték. Suffixum dativum.
 Tüdőbetű. Litera pulmonalis.
 Tűz *as Aesth.* Ignis.
 Újság *as Aesth.* Novitas.
 Undorodás *as Aesth.* Fastidium.
 Üdö az ígekben. Tempus in verbis. Jelenvaló: praesens.

Rémültt: imperfectum. El-
 múltt: perfectum. Régen-
 múltt: plusquamperfectum.
 Jövendő: futurum.
 Üdömérték *a' Musicában*
 Tactus, *a' Poézisban* Me-
 trum.
 Ünnepi *as Aesth.* Solemne.
 Való *a' Logicában* Subjectum.
 Változhatatlan ígek. Verba in-
 transitiva.
 Változható ígek. Verba tran-
 sitiva.
 Végekurtítás. Apocope.
 Végpont *as Írásban.* Punctum.
 Vegyültt forma az ígeragasztásban. Forma conjugationis paragogica.
 Világosság *as Aesth.* Claritas.
 Villanásai *a'* beszédnek. Luminaria orationis *as Aesth.*
 Vonáspótoló betű. Litera emphatica.
 Vonatlan betű. Litera accentu carens.

Lajstroma a' főbb Tárgyaknak, mellyek e' Feleletben elő kerülnek.

A' számok a' könyvnek oldalait jegyzik.

A.

- A**ccusativus. Lásd *Szenvedő ragaszték*.
- Aeoliusok**, a' régi Görögöknek colóniája; különös dialectussok. 190.
- Aesthetica** (az) szükséges azokban, kik a' Lexicont akarják kidolgozni. 316.
- Agyonn ütni és agyba ütni** nem mindenütt különböztetik meg. 297.
- Állapító** (az) ragasztékot két *n* betűvel kell írni és mondani. 216.
- Állapotjegyzők** (az) *ván és vén* a' Magyar nyelvnek nemzetiségei közé tartoznak. 42.
- Állati** (az) nyelv az oktalan állatokban. 5. Az emberben. 6. Az embernek állati nyelvét használollya. a' *Musika*. 6.
- Alphabétum**. Lásd *Hang*.
- Analógia**. Lásd *Egyformaság*.
- Ánglus** (az) *Prosodia*. 137. — Az Ánglusnak grammaticabéli dialectussai nincsenek. 200.
- Anomalumok**. Lásd *Rendhagyók*.
- Aratás**. A' nyelvmuvelésre nézve az aratásnak üdeje itt van: új szavakkal nem kell azt gátolni. 179.
- Articulus**. Lásd *Névmutató*.
- Atticai dialectus**, 190. és köv.

B b

B.

B.

- Babilóniai (a') toronynál lett nyelvzavarás a' népnek szétosztását szülte. 177. 178.
- Barbarusoknak nevezték a' zsfendülő népek az idegeneket. 14.
- Béli (a') képző helyett *beli* is mondatik. 235.
- Berlini (a') Németek a' Német nyelvvel dialectusok nélkül nem akarnak megelégedni. 201.
- Befzednek (a') szépségei a' rendbül támadnak. 113.
- Befzedmódok (a') avvagy figurák, mellyek az idiotizmusoktól különböznek, az orátori szépségek közé tartoznak. 131.
- Befzedrhythmusok (a') mellyek az érzékenyítő erőkbül és az orátori ékességekbül támadnak, a' musikabéli rhythmusokhoz hasonlítanak. 134.
- Betüknek (a') felekezetei a' hangnak szépségére vagy kellemetességére nézve. 121. A' különbségek, mellyek a' nyelvben a' betűkre nézve elő kerülnek. 209. és 237. Az öszvetett betűk. 337. és köv. Duplázásoknak rövidítése. 341. és köv.
- Betűrend (a') a' Lexiconban. 301.
- Birtoknevek (a') a' Magyarban különös nemzetiséget szülnek. 39. A' birtokneveknek *ok, ök, ök* képzője különösségek alá van vetve. 228. A' birtokneveknek nyomosító képzői. 230.
- Birtokos (a') ragaszték avvagy Genitivus nélkül való szükölködés szép nemzetiséget szül nyelvünkben. 36. E' ragasztéknak syntaxissárúl számot ad a' Szerző. 115. és köv. és 139 — A' birtokos ragaszték avvagy Genitivus az *é* betű nem lehet. 247. és köv. A' syntaxis, melly a' tulajdonito avvagy Dativus ragasztékot birtokossá

sá változtattya, sükeres okokkal meghatározatik. 249. és köv.

Boeotiai (a') dialectus. 190. és köv.

Bővítést nyelvünkben a' nyelvfelkezetektől nem lehet várni. 208.

C.

C (a') betű a' regi Magyar orthographiában. 332.

Cadentia a' prózában és a' versben. 134. Lásd *Szóhanyatlás*. A' versben. 135.

Cadentiás (a') verseknek eredete. 136. és köv.

Caesura. Lásd *Versemelkedés*.

Chínaiak (a') az idegenektől elzártt törpe nemzetnek példái. 322.

Cicerónak characterere. 108. és köv.

Clima (a') külömbféle. 16. és köv. A' climának mivolta 16. és 17.

Colóniák (a' Görög) mellyekből a' dialectusok támadtak. 190. A' Római colóniák nem arravalók voltak, hogy dialectusokat szüllyenek. 196.

Concordantia. Lásd *Eggyeztetés*.

Curruptibilitas. Lásd *Romolhatóság*.

Cs (a) betű helyesebb, mint a' ts. 338. és köv.

Csfnosodásnak (a') mivolta. 13.

Csfnossága a' nyelvnek nem a' hafszontalan piperékben áll. 104. Hanem az érzékenyítő erőben. 111. Lásd *Érzékenyítő erő*.

Cultúrának (a') mivolta. 13. A' cultúrára való alkalmasságot a' nemzetekben és nyelveikben a' vegyülés meg nem rontotta. 58. Cultúránkot idegen nemzeteknek közfönnyük. 93. A' nyelvnek cultúrája a' nemzeti szavakban

ban nem áll. 166. és *köv.* A' nemzet' culturájában minémü rendet kell tartani? 183. és *köv.*

Cz (a') betű helyesebb mint a' tz. 338. és *köv.*

Czigány szóejtéshez hasonlít az, melly az ö és ü hangokat elhaggya. 210.

Czikkelyezett hangok. Lásd *Hang.*

D.

Dajkaszavak. 244.

Deák (a') nyelv Európának közönséges nyelve volt, mikor itt a' Magyarok letelepedtek. 59. — Ezenn frattak törvényneink, ezenn hirdette-tett az Evangyéliom. 60. — A' Deák nyelvnek aranykoráról Schellernek tanítása. 145. — A' Deák classicus könyveknek érdeme, 's egy-szersmind a' Deák nyelvnek rövid históriája. 148. és *köv.* A' Deák nyelvet a' Rómaiak még nagyobb tökéletességre vitték volna, ha öket a' mostoha sors a' vad nemzetek által szét nem hányatta volna. 151. és *köv.* A' Deák nyelvnek reguláit a' Deák könyvekből kellett ki-vonni. 153. A' Deák nyelvnek nagy érdemei mind Európára, mind Magyar Országgra nézve. 164. A' Deák nyelv, azért hogy a' Római Anya-fzentegyháznak közönséges nyelve, meg nem ron-tya sem a' nyelveknek, sem a' vallásoknak nem-zetiségét. 165. A' Deák nyelv a' Magyarok-nál, fájdalom! nagyon sínlík. 178. A' Deák nyelvnek dialectussai nincsenek. 194. A' Deák nyelv egész a' vaskorig meg nem romolhatott. 197. A' Deák nyelvben az orthographiára néz-ve sokkal pontosabbak némelly Nyelvművelő-ink,

ink, mint a' Magyarban. 238. A' Deák nyelv a' Magyar Lexiconnak kidolgozására szükségképen megkívántatik. 316. és 320. A' Deák nyelv Európában közönséges lett. 361.

Dialectusnak (a') eredete. 187. és köv. A' Görögöknél. 190. A' Rómaiaknál. 194. Magyar dialectusok mért nincsenek? 202. és köv. Ed- dig három dialectus emlegettetett, mellyek e' munkában inkább csak felekezeteknek mondat- nak. 207.

Diphthongusok a' Magyarban nincsenek. 213.

Docilitas. Lásd *Tanítékonyság.*

Dórisi (a') colónia és dialectus, 190. köv.

Duplázásnak (a') rövidítése az öfvetett betűkben. 341. és köv. A' duplázásból áll a' napkeleti nyomosítás. 363.

E,

Ē (az) kérdező betűt két ponttal kell megkülöm- böztetni, és a' szóhoz függeszteni. 368. és köv. A' háromféle Magyar e betű. 209. és köv.

É (az) Magyar Genitivus nem lehet. Lásd *Birtokos ragaszték.* Még az é elejébe is kezdettek már némellyek j betűt tenni. 358.

Egyg (az) és egy vagy így között való különbség. 237.

Eggyesség a' nyelvben. 193. és köv. és 206.

Eggyeztetése avvagy concordantiája a' neveknek különbözik a' Magyarban a' Deáktól, és így nemzetiséget szül. 37. és 39.

Egyformaság (az) a' nyelvnek értelmességét esz- közli meg. 100. és köv. Az egyformaságnak avvagy analogiának szüksége, kellemetessége

és

és hafzna két hasonlatossággal világosíttatik meg. 102. és *köv.* Az egyformaság az orthographiában is szükséges. 343. és *köv.*

Ékesenszóllásnak (az) czéllya és ereje. 184.

Emberi (az) Nemzetbül a' természet egyy *Egész*t akart és most is akar alkotni, mellynek részei és szinte tagjai a' Nemzetek legyenek. 47. és *köv.* E' szándékát az idegen szavaknak elfogadása nagyon siettette. 66. és *köv.*

Emberségnek (az) avvagy humanitásnak mivolta. 13. és *köv.*

Emelkedése a' versnek. 135.

Eredeti nemzeti szavak. 244.

Értelmesség (az) az emberi nyelvnek mivolti tulajdonsága. 100.

Érzékenyítő (az) erő a' nyelvnek mivolti tulajdonsága. 100. és 104. Ehbül áll a' nyelvnek úgy nevezett szépsége. 111. és *köv.* Az érzékenyítő erőnek három garádiccsa, úgymint a' regularitás, az orátori ékesség, és a' poézisbéli hatósság. 111. Érzékenyítő erő már a' szavaknak pufzta hangjaiban is találtatik. 120. és *köv.* Az érzékenyítő erők, mellyek a' tökéletességbül, az érzékeny szépségbül, és a' jószágbül erednek, a' befzédnek fő szépségei. 132. és *köv.* A' legfőbb érzékenyítő erő a' vers, és a' költő nyelv. 134. és *köv.*

Ész adatott a' vak ösztön helyett az embernek. 9. és *köv.* A' józan ész már a' nyelveknek eredeténél is fontos szolgálatot tett. 119. Az ész még a' cultiváltt Nemzetnek tagjaiban is mindenkor külömbféleképen gondolkodik. 185.

Európai (az) Prosodia. 137.

F.

Factiva verba. L. *Müveltető igék.*

Familiák' (a' Magyar) neveinek orthographiája. 328.

Familiabéli nyelvkülönösségek. 188. és *köv.*

Felekezetek a' Magyar nyelvben 207. Mindenikben vannak hibák, vannak kincsek. 207. A' sikeres Nyelvművelőnek jó szolgálatot tehetnek. 209.

Férjkor. A' nemzetek' és nyelveik' férjkorának kezdedét lehetetlen meghatározni; de bállyegebül annál könnyebb megösmerni. 64. és *köv.* A' fő törvény, melly a' nyelvművelésben a' nyelvnek férjkorából támad. 85.

Figura. Lásd *Beszéd mód.*

Filozofiának (a') vezérlése a' nyelvművelésben. 3. Talpigazságai, mellyek a' nyelvműveléshez tartoznak. 4. A' Filozofia a' józan észnek leánya lévén, az emberi nyelvnek legbiztosabb vezére, leghűvebb dajkája, mellyet a' rideg és sikeretlen szokásoknak kedvéért okosan meg nem vethetünk. 119.

Fordítása a' mesterséges avvagy technicus névnek ne legyen betű szerint való. 285. és *köv.*

Forma (a' kétféle) az ígeragasztásban fontos nemzetiséget szül. 35. és 40. A' harmadik formáról Lásd *Harmadik Forma.*

Formatio. A' szavaknak formációjában, részént a' szóképzőkre, részént a' formációnak módgyára nézve, sok nemzetiséget találunk az emberi nyelvekben. 27. és *köv.* A' Magyar formatio a' Deáktúl felette nagyon különbözik. 227.

Fő.

Fő. E' képző helyett hibás a' fű. 235. és köv.
 Francia (a') nyelv mind a' Görög, mind a' mostani
 Európai prosodiára alkalmatlan; és miért?
 137. Dialectussai nincsenek. 200. A' Francia
 nyelv Európában közönséges lett. 361.

G.

Genitivus. Lásd *Birtokos ragaszték*.

Genus nominum. Lásd *Névnem*.

Gerundium. Lásd *Allapotjegyző*.

Görögök (a') anyanyelveket még nagyobb tökéletességre emelték volna, ha őket a' mostoha sors a' Római járom alá nem vetette volna.
 151. és köv. A' Görög dialectusok. 190. Ezeknek külömségei. 191. és köv.

Grammaticát (a') kell a' Lexiconnak kidolgozása előtt meghatározni. 298. — A' Magyar Grammaticákban a' felfordúlt rend. 352. *)

Gy (a') betűnek helytelensége a' *dy* helyett. 335.

Gyermekkora a' nyelveknek. 45. és köv.

Gyökérszó. A' gyökérszavakban, mellyek nem a' hallás által lettek, elég bő nemzetiséget találni. 26. és köv. Új gyökérszavakat a' férjfi korára jutott nyelv nem fogadhat be többé. 68. és köv. Ezeket csak a' nemzetnek és nyelvnek dajkaszobája alkothatta; és most már el sem terjedhetnének. 69. Az új gyökérszavak a' beszédnek folytatására alkalmatlanok. 279. A' szavaknak gyökereit a' Lexiconban ki kell jegyezni. 304. — Az ígéknek gyökerei. 305.

H.

Hallás (a') volt az emberi nyelvnek első dajkája. 22.

Hang. A' cikkelyezett hangokban, avagy alpha-
 bétu-

bétumokban nem nagy nemzeti különbségek találkoznak. 27. A' szavaknak pufta hangjában is fekszik már érzékenyítő erő. 120. és *köv.* A' szavaknak hangjára tehát vigyázni kell a rideg szavakban; 121. a' kerekmondásokban, 123; és az indúlatokban. 125. és *köv.* A' hangbúl és a' szómértékbül támad a' beszédben az euphonia. 123. és *köv.* A' hang mennél alacsonyabb, avvagy mélyebb, annál kellemetesebb. 211.

Hangeggyeztetés a' cadentiás versekben. 137.

Hangneme avvagy tónussa az indúlatnak. Lásd *Indúlat.*

Hangrend (a') a' mi nyelvünkben különös nemzetiiséget szül. 30. A' hangrend avvagy az euphonia a' beszédben a' hangbúl és a' szómértékbül támad. 123. és *köv.*

Hangvezető (a') melly a' Magyar vocálisokbúl támad. 211.

Hangzó (a') betűkben, avvagy vocálisokban való nyelvkülönbségek. 209. A' hangvezető, melly belőlők támad. 211.

Harmadik (a') formának roszallásárúl számot ad a' Szerző. 115. és követ. 138. A' harmadik formának természetlen regulája a' második személyrül. 218. A' harmadik forma a' művelt nyelvbül számkivettetik. 259. és *köv.*

Határatlan mód (a' személyes) a' Magyarban jelles nemzetiséget szül. 40.

Helységeknek (a' Magyar) neveit mikép kell írni? 329.

Herdernek szavai a' nyelveknek gyermekkorárúl. 45.

Hogy (a') szócskának külömbféle értelmei. 241. és *köv.*

Hc-

Homoeotelevton. Lásd *Hangeggyesztetés*

Homerus a' Trójai hadakozás után 300. esztendővel későbbben élt. 191.

Hon. E' szórúl, és származékairúl egy Jegyzés. 28.

Horátiusnak ama' tanítása: *Multa renascentur 's a' t.* megmagyaráztatik. 155. és köv.

Humanitásnak (a') mivolta. 13. és köv.

I.

Idegen idiotizmusok. Mikép vegyültek a' nyelvekbe. 56. és köv. Ezeket okosan fogadták be nyelvünkbe Eleink. 62.

Idegen ígék. Mikép veggyültek a' nyelvekbe. 54. és köv. Ezeket okosan fogadták be nyelvünkbe Eleink. 60. és köv.

Idegen nemzetek. Az idegen nemzetektül nincs már nekünk nemzetiségünköt mit féltünk. 92. és köv. Idegen nemzetektül vettük culturánkot, kikhez háladosoknak kell lennünk. 93. Az idegen nemzeteknek gyűlölése vadságot árúl el. 94. Az idegeneknek gyűlölése a' természetnek gazdálkodásában fekszik. 14. 15. és köv.

Idegen név. Az idegen neveknek vegyülése a' nyelvet a' culturára alkalmatlannak nem teszi. 167. sem nemzetiségét nem sérti. 168. sőt értelmességét inkább nagyon is segíti. 175. Mikép vegyültek az idegen nevek a' nyelvekbe? 51. és köv. és 65. és köv. Az idegen neveket okosan fogadták be Eleink. 60. és köv. Az idegen nevek, m'kor a' nemzetek megvegyültek, hamarabb elterjedhettek, és így a' természetül rendelt barátkozást is megsietették, a'
nél-

- nélkül hogy a' nemzetiség megromlott volna. 65. és köv. Az idegen [neveknek orthographiája. 328. Az idegen neveket nem kell megkorcsosítani, hanem csak végzéseiket megnemzetesíteni. 292. és köv. Az idegen nevekről a' fő igazságok röviden elő adtnak. 290. és köv.
- Idegen nyelvek nélkül a' tudományok semíféle nemzetnél el nem terjedhetnek. 317.
- Idegen szavak (az) a' tudományos könyvekben szükségesek. 90. és köv. Az idegen szavaktól meg nem válhat többé a' férjfi korára feljutott nyelv. 64. és köv. Az idegen szavak kétfélék. 244.
- Idegen szóképzők mikép vegyültek a' nyelvekbe? 54.
- Idiotizmus. Lásd *Szójárás*.
- Itűkora az Európai Nemzeteknek. 51. és köv. Különösen a' Magyar Nemzeté. 59. és köv.
- Igaz. E' melléknév nem tehet annyit, mint *jus*. 281.
- Igazságok (az) nem lehetnek nemzetiek, mert az emberi nemnek tárházába tartoznak, úgy mint az emberségnek saját kincsei. 89. és köv.
- Íge. Az ígéknek különbféle névragasztékokkal való egybekötése, avvagy a' *regimen verborum*, számtalan nemzetiséget szül. 43. Az idegen ígék mikép vegyültek a' nyelvekbe? 54. és köv. 60. és köv. Az ígéknek gyökerei a' Magyarban. 305. Miket kell az ígékről a' Lexiconban feljegyezni? 306. és köv. Az íge az emberi beszédnek legnemesebb része, mellynek értelmeit a' Lexiconban mind ki kell tenni. 309.
- Ígeragasztásnak (az) két formája jeles nemzetiséget szül a' Magyar nyelvben. 35. és 40.
- Ik. (az) végzés az ígékben csak hosszabító szótag. 258.

Ille-

Illetés (az) nem volt olly alkalmas az emberi nyelvnek dajkálására, mint a' hallás. 23.

Imitativum. Lásd *Követő igék*.

Indúlatnak (az) hangnemét avvagy tónussát könnyű megtalálni, mikor az indúlat sajátunk; de nehéz, mikor azt csak követtyük. 126.

Infinitivus. Lásd *Határatlan mód*.

Ínybetűk (az) az egész Magyar Nemzetnél szokottak. 231.

Ioniai (az) colónia és dialectus a' Görögöknél. 190. és *köv.*

Írásmod (a' csinos) a' nyelvnek csínosságátúl külömbözik. 105. Az írásmód avvagy stilus az Író' characterének a' tüköre. 106. és *köv.*

Írónak (az) characteré a' gondolatokból és a' kifejezésekből áll. 106.

J.

J (a j) betűnek a' birtokosokban és a' mutató formában béllýegbetű gyanánt való el nem fogadásárúl számot ad a' Szerző. 115. és *köv.* A' j betű a' nyomosításnak characteristicája nem lehet. 230. A' j betű az *ly* helyett nem törvényes. 237. A' j betű mikép csúfzott be az ínybetűk helyett a' régi Magyar könyvekbe. 333. A' j betűnek ötféle czikkelyezett hang helytelenül tulajdoníttatik. 345. A' j betű a' birtoknevekben és a' mutató ígékben béllýegbetű nem lehet. 346. és *köv.* A' j betű az ínybetűk helyett állván, a' silabizációt lehetetlennek vagy Németesnek teszi. 360.

Jám-

Jámborság nélkül a' tudomány vezedelmes. 183.
és köv.

Járatosság (a') valamely nyelvben a' szavaknak
és érteleimnek tökéletes ösmeretébül áll. 127.

Jövendő (a') üdö a' Magyarban. 234. és köv. Lásd.
Üdö.

K.

Kerekmondásban (a') már a' szavaknak pufzta hang-
jára is kell vigyázni, 123.

Kerefsztes (a') hadak. 51.

Kezdetbetük (a') mikor nagyok? 330.

Kibomlik. Ezen ígének szép idiotizmussa Somogy
Vármegyében. 298.

Kifejezésnek (a') pontosnak, világosnak, és tisz-
tának kell lenni. 128. A' kifejezésnek kor-
csai. 129.

Kölesönözött (a') értelmű szavak és mondások av-
vagy trópusok az oràtori szépségekhez tartoz-
nak. 131.

Költönyelv (a') legfőbb szépsége a' nyelvnek. 134.
és köv. Mivolta és tulajdonságai. 140. és köv.
A' költönyelv az Olaszoknál. 199.

Könyvek (a' Magyar) nem elegendők arra, hogy
dialeetusokat szüllyenek. 205. Sem a' régi sem
az új Magyar könyvekbül nem lehet a' Lexi-
con' számára szavakat és szójárásokat gyűj-
teni. 312.

Követés. Lásd *Majomtulajdonság.*

Követő (a') ígékben feket nemzetiség. 26.

Különösségeknek nevezett beszédmodgyairól számot
ád a' Szerző. 115. Különösségei a' nyelvben
minden embernek vannak. 187.

L.

L.

L (az) betű a' második személyeknek ragasztéka az ígékben. 219.

Láb a' versben. 136.

Látás (a') nem volt olly alkalmatos az emberi nyelvnek dajkálására, mint a' hallás. 22.

Lelki tehetségei az embernek a' climák szerint különbözőfélék. 17. és köv.

Lexiconnak (a') kidolgozásáról. 295. és köv. A' Lexiconnak belső mivoltához tartozó dolgok. 298. és köv. mellyek a' nyelvnek testi részeit illetik. 68. 300. és köv. 303. és köv. mellyek lelkét illetik. 309. és köv. A' nyelvnek szónyomozó Lexiconnya. 312. A' Lexicon' kidolgozásának legrövidebb módgya. 313. A' Lexiconnak Munkássairúl és Rédactorárúl. 315. A' Lexiconnak kidolgozásáért nem a' mostani, hanem a' jövőendő világtúl kell jutalmat várni. 319. A' tudományos Lexiconoknak kidolgozása. 320.

Licentiák (a') mind a' prózában, mind a' versben. 150.

Lívius' caractere. 108.

M.

Magyarok (a') kivált a' kereftes hadaknak alkalmazatóságával a' külső Nemzetekkel nagyon megvegyültek. 51.

Magyar culturánkot idegen Nemzeteknek kell köszönnünk. 93.

Magyar dialectusok miért nincsenek. 202.

Magyar fordítások a' hajdani üdőkben. 62.

Ma-

Magyar (a' régi) könyvek a' tiszta Magyarságnak forrásai nem lehetnek. 63. Lásd *Régi Magyar könyvek*.

Magyar (a') nyelvnek *testi* nemzetiségei. 26. *Lelki* nemzetiségei. 33. Ifjúkora. 59. és *köv.* Véggyűlése az idegen szavakkal és idiotizmusokkal, mikor idegen férjfiak a' Magyar Ország-
lást felállítani segítették, és a' Kereszteny Relígiót hirdették. 60. Ezeknek nyomdokit a' régi Magyarok hüven és okosan követték. 60. és *köv.* A' Magyar nyelv alkalmas mind a' Görög mind a' mostani Európai prosodiára. 138, és *köv.* A' Magyar nyelvben kevés a' rövid silaba a' hosszúakhoz képest. 138. és *köv.* A' Magyar nyelv' korainak a' Deákéval való öszve hasonlítása. 150. és *köv.* A' Magyar nyelv soha sem halt el, mint a' Deák. 154.

Magyarságának úgy nevezett különösségeiről szót ad az Olvasónak a' Szerző. 115. Ezeket védelmezvén, az euphoniához is szokott volt ő mindenkor folyamodni. 138.

Majomtulajdonság (az úgy nevezett) avvagy a' követés az ifjú Nemzetekben felette fontos háfznot hajtott. 52.

Masoréthák. 153.

Még (a') és a' míg között különbséget tenni nagy háfzontalanság. 241.

Megyebéli (a') szavak. 244.

Mesterségeknek (a' szép) műveiben van ugyan fzenbetünő nemzetiség: de theoriájokban, melly már a' tudományok közé, és így az emberiségnek köz tárházába tartozik, a' nemzetiségnek többé semmi helye sincsen. 89.

Me-

Metrum avvagy üdömérték. 135. és köv. A' metrumra való alkalmasság a' nyelvet a' legfőbb nyelvzsépségekre is alkalmasnak teszi. 137.

Metzenzöfik. 198.

Mí a' mink helyett hibás. 239.

Mig (a') és a' még között különbséget tenni nagy haszontalanság. 241.

Molnár Albert' Lexiconnya. 223.

Munkásoknak (a') száma és tulajdonságai, kik a' Lexicont kidolgozzák. 315. **Jutalmok.** 319.

Murányi Vénusnak Kassai és Kolosvári kiadásai. 333.

Musika (a') az embernek állati nyelvét haszonra fordítja. 6. és köv. A' Musikát megkívánták a' Régiek a' vad szíveknek szelfdítésére, a' Görögök pedig még az oratori mesterségnek, avvagy az ékesenszóllás' tudományának candidátusaiban is. Annál inkább szükséges tehát a' Poétában, és a' Poétának Bíróiban. 136. A' Musika szükséges azokban is, kik a' Lexicont akarják kidolgozni. 316.

Muzéum (a' Kassai). 1. és 138. 217. A' most fennálló Nemzeti Muzéumnak eszközlése által legjobb volna a' Lexiconnak kidolgozását előmozdítani. 317.

Müveltető (a') ígék a' Magyarban nagy nemzetiséget szülnek. 40.

Müvelt nyelvnek azt tartották valaha, és egynehány Tudósak még most is azt tartják, melly más müvelt nyelvet majmoz. 41. *Jegyzés.* 62. és 63.

N.

Neme a' neveknek. Lásd *Névnem*.

Német dialectusok a' művelt nyelvben nincsenek.
200. és köv.

Német (a') nyelvnek szüksége a' Magyar Lexiconnak kidolgozásában. 316. és 320.

Német (a') Prosodia. 137.

Nemzet. Az első Nemzeteknek zsfengéi. 14. A' Nemzeteknek vegyülései. Lásd *Vegyülés*. A' Nemzetekből a' természet egy *Egészt* akart és most is akar még öszvefzerkeztetni. 47. és köv. Az olyan Nemzet, melly magát a' többiektől elzárja, és mintegy fallal bekeríti, a' culturában előmenetelt nem tehet. 320.

Nemzetiségei a' nyelvnek kétfélék, mellyek tudni illik testét, 's mellyek lelkét illetik. 26. és köv. Testi nemzetiségei. 26. Lelki nemzetiségei. 31. A' Magyar nyelvnek nemzetiségei. 33. és köv. A' nemzetiségek a' nyelveknek gyermekkorában támadtak és nagy részént meg is erősödtek. 45. A' népeknek és nyelveiknek nemzetiségeit a' vegyülés meg nem rontotta. 57. és 67. A' nemzetiségnek helye csak a' gyökérszavakban; a' rágasztékokban, a' szóképzőkben, 's kiváltkép a' szójárásokban; úgy szinte a' culturának alsó ágaiban, és a' szép mesterségeknek műveiben van: de nincs ellenben semmi helye a' szép mesterségeknek theoriájában, és a' tudományokban. 87. 88. 89. 90. A' nemzetiséget ne keressük olly dolgokban, mellyekben fel sem találhatik. 95. 276. 277.

Nemzetséges nyavalyák és nyelvhibák. 188. és köv.

Név. A' nevek nem fejezik ki a' tárgyának mi-voltát. 21. Az idegen nevek utánn mikép és miért esdekettek az ifiú nemzetek? 51. és 65. és köv. A' neveknek öszvetevésérül Lásd *Öszvetevés*. A' névnek többes számát és birtokosságait ki kell a' Lexiconban jegyezni. 304. 305. Úgy szinte a' neveknek értelmeit is. 309. Az idegen neveknek orthographiája. 328. — A' nemzeti nevek, ha az idegeneket értelmesen kifejezik, helyben hagyatnak. 170. A' Tudományos könyvekbeu a' jó és helyes nemzeti nevek a' tudatlanoknak nem szereznek nagyobb értelmességet, mint az idegenek; a' tanúlt Olvasónak pedig alkalmatlan unalmat okoznak. 171. Ama' szükségtelen nevek, mellyekkel minden tárgyat különösen el akarunk nevezni, a' nyelvmüvelést gátolják. 180. és köv. Az *at*, *et*, *tat*, *tet* képzőkkel formáltt haszontalan és nyelvcsúfító nevek. 181. és köv.

Névhatározóknak (a') helye, a' nevek utánn tudni illik, a' Magyar nyelvben nemzetiséget szül. 37.

Névmutató (a') a' Magyarban különös nemzetiséget szül. 35. A' névmutatónak elmulatása nyelvünknek mivoltát és nemzetiségét rongálja. 245. és köv. .

Névnem (a') nélkül való szükölködés a' Magyar nyelvnek fő nemzetiségeihez tartozik. 33. és köv.

Névpótlók (a') csak a' nevek utánn, és nem az ígék-bül eredtek. 263. 264. 265.

Numerus oratorius. Lásd *Szómérték*.

Nyelv. Az emberi nyelvnek czéllya az, hogy a' cul-

cultúrát elterjessze, mivel a' tanításnak egyetlen egy eszköze. 11. és *köv.* Az emberi nyelvnek nemzetiségei. 14. és *köv.* Az emberi nyelv két részre osztatik; lelketlen testére tudni illik, és eleven lelkére. 20. Az emberi nyelvnek első dajkája a' hallás volt. 22. és *köv.* A' nyelvnek külömbiségei, mellyek a' climából származnak, meg nem rontják mivolti tulajdonságait. 23. Az emberi nyelvnek mivoltához tartozó tulajdonságok. 24. Az emberi nyelvnek nemzetiségei. 26. és *köv.* Lásd *Nemzetiség.* Lásd *Műveltt nyelv.* Az emberi nyelvnek korai és vegyülései. 45. és *köv.* Lásd *Vegyülés.* A' nyelvben, hogy a' culturának terjesztésére alkalmas legyen; szükséges az értelmesség és az érzékenyítő erő. 100. és *köv.* A' nyelvnek csínossága és szépsége nem a' haszontalan piperékből áll. 104. és *köv.* hanem az érzékenyítő erőben. 111. és *köv.* Lásd *Érzékenyítő erő.* A' nyelvnek szépségei, mellyek a' rendből támadnak. 131. A' nyelvnek regularitása minden szépségeinek talpfala. 114. A' nyelv valamennyi szépségeivel együtt a' Filozofiának, Filologyiának, és Aestheticának örök törvényei alá van vetve. 118. 119. Már az emberi nyelvnek eredeténél is fontos szolgálatot tett a' józan ész, a' Filozofiának édes anyja. 119. A' nyelvnek orátori ékességei 120. és *köv.* A' poézsbéli nyelvről Lásd *Költő nyelv.* Az emberi nyelv annál magosabb bérzére emelkedhet a' szépségnek, mennél alkalmasabb a' metrumra. 137. A' Deák nyelvről Lásd *Deák.* A' nyelvben járatosnak

kell az írónak lenni, ha ékesen akar írni. 127. A' Magyar nyelvnek művelése nagyon különbözik a' Deáknak helyreállításától. 154. A^a nyelvnek culturája a' nemzeti szavakban nem áll. 166. 167. 168. A' nyelvben minden embernek vannak különösségei. 187. A' nyelvnek testi részéről miket kell a' Lexiconban feljegyezni? 300. és *köv.* Nyelvünknek nemzetiségeit az idegeneknek, kedvéért megrontani, főnákül fordúlt nyelvművelés. 360. Az idegen nyelveket mi okra nézve tanuljuk? 360.

Nyelveggyesség (a') jobb a' dialectusoknál. 193. és 206.

Nyelvkoresokot (a') nagyon hajlandók vagyunk követni. 39. és 118.

Nyelvkülömbözések (a') közül melyeket kell a' Lexiconba befogadnunk? 296. és *köv.*

Nyelvkülömbőségek (a') a' betűkben, ragasztékokban, képzőkben, szavakban, és a' szókötésben. 209. és *köv.*

Nyelvkülönösségek (a') a' Magyarban nem elegendők arra, hogy dialectusokat szüllyenek. 204. és *követ.*

Nyelvmagyarázók (a' Deák) a' középső századokban. 153.

Nyelvművelés (a') abból áll, hogy a' nyelvet a' culturának terjesztésére alkalmasnak tegyűk. 98. A' nyelvművelésnek példái a' csinos Európai nemzeteknél. 98. Akadályai. 143. és *köv.* Az eleven nyelvnek művelése között, és az elhalt csinosnak felélesztése között felette nagy a' különbség. 153. és *köv.* A' nyelvművelésnek

nek akadályaihoz tartozik az is, hogy mindenik tárgynak különös nevet akarunk adni. 180. és *köv.* Legszomorúabb akadályja az, hogy az Ékesenszóllás és a' Poézis félre tetetik, és a' tudományos könyveknek kedvéért megvették. 183. 184. 185. 186. A' nyelvművelésben minémű rendet kell tartanunk? 185. és *köv.* A' nyelvművelés. Filozofia nélkül hazfontalan, sőt veszedelmes. 273. 274.

Nyelvművelőink hasonlóak az egymással meg nem egyezhető munkásokhoz valamely épületnél. 1. Némellyek közülök a' nyelvet hiú bálvány-nak nézik; masok pedig semmit sem látnak egyebet benne a' puzta nemzetiségnél. 97. és *köv.* Némellyek közülök nyelvművelőköt csak játszanak. 273. és *köv.*

Nyelvtudományokban (a' Magyar) avvagy Grammaticákban a' felfordúlt rend uralkodik. 352. *)
Lásd *Grammatica*.

Nyelvvegyülésnek (a') példái külömbféle nyelvekbül. 51. és *köv.*

Nyomosítás (a') a' birtoknevekben és az ígékben a' duplázásból áll. 230. egész a' 234ig. A' nyomosításnak regulái 363.

O.

Olafz (a') nyelv alkalmatlan mind a' Görög mind a' mostani Európai prosodiára, és miért? 138. Olafz dialectusok a' Grammaticában nincsenek. 197. Az Olafz Poéták' nyelvét nem kel! követnünk. 199.

Orátori (az) avvagy szónoki ékességei a' nyelvnek:
120. és köv. mellyek a' nyelvnek lelkét illetik.
127. és köv.

Orthographiában (az) is szükséges az egyformaság.
323. és köv. Az orthographiának törvényei.
325. és köv. A' régi Magyar orthographia.
330. és köv.

Ösztó (az) vonáska nyelvünköl kitiltatik. 369.

Ö (az) és ü hangzók nem otromba hangok. 209.
210. 211. Az ö betű a' régi Magyar orthogra-
phiában. 332.

Öltözetek (az) a' climák szerint különbfélék. 17.

Önnönmagam helyett az ennenmagam hibás. 240.

Ösztön (a' vak) az állatokban. 7. és köv.

Öszvetevése a' neveknek. Ennek hivatallya. 70. és
köv. Regulái, mellyektül nyelvünknek férjfi-
korában eltávozni nem lehet. 79. és köv. Az
öszvetevést a' társaságos állapotúl meg kell
a' nyelvben különböztetni. 366. és köv.

P.

Palóczoknak (a') szőejtése. 203. 204.

Páriz Pápai' Lexiconnya. 223.

Passiva verba. Lásd *Szenvedő igék.*

Perfectibilitas. Lásd *Tökéletesedhetés.*

Periodus. Lásd *Kerekmondás.*

Pluralis. Lásd *Többes szám.*

Poézisnak (a') czéllya és éreje. 184. és köv.

Poézisbéli (a') nyelv. Lásd *Költőnyelv.*

Postpositio. Lásd *Névhatározó.*

Potentialia verba. Lásd *Tehetős igék.*

Praepositio. Lásd *Névhatározó.*

Pro-

Processusnak (a') czéllya nem az, hogy Magyarúl pörlekedni vagy itélni tanítson. 172.

Prosodia. A' Görög és Deák 135. Az Anglus és Német. 137.

Purizmusnak (a') veszedelmes következései, mivel a' nyelvet gyermekkorába visszatafzittyta, a' most élő Nemzetet pedig arra kényfzeríti, hogy a' cultúrának tárgyairól idegen nyelven írjon és beszéljen. 94. és köv. 176. Lásd *Purista*. A' mértékletes és a' mértékletlen Purizmus a' Németeknél, és minállunk. 160. és köv. A' mértékletlen Purizmus a' kiavúltt szavakkal, helytelen származékokkal, és új gyökérszavakkal az értelmességet megrontya. 173. és köv. A' mértékletlen Purizmusnak veszedelmes következései. 174. és köv. Alkalmatlanságokat és hátráltatásokat nem okozé a' Dicasteriumoknál és a' Jurisdictioknál, réseket pedig vagy kétes értelmekeket a' Protocollumokban és Archivumokban? 174. és köv. A' természetnek czéllyát, melly a' Nemzeteket egy Egészbe kívánnya öfzvekapcsolni, akadályoztattya. 177. A' Purizmusnak vége az lessz, hogy sem a' Deák, sem a' Magyar nyelv nem lessz elegendő a' polgári társaságnak fenntartására. 178. A' Purizmusnak új szavai két vagy három század előtt nem juthatnak kívántt erőre és járatoságra. 179.

Puristáknak (a') okoskodására Horatiusnak ama' versébül *Multa renascentur, quae jam cecidere, vocabula* a' felelet. 155. és köv. Puristáink különösebben csak a' Deák nyelvet üldözik. 163. és köv. Ezen üldözés háladatlanság-

ságból talán csak nem támadhat. 164. sem val-
 lásféltségűl, vagy vallásbéli gyűlölködésből.
 165. és *köv.* A' Puristák önnönmagokkal sem
 tudnak megegyezni; a' mi a' nyelvet még job-
 ban megzavarja. 173. A' mértékletlen Puris-
 ták gyanúsokká teszik magokat, hogy az Or-
 szág' dolgait és a' Tudományokat azoknak ke-
 ze alá akarják keríteni, kik Deákúl nem tud-
 nak. 176.

R.

Ragasztás. Lásd *Ragaszték.*

Ragaszték. A' ragasztékokban, és a' ragasztásnak
 módgyában nagy nemzetiség fekszik. 29. A'
 ragasztékoknak hivatallya. 70. és *köv.* 220. Új
 ragasztékokot koholni, vagy a' mostaniakat
 felcserélni, vagy a' régi írásokban találkozó-
 kat a' mostaniak' helyébe tenni, férjfikora a'
 nyelvnek nem engedheti az értelmességnek ve-
 szedelme nélkül. 71. és *köv.* A' ragasztékok-
 ban való nyelvkülömbiségek. 213. 214. és *köv.*
 A' Francziáknak néma ragasztékai. 221. A'
tól, töl, ról, röl, ből, böl, ragasztékok. 221.
 Az *ók, õk, nók, nők* ígeragasztékok. 222.

Redactora a' Lexiconnak. 315. Jutalma. 319.

Régi (a') Deák könyveknek nem adtak a' Rómaiak
 olly nagy tekintetet, hogy dialectusokat szül-
 hettek volna. 195.

Régi (a') Magyar könyvekből nem lehet a' régi ra-
 gasztékokot a' mostaniak' helyébe tenni. 73. 74.
 és 259. és *köv.* A' régi Magyar könyveknek
 és írásoknak mérték felett való tekintete a'
 nyelvművelésnek felette nagy akadállya. 45.

és

és köv. A' régi Magyar könyveket nem lehet a' tiszta Magyarság' kútforrásainak nézni. 148. és köv. A' régi Magyar és a' régi Deák classicus könyvek között a' nyelvre nézve nagy a' különbség. 148. és köv. A' régi Magyar és a' régi Deák könyveknek öszve hasonlítása. 150. A' régi Magyar könyvekből nem lehet a' Lexicon' számára kiavútt szavakat a' végből szedni, hogy velek éllyünk. 312.

Regimen verborum. Lásd *Íge*.

Regularitása a' nyelvnek minden egyéb szépségeinek a' talpfala. 114. Erre építi Magyarságában a' Szerző azokat, a' mik benne különösségeknek neveztetnek. 116. és köv.

Religio. Sem a' természeti, sem a' kinyilatkoztatott Religio *nemzeti* nem lehet: mivel mindennemű igazság az egész emberi nemnek tárházába tartozik. 165. és köv.

Rend (a') minden szépségnek a' kútfeje. 112. Példái a' szépségeknek, mellyek a' csupa rendből támadnak. 113.

Rendhagyók (a') mellyek közönséges szokásban vannak, a' nyelvnek gyermekkorából eredtek. 46.

Rhythmus (a') az orátori numerusnak legmagosabb garádicsa. 125. Lásd *Befzédrhythmus*.

Rómaiak (a') a' Deák nyelvet még nagyobb tökéletességre emelték volna, ha ökök a' sors a' vad népek által szét nem dúlta volna. 151. és köv. A' Rómaiaknak környülállásai és hadakozásai meg nem engedték, hogy nállok grammaticabéli dialectusok támadgyanak. 195. A' Római colóniak. 195. és köv.

Romolhatóság (a') az emberségnek characterere. 10.

S.

S.

S (az) eredeti betűt meg kell az írásban tartani, ha mindgyárt szomszédgyával a' *cs* hanghoz hasonlít is. 367.

Scala chromatica, melly a' Magyar vocálisokból támad. 210. és *köv.*

Scheller a' Deák nyelvrül. 145. és *köv.*

Scholiasták (a' Deák) a' középső századokban. 153.

Sérteni a' Szerző senkit sem akar. 207. és *köv.* 311.

Silabizációnak (a') avvagy a' szavak' feltagolásának regulái. 326.

Sphaera activitatis. Lásd *Tehetségkör*.

Stilusnak (a') különbözőzése a' nyelvnek csínosságátúl. 104. és *köv.* A' stílus az Író' characterének tüköre. 105. és *köv.*

Supinumok (a'): némelly Magyar Grammaticákban. 243.

Symmetria. A' beszédtagoknak symmetriájából avvagy egymértékűségébül támad az oratóri numerusnak magosabb garádicsa. 124. és *köv.*

Synonimumok (a') nagyon gyümölcstelennek teszik a' nyelvet, és nem a' valóságos Poétának, hanem csak a' Versszerzőnek szolgálnak. Nekünk elég van; a' rosszúl formáltt új szavak pedig nem synonymumok. 85. és *köv.*

Syntaxis. Lásd *Szókötés*.

Sz.

Sz (az) hangot hosszú *ſ* betűvel kell írni. 340.

Az eredeti *sz* betűt meg kell az írásban tartani, ha mindgyárt szomszédgyával a' *cz* hanghoz hasonlít is. 367.

Sz (az) ragaszték az ígékben. 218. és *köv.*

Sza-

Szabó (Baróti) Dávid Úr. 138.

Személy (az első) *lak*, *lek* különös nemzetiség a' Magyarban. 42.

Szenvedő (a') ígék nélkül való szükölködés a' Magyar nyelvnek nemzetiségei közé tartozik. 42.

Szenvedő (a') ragaszték a' többes számban mindenkor csak három ágú *ot*, *ét*, *öt*; és így az *at*, és *et* ragasztékok hibásak. 214. és *köv.* Az egyes számú szenvedő a' hasonló számú nevezőből ragaszték által formáltatik; a' többes számú nevező pedig a' rideg számú nevezőből szóképző által. 226. és *köv.*

Szépsége a' nyelvnek nem a' haszontalan piperékből áll. 104. és *köv.* hanem az érzékenyítő erőből. 111. és *köv.* !Lásd *Érzékenyítő erő*. Minden szépségnek kútfeje a' rend. 112. A' szépségeknek egynehány példái, mellyek csak a' puszta rend által támadhatnak. 113.

Szív (a') legrövidebb úttya a' culturának. 184. és *köv.*

Szó. Az új szavaknak koholása a' nyelvnek férjfi-korában mindaddig tilalmas, még ösmeretes régieket találunk, ha ezek idegenek volnának is. 85. Az új szavaknak több száz esztendő kívántatik, hogy értelmesek legyenek. 92. A' Deák szavakat, mellyekkel Cicero és a' többi aranykorú Auctorok éltek, a' köz nép csinálta. 146. 147. A' régi kiavúltt Magyar szavaknak most már hafznát nem vehettyük. 155. Horatiusnak ama' versét *Multa renacsentur 's a' t.* mikép kell érteni? 155. és *köv.* Az új szavaknak csinálásárúl Horatius' ítélete. 156. 157. A' szokás nem hozhattya könnyebben a' kiavúltt szavakat életre, mint járásba az idegeneket.

ket. 159. A' nemzeti szavakban e' nyelvnek kultúrája nem állhat. 166. 167. A' szavakban való külömbségek a' Magyaroknál. 236. és *köv.*

1 A' szavak minden nyelvben hatfélék. 244. Az új szavaknak alkotásáról való igazságok röviden újra elő adatnak. 275. Az új szavak' alkotásának fő regulája. 278. A' nemzeti új szavak' alkotásának regulái. 279. Új gyökérszavakkal nem élhetünk. 279. A' kiavúlt régi szavakkal sem élhetünk. 280. A' régi szónak új értelmet adni nem lehet. 280. és *köv.* Az új származékok' formálásának regulái. 281. és *köv.* Az öfzetett szavak legfzerencsésében kifejezhetik a' tudományos könyvekben a' mesterséges neveket. 288. Az idegen szavak' nemzetesítésének regulái. 292. és *köv.* A régi szavakat a' Lexiconból el nem kell hagyni. 295. és *köv.* A' szónak hivatallyát a' Lexiconban ki kell jegyezni. 303. Úgy szinte gyökerét is. 304. Az olyan szavak, mellyek se in nem nevek, sem nem ígék, a' beszédben nagyon fontosak', és így értelmeiket a' Lexiconban ki kell tenni. 310. A' vocálissal végződő szavak a' törzfökös eredeti Magyarorságra nézve gyanúsak. 352. *)

Szóejtés. Lásd *Dialectus*.

Szóformatio. Lásd *Formatio*.

Szóhanyatlás (a') avvagy cadentia a' prózában és a' versben. 134.

Szójárásokról (a') avvagy idiotizmusokról *Sulzernek* szavai. 44. Az idegen szójárások, mikép vegyültek a' nyelvekbe. 56. és *köv.* A' szójárásoknak változhatatlansága legvilágosabb bél.

béllyege a' férjfiornak, mellyre a' nyelv feljutott. 83 és *köv.* Az új szójárásokot a' férjfiornú nyelv el nem fogadgya. 85. Az idegen szavak a' tudományos könyvekben még az idegen szójárásokat is értelmeseznek teszik. 91. A' Magyar szójárásokban való különösségek. 273. Lásd azonnkivül 276. A' régi szójárásokat a' Lexiconból el nem kell hagyni. 295. és *köv.*

Szokás. Csak a' közönséges szokást ösmeri a' Filozofia a' nyelv' birójának. 119. A' szokás nem hozhattya könnyebben a' kiavúltt szavakot életre, mint járásba az idegeneket. 159.

Szóképzők (a') nagy nemzetiséget szülnek az emberi nyelvben. 27. és *köv.* A' szóképzők nagyon különböznek mindenik emberi nyelvben a' ragasztékoktól. 29. *) Az idegen szóképzők-mikép vegyültek a' nyelvekbe. 54. A' szóképzőknek hivatallya. 70. és *köv.* A' szóképzőknek felekezetei. 75. és *köv.* A' három ágú szóképző az o, é, ö hangzókat változtattya. 211. melly azután öt ágúra változik. 212. A' szóképzőknek kötelessége. 220. A' Magyar szóképzőkben való különbségek. 222. és *köv.*

Szókötésben (a') avvagy syntaxisban fekszenek az emberi nyelvnek lelki nemzetiségei; a' mi egynehány példából megbizonyíttatik. 31. A' Magyar szókötésben való nyelvkülönösségek. 245. és *köv.*

Szolnoki (a') dialectust helytelenül vetik némelylek a' Szerző' szemére. 208. és 226.

Szómértékből (a') és a' hangból támad a' beszédben az euphonia. 123. A' szómértéknek avvagy orátori numerusnak három garádiccsa. 124. és *köv.*

Szónoki avvagy orátori ékességei a' nyelvnek. Lásd *Orátori ékességek.*

Szónyomozás (a') az új szavaknak helyes formálására szükséges tudomány. 282.

Szótagoknak (a') mértéke. 135. A' Magyar nyelvben kevés a' rövid szótag avvagy silabá. 138. és *köv.*

- Szótagmérték (a') vágy üdömmérték a' Musicabéli tá-
ctustúl nem különbözik. 123. *)
- Szótagolásnak (a') avvagy silabizációnak regulái:
326. és köv.

T.

- Tacitus' caractere. 108.
- Tactus (a') a' Musikában és a' Tánczban a' szótag-
mértéktül a' Poézisban nem különbözik. 123. *)
- Tagok (a') a' Társaságban, melly a' Lexicont kidol-
gozza. 315.
- Tanítás (a') által gyarapodik az ész. 10.
- Tanítékonyosság (a') avvagy *docilitas* az emberség-
nek caractere. 10.
- Tapasztalás (a') által gyarapodik az ész. 10.
- Társaságos (a') állapotot a' nyelvben az öszvetevés-
tül meg kell különböztetni. 367.
- Tatás (a') tetés képzővel formáltit szükségtelen ne-
vek. 181. és köv.
- Tehetős (a') ígék a' Magyarban nagy nemzetiséget
szülnek. 40.
- Tehetségei (lelki) az embernek a' climák szerint kü-
lömbfélék, a' nélkül hogy az emberi észnek,
képzésnek, és szívnek mívoltát megrontsák. 18.
Ennek engynehány példái 18. es köv.
- Tehetségkörök (a') az állatokban. 7. Az embernek
tehetségköre. 8. és köv.
- Tenenmagad az önnönmagad helyett hibás. 240.
- Termet (az emberi) külömpféle a' climák miatt,
a' nélkül hogy az emberi mivolthoz tartozó
tulajdonságokat megrontsa. 17.
- Tí (a') a' tik helyett hiba. 239.
- Tifzamelléki (a') dialectust soha sem akarta a'
Szerző legtifztabb gyanánt felállítani. 208.
- Tónussa, avvagy hangneme az indúlatnak. Lásd
Indúlat.
- Többes (a') számnak kerülése szép nemzetiség a'
Magyarban. 37. és köv. A' többes számnak
elkerülésérül számot ad a' Szerző. 115. és köv.
A' Deák többes számnak majmozása. 256. A'
többes számnak képzője iránt való külömbse-
gek. 222. és köv.

Tö-

Tökélletesedhetés (a') avvagy perfectibilitas az emberségnek caractere. 10.

Tropusok (a') a' nyelvnek oratori szépségei közé tartoznak. 131.

Tudományok (a') és az általok kinyomozott igazságok nem lehetnek nemzetiék, mivel az emberségnek köz tárházába tartoznak. 89. és *köv.* Tudomány nélkül a' jámborság a' humanitásra elegendő. 183. A' Tudományokról e' munkában felállított igazságok röviden elő adatnak. 277. és *köv.* A' Tudományok idegen nyelvek nélkül semmiféle nemzetenél el nem terjedhetnek. 322.

Tudományos (a') könyvekben nem kell az idegen nevektől irtózni, mivel belénk idegen nemzetiséget nem ótanak, egyszermind pedig az idegen idiotizmusokat is értelmeseknek tefzik. 90. 91. és *köv.* A' tudományos könyvekben a' nemzetiségnek helye nincsen: az idegen nevet tehát annyival könnyebben befogadhatják. 169. A' tudományos könyvekben a' jó és helyes nemzeti szavak sem tefzik a' tudatlannak a' dolgot értelmesébbé, mint az idegenek; a' tanultt Olvasónak pedig alkalmatlan unalmat okoznak. 171. A' tudományos könyvekben még most is jobb idegen mesterséges nevekkal élni, mint nemzetiékekkel. 174. A' tudományos könyvek nagyon rontják a' nyelvet. 185. és *köv.* A' tudományos Lexiconok. 312. és 320.

Tudós (a') nyelvben nem lehet nemzetiséget keresni. 89. és *köv.*

U. Ü.

Újtásról a' Szerzőt, úgy nevezett különösségei miatt, senki sem vádolhattya. 115.

Ut. A' rögs és egyenes útról vett hasonlatosság az egyformaságnak avvagy analogiának magyarázására. 102.

Ut (a' Deák) szócskának külömbféle értelmei. 214. és *köv.*

Ü (az) és ö hangzók nem otromba hangok. 210. és köv. Az ü betű a' régi Magyar orthographiában. 332.

Üdö. A' jövendő üdö nélkül való szükölködés a' Magyar nyelvnek nemzetiségei közé tartozik. 40. 41.

Üdömérték a' Poézisban. 135.

V.

V. (a') epenthetica rosszúl vetetik gyökérbetűnek. 236.

Van (a') ígének syntaxissábúl támadó nemzetiségek. 43. és köv.

Vándorlásai a' népeknek a' természet' gazdálkodásához tartoztak. 47. E' vándorlások Krizztus' születése előtt. 49. utánna. 50.

Vegyülései a' nemzeteknek és nyelveknek a' természet' gazdálkodásához tartoztak. 47. és köv. Vegyülései a' Magyar Nemzetnek kivált a' kereszties hadaknak alkalmatosságával. 51. A' nyelveknek vegyülései mikép történtek. 51. és köv. E' vegyülések a' nemzetiséget sem a' nemzetekben, sem nyelveikben meg nem rontották. 57. sem a' culturára alkalmatlanoknak nem tették. 58. és köv.

Verborum regimen. Lásd *Íge*.

Vers (a') a' nyelvnek legfőbb szépsége. 134. és köv. A' versnek eredete a' Görögöknél. 135. Az úgy nevezett cadentiás avvagy hangeggyeztető versek. 136. és köv.

Versemelkedés (a') avvagy caesura. 136.

Vízszakadástúl (a') kölcsönözött hasonlatosság az egyformaságnak avvagy analogiának magyarázására. 103.

Vocabala. Lásd *Név*.

X.

Xenophon' caractere. 107.

A könyvnek oldalszámai, mellyekben

a §-ok feltaláltak:

	Old		Old
1.	1	18. §. 10. szám. c) d) e)	42
2.	2	— 11. szám. a) b).	43
3.	4	19. §. — — — — —	44
4.	5	20. §. — — — — —	45
5.	6	21. §. — — — — —	47
6.	7	22. §. a) — — — — —	49
7.	8	— b) — — — — —	50
8.	9	— c) — — — — —	51
9.	11	23. §. 1. szám. — — — — —	51
10.	13	— 2. 3. szám — — — — —	54
11.	14	— 4. szám. — — — — —	56
12.	15	— 5. szám. — — — — —	57
13.	16	— — a) b) — — — — —	58
14.	18	— 6. szám. — — — — —	58
15.	20	24. §. a) — — — — —	59
—	21	— b) c) — — — — —	60
—	22	— d) e) — — — — —	62
—	23	— f) — — — — —	63
16. §.	24	25. §. — — — — —	64
—	25	26. §. — — — — —	65
—	26	27. §. 1. szám. a) — — — — —	68
17. §.	26	— — b) — — — — —	69
—	27	— 2. szám. — — — — —	70
—	28	28. §. — — — — —	71
—	29	— a) — — — — —	73
—	29	— b) — — — — —	74
—	30	29. §. a) — — — — —	76
—	31	— b) — — — — —	76
18. §.	33	— c) d) — — — — —	77
—	35	30. §. 1. szám. a) b) c) d)	79
—	36	— — e) f) g) h)	80
—	37	— 2. szám. a) b) — — — — —	81
—	39	— — c) d) e) f) g)	82
—	40	31. §. — — — — —	83
—	40	32. §. a) — — — — —	85
—	41	— b) c) — — — — —	86

D d

33. §.

	<i>Old</i>		<i>Old</i>
33. §. 1. szám. - - -	8-	43. §. - - - - -	134
— 2. 3. szám. - -	88	— 1. szám. a) - -	135
— 4. szám. a) - -	89	— — b) - -	136
— — b) - -	90	— — c) d) - -	137
34. §. 1. szám. - - -	90	— — e) - -	138
— 2. szám. - - -	91	— 2. szám. a) - -	140
— 3. szám. - - -	92	— — b) - -	141
35. §. a) - - - - -	92	— — c) d) - -	142
— b) - - - - -	94	— — e) - -	143
— c) - - - - -	95	44. §. - - - - -	143
36. §. - - - - -	97	45. §. - - - - -	144
37. §. - - - - -	100	— 1. szám. - - -	145
38. §. 1. szám. - - -	102	— 2. szám. - - -	148
— 2. szám. - - -	103	— — <i>Első All.</i> a) -	148
39. §. - - - - -	104	— — — b) - -	150
— 1. szám. - - -	105	— — — c) - -	151
— 2. szám. - - -	106	— — <i>Más. Allítás</i> -	152
— 3. szám. a) - -	107	— — — a) - -	153
— — b) - -	108	— — — b) - -	154
— 4. szám. - - -	109	46. §. - - - - -	154
— 5. szám. - - -	110	— a) - - - - -	155
40. §. - - - - -	111	— b) - - - - -	156
— 1. szám. - - -	112	— c) - - - - -	157
— 2. szám. - - -	113	— d) - - - - -	158
— 3. szám. - - -	114	— e) - - - - -	159
41. §. 1. szám. - - -	115	47. §. - - - - -	159
— 2. szám. - - -	116	— a) - - - - -	160
— 3. szám. - - -	118	— b) - - - - -	161
— 4. szám. - - -	119	48. §. - - - - -	162
42. §. 1. szám. - - -	120	— 1. szám. - - -	163
— — a) - - -	121	— — a) - - -	164
— — b) - - -	123	— — b) - - -	165
— — *) - - -	123	— 2. szám. a) - -	166
— — c) - - -	125	— — b) - - -	167
— — — *) - -	126	— — c) - - -	168
— 2. szám. - - -	127	— — d) - - -	169
— — a) b) - - -	128	— 3. szám. - - -	169
— — c) d) - - -	129	— — a) - - -	170
— 3. szám. - - -	131	— — b) - - -	171
— 4. szám. a) - -	132	— — c) - - -	173
— — b) c) - - -	133	— — d) - - -	174

	<i>Old</i>	<i>Old</i>	
49. §. 1. szám. - - -	174	57. §. 2. szám. e) - -	222
— 2. szám. - - -	176	— 3. szám. a) - -	222
— 3. szám. - - -	177	— — b) - -	226
— 4. szám. - - -	178	— — c) - -	228
— 5. szám. - - -	179	— — d) - -	230
50. §. 1. 2. szám. - -	180	— — e) - -	234
— — a) b) - -	181	— — f) - -	235
— 3. szám. a) - -	183	— 4. szám. a) - -	236
— — b) - -	184	— — b) e) - -	237
— — c) - -	185	— — d) - -	239
51. §. - - - - -	186	— — e) - -	240
— 1. szám. - - -	187	— — f) - -	241
— 2. szám. - - -	188	— — g) - -	243
— 3. szám. - - -	189	— — h) - -	244
52. §. 1. szám. - - -	190	— 5. szám. a) - - -	245
— 2. szám. a) - -	191	— — b) - - -	247
— — b) c) d) e) - -	192	— — c) - - -	249
— — f) g) h) i) - -	193	— — d) - - -	256
53. §. - - - - -	194	— — e) - - -	258
— 1. 2. szám. - -	195	— — f) <i>Elősz.</i> - -	259
— 3. szám. - - -	197	— — <i>Másod.</i> - -	263
54. §. 1. szám. - - -	197	— — <i>Harm.</i> - -	265
— 2. szám. - - -	199	— — <i>Negy. A)</i> - -	266
— 3. és 4. szám. -	200	— — B) - -	270
55. §. 1. szám. - - -	202	— — C) D) E) - -	272
— 2. szám. - - -	203	— 6. szám. - - -	273
— 3. szám. a) - -	204	58. §. - - - - -	273
— — b) - -	205	59. §. 1. szám - - -	275
— — c) - -	206	— 2. és 3. szám. -	276
56. §. - - - - -	206	— 4. szám. - - -	277
— 1. és 2. szám. -	207	60. §. - - - - -	278
— 3. és 4. szám. -	208	61. §. 1. szám. - - -	279
57. §. 1. szám. a) - -	209	— 2. és 3. szám. -	280
— — b) - -	210	— 4. szám. a) - -	281
— — c) - -	211	— — — *) - -	282
— — d) e) - -	212	— — b) - -	285
— 2. szám. - - -	213	— — c) - -	288
— — a) - -	214	62. §. - - - - -	289
— — b) - -	216	— a) - - - - -	290
— — c) - -	218	— b) c) - - - -	291
— — d) - -	221	— d) 1. 2. - - -	292
	D d 2	63. §.	

		Old			Old
63. §.	1. szám.	295	72. §.	2. és 3. szám.	352
—	2. szám.	296	—	4. szám.	353
64. §.	—	298	—	5. szám.	355
65. §.	—	300	73. §.	1. szám.	357
—	1. és 2. szám.	301	—	2. szám. a)	358
—	3. szám.	302	—	— b) c)	340
—	4. és 5. szám.	303	—	3. szám.	341
66. §.	1. szám.	303	—	— a)	342
—	2. és 3. szám.	304	—	— b)	343
—	4. és 5. szám.	305	74. §.	—	343
—	6. szám.	306	75. §.	—	345
—	7. és 8. szám.	307	—	1. szám. a) b).	347
—	9. és 10. szám.	308	—	2. szám.	348
67. §.	1. és 2. szám.	309	—	— a) b).	349
—	3. szám.	310	—	— c)	350
68. §.	—	311	—	— d)	351
—	1. és 2. szám.	312	—	— *)	352
—	3. szám.	313	—	— e)	353
69. §.	1. szám.	315	—	— f) h).	356
—	2. szám.	316	—	— g) h).	357
—	3. szám.	317	—	— i)	358
—	4. és 5. szám.	319	76. §.	1. szám.	359
—	6. szám.	320	—	2. szám.	360
70. §.	—	325	—	— *)	361
71. §.	1. szám.	325	77. §.	—	363
—	2. szám.	326	78. §.	1. szám.	366
—	3. szám.	328	—	2. szám.	367
—	4. szám.	330	—	3. szám. a)	368
72. §.	—	330	—	— b)	369
—	1. szám.	331	79. §.	—	369

60 / 125

(11 33 12)
(11 33 12)

10

01323

895.22
V614

087975

1966

